

III. Évfolyam.

1926.

3—4. szám.

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI:
DR. GYÖRGY LAJOS

Cluj-Kolozsvár
Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R.-T. kiadása
1926.

Erdélyi Magyar Adatbank

TARTALOM:

Tanulmányok:

	Lap
Dr. Balogh Ernő: Kvarc az erdélyi medence felső mediterrán gipszeiben	352
Dr. Gál Kelemen: Az 1926. évi bakkalaureátusi vizsgálatok	305
Dr. György Lajos: A magyar tudománypolitika és a magyar természettudomány jövő feladatai	261
Dr. Kiss Ernő: Erdélyi regények. II.	316
Dr. Kristóf György: Transilvánizmus	277
Rass Károly: A párisi irodalom 1925-ben	334
Szokolay Béla: A nagybányai művésztelep	241

Könyvszemle:

Barány Gerő: Az ethikai világtend útjelzői. Dr. Varga Béla-tól	397
Baranyai Zoltán: A kisebbségi jogok védelmének kézikönyve. Dr. Balogh Arthur-tól	389
Erdélyi Lajos: Magyar nyelvi tanulmányok. Dr. Csűry Bálint-tól	377
Az Erdélyi Róm. Kath. Státus fontosabb jogtörténelmi okmányai. Dr. P. Jánossy Béla-tól	387
Gálos Rezső: Legrégibb bibliafordításunk. Dr. Bitay Árpád-tól	376
Gombocz Zoltán: A magyar történelmi nyelvtan vázlatja. IV. Jelentés-tan. Dr. Csűry Bálint-tól	379
Gombocz Zoltán és Melich János: Magyar Etymologiai Szótár. VIII. f. Dr. Csűry Bálint-tól	378
A hun-mondák legújabb irodalmából. Dr. Kristóf György-től	382
Irodalomtörténeti Füzetek. Dr. Kristóf György-től	373
Jorga N.: Moșile Familiei Beldy din Țara Românească. Dr. Bitay Árpád-tól	391
Dr. Krisztics Sándor: Magyar kormányzati bibliographia. Társadalom-tudományi bibliographia. Dr. György Lajos-tól	399
Lăpedatu A.—Lupaș J.: Anuarul Institutului de Istorie Națională. III. Dr. Bitay Árpád-tól	392
Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. Dr. Csűry Bálint-tól	380
Pais Dezső: Magyar Anonymus. Dr. Bitay Árpád-tól	395
Széchenyi István: Blick és a kisebb döblingi iratok. Dr. Kiss Ernő-től	384
Szinnyei Ferenc: A regény. Dr. György Lajos-tól	372
Valentiny A.: Catalogul revistei lor științifice și medicale din Cluj. Dr. Ferenczi Miklós-tól	400
Br. Wesselényi Miklós utinaplója. 1821—22. Dr. Ferenczi Miklós-tól	386

Folyóirat Szemle:

Budapesti Szemle. 1926. 3—4. — Cele Trei Crișuri. VII. 6—9. — Dolgozatok a Ferenc József Tud. egyetem Archeologiai Intézetéből. II. — Ethnographia — Népelet. 1926. 1. — Familia. I. 1—5. — Klingsor. 1926. 6—10. — Minerva. V. 1—5. — Revue de Hongrie. T. 34—36. — Revue des études hongroises et finno-ougriennes. III. 3—4. — Századok. 1925. 7—10. — Természettudományi Szemle	402—424
---	---------

Bibliographia:

Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája. 1925. év.	421
--	-----

Kritikai szemle:

Makkai Sándor: Ördögsekér. Erdélyi regény. Rass Károly-tól	451
--	-----

Adattár:

Gyulai Pál levelei Szabó Károlyhoz. Befejező közlemény. Közli: Dr. György Lajos	458
---	-----

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Alapította : **Dr. Borbély István** és **Kovács Kálmán**

<p>Megjelenik negyedévenként: március, június, szeptember és december 15-én.</p>	<p>Felelős szerkesztő:</p>	<p>Szerkesztőség és kiadóhivatal: Cluj—Kolozsvar, Strada Baron L. Pop (v. Brassai-u.) 5. szám.</p>
<p>Előfizetési díja egész évre: 250 lej, 100.000 magyar K. 50 cseh K. 100 dinár.</p>	<p>Dr. GYÖRGY LAJOS</p>	<p>Kiadó tulajd. : Minerva R.-T. Kolozsvár Kiadóhivatali igazgató: Petres Kálmán</p>

A NAGYBÁNYAI MŰVÉSZTELEP.

A magyar művészettörténelemben a modern kor fejezetének élen Nagybánya áll. Az ott alakult művésztelep olyan kezdeményezés volt, mely nélkül a mai magyar művészet elképzelhetetlen. Művészei olyan értékeket bontottak ki, melyek nélkül a magyar művészet jövőjét sehogy se láthatnók biztosítva.

A nagybányai művészmozgalom gyökereivel ahhoz az Európazerte általános művészeti megújodáshoz fűződik, amely Bastien-Lepage és Dagnan-Bouweret naturálizmusára esküdött, mely Münchenben is kivonult az akadémia fedezékéből. Itt Hollósy Simon lett e forradalom „zászlóvivője” s az ő 1887 óta fennálló iskolája az új festőgeneráció Mekkája. Itt fejezték be tanulmányaikat Thorma, Ferenczy Károly, Réti, Grünwald, Csók, Glatz, Márk Lajos, Zemplényi, Tóth László, Dudits Andor, Komáromi-Katz, Rudnay Gyula stb.

A Hollósy-iskola repatriálásával keletkezett a nagybányai művésztelep. Hatásában épűgy mint minden indítékában és szándékában az első tisztán magyar célú művészeti mozgalom; a legelső és szinte máig is egyetlen természetes keletkezésű alakulás, amely új korszakot indító erejét nem annyira a nyugatról leszűrt belátásból, nem is állami szubvencióból, mint inkább a magyar élet természetes igényeinek megfelelő alkatából merítette. Mélyen beleszántott a magyar művészeti életbe, új rétegeket vetett föl televényéből és új megtermékenyülés lehetőségét, új megtermékenyítő erőket hozott el. A művészet belső életébe a quattrocento fiatalos, tiszta szellemét sűrítette s a társadalom korhadt, gyomos művészeti életében alapos restaurálás, gyomlálás után a sajátosan magyar és egészséges művészeti viszonyok megteremtésén dolgozott.

Igengazdag és szétágazó hatásában a 30 éves Nagybányának legmaradandóbb jelentését az adja, ami magának is legbensőbb karaktere volt és marad s amire a magyar művészeti életnek legtöbb szüksége volt: a tiszta művészi morálitás. A művészek számára az alkotásban való beteljesülést, a képességek koncentráálásában elért felfokozást jelentette, a közönség számára pedig a festőművészet első tiszta megközelítését, s

evvel a fokozatos művészettel a művészek és a közönség olyan szoros egybekapcsolódását, amely az igazi művészeti életnek és ezzel az egész közösség sajátos művészetének alapja.

A nagybányai csoport fellépése s első kiállításai olyan hírlapi, esztétikai polemizálást indítottak meg, mely az egész magyar közönség figyelmét és érdeklődését magára vonta. A konzervatív kritika fejükre olvasta a hazafiatlanság, eszmeszegénység vádját s mindazt a kígyót-békát, amit szokás volt akkoriban a „secesszióra” rákiáltani. Természetes, hogy a művészetük nem volt magyar. (De hol volt akkor „magyar művészet?”) És éppoly kevésé volt másmilyen. Az őszinte puritán individuáлизmuson s a művészeti élet teljes tisztaságán át benne volt a magyarrá válás legtágabb, legtékozlóbb lehetősége.

Éppen így nem volt benne semmi más „eszme”: sem vallásos, sem faji, sem politikai, sem társadalmi, sem más- valami, de éppen úgy minden eszme és jelleg befogadása által teljesen egyként, teljesen szabadon lelkesedhetett által. Éppen- úgy nem volt igazuk azoknak, kik az új művészetet a szociá- lizmusnak akarták kisajátítani, mint ahogy nem volt igazuk azoknak sem, akik a vallásos érzés védelmének jegyében indí- tottak harcot az új művészet ellen. Az az erkölcsileg, esztétikailag tiszta naturalizmus, melyet a nagybányai csoport a magyar művé- szetbe oltott, melyet diadalra juttatott, a tabula rasát jelentette, melyre a magyar művészeknek és a magyar társadalomnak közö- sen kellett felírniuk azt, amit a történelem számukra elrendelt. Ebből és csak ebből a szempontból a naturalizmus sokkal többet jelentett a magyarságnak, mint akármilyen más nyugati nemzet számára.

És mégis a nagybányai művészek első fogadtatása nem volt valami meleg. Valósággal kis kötetre menne azoknak a hírlapi cikkeknek és nyilatkozatoknak a recitálása, amelyekben a konzervatív oldal antipátiája felesattant. Az első kiállításuk alkalmával (1897. XII. 15-én) megjelent kritikák közül a Pesti Hírlap-é a legkevesebb megértést és a legtöbb ellenséges indu- latot mutatja. „Nagybánya Párisban él” — írja. A kritikus szive- sebben látott volna „kevesebb reklámot és több eredményt”. 203 mű közül 20 kifogástalanul jó, sőt ötöt a kultuszminiszte- rium a muzeum számára is megvásárolhat: „Az iskolázás már is rontott a tárlat művészein, kivéve Glatzot”. Ferenczyről azt írja: „Lehet, hogy másoknak tetszeni fog — nekem nem tetszik”. „Lehetetlenül zöld, perzsaszönyeg tarka...” „Réti István „Reggeli szürkület”-ben andalgó szerelmespárt ábrázol, de a férfi felsőteste miért meztelen (hajnali 3 órákor)? Nem félti a babája, hogy meghül? Vagy a szürkületbe olvadó hús színei miatt le kellett mondania az ingérőt?...”

Igy! Nem hiába írta ugyanazon a napon, ugyanabban az órában Lyka a figyelmeztetést, hogy képeik előtt „előítélet mentes lélekkel” kell állani, olyannal „amelyet nem inficiált

akadémiák, iskolák szelleme”. A történelmi igazság kedvéért le kell szögezni azt, hogy annak a keserű íznek, annak a vad-ságnak, amivel az új és régi közötti harc későbbben folyt, nem a fiatalok voltak a hangadói, sőt az ő részükről csak később és szinte csak „egyéni akció”-szerűleg indult élesebb támadás.

Az akkori kritikák között volt olyan is, amely az általános tudattal szemben fennen hirdette, hogy a nagybányaiak semmi újat sem hoztak, „minthogy sem új technikával, sem új iránnyal nem lépnek fel”. Mások meg az egész kiállításuk anyagát kölöncödő feltűnni-akarásnak, eszeveszett emberek hetvenkedésének mondták. És a közönség véleménye meglehetősen megoszlott. A naturális művészetnek akkor még annyira nem volt irodalma nálunk, hogy a nagybányaiak céljaival, törekvésével és hívatottságával csak később jött tisztába a közönség.

A második kiállításuk 1898. december 15-én már egészen új légkörben nyílt meg. „Nagybánya jelszó lett” — írja az egyik hetilap. Egy lelkes kritikus a nagybányai festőknek a magyar pikturában ugyanolyan jelentőségét ismerte fel, amilyen a testőr-íróké volt az irodalomban. Minden kritikus látta valami érdemét, valami különös eredményét a nagybányaiaknak. Az egyik örvend, hogy kiállításuk leszorította a képárákat, másik a Műcsarnok egyidejű tárlatán Nagybánya hatását ismeri fel. Ismét másik lap örömmel állapítja meg, hogy íme azokat, kiket a tavaly ellenségesen fogadtak, akiket „bolondoknak, fanatikusoknak” nyilvánítottak, most kezdi a közönség elismerni. A „Magyar Kritika” aggódik, hogy ilyen sok kiállítás „növeli ugyan a versenyt, de a művész proletárizmust is”. Azt írja, hogy képeiken hiányzik a levegőtávlat, a festők „hadilábon állanak” a színekkel. „Azt nem fogják elhiteni józan emberrel, hogy Nagybánya vidékén a fű kék, az ég zöld”. A „Magyar Szemle” régi vágású „műtészé” az egész kiállítócsoport egyetlen „művészegyéniségének” Faragó Józsefet, a karikaturistát, tartja s az egész Hollósy-iskoláról azt mondja, hogy „szemfényvesztés”, „keresett póz”. Az esztétikus, aki a multikori kiállításuktól még minden forradalmiságot megtagadott, most elismeri, hogy „Nagybánya iskolát alapított, korszakot jelölt meg”. Igaz, hogy hibájuk „az eszmétlenség”, „nagyon is részletekhez tapadnak a művészeink”... „pedig az igazi művészi alkotásnál a technika kérdése elenyészik” ... „Ha tehát lemondtak volna ezekről a fölösleges cafrangokról — ami az első kiállításon még pikáns hatású lehetett — kérdezzük: mi szükség volt az extrakiállításra?” „Az extrakiállítás lényegében nem extra”.

Mindent egybevetve a két kiállítás, melyet a nagybányaiak teljesen különállóan a régi Műcsarnok helyiségében rendeztek, korszakalkotó jelentőségű. Ilyen impozáns felvonulásban a naturálizmus értékei súlyhoz jutottak abban az egyéni akcentusban, amit a kiállító művészek tehetsége adott nekik. „És végre elérkezett az az idő, hogy idehaza is veszekedhetünk

hazai művészeti dolgok felett”. Nem is lehetne hirtelenében lemérni, hogy Nagybánya hatásának gazdagságában milyen vastag vonallal kell aláhúzni annak a fejezetnek a címét, melybe az egész esztétikai irodalomnak fele bele kerül a naturalizmus magyarországi elismertetése és meghonosítása kapcsán. Ennek a kiterjedt irodalomnak Nagybánya adott alkalmat, lendületet és állandó aktuálitást. Nagybánya történetének első időszaka valószínűs „honfoglalás.” A művésztelep eszméje váratlan és szerves, természetes keletkezés dacára is olyan valószínűsütlenségből nő ki, hogy csodájával az első évben szinte észrevétlen marad. Míg az egész ország az ezredéves ünnepek előkészületeivel volt elfoglalva, míg a hivatalos — ahogy egyik kiváló esztétikusunk elnevezte — magyar kir. festőművészet teljes akadémiai apparátussal a multat ünnepelte, Nagybányán megszületett a magyar művészet jövője.

1896. május eleje táján néhány fővárosi lap rövid hírben jelenti, hogy a müncheni magyar festőiskola Magyarországra jött s a nyarat Nagybányán szándékszik tölteni. Oda megy Hollósy, Grünwald és 34 növendék. Egy másik újság prófétálja: „Nagybányát emlegetett festővárossá fogják tenni mindenfelé...” Majd pár nap múlva hírt ad arról, hogy a „Nagybányaiak” átutaztak Budapesten s közben megnézték itt — a kivilágítást. Megemlíti, hogy a Hollósy iskolának ez a vállalkozása, melyet Réti és Grünwald szervez, nagy szenzáció Münchenben is. Sok akadémikus kilép az iskolából, hogy csatlakozzék az expedícióhoz. „Maga Herterich professzor is búcsuzáskor megigérte, hogy amint ideje engedi, eljön Nagybányára, hogy ott ifjú barátai között tanulmányokat fessen.” Lyka Károly az „Uj Idők”-ben meleg hangú cikkben azt írja nagybányai benyomásairól, hogy ott a magyar életnek új oldala van kialakulóban, az intim, patriarkális bohémélet.

Közben a nagybányai művészek, akiket később az egész magyar közönség tudata elválaszthatatlanul összeforrasztott, egyenként és külön-külön szereztek maguknak és tehetségüknek elismerést. Thorma „Aradi vértanuit” az Orczy-házban állította ki. Magyar képnek alig volt ehhez fogható sikere. „Szenvedők” c. képe a Millenáris Tárlaton szerepel. Ugyanitt állítottak ki Ferenczy, Grünwald és Réti is.

1897 január elején a világraszóló művésszé rehabilitált Szinnyi Merse Pállal együtt Thormát és Rétit is tagokul választja a Képzőművészek Egyesülete. Ez év téli szezonjának közepében már Nagybánya áll. Kiállításukat egy kis kavarodás előzi meg, melynek kapcsán a közvélemény súlyosan elítéli a Műcsarnok eljárását. A művésztelep tagjai azzal a kollektív kéréssel fordultak a Társulathoz, hogy számukra esetleg a téli tárlat keretén belül külön termet engedjen át, ahol ők saját zsürijük és rendezésük mellett két évi termésüket bemutathassák. A Társulat erre a következő választ adta:

„Ezennel van szerencsénk értesíteni, hogy a nagybányai Hollósy-féle művésztelep 1897. szept. 15-én és okt. 8-án beadott kérését egy kollektív kiállítás rendezése ügyében Társulatunk választmánya okt. 21-én tartott ülésén behatóan tárgyalta s hosszabb eszmecsere után egyhangulag elhatározta, hogy tisztelt művész urak intencióit legnagyobb mérvben méltányolva, készségesen alkalmat nyújt arra, hogy a telep célját elérje.

Kimondja tehát választmányunk, hogy a nagybányai művészek kiállítását szívesen látja akár téli tárlatunkon, akár pedig tárlatunk megnyitása előtt vagy után 8—10 napi tartammal, mely utóbbi esetben tisztelt művész urak az ingyen rendelkezésükre bocsátandó termekben korlátlanul rendezhetnék ezen bemutatókiállításukat, mely tehát ez esetben nem jelentkeznék Társulatunk kiállításaként, hanem kizárólag csak úgy, mint a nagybányai művésztelep bemutató kiállítása.

Ha azonban tisztelt művész urak előnyösebbnek tartanak azt, hogy kiállításuk téli tárlatunk keretében rendeztessék, szívesen adunk a kiállított festmények számától függőleg külön falat, sőt külön egy — esetleg több termet is, de ez esetben az imént jelzett tömeges kiállítás kedvezményeit kivéve, minden más tekintetben kiállítási szabályzatunk betartását kellene föl-tételül kitűznünk; viszont azonban — természetesen a telephez tartozók művei katalógusunkban is szerepelnének s a díjakra pályázni is jogosítva volnának.

Megjegyezzük még, hogy a választmány ugyancsak egyhangulag kimondta, hogy azon esetben, ha tisztelt művész urak bemutató kiállítása tárlatunkat megelőzi, semmi kifogás sincs az ellen, hogy azon hazai művészek festményei, melyek zsűrink által elfogadtatnak, az illető művész urak határozottan kifejezett óhajára, illetve szabályszerű bejelentése alapján téli tárlatunkon kiállíttassanak...”

A Pesti Napló a választ így kommentálja: „A Társulat válasza Nagybányának műbaráti körökben nagy megütközést keltett. Általános az a vélemény, hogy a Társulatnak nem szabad állást foglalnia az első magyar festőkolonia ellen. Annál is inkább, mivel a mostani szomorú művészeti viszonyok között minden újabb impulzus, minden újabb művészeti akció nem elnyomást, hanem fokozottabb mértékű támogatást igényel. Ilyen elsőrangú művészeti eseményt nem szabad egy paragrafusnak feláldozni, különösen mikor ez a paragrafus nem is illik rá az adott esetre. Mert a kiállítás nem egyes művészeket mutat be, hanem egy magyar festő iskolát...”

A nagybányai művészek válaszukban megköszönték a szíves jóindulatot, de „minthogy a régi Múcsarnokban alkalom nyílik a kiállítást hosszabb időtartalommal rendezhetni és kedvezőbb módozatok mellett, mint amilyet a Képzőművészeti Társaság nyújthat”, nem vették igénybe a vendégszeretetet. Így a kiállításukat két éven át a régi Múcsarnok helyiségeiben ren-

dezték, ahol a panoptikum viaszfiguráit pár teremből eltávolítva, szorítottak helyet számukra.

A kiállítást december 15-én nyitotta meg Wlassich Gyula kultuszminiszter, s miután végignézte nagy elismeréssel szólt róla. Az állam számára megvásárolták Grünwald, Ferenczy és Thorma egy-egy képét, Glatz Oszkár „Havasi táját” és egy arckép tanulmányát, Kubinyi Sándornak egy szénrajzát. Az egész művásár forgalmában 90 közül mintegy 30 kép talált vevőre. A tárlatot körülbelül 13,000-en látogatták. A fiatalabb művészek fényes bankettet rendeztek a nagybányaiak ünnepelésére.

A következő évi kiállítást ugyancsak a régi Műcsarnok rossz világítású helyiségeiben kellett rendezniök. Ennek a tárlatnak döntő sikere volt. A lapok elismerték, hogy a két háboruskodó párt, a Műcsarnok és a Szalon között, a harmadik — Nagybánya lett a győztes. Lyka a Budapesti Napló dec. 2. számában azt írja, hogy a Műcsarnok tárlatán meglátszik a tavalyi nagybányai kiállítás hatása, már abban is, hogy a természetet festik, és abban is, ahogy festik. A kiállított képek (119 db.) egyharmada elkelt. Az állam Thorma, Ferenczy, Horthy, Grünwald, Nyilassy és Glatz képei közül vásárolt. A téli tárlat állami vásárlásának jegyzékében is szerepelnek nagybányai művészek. Így Csók: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre”, Ferenczy: „Madárdal” c. képe.

Az 1900. évi párizsi világkiállítás előkészítő bizottságának elnöke Ferenczy Károly lett. A klikkek között persze nagyon nehéz volt mindenki tetszésének eleget tenni. Támadások érték Ferenczyt s az ő személyében a bizottság munkáját, de később maga a Társulat szolgáltatott Ferenczynek elégtételt.

Az 1899. évben a nagybányaiak a Társulat kiállításán mutatják be munkáikat. Ez a téli tárlat az 1900. párizsi kiállítás válogató helye, így a részvétel szinte hazafias kötelesség akkor, mikor a magyar művészet presztizséről, jó híréről van szó. A „Műcsarnok” megírja, hogy a „nagybányai művészek tizenegy aláírással ellátott levélben azzal a kéréssel fordultak a Társulathoz, hogy a téli kiállításra *szabályszerűen* beküldött és *elfogadott* műveik egy csoportban és külön teremben helyeztessenek el. Az igazgatóság a legnagyobb készséggel hajlandónak nyilatkozott a művészek kérését teljesíteni s így a téli kiállítás ezúttal már csak azért is érdekesnek ígérkezik, mert hosszú idő után, most először fogja az összes magyar művészek alkotásait egy tárlat keretében bemutatni.”

Tehát a nagybányaiak lemondtak a külön zsüri és külön rendezési jog követeléséről akkor, mikor a magyar művészet érdekei úgy kívánták. Pedig kérésüket ebben az esetben már külföldi precedens is támogatta volna. A berlini Liebermann-féle szecesszió éppen e évben szekciós rendezést és különzsüri-jogot kért és kapott. 39 művész szerepelt a külön zsüris teremben.

A téli tárlat az összes előjelek szerint nagy eseménynek ígérkezett. A bejelentett művek száma meghaladta a 900-at. Ebből a zsüri közel 500-at fogadott el, közöttük 25 nagybányai festményt (grafikát ezúttal nem állítottak ki.) A külön teremben rendezett nagybányaiak (149—174 katalogus sz.) sikere ellenállhatatlan volt. A kritikák szinte egyhangulag kiemelték a kis csoport értékeit és különösen hangsúlyozták azt a hatást, amit az egész magyar művészetre gyakoroltak. „Itt már minden szőr-szálhasogatás meg kell, hogy álljon” — írták. „A kiállítás a magyar művészet diadala. Ilyen magas színvonalú tiszta magyar kiállítás még nem volt. Végre tiszta és világos képét kapjuk annak, hogy mire mentünk, hol állunk?” „Ez már nem mondva csinált kiállítás. Igazi művészeti élet és versengés eredménye.” „Kölcsönhatások eredménye, valami kiegyenlítődség, egységesedés útja.” „Jöttek a fiatalok s az egész magyar művészet megifjodott.” Így lelkesedtek azok a kritikusok, kik meg tudták érteni azt a nagy jelentőséget, amit a természet bensőséges megfigyelése, az a konvenciótól megtisztított őszinteség képviselt, melyben a fiatalok a természet fenségéről szóló hatalmas, mély megindulásukat hosszú megszokásból épített irodalmi hidak nélkül, tisztán csak a saját érzéseik közvetlen kiárasztásával igyekeztek formává önteni.

A Műcsarnok művészei haragudtak és felfortyantak a kultuszminiszter ellen, mert — épen a párizsi világkiállítás előkészületeire való tekintettel — az állami vásárlások válogatóit utasította, hogy fokozott kritikát gyakoroljanak. Végét akarta vetni az irtalom-vásárlásoknak. Azt akarta, hogy az állami vásárlásoknak ezentúl egyetlen irányítója a művészi érték legyen. És ilyen előzmények után a kiállított 500 mű közül (melyből 25 a nagybányaiaké) 28 festményt vásárolt az állam. A 28 között volt Ferenczy Károly „Hazatérő favágói”, „Esti hangulat”, Glatz „Alkony”, Grünwald „Isten kardja”, Réti „Honvédtemetés”, Klaber Gyula „Házaló”, Kunfy Lajos „Nimfa” c. képe, tehát hét nagybányai festőművésztől való kép. Thorma képe magántulajdon volt. Azonkívül Ferenczy „Esti táj”-a a Ráth-díjat, Grünwald „Isten kardja” a Lipótvárosi kaszinó díját nyerte.

Ekkora siker a művészklikkek előtt nem maradhatott megboszulatlanul. Nem tudták megbocsátani azt, hogy ez a művészi-erkölcsi integritás, a megalkuvás és a művészi nivó védelmére keletkezett csoport ilyen nagy erkölcsi és anyagi eredményeket ért el.

A bosszú nem is maradt el.

Az 1900. téli tárlat megnyitása előtt a Műcsarnok termeit átalakították. Új világítási rendszert hoztak be azzal, hogy fényszűrőket alkalmaztak. A falakat tapétázták s alól faburkolattal látták el. A régi szőnyegdíszek helyett Londonból függönyöket rendeltek. És mindez jó ürügyül szolgált arra, hogy mikor a nagybányaiak 1900. okt. 3-án kelt kérvénye, melyben a külön terem-

ben való csoportosítást kérték, megérkezett, a Társulat Ferenczy Károlynak címzett válaszában megtagadja azt a kívánságot, amit egy év előtt „a legnagyobb készséggel” teljesített. Azt írta a Társulat, hogy a termék új rendezése nem engedi meg a csoportos elhelyezést, mivel „a termék most különböző hangulatuak, ami a képek kedvező elhelyezésénél figyelmen kívül nem hagyható.”

A nagybányai festőknek ez épen elég figyelmeztetés volt arra, hogy a Múcsarnok részéről nem sok jóindulatra számíthatnak. De épen akkor sehol sem kínálkozott megfelelő helyiség, ahol a nyolc festő negyvenegy képét — igen jó anyagát — kiállíthatta volna.

A zsüri elé 1011 mű került, melyből 358-at kirostált. A válogatásban különösen nagy figyelmet fordított a nagybányaiakra. Ahogy Réti István a „Műbarát” 1922. é. f.-ban írja: „a zsüri elfogult volt” és „éppen a legjobbakat” igyekeztek eltávolítani. Másutt ismét azt írja, hogy „a rendezéssel is igyekeztek a nagybányaiakat agyonvágni.”

A kritika azonban, ha nem is minden ujságé, „nagybányaiak” cím alatt, de a kvalítások szerint mégis összeszedte a kiállítás rengeteg anyagába „szétrendezett” festőinket. Egyhangulag kiemelik Ferenczy: „Józsefet eladják testvérei”, Réti: „Öreg honvédek”, Grünwald: „Völgyben”, Csók: „Konyha”, „Bugaci pásztor” c. képeit, Horthy és Réti tájképeit, vázlatait, Glatz O. „Birkózó fiuit.” Az állam a Szépművészeti Múzeum számára megvette Réti István „Öregasszony”, Glatz O. „Birkózó fiuk”, Csók „Bugaci pásztor”, Grünwald „Eső után”, Ferenczy „Lovak”, Horthy Béla „Gőzmalom” c. képeit. A Réti „Öreg honvédei” pedig a Lipótvárosi kaszinó 1000 K-ás díját is elnyerte.

Ez évben a nagybányaiak teljes számmal vettek részt a párizsi világkiállításon s ott ismét olyan sikert arattak, amely a magyar közönség szemében még magasabbra emelte őket és belső egységüket, erejüket is fokozta. Csók István aranyérmét, Hollósy, Réti ezüstérmét, Ferenczy, Grünwald bronzérmét és Ferenczy, Glatz elismerő oklevelet nyertek.

Innen kezdve a fővárosi kiállításokon a nagybányai művészek csak külön-külön szerepelnek. Mint közösség, mint egyetemes művész csoport már csak a köztudatban és a nagybányai művésztelepen élnek. A testületi szellem, a kizárólagosság érdeke, melyre a konzervatívok olyan nagy súlyt helyeztek, amit oly szívósan védtek, lehetetlenné tette a nagybányai csoport reprezentálását. Azt a hatást, amit a nagybányaiak kiváltottak, azokat az erkölcsi, esztétikai stb. eredményeket, amiket ők elértek, szívesen könyvelte el a Társulat a maga javára, de egy nagybányai művész-közöségtől, egy esetleg súlyos tekintéllyé növekvő testületől féltette a maga létét. A köztudatban s az irodalomban egyre nőtt a nagybányaiak glóriája. Olyan alkalmak, ahol egy-egy nagybányai művész kollektív anyaggal

mutatkozott be, mindig módot szolgáltatott az egész nagybányai művésztelep eredményeinek és érdemeinek ünneplésére is. A Ferenczy Károly 1903-iki Szalon-beli, Csók István 1905-iki Könyves Kálmánnál rendezett kiállítása, 1906-ban Iványi—Grünwaldnak a Szalonban bemutatott gyűjteménye, a „neok” 1907-iki Könyves Kálmánnál rendezett kollektív bemutatkozása stb. mindig alkalmat adott arra, hogy Nagybánya munkájának jelentőségét a közönség előtt hangsúlyozhassák.

1907-ben a Nemzeti Szalon Erzsébetteri új épületének felavató kiállítására Szinnyei és Ferenczy vezetése alatt egy aránylag homogén művészcsoporthoz verődött össze. A kiállítás sikere arra bírta őket, hogy megalakítsák a Magyar Impresszionisták és Naturálisták Körét (a Miénket.) Az új csoportosulás valósággal Nagybánya szülötte. Tagjai sorában ott vannak az összes nagybányaiak. Közösségüknek ugyanaz a művészi ideál szolgál alapul, amit Nagybánya melengedett. Sajnos, fennmaradásához hiányzott az az erkölcsi és művészi belső megfelelés, a harmonia, ami Nagybányát létrehozta és fenntartotta. A neoimpresszionisták túlzó individualizmusa minden testületi fegyelemnek ellenmondott s így a saját érdekeik ellen felrobbantották azt az egyesületet, melynek, pedig határozott történelmi hivatása lett volna a magyar művészeti életben.

Az 1909-ben felbomlott Mienk helyébe jött az aránylag ép oly rövid életű Művészház gr. Teleki Géza és Iványi—Grünwald vezetése alatt. Majd a „Nyolcak” rövid szereplése után a legkülönbözőbb alakulások következnek. 1907 tavaszán alakult a Kéve, melynek, vezetője Szablya Frischauf Ferenc művészi nevelése és több művésze révén is, volt valami rokonsága a nagybányaiakkal.

1911-ben megalakult a Nagybányai Festők Társasága, mely az 1912. évi nagybányai országos kiállítást rendezi. A kiállítás még egyszer az egész országban s még azon túl is meglengeti Nagybánya nevét, hogy a hivatalos adminisztráció figyelmét újból a telepre terelje és sorsa iránt érdeklődést keltsen.

Ettől kezdve a nagybányai művésztelep szerepe a művészi produkció szempontjából megcsappant. A Ferenczyek 1916. decemberi és Thorma János 1917. eleji, Ernst Múzeumban rendezett kiállítása után a nagybányai művésztelep neve csak egy-egy piktor életrajzában szerepel: „művészi kiképzését... vagy egyénisége kialakulását” a nagybányai szabadiskolának köszöni...” És ez különös felmagasztaló epiteton.

A köztudatba Nagybánya, mint művészképző, művész-erkölcsi alapot építő iskola hatolt a legmélyebbre. Ez a belső munka. Mintegy meleg virágház, csupa rejtett észrevehetetlen erőket áraszt szét s a virágzás pompája idegen kerteket ékesít. A nagybányai művésztelep történetének ez a része a magyar művészettörténet mélyebb rétegeibe folyt le. Viharai, vetődései a felsőbb rétegek mozgásaival, elváltozásaival ösz-

szefüggően mentek végbe. Szervesen összefügg mindennel, ami az egészében neki megfelel s mint az egész magyar műtörténelem egy kevésbé ismert fejezete, szinte a leggazdagabb a harcok, küzdelmek, lelkesedések, lemondások és folytonos, egyenletes szívós munka páráját ritkító példái által. Ennek a belső láthatatlan munkának a hőse Nagybánya megindítója, „spiritus rektora”, *Réti István* és *Thorma János*. Ők együtt ecsettel, tollal és egyre új és új festőgenerációk nevelésével védtek és növelték a művésztelep hírét. Művészi munkájukat már világszerte ismerik, de arról a sok munkáról, fáradságról, amivel a művésztelep szervezése és vezetése járt, nagyon kevesen tudnak.

Ők ketten gondolták ki a merész gondolatot — az első magyar művésztelep gondolatát. Ők hívták meg a Hollósy-iskolát, hogy a müncheni szezon végeztével a nyári hónapokat Nagybányán töltsék. És mikor Hollósy hajlandónak mutatkozott, ők közvetítették a város és az iskola közötti tárgyalásokat, melyben dr. Virág Béla lelkes cikkeivel egyengette a talajt. A „Nagybánya és Vidéke” 1896. évi február 2. számában írja első cikkét a „Nagybányai festőiskolá”-ról. Az e hó 9-i számban már a Hollósy-iskola feltételeit is közli: „Szükség volna egy 20×12 m.-es fa műteremre, mely elzárható, hogy esőben is festhessenek”. A városra mindenképpen előnyös volna a 20—30 festő nyaralása, „ragadjuk meg tehát két kézzel az életben talán soha többé nem kínálkozó alkalmat, adjunk a festőiskola számára telket, építsünk egy modern ateliét, vessük meg alapját egy magyar festőiskolának, hidaljuk át azt az űrt, amely a budapesti mintarajztanoda s a Benczur Gyula igazgatása alatt levő mesteriskola között van, tegyük lehetővé honfitársainknak azt, hogy a drága külföldi iskolák helyett itthon tanulhassanak, hiszen ha biztos talajt rakunk az iskola alá, megizmosodásának kétségtelen tanujelét adja, talán még az állami szubvenció sugarai is ránk fognak sütni”. Barbizon dicsőségére mutat és hozzát teszi, hogy „Nagybányáról is fejlődhetnek egy finom, erős, egészséges, minden ízében magyar, de azért európai nivón álló festészetünk”.

Az ápr. 16.-i számban már azt jelentik, hogy a ligeti műterem, melynek faanyagát Stoll Béla ajándékozta, márjában épül. A festők nem vették igénybe a Turmann polgármester által tett nagylelkű ajánlatot, mely szerint a város 10—15000 frt költséggel épít helyiséget, ha Hollósy pozitív ígéretet tesz arra, hogy iskoláját 5—15 éven át Nagybányára hozza. Közben a piktorok számára a város tanácsa az országhatártól Nagybányáig szóló szabadjegyet kér s ezt Wekerle Sándor és gr. Teleki Géza segítségével sikerült is kieszközölni.

Ezenközben Thorma „Aradi vértanuk” c. képének nagy sikere melegíti a város hangulatát. Bankettet rendeznek a tiszteletére, hol babérkoszorút nyújtanak át neki „Az Aradi vértanúk festőjének — a zsúrtársaság tagjai Nagybányán 1896 ápr. 11-én” felírással.

A lelkes hangulatban a két csoportban máj. 7-én és 8-án érkező művészeket az állomáson a polgármester és a főkapitány fogadta. A kaszinóban villásreggelivel várták. Onnan a ligetbe mentek s a bohém „műterem-avatás” után kvartélyokra vitték szét a festőket. Olyan nagy lelkesedés, megbecsülés vette körül a művészeket, hogy május végén a főispán látogatása alkalmával banketten ünnepelték őket. A „Nagybánya és Vidéke” minden számában hoz valami művészeti hírt s augusztus végén már a válást fájjalja: „Szomorú, hogy a fecskékkel a festők is elmennek! Nehéz lesz nélkülözni a piktorok kedves, őszinte és szellemes gárdáját”. Szept. 29-én jelenti, hogy Hollósy Münchenbe utazott. Igéretet tett, hogy jövőre visszajön.

A következő év elején Hollósy és Grünwald levélben köszönik meg a polgármesternek a város áldozatkésztségét s kéri őt, hogy az iskola állandósítása érdekében forduljon a város deputációval a kormányhoz. Az iskola a szegény növendékek segítésére, anyagbeszerzésre, modellpénzre és leszállított tandíjak pótlására 2000 ft. segélyre számít.

Márciusban megjött a segély, a szabadjegyek és Wlassich Gyula leirata, melyben értesíti a város közönségét, hogy egyelőre, kísérletképpen 2000 ft. segélyt engedélyez. Az utalványozás akkor fog megtörténni, ha a „közönség jelentést tesz, hogy a festőtanfolyam mikor, k. b. hány résztvevővel és milyen időtartamra létesül”. „Az esetleges jövő évi segély érdekében rendezzenek kiállítást a Műcsarnokban s ezért a Képzőművészeti Társulathoz forduljanak”. A közönségtől az évad végén jelentést vár a kolónia működését és a segély felhasználását illetőleg.

Március utolsó napján megérkeztek a festők. Az úri kaszinóban ismerkedési estélyt rendeztek. Aztán elkezdődött a munka, melyről az iskola műtermében július 11-én rendezett kiállításon számoltak be a növendékek. Heten díjat is nyertek.

„Nagybánya és Vidéke” az aug. 1. számban arról számol be, hogy Csók a Hámori-kertben egy nagyszabású kompozícióban dolgozik. Szept. 19-én Ferenczy „Hegy-i beszédéről”, Grünwald hangulatos tájképeiről és Thorma „Krisztus búcsuzik tanítványaitól” (talán „Békesség veletek”) c. képéről ír.

A növendékek száma 41 volt (megelőző évben 27). Festők 50-en voltak (megelőző évben 33-an). Teljesen gondoskodtak egy növendékről. Több tandíjmentes és fél, vagy egyharmad tandíjat fizető növendék volt. Az iskola szeptember 10-én zárult.

Láttuk, hogy a tárlatot, melyre a miniszter kötelezte őket, nem sikerült a Műcsarnokban rendezni. A helyi lap lelkesedik a kiállítás sikerén és „hathatósabb kormánytámogatást” remél. Az 1898 jan. 28. szám közli az összes képvisárlásokat.

1898 februárjában a festők kérvényt nyújtanak be a város-

hoz, melyben a csatolt tervek szerinti festőműtermek építését kérik a megbízottjuk, Réti István által elfogadott helyen. Az építkezés 8 műteremre szólna 16.000 K költséggel, miket a festők évi 80 frtért 10 évre kibérelnének. A mellékelt 10 éves szerződés lejárta után, kevés költséggel nyaralókká is át lehetne alakítani a műtermeket.

Ebben a dologban Thorma és Réti 20-án a kaszinóba értekezletet hívnak egybe, melyen a tervet népszerűsíteni igyekeznek. Márc. 26-án a városi képviselőtestület közgyűlése megszavazta a 8 műterem építését. De még mielőtt az építéshez fogtak volna, meghalt a városi mérnök, majd a polgármester is. Három év múlva Gellért Endre polgármestersége alatt a közgyűlés újból hat műterem építésére hoz határozatot olyan értelemben, hogy kettőt még az évben felépítenek, a többit pedig fokozatosan. A két új műtermet Réti és Grünwald évi 600 K.-ért vette bérbe.

Az új nagy szálló építésénél tervbe vettek manzard műtermeket is, de később a költségek csökkentésére törölték. 1900 jun. 17-i „Nagybánya és Vidéke” arról értesít, hogy a ligeti lövőház mellett a város már építkezik a művésztelep számára és a gőzfürdő mellett még két épületet fog építtetni. „Évek óta húzódo és sok félreértésre okot adó kérdés nyer most megoldást”.

1909-ben a nagybányai festők memorándumot intéztek a városhoz, melyet a város tanácsa el is fogadott. Ebben még két műtermes-ház építését kérték. Két családi műtermes lakás és egy legénylakásos és műtermes épület 1911-ben el is készült. A memorándum többi pontjaiban az iskola és műterem fűtésére 150 m³ tüzfát, ingyen vasútijegyek kieszközlését, modellpénz, ösztöndíj, segély stb. céljaira évi 5000 K. kiutalását és a már meglévő iskolaépület átalakítását kérték. Indítványozták, hogy a városi képviselőtestület delegáljon egy bizottságot, mely a festők megbízottjaival együtt, mint „vegyes bizottság” intézné az iskola karbantartásának és külső adminisztrációjának ügyeit.

Ezzel a két épület emelésével a nagybányai művésztelep átlendült azon a második nagy válságon, mely történetében a legborusabb napjait jelenti.

Az első válság elé akkor került, mikor Hollósy Simon, az izgága művész, személyes differenciák miatt elhűtlenedett Nagybányától. Azzal, hogy a nagybányai mesterek 1899-ben beszüntették szecessziójukat a Múcsarnokkal szemben, a Hollósy-iskolától a kiállításokon különváltak. A Múcsarnok nem tudott tárlatain az „iskolának” helyet adni, így Hollósy a Szalonban, majd Könyves Kálmánál rendezte évi beszámolóját. 1901 nyarán utolsó évét töltötte Nagybányán. Ezután Fonyódon, Vajdahunyadon, majd Técsőn, Máramarosszigeten és ismét Técsőn telepedett le iskolájával.

Eltávozása után 1902-ben megalakult a „Nagybányai Sza-

bad Festőiskola”, melynek vezetője a négy mester: Thorma, Ferenczy, Réti és Grünwald lett. Vezetésük mellett a telep szépen virágzott s népessége 1906-ban érte el a maximumát, amikor 88 festő és 63 növendék tagja volt. Réti István a „Nagybánya és Vidéke” 1909 okt. 17. sz.-ban írt tanulmányában erről az időről azt írja, hogy „egészen új és sajátos karakterű kialakulás volt itt készülöben”. Szép csendben, szegénységben folyt a munka, „nem törődött vele se Budapest, se Nagybánya”. Kora tavasszal a fővárosi lapokban felhívás jelent meg, hogy akik az iskola nyári tanfolyamán részt öhajtanak venni, jelentsék a vezetőségnek, hogy szabadjegyekről gondoskodhasson az odautazásra. Minden növendék szabadon választja a mesterét. Tandíj nincs. A modell költségekre 5 K.-t fizetnek a magukválasztotta „obman”-nak. Modell áll 8—12-ig és 2—5-ig. Később d. u. 4—6-ig kroki-hoz mozgó modell is állt. „Kevesebb anyagi eszközzel s kevesebb igénnyel — írja Réti — még komolyabb és szebb dolog soha sehhol nem kezdődött, mint itt ez újabb veretű Nagybányán”.

Ekkor maga az egyetemes művészi átalakulás lassan Nagybányát is újabb válság felé terelte. Ahogy Réti a Műbarát 1922. é.-f.-ban írja: „Tíz évvel Nagybánya fellépése után — mikor már az ők egyénies naturálizmusuk és impreszionizmusuk átment a köztudatba — egy új művészeti mozgalom indult meg nyugatról”. 1906-ban Czóbel Béla Párisból jövet először Nagybányán mutatta be az új művészet, az expresszionizmus eredményeit, hazahozott képein. 1907-ben már sok fiatal festő esküdött fel az új, zászlóra. Perlrott, Ziffer, Bornemisza, Frimen, Boromisza, Mikola és az „öregek” közül Iványi—Grünwald. 1907. jun. 5-én Könyves Kálmánnál mutatkoznak be az új művészetükkel és Márfy, Gulácsy mellett nagyobbbrészi nagybányai festő.

A fiatal magyar művészek akkortájt már kevesebbet törődtek Münchennel. Párisban melegedtek s innen hozták haza azokat a türelmetlenül forradalmi művészeti eszméket, melyek a naturálizmusra következő visszahatásként „el a természettől és minden iskolától” jelszóban pattantak ki. „Nem volt tehát szükség megtanulni a természet törvényeit — írja Réti — megismerni a látvány titkait, részesülni gazdagságában...” A fiatalok előtt nem volt semmi tekintély sem. Minden meglévő művészet, minden iskola elvesztette a respektusát s a teljes anarkiában úgy nézett ki, hogy a nagybányai művésztelep és iskola is végső napjait éli. A belső egyenetlenség akkorára nőtt, hogy a forradalmi tüntetések, botrányok ellen az iskola vezetősége erélyes rendszabályokra kényszerült.

Réti a „Nagybánya” 1910. szept. 23. számában közölt jelentésében azt írja, hogy a május közepétől kezdődő nyári tanfolyamnak 33 növendéke volt. Ezekon kívül még 49 festő volt Nagybányán. A kolónia tagjainak száma évről-évre csökkent,

de más művésztelepekhez képest, melyek 250—500 ezer k-t emésztenek fel, a nagybányai még mindig messze elől vezet. Megfelelő áldozatkészséggel, hírlapi és külföldi propagandával el lehetne érni a nagybányai festőiskola világhírét és „az egész világ és ellenségeink előtt letagadhatatlanul nyilvánvalóvá lesz, hogy itt egy nagy és szép dolog történt.”

A „jelentésben” azt is írja Réti, hogy az a felfogás, mely az iskolai tanulmányt szükségtelennek tartja, ma már szűnőben van. És éppen a következő nyár volt a forradalmas fiatalok agresszivitásának legizzóbb kora. Az egyik helyilapban sűrű támadásokkal bombázták az iskolát, „utcai botrányok, becsületbeli ügyek, bírósági tárgyalások jöttek”, míg a vezetőség kizáráshoz fordult. A „vegyesbizottság” tiltakozott bármilyen oldalról jövő kritika vagy beavatkozás ellen a vezető művészek kizárólagos jogaiba. A növendékek komoly része önszántából és a vezetőséggel való megállapodás nélkül ugyancsak hírlapi nyilatkozatban tiltakozik és megbotránkozásának ad kifejezést a rendzavarók viselt dolgai fölött. A védelem szempontjából szükségesnek mutatkozott az erők szorosabbá szervezése s ezért 1911. okt. 21-én megalakult a „Nagybányai Festők Társasága”, melynek az alapítók, Réti, Thormán és Ferenczyn kívül törzstagjai: Börtsök Samú, Csáktornyai, Ferenczy Valér és Béni, Galimberti Sándor, Jakab Zoltán, Komoróczy Iván, Mikola András, Réthy Károly, Tscharner János és Ziffer Sándor és 1922-ben rendes tagokból törzstagokká választották Csikos Antóniát, Ferenczy Noémit és Krizsán Jánost, ugyanekkor rendes tagokká Égly Sárít, Pásztk Jenőt és Rátz Pétert (Nyugat 1924. III. 16. sz. Réti: Nb-i művészek.)

Grünwald Béla 1909 nyarán egy kisebb csoporttal a kecskeméti művésztelep alapvetéséhez távozott Nagybányáról.

A tizenöt éves jubileumhoz közeledő művésztelep a belső egyenetlenségek, a „kirajzás” és a kormány, illetőleg a város részvétlensége miatti gyengeségéből egyszerre, egészen váratlanul talpra állt és új virágzás felé indult. Az új lendület éppen a nagy ellankadásból fakadt és első feltétele az új épületek emelése volt. A jelentékeny motivumok között is szinte legjelentékenyebb a jubiláris kiállítás, melynek eszméjét még 1910 szept.-ben Thorma János pattantja ki s a festők között általános lelkesedés fogadja. Az egyenetlenség, részvétlenség, ellenséges indulatok leküzdése után, sőt az ellenséges indulatok diplomatikus felhasználásával 1912 év nyarán megvalósult az országos kiállítás. A nagybányai művésztelep legszebb napjait élte. Az egész művészeti irodalom, a sajtó az ő nevét visszhangozta és ha a helyszűke és technikai akadályok miatt nem is sikerült olyan nagyra és szemléltetővé tenni, amilyennek tervezték, mégis általánosságban igazolta Ferenczy Károly kijelentését, hogy az utolsó 15 év jelentékenyebb magyar festményei legalább kétharmad részben Nagybányán, vagy nagybányai művészek által készültek.

A rendezőbizottság tagjai voltak Földes Béla főispán, Csók, Ferenczy, Grünwald, Réti, Thorma, Nyilassy, Kubinyi, Glatz, Horthy, Hollósy, Komoróczy, Ziffer, Jakab Zoltán, Galimberti, Ferenczy Valér és Béni, Tscherner, Réthy K., Mikola, Börtsök, dr. Jánossy Béla, dr. Homola László. Védnöke a város, mely az előleges költségekről gondoskodott.

A kiállítás egyrésze a műtermekben, másik része a Kossuth-utcai ált. iskola termeiben volt elhelyezve. Az anyagból hiányoztak az amsterdami kiállításra küldött reprezentáns képek, melyek nem érkeztek vissza idejében és hiányzott a rendkívül értékes Jánossy-féle gyűjtemény anyaga is. Résztvettek a Hollósy-korszaktól kezdve majdnem az összes magyar művészek. 11 teremben 76 művésznek 386 képe volt kiállítva.

Augusztus 1-én d. e. 11 órakor az ünnepélyes megnyitáson a kultuszminisztert dr. Gopcsa László min. tanácsos helyettesítette. Égly Mihály a hozzá intézett beszédében kérte, hogy az állam nevében ajándékozza meg a várost és a festőket a munkának kijáró elismeréssel. A megnyitást követő díszében bejelentik a nagybányai „Műbarátok Körének” megalakulását, (amit Réti már évekkor előbb indítványozott.) Elnöke gr. Teleki Géza lett és ott hirtelenében 60-ra nőtt a tagok száma. Távirati üdvözlőket küldtek Rákosi Jenő az Otthon újságíró klub nevében, Róna József a Képzőművészek Egyesülete nevében, K. Lippich Elek. Forster Gyula a Képzőművészeti Tanács elnöke, Lyka Károly, az Ernst-Múzeum, Balthazár Dezső püspök, Grünwald Béla, Hollósy Simon, Pásztory Árpád, Kammerer Ernő min. tan., a gödöllői művésztelep stb. stb.

És a város kultúrünnepe mégsem mutatott olyan eredményre, amelyet az áldozatok és a fáradság után vártak. Maguk a budapesti magyar újságok is érthetetlen részvétlenséget mutattak. A Pester Lloyd szerkesztője, Rutkai Rothausser Gyula, a Neues Pester Journal munkatársa, dr. Radó Emánuel, megjelentek. „A magyar lapok csak később közöltek alkalmi tudósításokat.” A siker, inkább belső erkölcsi megszilárdulás, a végzett munka, a hivatás mély, elégedett öntudata volt és a szebb jövő reménye.

1913-tól kezdve a telep 6000 k. évi támogatást kap a kormánytól azzal, hogy évenként 10—15 főiskolai festőnövendék nyári tanfolyamon való részvételét ebből tartozik fedezni. Wlassich Gyula minisztersége óta ez az első állami támogatás. Szatmár vm. 1912—1918-ig évi 600 k. ösztöndíjat ad a vezetők által javaslatba hozott növendékeknek.

1914-ben Thorma János vezette az iskolát. Minden hétfőn reggel 7 órakor ő állítja be a modelleket, átlag négyet. „Nagybánya és Vidéke” jul. 17 sz. hosszabb cikkben írja le a festők viszonyait. A műtermek szaporítását ismét elhalasztották, az élet mindamelllett derűsen folyik a kis bányász házak szállásain. Mulatságot, műsoros estélyeket rendeznek. Közli a növendékek névsorát, kik között Szőnyi István, Pátzay Pál, Pásztk Jenő,

Pándy Lajos, Deli Antal, Jándi Dávid, Simon János stb. neveit olvassuk. Összesen 64 növendék s körülbelül 30 jőnévű művész.

Ebbe a derűs és pezsgő életbe hasított bele a háború. Egyszerre elnéptelenedett a város. A festők közül csak Thorma és Börtsök maradtak Nagybányán.

1915—16-ban ismét visszaszállingóznak, előbb csak a piktorinák, 1917—18-ban már piktorok is. 1917-ben már több mint 100 tagja van a kolóniának. „1918-ban, az utolsó magyar esztendőben annyian, mint békében soha. A főiskola maga is ott rendezi a tanulmányi szabadságon levő katona növendékei számára az utolsó nyári tanfolyamot.”

Az 1917 év gyászt von a telepre. Meghalt Ferenczy Károly, egyik vezető mestere, a Nagybányai Festők Társaságának elnöke. A következő évben meghalt Hollósy Simon is a telep egyik alapítója.

1919 januárjában bevonuló román katonaság tíz magyar festőt talál ott. Ők máig is ott élnek és segítőtársai Thorma Jánosnak, az iskola vezetőjének. Erdélyi festők s a bukaresti akadémia ösztöndíjas növendékei máig is felkeresik a nyári Nagybányát. Ők tudják, hogy milyen nagy és tékozló gazdagsága van a legszentebb hagyományok miliójének, Nagybánya páratlan szépségű vidékének és műértő, műszerető közönségének. És aki hisz a pusztá képcsinálásán túl fekvő misztériumban, mely a műalkotást az emberi lelken át a természethez köti, ide menekül az évtizedek által felavatott helyre. Itt generációról generációra öröklődik az a pátriárkális, baráti szellem, mely a telep alapítóinak tiszta emberségéből, öntudatosságából és a művészet erős szeretetéből alakult ki és amely egyik alapítója, harminc éven át fentartója volt a nagybányai művésztelepnek.

Az alapítók, Hollósy, Ferenczy, Thorma, Réti és Grünwald közötti barátság, az emberi tulajdonságok megfelelése s a fejlett művészi intelligenciájuk a magyarázata annak, hogy a művészetükben levő nagy különbségek dacára a benső jóviszony mindvégig alapja maradt az együttműködésüknek. Hollósy 1901-ben, Grünwald 1909-ben vált ki. A három bentmaradt mester festői egyénisége a legapróbb kis sárjáságokig, szinte homlokegyenest különbözik egymástól. Örök iskolapéldái annak, hogy ugyanazokat a hatásokat, a fejlődésnek ugyanazon feltételeit milyen más és másképp értelmezi a más és más egyéniség. Mindhárman a Hollósy müncheni iskolájában ismerkedtek meg a naturálizmussal. Innen különböző időben, de nagyjából egy és ugyanazon művészi mozgalmak Párizsába kerültek. A Hollósy iskola végletekig analízáló, részletező festői eljárása után Párizsban az impresszionizmus új összefoglalást kereső mozgalmával ismerkedtek meg. Az érzelmes rajzos alapú, világos színekre hangolt ábrázolásmód helyébe a túlnyomóan színre épített festői eljárás került, a Dagnan-Bouweret

naturalizmusa helyébe, a Manet-ék impresszionizmusa. Thorma János „Szenvedők”-je, Ferenczy Károly „Kallos arcképe” és bizonyos mértékig Réti „Bohéme karácsonya” is még a Hollósy „Kukoricahántás”-ának rokona. Mindnyájuknál ez a naturalista alap az, amire a párizsi mozgalmak problémái mentén egy-egy teljesen egyéni művészetet építenek. Ferenczy Károly fejlődésében a „Madárdal” már első tiszta nyoma a „kolorisztikus naturalizmusnak”, mely a nagybányai termékeny évek alatt fokozatosan kolorisztikus dekorativizmussá fejlődött. Ferenczy arisztokratikus egyénisége a művészetet olyan ünnepélyes alkalomnak tekinti, melyben a maga belső ártisztikumának keres kifejezést. Művészetének egészen sajátos vonásává váltak a hideg csillogású felfokozott színek, melyek miatt az egykorú kritika az angol festők rokonának tartotta. Bibliái tárgyú képei, a „Hegyibeszéd” „Három királyok”, „Ábrahám áldozata” stb. még a szoros tónusban-tartás által plenér képek. Később az égő napsütés csillogó színei érdeklík. Ebben a korszakban festett „Napos délelőtt”, „Sétáló iskolásleánykák” elvezették a színpiktúra legfelsőbb beteljesüléséhez. Közben teljes pompájában bontakozik ki a vonal dekorativizmusa is. Az „Alvó nő-jére” való halavány emlékezéssel megfesti hatalmas bársony alapra fektetett női aktját, mely gyöngyház színeivel a legcsodálatosabb, teljesen jellemzően egyéni ártisztikum-érzés. Egy kettős aktján a fekvő akt naturalis formáit áttöri a dekoratív egyensúly-hatás kedvéért.

Ferenczy — talán az egyetlen „Hegyibeszéd”-et kivéve — egy képén sem túrt meg semmiféle „irodalmi tartalmat”. Festményeinek egyetlen bevallott célja a „képszerűség”, mely a természetmegfigyelés biztosságából egy teljesen egyéni szintézis által alakul ki. Ezzel a tulajdonságával, mint a dekorativizmusával is éles ellentétben áll Thorma János művészete. Ő csaknem minden képén hoz valami irodalmi tartalmat is. Igaz, hogy nála sem cél ez az irodalmi elem, a „képlibrettő”, de felfakasztója, előidézője a festői látomásnak. A „Szenvedők”, „Aradi vértanúk”, „Október 1-én”, „Kártyások” stb. a jelenetek irodalmi részével pattantják ki a kép látomását. És éppen ez a keletkezés mélyében rejlő összefüggés adja Thorma képeinek azt a bámulatos szuggesztív erőt, ami a jelenet és a festői előadás karakter-azonosságából származik.

Ami képeinek irodalmi tartalmát illeti, az természetes megnyilatkozása a romantikusan színezett magyar temperamentumnak: komor tárgyak, melyek a komor festői látásban találnak kifejezést. Drámaisága széles, lendületes fakturán és borongós színekben jelenik meg, anélkül, hogy tüzes temperamentuma szertelenségekbe sodorná. Festői sajátosságai sokakat emlékeztettek Paál Lászlóra és Munkácsyra. De az ő festői drámaisága optimisztikusabb, mint ezeké a klasszikus magyaroké. Nem használ olyan mély feketéket és barnákat, színhar-

móniája derűsebb. A legsötétebb tónusain is valami halaványító köd, fátyolozó levegőség enyhít. Színeinek mély tüze és ereje legszebben az „Október 1.-én”-jén csillog. A magyar nép életének eddig sohasem látott magyar megértése és megéreztetése ez. A kompozíció keresetlensége, a látomás levegője, a jellemzés finomságai, a festői előadás átszellemültsége teljesen ellentéte a Ferenczy „europäer” arisztokratikus dekorativizmusának, hűvös, kristályos színeinek, átgondolt komponálás-módjának és decens ártisztikumának.

Míg Ferenczy, Réti és általában a nagybányai csoport művészeit a plenérfestés problémái kötötték le és elégítették ki, addig Thorma János „chef d’oeuvre”-je drámai kompozíció. Ez adja művészetének karakterét. Később, művészetének egy újabb korszakában, a nagy drámai képekről az idillikus zsánerképek és tájképek festésére tér át. Ekkor keletkeztek a „Husvét”, „Tavaszi”, „Majális”, „Ibolyaszedők” stb. c. lírikus, szelid és világos színlátású képei. Megtartotta az előző korszak színeinek csillogását, erejét éppenúgy, mint az erőteljes felrakást, de az új költői témához képest lágyabb és érzelmesebb harmoniára hangolta őket.

A lírikus látás- és festésmóddal Thorma Rétihez közeledett. Nem művészi ráhatás eredménye Thorma művészetének ez a változása, hanem az egyetemes fejlődése. Mikor fellépett, első képeivel, úgy látszott, hogy egy egészen új magyar grandart megteremtője lesz. Később, hogy az új kor változott viszonyai sehogy sem kedveztek a romantikus festészetből örökölt nagy képeknek, Thorma is egyre közeledett az intenzivebb, fokozottabb átéléssel festett kisebb képek felé. Ferenczy és Réti, akik egyéni kialakulásukkal az intellektualizmuson át talán közvetlenebb, szorosabb kapcsolatot találtak a nyugathoz, közvetlenebb és rövidebb uton jutottak el ide. Ferenczy intellektusa és tulnyomóan nyugati kultúrája kiemelte a magyar viszonyok s a magyar álmok, célok közül. A magyar stílus lehetőségében sem hitt. Réti és Thorma hittel, akarással és tudott bizonyossággal dolgoztak a jövőjén. De míg Thorma romantikus hittel a múlt korszak és az új viszonyok művészi kompromisszumán dolgozott, Réti egyéniségét az új korról és a modern szemlélet teljes harmoniában találta. Az ő lírikus, elmélyedő természetete s az impresszionista naturalisztikus szemlélet olyan legbensőbb harmoniában csendülnek össze, mint a magyar művészek közül talán senkinél sem. Képeinek sejtelmesen lágy formaadása, puha félhomálya lassan színesedik, világosodik. Művészetete egyre hangsúlyosabb színekhez s a szétfosló homályból egyre exaktabb formák felé fokozódik. Megmarad egy bizonyos fokú lágy formaérzésmód, ami képeinek bensőséges líraiságot ad. Ezzel megőrzi az ártisztikus kifejezőjét annak a halk, mély szemléletnek, amely Réti Istvánt életérzés módjában Arany János rokonává teszi.

Ha ezt az önként adódó irodalmi parallelt tovább vonjuk, Thorma Jánost talán Berzsenyi Dánielhez, Ferenczyt Kazinczyhoz hasonlíthatjuk, anélkül, hogy az összehasonlítás igazsága az Arany—Réti egybevetés érvényét fedné. Ez a két egyformán halk, önmagában gazdagodó, önmagát tisztán, őszintén, az egész élet szüzi felfogó felületévé avató lelkület teljesen egy és ugyanazon jelentőséghez jut a magyar irodalomban, illetőleg művészetben is. A „költő hazudj, de rajt' ne fogjanak” prózára, vagy a piktura nyelvére fordítva: „Minden művészet a természet lágyékából születik”. Ez az egyénies naturalizmus sarktétele, amint azt Réti és Thorma egy művészpédagógiai értekezésükben leszögezték.

És ez a nagybányai festők által fentartott iskola legvégső principiuma is. Ezzel házasult össze a nagybányai mesterek emberi erkölcsössége, hogy egy új művészi szellem és erkölcsiség megteremtője legyen — a művészeteken túl — a páratlan népszerűségű szabadiskola által is. Évek hosszú során át tanítottak, fáradtak, teljesen önzetlenül. Ferenczy halála után Thorma János lett a Nagybányai Festők Társaságának, majd 1919. óta az iskolának a vezetője is. Az 1926-i jubiláris évben a Thorma János 25 éves pedagógiai, Nagybánya 30 éves festővárosi multjával együtt a tulajdonképpen magyar művészet megszületését is ünnepeljük.

IRODALOM:

- Nagybánya és Vidéke.* 1896. éf. II. 2. 9. 16. IV. 11. 16. 26. V. 10. 24. VII. 28. VIII. 9. 30. 1897. éf. I. 22. IV. 4. 11. V. 2. IX. 19. XI. 7. 21. XII. 19. 27. 1898. éf. I. 16. 28. II. 20. III. 8. VI. 5. X. 9. XII. 25. 1899. éf. I. 22. IV. 9. IX. 10. XI. 26. 1900. éf. II. 11. V. 13. IX. 2. 30. X. 14. XI. 11. 1901. éf. IV. 7. IX. 15. 29. 1903. éf. VIII. 2. X. 18. XI. 15. 1904. éf. III. 27. V. 17. XII. 4. 1905. éf. II. 12. VIII. 13. XI. 19. 1906. éf. II. 25. VIII. 26. 1907. éf. I. 27. X. 27. XI. 3. 1908. éf. I. 12. 19. 26. 1909. éf. VII. 18. X. 10. 17. XI. 7. XII. 12. 1910. éf. VII. 24. IX. 25. 1911. éf. X. 29. XII. 10. 1912. éf. VII—IX. terjedő számai. 1913. éf. VII. 20. VIII. 17. 1914. éf. I. 25. VII. 111. V. 10. VII. 19. 26. 1915. éf. II. 21. IV. 18. 1916. éf. VIII. 27. X. 8. 1917. éf. IV. 29. V. 13.
- Nagybánya.* 1903. éf. II. 29. III. 12. V. 7. X. 22. XII. 8. 24. 1904. éf. XI. 24. 1905. éf. IX. 21. 1906. éf. VII. 26. VIII. 30. 1907. éf. III. 28. VI. 13. X. 31. 1910. éf. VI. 16. 23. IX. 15. 22. 23. 1911. éf. V. 4. 11. X. 19. 26. XI. 1. 1912. éf. I. 25. IV. 18. V. 18. 30. VI. 6. VII. 4. 12. 25. XII. 19. 1913. éf. II. 6. 27. V. 22. VI. 26. X. 2. XII. 18. 1914. éf. I. 1. 22. 1915. éf. IV. 15. VI. 10. VII. 29. 1916. éf. VI. 8. XII. 14. 1917. éf. III. 22. IV. 26. V. 17. VI. 28.
- Nagybányai Hírlap.* 1908. éf. I. 26. 1909. éf. IV. 25. V. 9. VI. 20. X. 17. 31. XI. 7. 1910. éf. I. 2. II. 13. IV. 24. VII. 3. VIII. 14. XI. 27. 1911. éf. III. 19. 26. IV. 16. VII. 2. 1913. II. 23. IV. 3. VII. 29. VIII. 12. XII. 9. 23. 1914. éf. III. 10. V. 12. VII. 7. 1915. éf. XII. 14. 1916. éf. IV. 23.
1896. Uj idők VII. 19., Budapest. Hírlap V. 1. 9. Magyarország V. 1.
1897. Uj idők XII. 12. Vasárnapi Lapok. 37. sz. Hét. 51. sz. Pesti Hírlap X. 13. 28. XII. 1. 15. Pesti Napló X. 15. XII. 1. 15. Nemzet. X. 29. XI. 3. 16. XII. 12. 15. 29. Budapest. Hírlap. XI. 2. XII. 15. Magyarország. XII. 16. Magyar Hírlap XII. 15. Budapest. Napló XII. 15. Egyetértés 346. sz.

1898. Művészeti Tudósító 39. sz., Magy. Szemle 2. sz., Magy. Kritika 7. sz. Hét 1. sz. Budapest. Hírlap XII. 16. 18. Magyarország. XII. 18. Bpesti Napló IX. 2. X. 24. XII. 2. 17. Nemzet XII. 17. Napilapok XII. 17. 18.
1899. Új idők XII. 24. és a 108., 595., 567. 1. Vas. Ujság, 52., 53. sz. Hazánk 302. sz. Magyarorsz. XII. 6. 7. 12. 17. Hét 2. sz. és XII. 31.
1900. Vasárn. Ujs. 1. 21. VIII. 26. Műcsarnok IV. 12. XII. 16. Magy. Génius 1—3. sz. Új Magy. Szemle 146—158. o. Budapest. Napló 16. 154. sz. Magy. Nemzet 1. sz. 101. sz. Budapest. Hírlap 2. sz.
1901. Műcsarnok 13. sz. Magy. Szemle 31. sz.
1902. Művészet 164. o. Esti Ujság VII. 1. Bpesti Napló III. 16.
1903. Új idők XI. 9. Alkotmány 282. sz. Napilapok XI. 3. 20.
1904. Új idők XI. 4. 13. 23. Művészeti Krónika III. 15. Huszadik század V. 1. Jövendő, X. 30, Bpesti Szemle 124. o. Alkotmány XI. 25. Napilapok XI. 15.
1905. Műv. Krónika XI. 15. Mod. Művészet-ben Lázár B. dr. Magángyűjtemények; Művészet 217. 281. o. Műv. Króniká-ban Gerő: Csókról és Csók önmagáról; Műcsarnok 4. sz. Magy. Állam X. 23. Egyetértés III. 26. Napilapok X. 26. XI. 14.
1906. Napilapok II. 25. IV. 18.
1907. Napilapok III. 9. V. 8. VI. 5. X. 27. XI. 16. Budapest. Hírlap IV. 16.
1908. Új idők 192. o. Napilapok II. 21.
1909. Napilapok II. 21.
1910. Új idők XI. 27. Vasárnapi Ujs. X. 16. XI. 20. Napilapok X. 10. XI. 15.
1911. Új idők XII. 24. Napilapok XII. 15.
1912. Új idők 164. o., Vasárn. Ujs. VII. 28, Műv. Krónika 3. sz. Új Élet-ben Takách Z. dr: Nagybányáról; Művészet Lyka K: Nagybányáról; Független Magyarország II. 1., Réti István az 1912-i Nagybányai orsz. kiállítás katalógusának előszavában: A nagybányai művésztelepről. A Szamos, Új Szatmár. Zsibóvidéki Hírlap, Felsőbányai Hírlap és a bpesti napilapok VIII 1—10. számai.
1913. Napilapok II. 9. Nyugat VIII. 1.
1914. Napilapok I. 10.
1916. Napilapok XII. 10.
1917. Új idők III. 25. IV. 25. Napilapok III. 21—25.
1918. Nyugat-ban Hollós S. levelei; Napilapok V. 8—10. Nyugat V. 10.; A Szépműv. Muz. évkönyvében F. Takách Z. dr: Hollós S.-ról, Új időkben Lyka: Iványiról és Csókról.
1922. Műbarát I. 8. 15. Műbarát-ban Réti: Nagybányáról, Rózsaffy: Hollósyról, u. itt cikkek Ferenczyről, Glatzról, Rudnayról. A Ferenczy emlék kiállítás Katalógusa.
1923. Műbarát 23. o. Műv. Pantheon III. k. Petrovich E.: Ferenczyről.
1924. Nyugatban Réti: Nagybányai művészek-ről (Ferenczy, Hollós, Thorma, Grünwald.)
Könyvirod. Lázár B. dr: 13. magyar festő.
Rózsa Miklós: Magyar Impresszionisták.
Lyka Károly könyvei.

Szokolay Béla.

A MAGYAR TUDOMÁNYPOLITIKA ÉS A MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNY JÖVŐ FELADATAI.

*„A tudomány fája épúgy, mint a Hesperidáké, aranyalmáját csak annak adja, aki azt maga szedi le, másoknak csak megmutatja, de nem adja.”
(Mommsen.)*

Az erdélyi magyarság már a nyolcadik esztendeje tehetetlen megadással viseli azt az indokolatlan hermetikus elzártságát, amely szellemi életének magyar és nemzetközi kapcsolatait teljes bénaságba nyügözve tartja. A szépirodalomban még némi összetartó szálakat lehetett fenni s itt több alkalom is nyílik a külső és belső kapcsolatok tágítására. A szervezetlenül tengődő tudományos életünk azonban teljesen tájékozatlan az utóbbi nyolc esztendő eseményeiről. A ránk nézve hozzáférhetetlen tudományos könyvek és folyóiratok hiányában látókörrünk annyira megsűkül, hogy még a szakemberek sem tudnak számot adni a tudománykörük utolsó deceniumának sem a haladásáról, sem az irányvezető eszméiről. Különösen a magyarországi tudományosság hozzáférhetetlen pontja az erdélyi magyar tudós felszínen maradásának épúgy, mint az erdélyi intelligens magyar olvasó haladásra törekvésének. Mivel a fennálló körülmények folyóiratunktól azt követelik meg, hogy az erdélyi magyar tudományos élet eredményeinek közlésén kívül bőséges teret szenteljen a magyar és a nemzetközi tudományos élet eseményeinek és irányadó eszméinek levezetésére is, az alábbiakban a rendelkezésünkre álló nagyszabású tanulmányok alapján ismertetni fogjuk a nemzetközi tudományos élet keretében a jelenlegi magyar tudománypolitikát s azokat a tudományos problémákat, melyeknek megoldását a gyönyörű eredményekre támaszkodó magyar természettudomány a legközelebbi jövő feladataul tűzött ki.

I.

Igen tartalmas tanulmányokat olvastunk a magyar és a nyugati nemzetek mai kultúrpolitikájával behatóan és széles-

körü tájékozottsággal foglalkozó *Magyary Zoltán* tollából,¹ amelyeknek alapján bepillantást nyerhetünk a nemzetközi tudományosság jelenlegi törekvéseibe és vezető eszméibe. Már a háború előtt is lázas munka folyt az összes kultúrállamokban mind a tudományos kutatás terén, mind annak megszervezése körül. Az egyetemek mellett kezdenek alakulni olyan intézmények, amelyek kizárólagosan a tudományos kutatás célját szolgálják. Franciaország nyújtja e téren a legrégebb példákat. A 400 éves *Collège de France* és a több mint 300 éves *Museum National d'Histoire Naturelle* a legrégebb példái a kutató intézeteknek. Ezeknek szerepe azonban csak az utóbbi félszázadban tudatosodott nagyjelentőségüvé. A gyakorlati érzékű Anglia e század elején a kémiai és rádiumoktatás céljaira, majd az ipari oktatás, az ipari normalizálás és tipizálás feladatkörének betöltésére létesít tudományos intézeteket s egyike az elsőknek, ki a természettudományi kutatás fejlesztésére és a problémák számontartására megfelelő feladatkörrel felruházott szervezetet állít be. Svédország a *Nobel-Intézet*-et állítja munkába, Amerikában pedig *Carnegie* és *Rockefeller* tesz nagy alapítványokat tudományos célokra. A legnagyobb szabású példát azonban e téren Németország adta. *Harnack Adolf*, a berlini nagy egyháztörténész és tudománypolitikus, 1909 nov. 21-én II. Vilmos császárhoz intézett emlékiratában rámutatott a muzeális szemléltetéstől és az oktatástól mentesített, tehát kizárólagosan a tudományos problémák megoldására hivatott kutató intézetek rendkívüli fontosságára. A tudománypolitika terén e korszakalkotó emlékirat teremti meg 1910-ben Berlin külvárosában, Dahlemben, ez intézménytípus legpregnansabb képviselőit, a német természettudományi kutatás fellendítésére alapított *Kaiser Wilhelm Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft* világhírű kutató intézeteit. A felsorolt nemzeti alakulatokon kívül a háború előtt két nemzetközi szervezet keletkezett a különböző nemzetek tudományos munkájának összehangbáhozatalára és a tudomány előbbvitelére: az 1900-ban létesült *Association Internationale des Académies* és az 1910-ben létrehozott *Union des Associations Internationales*, mindkettő Brüsszel székhellyel és azzal a célkitűzéssel, hogy a nemzetek közti érintkezést és tudományos tevékenységet összekapcsolja.

Ez volt a helyzet közvetlenül a világháború kitörése előtt. Az emberiségen végigzúgott nagy kataklizma a szenvedélyeket felkorbácsolta s a nemzetközi tudományos szervezeteket is szétrobbantotta. Sok értéket, sok régi tekintélyt megtepedesett a háború, de a tudomány tekintélye nem szenvedett csorbát.

¹ *Z. Magyary*: L'organisation de la vie scientifique hongroise. *Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes* Paris 1924. N. 4. — *Dr. Magyary Zoltán*: A magyar tudomány nemzetközi helyzete. *Budapesti Szemle* 1926. febr. — *Dr. Magyary Zoltán*: A felsőoktatás és tudományos élet állapota a háború után Németországban. *Budapesti Szemle* 1924.

Általános az a meggyőződés, hogy a lezajlott világháboru nemcsak a katonák, hanem a tudósok háboruja is volt. Ezért a tudományos munka értéke napjainkban csak fokozódott. Minden nemzet a háboru előttit jóval felülmuló nagy erőfeszítésekkel tesz a tudomány művelése, a tudományos kutatás és a nemzetközi tudományos versenyben való érvényesülés terén. Megnyilvánul ez a régi keretek fejlesztésében és az új intézmények létesítésében. A háboru utáni tudományos áldozatkészség egy egész sereg adattal szemléltethető. Ausztria a hadiiskola épülettömbjét a műgyetem fejlesztésére alakítja át, a bécsi egyetem chemiai intézetet épít, a gráci elektrotechnikai intézet részére ötemeletes épülettömböt huznak s az insbrucki egyetem hatalmas új központi épületet kap. Németország felépíti a münsteri egyetem orvosi fakultását. Berlinben, Marburgban, Bonnban, Breslauban, Lipcsében kisebb-nagyobb egyetemi intézetek épültek, a müncheni műgyetem kereteit kitágítják, a hamburgi és a kölni egyetem épen a háboru után keletkezett s a frankfurti is azóta fejlődött ki teljessé. A Kaiser Wilhelm Gesellschaft 18 intézete közül 6 a háboru óta létesült s most van szervezés alatt Berlinben egy nagy nemzetközi jogi intézet. Nem régen készült el a berlini Telegrafbergen az u. n. Einstein-torony s a Notgemeinschaft megszervezett egy Atlanti Oceáni Expediciót, amely két évig lesz távol a hazai kikötőtől. A párisi egyetemen több új intézet épült s külföldi kapcsolatok szerzésére számos külföldi francia intézet létesült. Olaszország mind a 20 egyetemét fenntartja s Milanóban most egy egész városrész van épülőben az orvosi fakultás és a természettudományi intézetek elhelyezésére. Svájc kidolgozta a freiburgi egyetem továbbfejlesztésének tervét s a 36 collegeből álló londoni egyetemet nagy birodalmi egyetemmé akarják fejleszteni s más városrészbe áttelepíteni. Cambridge-ben a biochemia, a biológia és a kísérleti pszichológia most kaptak modern új intézeteket. Magyarországon épen most fejeződik be a legmodernebb színvonalon álló debreceni klinikai telep építése s alig néhány hete kezdődött meg a szegedi egyetem építése. A 135 millió dollár vagyonnal rendelkező amerikai Carnegie Corporation Lüttichben és Belgrádban könyvtárakat épített s egyetlen évben 5 millió dollárt bocsátott a tudományos kutatás támogatására. Ugyancsak az amerikai Rockefeller Foundation Kinában orvosi egyetemet létesít, a közegészségügyi intézetek láncolatát vonja meg Rigától Varsón, Prágán, Budapesten, Belgrádon át Bukarestig és jelentékeny összegű ösztöndíjakban részesíti számos ország fiatal tudósait éveken át. Az egész világon folyó tudományos munkát, némiképen elképzelteti Paul Otlet, akinek számítása szerint a földkerekségen ma 280 egyetem, 25,000 egyetemi tanár, félmillió egyetemi hallgató, mintegy 500 tudományos társulat és legalább ezer nagy könyvtár van.

Már a háboru alatt, de még nagyobb mértékben a háboru után az összes kulturált nagy nemzetek kezdik felismerni, hogy a tudományos kutatás bizonyos feltételei csak a szervezettség és a rendszeresség erejével biztosíthatók. Ennek nyomán a legtöbb nyugati kultúrállamban az állam és a társadalom összefogva a legrövidebb idő alatt oly szerveket alkotott, amelyeknek feladata a tisztán elméleti kérdéseken kívül első sorban a gazdasági érdekekbe közvetlenül kapcsolódó tudományos problémák számbavétele, az erőknek egy cél felé irányítása, a megoldás szellemi és anyagi feltételeinek előteremtése és a kitűzött programm állandó ellenőrzése és revideálása. Így alakulnak meg a háboru alatt és óta minden államban a *Conseil national de recherches*-ek. Bár a tudomány nemzetközi jellegű, azért minden nemzet főképen a tudomány nemzeti feladatainak megoldására törekszik. Az egyes tudományágak keretei ugyanis ma már annyira kiszélesedtek, a megoldandó problémák annyira felszaporodtak, hogy komoly eredmény csak akkor remélhető, ha minden nemzet első sorban a saját speciális helyzetéből folyó feladatok megoldásán fáradozik. Ilyenek a lakott területtel, vagy önmagával az illető embercsoporttal, nemzettel szoros kapcsolatban álló problémák. Az egyetemes emberi tudománnyal szemben mulaszthatatlan kötelesség tehát a nemzeti feladatok elvégzése. De egyszersmind azt is látjuk, hogy a tudományos munka nemzetenként való megszervezése mellett époly mértékben foglalkoztatja az összes művelt nemzeteket a nemzetközi szellemi kapcsolatok tervszerű fejlesztése és kiépítése. Ezért a nemzeti szervek mindenütt *Conseil internationale recherches*-be igyekeznek tömörülni. A nemzeti szervezetek között egyik legjelentősebb az 1900-ban létrejött *Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft*. Ezt a szervet Dr. Schmidt-Ott volt porosz kultuszminiszter annak a veszélynek elhárítására létesítette, amely Németország tudományos életét a gazdasági válság folytán fenyegette. A német kulturális életnek e fontos szerve számon tartja a német tudomány problémáit s törekvését arra irányítja, hogy a tudományos kutatást szervezze, a német gazdasági élet, közegészség és népjólét érdekeit érintő kutatási feladatokat kijelölje. Ugyanígy a tudományos kutatás előmozdítását szolgáló intézmény Franciaországban még a háboru előtt létesített *Caisse de Recherches Scientifiques*, amely a különböző adónemekből összegyűlt évi sok millió frankot a természettudományi kutatás előmozdítására fordítja oly módon, hogy egyetlen komoly és lelkiismeretes kutató se akadjon fel munkájában pénzhány miatt. Anglia 1911-ben törvényben kimondotta, hogy minden biztosítás után egy penny fizetendő a *Medical Research Found* javára, amely ilyesformán nagy áldozatokat tud hozni az orvosi tudás növelésére, a betegségek megelőzésére és leküzdésére szolgáló módok szaporítása érdekében. Franciaország pedig 1920-ban

öntudatos körültekintéssel számbaveszi a tudományos kutatás nemzeti problémáit s megalakítja a rokonszakmabeli tudományos társulatok egyesületét, a *Confédération des Sociétés scientifiques françaises*-t s egyáltalában nem rejtette véka alá azt a törekvését, hogy ezzel a nemzeti szervezkedéssel a német tudomány fölénye alól is emancipálódni szándékszik.

Hasonló motívumok szerepeltek a háboru utáni nemzetközi szervezetek megalakításában is. Az antant államok tudósai a háboru után három ízben (1918 okt. London, 1918 nov. Páris, 1919 jul. Brüsszel) tanácskozássra gyűltek össze, aminek eredménye az lett, hogy a régi nemzetközi egyezményeket felbontják s két új nemzetközi szervezetet létesítenek: az Association Académique Internationale helyett megalakítják a *Conseil Internationale de Recherches*-t a természettudományi akadémiák, és az *Union Académique Internationale*-t a szellemtudományi akadémiák összefoglalására. Az alakuló ülésen a belga Lacroix elnök többek között ezt a kijelentést tette: „Az épület kész, de a németeknek és szövetségeseinek tilos a bemenet.” Bebizonyosodott tehát, hogy a tudósok sem bírtak a politikusoknál nagyobb objektivitásra emelkedni. Csak természetes, hogy e nemzetközi bojkotthatározat következtében a német akadémiák (berlini, göttingeni, heidelbergi, leipzig, müncheni, wieni) még jobban összefogott s jelentőségének tudomására ébredt. E sértő határozattal szemben a német álláspontot különben Schmidt-Ott klasszikusan így fejezte ki: „In der Wissenschaften nicht der Mehrheitsbeschluss, sondern die Leistung.”

Szintén a háboru utáni, de az előbbieknél több megértést tanusító alakulat a *Commission de Coopération Intellectuelle*, melynek előkészítő és végrehajtó szerve a Párisban székelő *Institut de Coopération Intellectuel*. 1922 aug. 1-én Genfben a Nemzetek Szövetsége állította fel ezt a szervezet a szellemi érintkezés és a nemzetközi megértés előmozdítására. Egyéni jogon, nem pedig képviseleti alapon álló 12 tagja van s arra törekszik, hogy az összes államokban a szellemi együttműködés bizottságai alakuljanak meg. Eddig körülbelül 30 ilyen bizottság keletkezett. A magyar bizottság megalakulása egyike volt az elsőnek s ennek szervezetét célszerű voltánál fogva a Commission figyelmébe is ajánlotta a többi államoknak. A háboru óta létesült alakulatok között mindenesetre ez a nemzetközi szervezet ígérkezik a legalkalmasabbnak arra, hogy az ellenséges államokat a tudományos munka előbbvitele érdekében álló békés együttműködésre egyesítse. De Monzie francia közoktatásügyi miniszter 1925-i novemberi berlini látogatása, valamint a francia akadémia kiküldötteinek a M. Tud. Akadémia centenáris ünnepén való megjelenése azt bizonyítja, hogy a merevség kezd már engedni s lassanként csak bekövetkezik a tudományos működés kívánatos összhangja.

A fenti áttekintésből észre lehet venni, hogy a nyugati

nagy kultúrnemzetek mai tudománypolitikája első sorban a természettudományok megszervezésére irányul. E tudományok természetében szükségszerűleg benne rejlik az organizáció követelménye. De mélyebben fekvő oka is van ennek. A természettudományok beható művelése ma vezérgondolat az emberiség kultúrpolitikájában. Az elmúlt negyedszázadban a természettudományok annyira előtérbe nyomultak s a fejlődés oly nagy arányaival kecsegtetnek, hogy e századra minden bizonnyal a természettudomány nyomja rá a bélyegét. Nagyon természetes tehát, hogy a jövőbe tekintő s az életrevaló programra törekvő tudománypolitikának alkalmazkodnia kell ehhez a korszellemhez.

II.

A magyarság az Árpádok alatt, de különösen az Anjouk és a Hunyadiak idejében nemcsak hatalmilag állott teljesen a nyugateurópai nemzetek színvonalán, hanem művelődési tekintetben is. A török hódoltság aztán visszavetett bennünket és az újabb kor kivérzetten, kimerülten találta, a magyar nemzetet. A török hódoltságból való rekonstrukciót rendkívül megnehezítette az a tény, hogy míg a szerencsésebb nyugateurópai nemzetekbe a felvilágosodott abszolútizmus az állami hatalom kényszerezésközeivel maga vezette be a kultúrát s úgyszólván rájuk erőszakolta a kultúra áldásait, addig a magyar nemzeti törekvéseknek a hatalommal szemben, az államhatalom ellenére kellett érvényesülniük s a nemzeti áldozatkésztségnek kellett előteremtenie az eszközöket nagy kultúrintézmények létesítésére. Örök büszkesége a magyarságnak, hogy még az 1848 előtti időkben létre tudta hozni a M. Tud. Akadémiát, a M. Nemzeti Múzeumot, a Ludovika Akadémiát, a Nemzeti Színházat és egyéb kulturális intézményeket, tisztán nemzeti áldozatkészségből, amikor Nyugat-Európa szerencsés nemzeteinek ezeket a fejedelmek és az államok létesítették. Amikor 1867 után legalább belpolitikai tekintetben ura lett a nemzet önmagának, a népiskolaügy és a kórházügy mostoha helyzetén kellett segíteni és ezenkívül a kultúrpolitikuskok és a mecenások figyelme a művészetekre, a szépirodalomra és a szellemi tudományok felvirágoztatására irányult. A mai kor tudománypolitikája azonban kifejezetten természettudományi irányt vett s az elméleti természettudományok kultusza előtérbe nyomult. A világháborútól és annak következményeitől legjobban sújtott magyarság a sorsdöntő helyzetéből biztos sikerű kivezető útát csak megmaradt anyagi és szellemi javainak tervszerű felhasználásától várhatja. Így nagyon természetes, ha a háboru utáni kultúrpolitikáját, összhangzásban a többi nemzetekkel, a természettudományokba kapcsolta, mert hiszen csak ezeknek tervszerű fejlesztésétől s vívmányainak okszerű felhasználásától remélhet hathatós szellemi és anyagi segítséget.

E gondolatmenet nyomán terelte új és hathatós irányba a magyar tudománypolitikát gr. Klebelsberg Kuno magyar közoktatásügyi miniszter, akinek hatalmas koncepciója valósággal hivatásszerű szerepet tölt be a magyarság kulturális jövőjének helyes kialakításában. Tudománypolitikai programjának nagyvonalúsága korszakalkotó jelentőséggel bontakozott ki az *Országos Magyar Természettudományi Kongresszus*-on, amely ez év január 3-án ült össze és hat napon át folytatta tanácskozásait. Részt vett rajta 816 magyar szaktudós s az egyes tudomány-
szakokból összeállított referátumok és hozzászólások egy kvart alakú 47 íves hatalmas kötetben állanak előttünk.¹ Ennél szebb, megnyugtatóbb, felemelőbb és bizalmatkeltebb könyv az utolsó nyolc esztendőben nem jelent meg nyomtatásban. A benne olvasható referátumok és hozzászólások alaposságuk, tárgyilagosságuk és magas tudományos színvonaluk miatt magukban véve is jelentős tudományos értéket képviselnek. Belőlük szemünk elé tárul a magyar természettudományi kutatás multjának gyönyörű képe, a sívár jelennek szomorú helyzete, de megjelennek a körvonalai a szebb jövőnek is, amelyben a magyar természettudós megint eredményesen dolgozhat a magyar és a világkultúra javára. Komolyságával, nagyméreteivel, tervszerűségével, jövőbe kiható jelentőségével és eredményeivel messze kiemelkedett e kongresszus az ilyen összejövetelek mindennapi megszokottságából. A tárgyhoz illő alapossággal számba vette mindaz általános természettudományoknak, mind az orvosi-, műszaki- és mezőgazdasági tudományoknak jelenlegi magyar helyzetét s ennek alapján javaslatot tett a bajok orvoslására, a hiányok pótlására és a szükséges új szervezésekre. Megvitatta továbbá azt is, hogy a magyarság a rendelkezésére álló erők és intézmények gazdaságos felhasználásával és továbbfejlesztésével miként biztosíthatja, hogy a legtágabb értelemben vett természettudományos felkészültségének szintája állandóan összhangzásban álljon a művelt külföld haladásával és a gazdasági nehézségekkel tusakodó magyarság legnagyobbfokú haladásának eminens tudományos és gyakorlati érdekeivel. Fontos határhő ez a kongresszus a magyar szellem történetében. Nem volt még példa rá, hogy a tudománynak ilyen széles területén, ilyen módszeres körütekintéssel, a külföld versenyének ilyen gondos számbavételével történt volna az évek hosszú sorára a nemzet erőinek teljes megfeszítésére irányuló programalkotás. De fontos azért is, mert megvetette alapját az erők koncentrálásának s megteremtette azt a légkört, amelyben a nemzeti erők a nemzetközi érvényesülés érdekében kooperatív munkára tömörülhetnek. Általánosságban pedig az a nagy

¹ *A természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus Munkálatai.* Budapest 1926. évi januárius 3—8. Szerkesztette: Dr. Gorka Sándor egyetemi ny. r. tanár, főtítkár. Budapest 1926. 4-r. XV, 738 l. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda.

átgondolás domborodott ki belőle, hogy miként lehet az életet, a természetet, a tudást és a tudományt a mai kornak megfelelően a kultúra szolgálatába állítani. Leglényegesebb mozzanata a kongresszusnak azonban az, hogy a természettudomány a magyarság tudományos és gazdasági érdekeit szolgáló legközelebbi problémák megoldására hatalmas összegű segítséget kapott. A referátumokban és a hozzászólásokban felhalmozódott adatok feldolgozása és ennek alapján a kongresszus tanácskozásaiból leszűrt tudományos program végrehajtása és továbbfejlesztése egy 21 tagból álló Végrehajtó Bizottságra bízott. E Végrehajtó Bizottságban a négy szakosztály mindenike kidolgozta azt a programot, amely az illető tudománykör területén megoldandó problémákat tartalmazza (l. alább.) Ez a bizottság tett javaslatot annak az egymillió aranykoronának (14 és fél milliárd papirkorona, kb. 40 millió lej) a felhasználására vonatkozólag is, amit a kultuszminiszter az elméleti és alkalmazott természettudományok kijelölt problémáinak megoldására rendelkezésére bocsátott.

Ezzel a tétellel gr. Klebelsberg Kuno a természettudományi kutatást kiemelte a mai tehetetlenségéből s gondoskodott róla, hogy jövője biztosíttassék, még pedig egy olyan program alapján, amely egyszerre mind a kutatásnak a folytonosságát és a nemzet érdekeire gyakorolt legkedvezőbb hatását is állandóan biztosítani képes. Ennek lehetővé tételére két fontos szerv alakult: egy állami és egy társadalmi szerv. Az állami szerv az *Országos Természettudományi Tanács*, amely a kongresszus megbeszéléseiből kialakult programnak mintegy letéteményese, állandó képviselője és széleskörű autonómiaja alapján a természeti és technikus kutatás rendszeres fejlesztésére irányuló kultúrpolitikai program végrehajtó szerve. Első sorban kezdeményezi és irányítja a természeti és technikai tudományos kutató munka programját és ellenőrzi annak végrehajtását, illetőleg e program végrehajtásában közreműködő intézeteket és egyes kutatóknak a program keretében kifejtett munkásságát. Másodszor irányítja és támogatja a természeti és technikai tudományok terén működő magyar kutatók továbbképzését, nevezetesen ápolja és kibővíti a külföldi tudományos körökkel való kapcsolatokat, hogy ily módon mentől több munkaalkalmat biztosítson a magyar tudósoknak a külföldi intézetekben. A politikai változásoktól független állandó tudománypolitikai tanácsadó szerve a közoktatásügyi miniszternek s ugyanazt a szerepet tölti be, amit Németországban a „Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft” lát el. Ez állami jellegű tanácstól s a közoktatásügyi minisztertől is független a *Széchenyi István Tudományos Társaság*. Ez a „Wilhelm Gesellschaft” mintájára működő társadalmi alakulat a természeti és a vele rokon tudományok előmozdítását tűzte feladatául azért, hogy a már meglévő kutató intézeteket és laboratóriumokat rendszeres erkölcsi és

anyagi támogatásban részesíti s az egyes kutatóknak fontos tudományos problémák megoldásánál segédkezet nyújt. A társadalomnak e bevonása a tudományos kutató munka támogatásába szintén egyik nagy eredménye a kongresszusnak. Megindult már a folyamat meggyökereztetni a magyar társadalomban azt a felfogást, hogy a tudósok nem anyagi ellenértékért végzik a munkájukat, hanem önzetlen lelkesedésből s ezzel áldoznak a magyar társadalom kultúrájáért, az anyagiakban bővelkedő társadalomnak is meg kell hoznia tehát megfelelő áldozatát a magyar kultúráért.

Hogy teljes képet nyujtsunk a magyar tudománypolitika további nagyvonalúságáról a mindezek ismeretétől elzárt erdélyi magyar olvasóknak, rövid vonásokban még vázolnunk kell a már meglevő és betetőzés alatt álló további szerveket is. Speciálisan magyar s a külföld előtt is nagy elismerésre talált alakulat az 1922. XIX. magyarországi t. c. által létesített *Országos Magyar Gyűjteményegyetem*, amely nemzeti nagyközgyűjteményeket (könyvtárak, levéltárak, múzeumok) egybefoglaló autonom szervezet. Régebben a nemzeti közgyűjteményeket és a provinciális gyűjteményeket három kultuszminiszteriumi ügyosztály és a belügyminiszterium bürokratikusán adminisztrálta s ezek egymástól izoláltan működtek. A Gyűjteményegyetem most ezeket egy magasabb egységbe foglalja össze s feladata a meglevő közgyűjtemények egymáshoz való viszonyának, gyűjtési és feladati körüknek tisztázása, a specializálás túlságba vitelének megakadályozása, a gyűjteményhálózat teljes kiépítése, kultúrpolitikai, valamint adminisztratív irányítása s a létfenntartáshoz és a jövő fejlődéshez szükséges anyagi eszközök megszerzése.

A magyar tudománypolitika nagy körültekintését igazolja az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kebelében működő 10 tagú végrehajtóbizottságból álló *Ösztöndíj Tanács* is, mely a tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzését szolgálja. A törvénybe foglalt erre vonatkozó intézkedések azon g z alapelve n épültek fel, hogy a magyar tudománynak minden szakmában a nagy feladatok megoldására elsórangú, európai színvonalu erőket kell biztosítani. Ezt a célt szolgálja az Ösztöndíj Tanács, melynek feladata akként van kitűzve, hogy a tudományos szukreszcencia képzésének egész területét tudománypolitikai látószögből áttekinthesse és nemcsak az ösztöndíjasak személyének kijelölését, hanem a magyar tudomány szükségleteinek nyilvántartását és a tudósképzés terén irányadó külföldi tudósokkal és intézetekkel való, legalább is szellemi kapcsolatok fenntartását munkálja. Ennek a célnak megvalósítására biztosítva van a báttaszéki terézianumi uradalom 14.000 holdjának jövedelme, Károlyi Mihály elkobozott vagyona s az állami költségvetés tekintélyes összegű hozzájárulása.

A magyar tudománypolitika arra törekszik, hogy a fontos külföldi tudományos gócpontokban, ahol a magyar kutatók és

ösztöndíjasok állandóan nagyobb számmal tartózkodnak, *Magyar Intézetek* létesüljenek, és azok céljára saját ingatlanok szereztesse nek. Az ilyen intézetek tudományos tekintélyű vezető irányítása mellett biztosítják a magyar kutatók és ösztöndíjasok részére az illető városban való tudományos munkának legkedvezőbb feltételeit az ottani tudományos körökkel való állandó és a dolog természeténél fogva egyre mélyülő kapcsolat révén. Más nemzetek is rajta vannak, hogy a tudományos kiképzés és a külföldi kapcsolatok ápolása végett külföldi intézeteket tartsanak fenn. Athénben a franciák 1846-ban, az angolok 1886-ban, Rómában a németek 1829-ben, a franciák 1873-ban, az osztrákok 1881-ben, az angolok 1901-ben, a románok 1921-ben alapítottak művészettörténeti, archeológiai illetőleg történeti intézeteket. Hasonlóképpen Kairóban, Konstantinápolyban stb. létesültek több nemzetnek hasonló intézetei. Franciaországnak ma az említettekén kívül Firenzében és Nápolyban, Madridban és Barcelonában, Londonban, Prágában, Varsóban, Szófiában és Buenos-Ayresben vannak külföldi intézetei, amelyeket nemcsak tudományos kutató intézeteknek, hanem a nemzetközi szellemi együttműködés kiválóan alkalmas szerveinek tekint. Magyar Collegium Hungaricum jelenleg 3 működik külföldön. Ezek egészen sajátos típust képviselnek, amennyiben a kutató intézetnek és a főiskolai internátusnak közös szervben való egyesítéséből állanak. Ilyen a *Római Magyar Történelmi Intézet*, mely a néhai Fraknói Vilmos c. püspök adományából létesült s a tőle hagyományozott villában van elhelyezve. A *Bécsi Magyar Történeti Intézet* csak nemrég az 1712-ben épült m. kir. testőrség palotájába rendezkedett be, amelynek falai között éltek és működtek Bessenyei György és testtörtársai, a magyar irodalom és a magyar szellem újjáébredésének s amely 1760-tól 1899-ig 1260 magyar nemes ifjú pallérozódásának volt az iskolája. Hasonló szép környezetben van a *Berlini Magyar Intézet*, melynek számára a porosz állam a Spree partján a Museum-Insellel szemben álló, műemléknek nyilvánított Knobelsdorff-féle palotát engedte át s ezt közös kert kapcsolja össze az előkelő stílusban épült Collegium Hungaricum épületével. E fennálló intézeteken kívül tervbe van véve a Berlin melletti Dahlemben és Párisban egy-egy 50—60 ágyas collegium és kutató intézet építése.

Az eddig felsorolt és már működésben levő intézmények mellett még egy egész sereg terv foglalkoztatja a magyar tudománypolitikát. Ki van dolgozva már annak a terve, hogy a budapesti összes főiskolák és más tudományos intézetek természettudományi intézetei, laboratóriumai és terei egy közös nagy telepen egyesíttessenek. A József Műegyetemtől délre húzódó lágymányosi területen fog elhelyezkedni az *Eötvös Lóránd Geofizikai Kutatási Intézet*, a budapesti bölcsészeti kar *Gyakorlati Fizikai Intézet* és egy *Organikus Chemiai Intézet*. Ugyanitt

fog felépülni a M. Nemzeti Múzeum jelenlegi zsufolt tárainak megkönnyebbitésére hívatott *Természettudományi Múzeum* s itt fog berendezkedni az *Országos Növénykert*. Pár hónappal ezelőtt tették le Tihanyban a *Magyar Biológiai Kutató Intézet* alapjait s az elveszett ógyallai csillagvizsgáló pótlására teljes erővel folyik a *Svábhegyi Magyar Csillagászati Observatorium* kiépítése, amelynek nagy reflektorán már dolgozik a drezdai Heyde-cég.

A magyar tudománypolitika teljes programmszerűségét bizonyítja végül az, hogy előkészület alatt van egy *Országos Szellemtudományi Tanács* felállítása egy országos szellemtudományi kongresszus alapján, amelynek előkészületei most vannak folyamatban. A végső cél egy olyan egyetemközi bizottság megszervezése, amely az egész magyar tudományosságnak összefoglaló központi szerve legyen.

A magyarság történelmének legszomorubb korszakaiban is tudott dolgozni. A szellem hatalmával igyekezett pótolni megbénított erőit. Örömmel látható, hogy önbizalmát ma sem vesztette el és el van szánva arra, hogy a tudomány és a munka erejével védje meg tiszteletet parancsoló régi helyét a nemzetek társadalmában.

III.

Abból a 67 referatumból, amely aprólékos gondossággal beszámol a magyar természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdasági tudományok multjáról, jelenéről és jövő fejlődésének biztosításáról, és azokból a néha önálló értekezésekké táguló hozzászólásokból, amelyekkel a kongresszus résztvevői a referátumokat kiegészítették, nagyszabású képe domborodik ki a magyar természettudomány tiszteletreméltó eredményeinek. Bámulatos ez, hiszen a magyarság lenyűgözött politikai és gazdasági helyzete miatt a természettudományi kutatás támogatására sohasem tudott a nyugati nagy nemzetekhez hasonló áldozatokat hozni. Mégis azt látjuk, hogy a magyarság számbeli és gazdasági erejét messze felülmúló munkát fejtett ki a természettudományok előbbrevitelében. Az önzetlen munkásságnak és a különös hívatottságra rendelt magyar elme erejének fényes bizonyítéka, hogy a magyar természettudósok e rendkívül széleskörű tudomány egyes ágait nemcsak európai színvonalon tartották, hanem majdnem mindenik tudományágat világraszóló új felfedezésekkel és eredményekkel gazdagították. E füzet kerekeit messze túllépné az a vállalkozás, ha a természettudományok magyar eredményeit kezdenők felsorolni. Ezek közül azokat, amelyek a magyar elme örök dicsőségét hirdetik, az erdélyi magyar olvasók öntudatának emelésére és önbizalmának kívánatos erősítésére népszerű formában közzétettem a „Pásztor-tűz” hasábjain. A szakembereket sokkal inkább érdeklí az, hogy e magyar természettudományi kongresszus a mult és a jelen ismeretéből kiindulva mérlegre vetette a jövő tudományos

feladatait is. Összefüggő nagy programot dolgozott ki, olyant, hogy mindaz, ami már történt, szervesen beleilleszkedjék egy nagy egészbe, megállapítva a feladatok égető sürgőssége szempontjából az egymásutánt is. Irányadó elv volt, hogy minden fontosabb újabb tudományágnak meglegyen a maga magyar művelője, de ennél is előbbre helyezett szempont volt az, hogy az a tudományrész, amelynek megmunkálása a magyarsághoz van kötve, vagy amelynek műveléséhez a magyarságnak különös tudományos, gyakorlati vagy tradíció alapuló érdeke fűződik, kellő számú munkáshoz jusson. Ennek a nagyméretű programnak főbb pontjait adjuk az alábbiakban azzal a céllal, hogy az erdélyi szakemberek legalább tudomást szerezhessenek, hogy milyen problémák foglalkoztatják a közeli években a magyar természettudományi vizsgálatokat.

A *fizika* köréből az anyag szerkezetének, a sugárzásnak vizsgálata és a röntgen-spektroszkópia szerepel a programmon. A *chemia* köréből az organikus kémiai szintézisek, az analitikai kémiai módszerek tökéletesítése, a fizikai-kémiai vizsgálatok, a növényi festékek tanulmányozása, kolloid-kémiai vizsgálatok, agrochemiai vizsgálatok különös tekintettel a szikesekre, photochemiai kutatások, mikroanalitikai vizsgálatok és a gyógy- és tápszernövények szerves alkotórészeinek vizsgálata van kitűzve a legközelebbi jövő céljául. A *csillagászatok* a csillagszínképek vizsgálata és a visualis, fotografikus és egyéb photometriai vizsgálatok foglalkoztatják. A *geofizika* körében a br. Eötvös Lóránd-féle geofizikai mérések folytatásán kívül a földrengéseknek a nemzetközi hálózatba beillő rendszeres megfigyelése és feldolgozása, továbbá földmágnességi vizsgálatok vannak célul kitűzve. A *meteorológiát* aérologiai és agrometeorológiai rendszeres vizsgálatok foglalkoztatják. A *földrajzban* az Alföld rendszeres kutatása, a Sárrét vizsgálata s a Magyarországgal gazdaságilag, etnikailag, növény- és állatföldrajzilag összefüggő külföldi területek tanulmányozása szerepel a célkitűzésben. Az *ásvány- és kőzettan* munkaprogramja: a kristályok belső szerkezete, a kőzetek genetikai vizsgálata, Magyarország ásványainak rendszeres felkutatása és vizsgálata, ércmikroszkópiái vizsgálatok, a bauxit-telepek vizsgálata és a magyar hegyvidék kőzettani vizsgálata. A *földtan* körében a magyar területek rendszeres földtani vizsgálata különös tekintettel az agrogeológiai szempontokra és a magyarországi mélyfurások feldolgozása foglalkoztatja a geológusokat. A *paleontológia* a magyarországi őslények rendszeres felkutatását és vizsgálatát tűzte ki a maga feladatául. Az *antropológia* a magyarság antropológiai és etnografiai vizsgálatával fog foglalkozni. A *biológia* örökléstani, összehasonlító élettani, kísérleti állattani vizsgálatokat hajt végre és a sejt- és szövettenyésztést (explanatio) tanulmányozza. A *zoológia* Magyarország állatvilágának rendszeres felkutatását és vizsgálatát hajtja végre. A *botanika*

Magyarország flóráját tanulmányozza, növényélettani vizsgálatokat végez, a növénynevelést és a talajok mikroflóráját vizsgálja, továbbá felkutatja az Alföld virágtalan növényeit s megvizsgálja a magyar búza sikértartalmára ható tényezőket.

Az elméleti természettudomány e gondosan megrostált, szűkreszabott, tervszerű munkával is csak évek hosszú sora alatt megoldható program keresztülvitelére *négy milliárd* mai értékű papirkoronát kapott.

Az *orvosi* szakosztály munkaprogramjában igen nagy gyakorlati jelentőségű célkitűzések szerepelnek. Ilyenek: a fertőző betegségek körfejlődéstanának (pathogenesisének) és a fertőző betegségekre való hajlamosságnak (tuberculosis immunitása, járványos agyvelőgyulladás, sömör), továbbá a szervezet fertőzések elleni védőanyagainak és a gyógyszerek hatásának (insulin-hatás, győgnövények hatóanyagainak előállítása, a mérgezőek histopathológiája) kutatása, valamint a klimatikus és talajhygieniai vizsgálatok (az Alföld szájsós tavainak és ártézi kútjainak vizsgálata, a levegő ionosodás jelentősége egészségi szempontból) előmozdításának ügye. Látszólag elvont jelentőségűek az élettani és sejtbiológiai kutatások, de vizsgálati módszerei a daganatok keletkezésének megoldásához is mutatják az utat. Az anyagcserére vonatkozó élettani kutatások (állati kalorimetriás kísérletek különös tekintettel az insulin és diabetes kérdéseire, ipari és mezőgazdasági munkások energiafogyasztása, belső secretios anyagcsere vizsgálatok, gyomorműködési vizsgálatok, a besugárzás hatása a különböző anyagokra különös tekintettel a tápláló anyagokra, a tápláló anyagok minőségi faktorainak kutatása különös tekintettel a vitaminok és inercio közötti összefüggésre) már a magyar orvostudomány eddig elért világhírű nagy eredményeinél fogva is különös jelentőséggel bírnak. Elméleti jelentőségűek továbbá az életvegytani, a belső secretios és az ingerületi folyamat vizsgálatára vonatkozó vizsgálatok. Azonban e kérdésekben való munkálkodás, bár ma sokszor egészen elvont téren jár, váratlanul meghozhatja gyakorlati hasznát. Végül, mint külön csoport szerepel a törvényszéki orvostani röntgenológia, amelynek a magyar buvároktól kiinduló jelentőségét világszerte elismerik.

E program közel *három milliárd* korona összeget kapott a fenti munkálatok elvégzésére.

A *technikai* szakosztály a problémák tömkelegéből csak azokat vette fel a tudományos munkaprogramba, amelyek laboratoriumi vizsgálatokkal legalább annyira előkészíthetők, hogy az elért eredmények alapján kilitás van a nagyipari kísérletezésnek újút szabatosan kijelölni. Teljesen mellőzte azokat a problémákat, amelyek a nagyiparban szakavatott kezeknek állandó tudományos kutatás tárgyai, és azokat, amelyeknek megoldásán külföldön a magyarság áldozókéességét messze felülmuló anyagi eszközökkel és tudományos apparátussal dol-

goznak s már is sikereket értek el. A megmaradt problémákból fontosság tekintetében az első helyre azok kerültek, amelyek a magyarság egyetemes kultúrális, de főleg gazdasági érdekei szempontjából jelentenek nagy értéket. A magyarságot ugyanis súlyos gazdasági helyzete arra kényszeríti, hogy a tudományos kutatás terén is a legszigorubban mérlegelje, hogy az anyagi és szellemi befektetések révén milyen haszonra lehet kilátása. Nagyon természetes tehát, hogy a sorrend első helyén azok a problémák állanak, amelyek a kéznélfekvő nyersanyagok legjobb értékesítésére vonatkoznak vagy amelyek új erőforrások feltárása vagy megfelelőbb értékesítése által jelentenek nemzetgazdaságtani szempontból hasznot. Ezek közül is azok kerültek a legelső vonalba, amelyeknek megoldása speciális magyar feladat, mert ez a külföldi technikai kutatást nem érdekli, sőt sok tekintetben a külföld gazdasági érdekei ellen van.

Ilyen speciális magyar feladat a magyar szénkincs racionális értékesítésének problémája. Ez a kérdés három (bányászati, kémiai, gépészeti) tudománykört érdekel s a technikai vizsgálatokban az első helyen áll. A második helyen szerepelnek a magyar bauxitok legjobb felhasználására irányuló kísérletek. Itt első sorban a bauxit alumíniumgyártás céljára való felhasználásának lehetősége áll a kutatás előterében, de a bauxitércnek cement előállítására való felhasználása is vizsgálat tárgyául van kitűzve. A technikai kutatás programjának harmadik helyén az elektrokultúra problémája áll. Ez két részre oszlik: egyfelől a nagyfeszültségű elektromos kisülések kémiai hatásainak, másfelől az elektromosság hatásának vizsgálata a növénytermelésre. E problémák megoldásának a gyakorlati életben igen nagy jelentősége volna a növény fejlődésének fokozása és gyorsítása, a kártékony rovarok kiirtása és a termés hozam emelése szempontjából. A problémák sorában a negyedik helyet egyes lisztipari és sütőipari feladatok megoldása foglalja el. Ilyenek a magyar lisztekre a rendkívüli horderejű érlelő eljárások kipróbálása, a lisztek fehéritése és a tészta kelési idejének megrövidítése. Az ötödik probléma a nagyfeszültségű elektrotechnika köréből való. Itt két irányban folynak kutatások: a nagyfeszültségű energiatovábbítás alkalmával mutatkozó átmeneti jelenségek tanulmányozása és az anyagoknak e nagyfeszültségű elektromágneses térben való vizsgálata. A következő három pontja a programnak a mérnöki tudományok körébe tartozó problémákat ölel fel. Az első a hidrotechnikának különösen fontos problémája, a mederben épített műtárgyak legcélszerűbb alakjainak és méreteinek vizsgálata. A második a talajmechanikai vizsgálat, a harmadik pedig a vasuti felépítmények statikai és dinamikai vizsgálata. A program tizedik pontja a szénhidrátok, első sorban a diszacharoidok szerkezeti sajátosságainak felderítésére irányuló, az angol kutatókat Irvine-nel az élén már huszonöt év óta

foglalkoztató cellebiose problema, tizenegyedik a gyógyszer-vegyészeti problémák csoportja és a tizenkettedik a photochemiai problémák csoportja, amely felöleli egyfelől az elektrochemiai photoelektromos vizsgálatokat, másfelől az újabban a relativitás elmélet szempontjából is rendkívül fontossá vált szinképvonalak finomabb szerkezeteinek (Feinstruktur) a fizikába tartozó vizsgálatát. A tizenharmadik pontban a magneto-optikai vizsgálatoknak befejezéshez közeledő problémája van előírnyozva, a tizenegyedik pontban pedig a cellulozgyártás problémája szerepel, amely egy oly félgyártmánynak a kutatására vonatkozik, amely a mezőgazdasági üzemekben volna előállítható. A problémák sorában a tizenötödik helyre került a felső geodéziai mérések újból való folytatásának biztosítása a függővonal deviációjának meghatározásával és végül a tizenhatodik pont felöleli a fotogrammetriának a geodéziai mérésekben való bevonására irányuló kutató tevékenységet.

Ez ötvennégy pontban felsorolt tizenhat műszaki tudományos feladat kutatására *öt és fél milliárd* korona utalványoztatott.

A *mezőgazdasági* szakosztály is ragaszkodott ahhoz az elvhez, hogy olyan problémákat választott ki tudományos kutatásra, amelyeknek megoldásához országos gazdasági érdekek fűződnek és speciálisan magyar jellegűek, külföldön meg nem oldhatók, továbbá, amelyek anyagilag is haszonnal fognak járni a magyar mezőgazdaságra, vagyis a több- és jobbtermelést vannak hivatva előmozdítani. A szakosztály a mezőgazdasági növénytermesztéstan fontos problémái közül a mezőgazdasági fenológiai kutatások megindítását tartja a legidőszerűbbnek és gazdasági szempontból legjelentékenyebb értékűnek. Ezt a problémát az agrobotanikai, agrochemiai, pedológiai, agrometeorológiai, növénykórtani, növénytermesztéstani és mezőgazdasági géptani kooperatív kutatás fogja eredményessé tenni. Az állattenyésztési tárgykörből a különféle gazdasági állatfajták takarmányértékesítő képességének tanulmányozása van tervbe véve, ami szerényebb kísérleti eszközökkel és berendezésekkel is eredményesen keresztülvihető. A mezőgazdasági géptan köréből a talajművelő gépek munkateljesítményének tanulmányozása, a szélérőgépek tanulmányozása és egy országos szélérőkataszter felvétele van előírnyozva. A mezőgazdasági talajtani problémák közül a legidőszerűbbek: 1. a humusz-zeolith komplexum telítettségi állapotának tanulmányozása a fontosabb magyar talajtipusok fizikai, chemiai és biológiai sajátságainak szempontjából; 2. szíkjavitási kísérleti tanulmányok; 3. a szíkesek mészsókkal való javításának kísérleti tanulmányozása; 4. a talajok trágyaszükséglete meghatározási módszereinek tanulmányozása. A talajvízkutatás problémái közül az Alföld talajvízállásának rendszeres hálózat alapján való megfigyelése (a talajvíz ingadozása, süllyedése és

ennek összefüggése a folyók és csatornák vízszínváltozásával) van kitűzve. Az erdőgazdasági problémák közül három szerepel: 1. az erdőállományok ápolásának és természetes felújításának kísérleti tanulmányozása; 2. a faszorok fatermési tábláinak összeállítása; 3. az erdő életét befolyásoló biochemiai, biofizikai és talajbakteriológiai tényezők kölcsönhatása. A mezőgazdasági tudományok körében szerepelnek még a következő állatorvostudományi problémák: 1. az angolkór (rachitis) kísérleti tanulmányozása klinikai, röntgenológiai, anyagforgalmi és szövettani vizsgálatokkal. A háziállatok angolkórja a legelterjedtebb betegségek egyike s ha szabatosan és biztos eredményt ígérő módon lehetne megállapítani e betegség gyógyításának és megelőzésének módjait, évente százezrekre menő fiatal állatot lehetne megmenteni a tenyésztés, vagy egyéb hasznosítás számára; 2. a havivakság oktana. E világszerte rendkívül elterjedt betegség a lóállományban évente 20—30%-ig emelkedő elterjedést ér el. Ha a védekező, illetőleg gyógyító eljárás megállapítása lehetségessé válnék, hatalmas összegeket lehetne évente a mezőgazdaság részére megmenteni; 3. védőoltás a veszettség ellen. A háború óta hatalmas pusztítást végez a veszettség a hasznos háziállatokban, amit úgy lehetne megakadályozni, ha a betegség terjesztésében főszerepet vivő kutyákat sikerülne védetté tenni a veszettség ellen.

A fentebbi mező- és erdőgazdasági, valamint állatorvostudományi kutatások elősegítésére több mint *két milliárd* korona utaltatott ki.

Látva azt a nagy erőfeszítést és áldozatot, amit a magyar tudánypolitika ma kifejt, Franciaország példája eleve nedik meg előttünk. Ez az ország az 1870—71-et követő időkben vesztett háború, területsonkítás, ötmilliárd aranyfrank hadisarc fizetése, forradalom és kommunizmus után állott. És ekkor *Charles de Freycinet* közmunkaügyi miniszter óriási közlekedésügyi berendezésre ötmilliárd aranyfrank kiadását vette tervbe. „Ha egy nép annyit szenvedett, mint a mienk keserves nyolc éven át, — indokolta tervét a boulogni beszédben — csak egy dolgot nyujthatunk neki, hogy vígasztaljuk és ismét nagygyá tegyük s ez a *munka*”.

Dr. György Lajos.

TRANSILVÁNIZMUS.

I.

Trianon óta előbb Erdélyben, de csakhamar Erdélyen kívül is egyre gyakrabban olvastunk erdélyiségről, erdélyi gondolkozásról, erdélyi lélekről, erdélyi tudatról stb. A Királyhágón innen és túl valóságos divat lett az erdélyiség, úgy is mint gyakorlati életfolytatás, úgy is mint elmélkedés. *Mindenki ráébredt Erdélyre.* A Királyhágón túl azért, mert Erdély elveszett, noha addig talán nem is tudtak róla, hogy Erdély hozzájuk is tartozik. Az Erdélyben itthon maradók pedig ráébredtek arra, hogy ők most már *csak* erdélyiek, holott idáig alig vették észre, hogy ők nem egészen magyarországiak, hanem egy kicsit erdélyiek is. Az erdélyiség divatja azonban különös élénkséget öltött az elmélkedés terén. Rengeteg papíros, tengersok tinta fogyott el az erdélyiség fogalmának felderítésére. Az erdélyiség res nullius, vagyis inkább res communis lett. De a felületesség és különcködés, a nagyhangú felfedezés és a felelősség nélkül való követelőzés, a fél vagy negyed igazságok frázisa s a gögös korlátoltság egy csomó idollal, téves képzetekkel fertőzte meg az atmoszférát, amelynek megtisztítására a komoly és felelősséget érző tudomány hívatott. Örvedetes, hogy e téren már is igen becses fejtegetésekkel találkoztunk az erdélyi problémáról, az erdélyi tudat kialakulásáról, az erdélyi irodalomról, az erdélyi lélekről, az erdélyi szellemről stb.*

Úgy az efemer értékű „kinyilatkoztatások”, mint a komoly tudomány nagybecsű, de nem hangos vizsgálódásai, különböző címek és elnevezések alatt, ugyanazt a valóságot akarták felmutatni: *a transilvánizmust.* Azt a sajátos, különálló valamit, ami csak Erdélyben létezett vagy létezik. Amit sokaknak most

* L. Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós életrajza. *Ugyanő:* Erdélyi problémák. *Ugyanő:* Egyenes úton. *Szekfü Gyula:* Az erdélyi probléma. *Asztalos Miklós dr.:* Az erdélyi tudat kialakulása. E két utóbbi a *Magyar Kisebbség* 1925 és 1926 évf. *Ugyanő:* Szavak Erdély története elé. *Magyar Kisebbség* 1926. 20—21 sz. Ugyane folyóiratban (1925. évf.) a báró Bánffy Ferenc pályázattal foglalkozó cikkek, *Dékány, Bíró V., Spektor* etc. *Kristóf György:* Az erdélyi magyar irodalom múltja és jövője. *Ravasz L.:* Az erdélyi lélek. *Makkai Sándor:* Az erdélyi szellem. E két utóbbi a *Protestáns Szemle* 1925-26. évf.-ban. *Imre Sándor:* Törédékes gondolatok az erdélyi szellemről. Nagyenyedi Album, 1926.

jutott eszébe felfedezni, holott mások szerint ezeréves hagyomány. Ami némelyek szerint csodálatos erőforrás, amely mintegy a magyarok Istenének segedelméül buzogva fenntart és üdvözít; mások szerint meg nyomasztó teher, keserves kátyubajutás, mely legalább is elsatnyulásra kényszerít. Majd ok a transilvánizmus, mely mindent megmagyaráz; majd cél, melyet cselekedni kell. Ma áldást fakasztó hivatás, mely epikai megdicsőüléshez vezet; holnap átkot jelentő végzet, fátum, mely tragikus összeomlásba dönt... Valóságos lidércfény, amelyet most már mindenki lát, vagy legalább is látni vél. De mindenki más helyen, más alakban, más színűnek. A transilvánizmus, ez a különálló sajátos valami, az okoskodás és vizsgálódás különböző, sőt ellentétes szempontjai alatt megfoghatóságban, alaki tömörségben, körvonalainak biztos határozottságában nemhogy nyert volna, inkább veszített. Ennek következtében a cselekvésnek az elmélkedésből sodorható vezérfonala alig válhatott valamicskével is biztosabbá.

Pedig végeredményben minden idevágó gondolatfűzésnek épen ez volt a célja. Az, hogy ennek a különálló valaminek, ennek a *separatum proprium*nak pontos megismerése által az erdélyi magyarság tisztán lásson s további életfolytatását, közművelődési és faji életét e tisztánlátás szerint szabályozza. Mert kétségtelen, hogy a transilvánizmus, bárminő legyen is tartalma, szoros összefüggésben áll az erdélyi magyarság életével. S az erdélyi magyarságnak komoly létérdeke, hogy a maga sajátos helyzetét, tulajdonságait, erejét valódi értékében, pontosan ismerje, s a szerint használja. De fontos e tisztán látás Erdélyen kívül is mindannak helyes és tárgyilagos megítéléséhez, ami az erdélyi magyarság szellemi, közművelődési életében történik.

Távolról sem áltatjuk magunkat azzal, hogy töredékes megjegyzéseink fellibentik a saisi fátyolt s maradék nélkül meghatározzák azt a *propriumot*, amelynek nevéül egyelőre mi is a transilvánizmust fogadjuk el. Nem. Egyetlen célunk a kérdést járulékos elemeitől megtisztítani, s eredeti lényegéhez visszavive, a további tájékozódás helyes szempontjait előkészíteni.

II.

Első kérdésünk ez: van-e ilyen *separatum proprium*ja Erdélynek, van-e erdélyiség, transilvánizmus? Vajon csakugyan nem káprázat-e és lidércfény? Nem árnyék, mely akár ijesztő, akár vonzó, de az ölelés elől úgy eloszlik a híg levegőbe, mint az alvilág hús- és vérnélküli lelkei az Aeneas ölelő karjai elől? Vajon nem csupán az imént megriadt képzelődés teremtette elő ezt a soha nem létező valamit?

E kérdésre bátran felelhetjük: erdélyiség van és volt. Nem Trianon teremtette elő s nem azok fedezték föl, akiknek szótára csak öt-hat év óta ismeri. Az igaz, hogy ugyanazt a való-

ságot régebben, 1918 végéig, inkább latin szóval emlegették, transilvánizmusnak nevezték s különösen a Királyhágótól nyugatra gúnyként használták. Ma ugyanazt inkább erdélyiség, erdélyi lélek stb. néven emlegetik, sokan kivált azok, akik még tegnap gúnyolódtak; azt hiszik, hogy az impérium változással az erdélyiség is csodabálzsammá változott át.

Tény, hogy az unió, a kiegyezés óta a világháboru végéig a transilvánizmus elhalványult, feledésbe ment; ritkán esett szó róla a Királyhágó mindkét oldalán. Az emlékezetből, a tudat küszöbe alól csak nagy néha vetődött föl, akkor is rendszerint nem a nyilvánosság színe előtt, hanem a forum mögött, magán beszélgetésben. A transilvánizmus történetében ezt a jó félszázadot a *némaság korszakának* bátran nevezhetjük.

Elnémult a transilvánizmus. Ide bent Erdélyben azért, mert az unió, melytől Erdély minden nyomoruságának a megszüntetését várta és remélte, megvalósult. Azt olyan biztosnak, olyan feltétlenül bekövetkezendőnek vélte, hogy az uniót minden, de minden feltétel nélkül fogadta el és iktatta törvénybe. S mert feltétel nélkül s abban a hitben egyesült, hogy az egyesülés kárpótolja szenvedéseit s megszünteti anyagi hátramaradottságát és szegénységét: talán mulasztásának tudatára ébredve, jogi alap hiányában vagy álszeméremből, nem mert panaszkodni. Nem merte sem önmagának bevallani, annál kevésbbé hangosan odakiáltani, hogy csalódott, hogy nyomoruságai épen nem szűntek meg. Nem annál kevésbbé, mert a hivatalos helyek, a hivatalos intézmények legalább látszatra teljes mértékben elismerték a transilvánizmust. A történettudomány pl. iskolai és kézikönyvekben a legteljesebb elismeréssel hirdette, hogy Erdély a szabad vallásgyakorlatnak klasszikus földje volt, az alkotmányosságnak oszlopa, a magyar műveltség fellelegvára, gyakran egyedüli menedékhelye és megtartója. Hitte a tudomány, hogy eleget tett, amikor elésorolta Erdély fényes múltjának tényei mellett gazdag természeti kincseit és szépségeit. A politika is azt hitte (s hitének — sajnos — megfelelt gyakorlata is), hogy a transilvánizmusból a két ország uniójával mindaz megvalósult, teljessé lett, felszívódott, ami belőle életképes. S valóban nagy nyereség volt, hogy szellemi téren, a közelet, irodalom, művészet, a különböző hivatali osztályok annyi kiváló erdélyi származású férfit mondhattak magukénak. De hogy a bővizű forrás eldugulhat, hogy a természeti kincseket a statisztikán túl is, a történelem szellemét pedig nemcsak ódai zengésig kell számba venni és megbecsülni, hanem bele kell ömleszteni a mindennapi élet állandó erő-készletébe: ez senkinek eszébe nem jutott. Nyersen szólva: az unió után Erdéllyel nem törődtek, elhanyagolták. Különösen az állam szemében volt Erdély elhanyagolható mennyiség. Egy-két *speciálitás* megmaradt, mint az osztrák polgári törvénykönyv, az eltérő választói cenzus, stb. Az államgépzet egyébként

fennakadás nélkül funkcionált annál is inkább, mert a kormányban Erdély is megkapta a maga képviselőjét egy-két államtitkárban, néha egy-egy miniszterben; sőt még miniszterelnökségbe is feljuthatott az erdélyi politikus. Hogy a gépies és előírásos tevékenység mögött mi van a transilvánizmussal, azal még az erdélyi származású államférfiak sem törődtek. Vagy nem mertek törődni. Ertem elsősorban a nemzetiségi kérdést, amelynek helyi jelentőségét figyelmen kívül hagyva, az egységes nemzetállam középponti gondolata szerint akarták megoldani. De csak akarták, anélkül, hogy báró Eötvös Józsefet és Tisza Istvánt kivéve arra komoly kísérletet tettek volna. Pedig már Szemere Bertalan s előtte báró Wesselényi Miklós elég határozottan rámutattak a probléma sorsdöntő jelentőségére. Egyébként is Erdély megmaradt a régi anyagi szegénységben. Természeti kincseit és erőit vagy nem használták ki, vagy gondatlanul igazán kihasználták. Egyszóval a transilvánizmus e félszázad alatt nem volt probléma, megszűnt, elnémult.

Maga az erdélyi ember is csak ritkán hozakodott elő a maga transilvánizmusával. S akkor is vagy hetykén dicsekedett azzal, hogy ő régibb s különb magyar, elébb való, mint a Királyhágótól nyugatra lakók. Nyilván Attila és Csaba, de legalább is Bocskay és Bethlen koráig visszanzve dagadt föl önérzetes kebele. Különbben megleégedett azzal a panasszal, hogy Erdélyben a kiegyezés óta neki van a legrosszabb dolga, hogy Erdélyben nehezebb magyarnak lenni és maradni. És várt... Várta, hogy törődjenek vele. Hogy majd Budapesten is észreveszik, hogy ő van. Sőt, hogy ő nem olyan akárki fia-germeke. S mikor hiába várt, hiába kiáltotta el a levegőbe a jajszót: segítség, elveszünk, — fásultan elhallgatott. Mentőkéz egyáltalán nem, még a megértő visszhang is csak lomhán s tehetetlen lassúsággal mozdult. Az állam mindent egy rámará húzott: a Dunántúlt, az Alföldet, Erdélyt, magyart, szász, ráománt. *Azon nótára*, olvassuk a régi református énekeskönyvekben a dallam megjelölését. Erdélyt elhanyagolta a magyar állam, csak statisztikai adatként, *azon nótára* kezelte a hivatalos ész.

Ami mégis történt, az társadalmi uton történt. Értem az *Emke* működését és az inkább lakomázó és szónokoló *Székely Asztaltársaságokat*. Ámbár az Emkének is voltak évei, amikor több volt benne a pártpolitikai és személyes szócsata, mint a komoly közművelődési tevékenység. De tény, hogy a transilvánizmus nyilvánosan jelentkezni csak a társadalmi alakulatokban tudott és mert: az Emkében védekező, cselekvő irányzattal, az említett asztaltársaságokban panaszkodó tehetetlenségi nyomatékként. Szolnokdobokavármegye közgyűlése ugyan indítványt fogadott el, gróf *Wass Béla* kezdeményezésére, hogy Erdély az országos politika körébe küldjön erdélyi embereket s hogy erdélyi ügyekben hallgassák meg az erdélyiek szavát. *Dózsa Endre* is hangot adott a transilvánizmusnak inkább vé-

dekezve, mint követelve az Erdélyi Irodalmi Társaságban mondott néhány elnöki megnyitójában. De ha lett volna is fogantatja e próbálkozásoknak, vajon pótolta volna az állami szervek egyetemes és céltudatosan vezetett munkáját?

Nos, ez a divatja mult, vagyis inkább elnémult, ez a hatással kigunyolt, vagyis inkább hatástalanul panaszkodó valami, ez az a transilvánizmus, amely ma erdélyiséggé, erdélyi lélekke átnemesülve beszéltet magáról, mint valami poraiból megéledt phönix madár. Volt, van és leszen mindenkor.

III.

De hát hol van? Próbáljuk meg a fogalmat primitíven, földrajzilag megközelíteni s körét földrajzi határokkal kijelölni.

Kétségtelen ugyanis, hogy Erdély, Erdély földje, annak természeti alakulatai, ásványai, növényei, éghajlata az a végső anyagi alap, amely nélkül a transilvánizmus el sem képzelhető. A dús képzeletű Jókai egyenesen az erdélyi levegőben találja meg a transilvánizmust. 1853-iki első erdélyi utazása alatt a nyárádmenti Kelementelkéről írott levelében így jellemzi Erdélyt:

„*Még a levegő is könnyebb, amint a Székelyföldre lépünk.* Az egész táj képe átváltozik, a girbe-gurba Mezőség helyett erdős ligetes hegyek következnek, a faluk sűrűn egymáshoz közel, a házak rendesen építve csinos fa és cserépszindelyekre, mik hegyesre végződve olyformán tűnnek elő, mint az armadilla pikkelyei; házuk elején deszkakerítés, az ajtók felett nagy esőtartó ereszek, néhol oszlopos kioszkszerű emelvények, szépen cifrára kifaragva, az ablakok szellősek, farácsokkal ellátva, mik mögül nyíló virágok tűnnek elő; az utak olyanok még a falun keresztül is, mint a palló és mindenütt: úton, útfélen, kapuk alatt és ablakokon vidám mosolygó arcok tekintgetnek az utazó elé, ki nem győzi viszonzni a minden oldalról jövő szives üdvözlést; ha megáll, körülfogják, kérdezik, utasítják; ha az utat nem tudja, elkísérik, s ha meg akar szállni, erővel húzzák házaikba. És e házak belől is ép oly csinosak, mint kívül; tükörtisztaság uralkodik a szobákban; minden ablak tele virággal, a gerendák befűzve friss ágakkal, hogy a szoba úgy tetszik, mintha egy leveles szín volna, a magas lábakon álló kandalló padkáján ott a falusi könyvtár, az évről-évre eltett kalendáriumok és az énekeskönyv”.

Igy Jókai. Az exact megismeréséhez természetesen hozzátartozik azon különbségek kimerítő táblázata, amelyik feltünteti Erdély földjének a többi területekétől eltérő geológiai, természetrajzi és éghajlati tulajdonságait. Mert mindez a realitás alapja, eredtető oka, táplálója az erdélyiségnek, amelynek elválasztó vonala, határa összeesni látszik Erdély geográfiai határaival: a transilvánizmus Erdélyben van, és Erdélyen kívül nincs transilvánizmus.

Ez azonban csak látszat, mert a transilvánizmus csupán eredetében, előállításában határolható el geografiailag. Megnyilatkozását, hatását semmiféle anyagi, földrajzi vagy politikai határ közé nem lehet szorítani. A multban pl. a transilvánizmusnak a kiterjedése és hatása Magyarországra és a két román fejedelemségre hozzátartozik az erdélyiség lényegéhez. De nemcsak a politikában, hanem a szellemi műveltségnek majd minden ágában kimutatható a transilvánizmus a földrajzi vagy a politikai határon kívül is. Csak az irodalomból említek föl néhány nevet: Báróczy, B. Szabó, Kemény Zs., Gyulai Pál. Egyáltalán a transilvánizmusnak egyik kiválóan értékes vonása éppen az, hogy legjelentősebb minőségében a politikai és földrajzi Erdélyen kívül is jótékony hatással volt.

Mert a transilvánizmus igazi közege mégis nem a természet, a hegyek és völgyek vagy a Jókai levegője, hanem az erdélyi ember, az erdélyi ember életfolytatása. *Szellem*, lélek a transilvánizmus s mint ilyen csak a vizsgálódás kezdetén, elemi fokán kereshető a földrajzi vagy a politikai határok közt.

Egészen világos azonban, hogy ma és a jövőben különösen ránk erdélyiekre nézve elsősorban csak az a fontos, hogy mit ér, mit cselekszik a transilvánizmus mint benmaradó, immansens erő. A belső transilvánizmus egyenesen életünk vagy halálunk. Mert a transilvánizmus legvégső formája ez: *Erdélyhez kötött, Erdély földjén végbemenő élet*. A külső transilvánizmus, amely olyan (akár egyéni, akár kollektív) élet, *mintha* Erdély földjén peregne le, *mintha* Erdélyhez volna kötve, csak másodlagos phaenomenon, ránk nézve luxus. Ellenben az immanens transilvánizmus a mi vérkeringésünk, az erdélyi ember sorsa.

És itt mindjárt észre kell vennünk, hogy az erdélyi *ember* és az erdélyi *magyar* nem azonos fogalmak, hogy a transilvánizmus nemcsak az erdélyi magyarságnak tulajdona, hanem kiterjed a románságra és a szászságra is, hogy *a magyar transilvánizmus mellett van román és szász transilvánizmus is*. Tehát hibás és egyoldalú dolog a transilvánizmus fogalmával azonosnak venni a magyar transilvánizmust, mert ez utóbbi amannak csak egyik része. Elméleti szempontból a magyar, szász és román transilvánizmus önálló és egyenlő irányu alkotórészei magának a tulajdonképeni transilvánizmusnak. De gyakorlati szempontból is így áll a dolog.

A transilvánizmus fogalmi determináltság szerint és végső elemzésben nem más, mint Erdélyhez kötött, Erdélyben végbemenő élet. A transilvánizmusnak ez a meghatározása, amelynek szabatosága, helyessége ellen kifogás alig emelhető, magában foglalja az Erdélyben előforduló összes történeti tényezőket, az emberen kívül állókat (természeti, földrajzi és éghajlati viszonyokat), valamint az emberi tényezőket; sőt, ha vannak és amennyiben vannak, még magukat a metafizikai eszméket,

az ember fölötti tényezőket is. Így aztán a transilvánizmusnak nemcsak az Erdélyben élő magyar a részese és hordozója, hanem valamennyi Erdélyben élő ember, valamennyi erdélyi faj. Tehát a magyaron, románon és szászon kívül az örmény és a zsidó is, amennyiben külön fajisága által egyáltalán ható tényezőt jelent. Sem mechanikus, sem organikus történelem és társadalom-szemlélet esetében a transilvánizmus egy fajra nem korlátozható, mert az minden fajra, sőt elméletileg minden Erdélyben élő egyénre vonatkozik.

Ennek következtében a transilvánizmust, mint *csak* az erdélyi *magyarság* *separatum proprium*ját fölfogni és emlegetni téves és hiányos. A transilvánizmusban leglényege szerint mindig ott van a magyar transilvánizmus mellett, azzal sokféle-képen kereszteződve, és átszövődve, a román erdélyiség és a szász erdélyiség is. És így a magyar transilvánizmus csak része az egész problémának, amely tehát sokkal többet foglal magában, mint amennyit az erdélyi magyar és az erdélyi magyar lélek kifejezés jelent. És sokkal egyetemesebb és átfogóbb a transilvánizmus kérdése, semhogy valamely a székelyről, románról vagy szászról mondott adomával el lehetne intézni. Az etnológiai, művelődéstörténeti és politikai ismereteknek roppant mennyiségét tételezi föl s az alapos és széles okfejtést nem pótolhatja semmiféle axioma vagy pattogó, epigrammatikus előadás. Az így felállított probléma kifejtésére ma elbizakodás nélkül a komoly felelősségérzet és lelkiismeretesség tudatában végtelenül bajos vállalkozni. Hiányzik a kellő előmunkálat. Csak egyet említek. Azt, hogy nem ismerjük Erdély történelmét. Mi erdélyiek is sok tekintetben tájékozatlanok vagyunk, az Erdélyen kívül állók még épen homályban vannak.*

A transilvánizmusnak a maga egyetemesességében egyik sajátossága az, hogy Erdélyben nincs *gazanép*, hanem valamennyi ma Erdélyben élő faj, az erdélyi életnek valamennyi hordozója *vendég* nép. Vita legfőlebb a prioritás kérdésében van.

Hogy az örmény és a szász Erdélyben jövevény nép, ez oklevélszerűleg ismert tény. Pontosan ismerjük a bejövetel, a betelepítés idejét, körülményeit. Ez vita tárgya sohasem volt. Ellenben vitára adott s ad okot az a kérdés, hogy a magyar és román nép közül melyik az *őslakó*. Pedig egyik sem őslakó, mindkettő vendég nép. Az erdélyi magyarság csak úgy jövevény, mint az erdélyi román. Ez utóbbi délről, az előbbi vagy nyugatról, vagy délkeletről jött be Erdélybe. *De jött, mert nem autochton egyik sem*. A vita sarkpontja az elsőbbség kérdése. Vagy a magyar volt az első jövevény, vagy a román. De mindkettő jövevény alapján véve. Az *őslakósság* tehát csak

* Még mint fiatal, pályakezdő tanár Szászvárosra kerülve egyik legelső cikkemben épen azt panaszoltam fel, hogy nem tanítjuk Erdély történetét, mert nem ismerjük, elfelejtettük. L Erd. Prot. Lap 1904 évf. dec. 1. sz

viszonylagos értelmű ez esetben és annyit jelent csupán, hogy időben melyik nép volt a későbbi vendég, a későbbben Erdélybe települő. Az egész kérdésnek csak a phaenomenológiája fontos jelenlegi okfejtésünkhöz, függetlenül az adott vagy adható feleletek tartalmi mozzanataitól. És ebből a szempontból egyáltalán nem vitás, hogy sem a magyar, sem a román faj nem Erdélyben, hanem Erdély földjén kívül alakult meg, lépett a történelem színpadára. Erdély csak egyik későbbi színnek a helye.

Másik ezzel összefüggő sajátossága az egyetemes transilvánizmusnak az, hogy valamennyi erdélyi népfaj ethnológiai centruma ismét csak Erdélyen kívülre esik, súlypontja nem Erdélyben van.

A szászság a nagy germán-német népiségnek egyik része. Eredetének, műveltségének, egész életének alapja a német ethnikum, a német lélek, melytől csak földrajzilag szakadt el több száz, sőt ezer kmnyire és államilag élt más életet. Mögöttes területe, ahonnan népisége, műveltsége állandóan táplálkozott, a németiségnek Erdélyen kívül élő hatalmas zöme, amelynek évszázadokon keresztül Bécs, illetőleg a német-római, majd az osztrák császárság volt a megtestestítője. Újabban pedig a pangermán gondolatot képviselő Berlin.

Az erdélyi magyarság és románság földrajzilag nem szakadt el oly nagy távolságra, mint a szász. Mindazonáltal ethnikai középpontja mindkettőnek Erdélyen kívülre esik és esett. Legszembetűnőbben igazolódik be ez a lélekszámon. Úgy az erdélyi magyar, mint a román az egész fajnak, amellyel egy népi közösségben élt és él, csak egyik részét teszi. Ha önmagában tekintélyes is ez a lélekszám, az egész fajhoz, a nem Erdélyben élők lélekszámához viszonyítva csak törtszám. A történelem folyamán ez a törtszám gyakran igen nagy erőmennyiséget jelentett s nem egy vonatkozásban milyenségi értéke felül is multa az egészét; de az egésztől elválni, önállósulni sohasem tudott, az Erdélyen kívül levő ethnológiai centrumtól sem nyelvileg, sem vallásilag, sem gazdaságilag független nem volt, nem lehetett és teljes függetlenségre nem is törekedett. A centrumhoz való viszony a három fajnál más és más formát mutat, de fennállani mindenkor fennállt. A szászságnál a centrumhoz való viszonyban a gazdasági és szellemi műveltség számai voltak a legerősebbek. Ipari és szellemi műveltségük betetőzője egyéni vonatkozásban s irányító elve a társadalmi és népi közösség terén a németországi ipari és szellemi műveltség volt. Amazt a céhek, ezt a német egyetemek tudományos szelleme táplálta és vonzotta annyira, hogy a nem szász ifjúság is tömegesen és szívesen ment német földre vándorolni vagy egyetemi tanulmányokat végezni. Az erdélyi románság viszont elsősorban az ősfoglalkozások, a pásztorkodás által tartott fenn állandó kapcsolatot a maga népiségének zömével úgy, hogy onnan mindig újabb és újabb

családokat vonzott el magához. A centrummal való eleven közlekedést később a politikai viszonyok is fokozták, különösen pedig a török hatalomtól függés, amely hosszabb vagy rövidebb időn át olykor némileg elviselhetően, máskor azonban súlyos igaként nehezedett rá a román fajnak úgy Erdélyen kívül élő zömére, mint az erdélyi románra s vele együtt Erdély minden lakójára. Végül a magyarság viszonya a faji középponthoz első sorban politikai. Művelődés terén az erdélyi magyar gyakran előbb járt, mint a zömmagyarság. Épen, mint a román. Gazdasági és ipari téren se tartott vele oly tudatos és állandó kapcsolatot, mint az állami szervezkedés, az állami élet megnyilvánulása körében.

A transilvánizmusban épen ez az egyik fontos körülmény. Az t. i. hogy minő elváltozás mutatkozik az Erdély földjén élő magyar, román és szász nép fajiságán belül épen az Erdélyhez kötöttség, az Erdélyben élés következtében. Mert egészen világos, hogy valamennyi erdélyi nemzet már pusztán ama tény által, hogy a maga lakóhelyének más a természeti és éghajlati összetétele, mint az alföldi magyaré, az összefüggésben együtt élő germániségé vagy az u. n. regáti (régí királyságbeli: havasalföldi és moldovai) románságé: ethnológiailag is elkülönült a nagy magyar, germán és román népi egység keretében. Nem minden faji tulajdonság maradt fenn s nem fejlődött tovább minden népi tulajdonság egyenlő mértékben. Köztudomásu pl. hogy az erdélyi román anyagi és szellemi míveltség tekintetében messze felette áll a regátinak, hogy a szász, bár legbensőbb eszménye szerint magát a német *világuralom* egyik előőrsének tekinti, circumspectus alkalmazkodást tanusítva, állami hegemoniára sohasem törekedett Erdélyben; s végül köztudomásu, hogy egyebet ne említsünk, hogy az erdélyi magyar kevésbbé kényelmes, kevésbbé keleti, mint az alföldi. Mindez az Erdélyhez kötöttség következménye; különfejlődés az önállósulás irányában; kölönbség a faj zömének jellemvonásaival szemben: differenciálás. A differenciálás azt mutatja meg, hogy az Erdély földjén élő magyar, román, szász minő külön fejlődési utat járt meg, minő eltérő ismereti, érzelmi és akarati sajátosságok fejlődtek ki benne s váltak dominánssá, szemben azzal a népi egységgel, amelyiknek maga csak egy része s amelyiknek a zöme, ethnológiai centruma Erdély földjén kívül él és élt. Más az erdélyi magyar, mint a magyarországi; más az erdélyi román és szász, mint az egész románság és németiség.

A transilvánizmusban tehát, amennyiben azt az egyes fajok keretében vizsgáljuk, megfigyelendő, hogy a népiséget tevő erők iránya és hatása milyen viszonyban áll a középponthoz, a centrumhoz, mennyiben mutat pl. az erdélyi magyarság élete centrifugális és mennyiben centripetális mozgást ethnológiailag.

A transilvánizmusnak azonban van egy másik, fajokon

túli, fajközi aspectusa. És ez azt fejté meg: hogyan viselkednek az erdélyi fajok egymással szemben. S voltaképen ez az igazi transilvánizmus, amely a fajiságot ugyan egyáltalán nem zárja ki, de mégis annál több, felette áll, supernationalis. Jelenti azt, hogy fajiságom által ugyan, de más fajokkal együtt kell megélnem. Egymásra utaltságnak, még helyesebben együttélésnek (symbiosis) nevezhetjük e mozzanatot. A differenciálás feltüntetése első sorban ethnológiai feladat, míg az együttélést a műveltség és politika, mint *tudatos* emberi tevékenységek tüntetik fel.

Az erdélyi műveltség és politikai élet a multban sem volt csupán magyar műveltség, csupán magyar politika. Ma sem az. Hanem valahogy a három nemzet felett álló. Épen román ember, Lemeny János, fejtegette napjainkban (Klingsor, Brassó 1926. IV. sz.), hogy a helyes erdélyi politika feladata: 1. biztosítani Erdély minden népiségének szabad kifejlődését; 2. az erdélyi ember lelkét, szellemét megtartva oda fejleszteni, hogy a fajiságon felülemelkedve — höherstehend — az országnak megadja a sajátos jelleget. *Az erdélyi embernek erdélyi személyiséggé, erdélyi lélekké kell fejlődnie.* (Persönlichkeit Siebenbürgens. L. még: Ostland. Nagyszeben. 1926. évf.) Ez az erdélyi személyiség, Erdély személyisége nem magyar, román vagy szász, hanem azokból és azok felett álló, *erdélyi* műveltség, *erdélyi* politika tárgyi értelemben és a multa vonatkozólag. A jövőre nézve pedig fogalom, érték, metafizikai *feladat*, melyet meg kell valósítani az Erdélyben lakó népek életközösségében, együttélésében. A transilvánizmusnak ebben a lényegesebb vonatkozásában a főkérdés mindig ez marad: milyen közel áll az erdélyi magyar a másik két fajhoz?

Előttém egészen világos, hogy ezt a közelséget, az erdélyi népek együttélését megoldani, nyugvóponthoz juttatni, az erdélyi személyiség kifejlődését előmozdítani csak akkor lehet, ha az erdélyi népek nem abból indulnak ki, hogy másik néptársuk *vendégnép*, hogy az egyik betelepülése előbb történt meg, mint a másiké. Hanem ahelyett magukat annak tekintik, amik: Erdély földjének boldog örököseiül, testvérekül s nem arra vigyáznak, mint az irigy vendég, hogy vajon a másik mikor távozik, hanem arra, mint a testvérek, hogy a nagyszerű örökségben valamennyien jól érezzék magukat. Meggyőződésem alapja csak részben a multa. Mert a multa tanúságaival szinte egyenlő erejű intelem hangzik szét a világpolitika mai intézményeiből is, amelyeknek a világháboru óta egyik fontos nemzetközi érvényességű tétele, jogi elve, hogy a kisebbségek faji fejlődését biztosítani kell. A valódi testvéri viszony kifejlődését elő fogja mozdítani az orosz veszedelem is. Mert a román politikusok között is egyre szaporodik azoknak a száma, akik rájönnek a báró Wesselényi és Kemény Zsigmond megállapításainak helyességére, hogy t. i. testvéri viszonyba kell lépnie a magyarságnak és románságnak, mert ha nem, az orosz kolosszus jön vagy cári kancsukával

vagy a vörös nihillel. Akkor aztán végre testvérileg fogunk osztozkodni a — szolgaságban. Kívánatos is ez az egyetértés, mert a multban is nagyszerű eredményeket felmutató, valódi transilvánizmusnak a centruma Erdély, Erdély multja, az erdélyi lélek, az erdélyi magyar, román és szász nép, a maga faji értékeinek kifejllesztése és fajon túli viszonylatban való forgalomba hozatala szerint és arányában.

IV.

A transilvánizmust a maga egyetemességében a jövőre, más hivatottabbakra bízva s azt *csupán az erdélyi magyarságra vonatkoztatva* szabadjon még néhány körülményt tisztáznunk.

Mihelyt a transilvánizmust csak mint magyar separatum propriumot kezdjük vizsgálni, legott akad egy meghatározandó fogalom: *mit, kiket értünk erdélyi magyarság alatt?* Mert a nyelvhasználat és a néha nagyon is könnyelmű köztudat e téren sem szabatos; ingadozást mutat, amely ingadozásnak a multban volt ugyan némi (közigazgatási, honvédelmi és magánjogi) alapja, de amely ingadozás a jelenben téves politikai és ethnografiai fölfogásnak szolgál támaszul.

Kikből áll az erdélyi magyarság? A felelet nagyon egyszerű: a régi, a külön fejedelemséget alkotó Erdély vármegyéiben élő magyarokból és a vármegyéken kívül, a székekben élő székelyekből, azok utódaiból, leszármazottjaiból. Tehát az erdélyi magyarság nem homogén, nem egy ethnos, hanem van kétféle erdélyi magyarság? Van *magyar* magyar és *székely* magyar?

A történelem szerint csakugyan úgy látszik. Hiszen tudjuk, hogy az Erdélyt sújtó hét egyiptomi csapás (vagy talán az Erdélyt megtartó hét áldás) közül hármat a három kiváltságos nemzet (natió) jelentett: a magyar, székely és szász. A román ugyanis natiónak nem volt elismerve az 1848 előtti rendi alkotmányban. Az 1848-diki törvények pedig személyes jogegyenlőségen épülvén fel, eo ipso nem beszéltek román *natióról*. Sőt a magyar, székely és szász is megszűnt mint natió s külön jogi kiváltságossága mindeniknek felolvadt a jogegyenlőségbe. A natiók ethnografiai egységekké egyszerűsödve maradtak meg: erdélyi román, szász, magyar. A székely natió pedig még mint ethnografiai individuum is megszűnt, *beleértetődött* a magyarságba s nagyobb individualitása csupán nyelvjárási szempontból jött figyelembe.

Valóban az erdélyi magyarság alatt tiszta fogalmazás szerint — s e tekintetben a hivatalos terminológia kifogástalan volt — együtt értettük és kell értenünk az egykori erdélyi magyar (= megyékben lakó) és székely (= székekben élő) két natiót. Erdélyben nincs kétféle magyarság, egy külön magyar tömeg és egy különudatu székelység. A székely fogalom az erdélyi magyarsághoz viszonyítva csak külön fejlődést, eltérő

szervezkedést jelent a magánjogi, közigazgatási és honvédelmi sajátosan helyhez kötött állami funkciók irányában. De nem jelent külön ethnikumot. Az erdélyi magyarsággal szemben semmi esetre. A székely az *erdélyi* magyarságnak legkeletebbre kitelepedett része. Tudjuk, hogy ez a telepítés hosszú időn keresztül és több gyűrűben történt. A gyepek a királyok egyre keletebbre tolták. A nyugaton maradt magyarság a vármegyékben szervezkedett, a legkésőbbi és legkeletibb települők pedig székekké szerveződtek.

A külön népiségének egyik fontos kriteriuma a külön eredet; másik a külön szuverénitás. A székely szuverénitással hamar végezhetünk, mert ilyent sem virtualiter, sem in actu a történelem nem ismer. A székely soha sem más, sem külön államot magának nem kívánt, mint az erdélyi magyar. Ellenkezőleg tudta, érezte, hogy élete — a külön szervezkedés ellenére is — elválaszthatatlanul össze van kötve az erdélyi magyarsággal, a nem székekben élő fajtestvérekkel. Attól elszakadni, külön államiságot alkotni soha eszébe sem jutott.

Kissé bonyolultabb a külön népiségnek másik kriteriuma, az eredet kérdése. A székelyek eredete történettudományunknak egyik legtöbbit vitatott kérdése. Az összes idevágó elméletek két típusra vihetők vissza, t. i. a székelyek vagy *magyar telepítés*, vagy valamely *rokontörzsből való gyarapodás*. A kitelepítés ideje, fokozatai ezúttal ép oly mellékesek, mint a gyarapodásé, a gyarapító nép vagy törzs rokonságának közelsége vagy távolsága (hun, bolgár, avar, eszegei, gepida?) Ránk nézve és ezúttal az a fontos, hogy akár kitelepítés, akár gyarapodás útján magyarázza vagy magyarázta valaki a székelyek eredetét: abban a magyarázatban benne foglaltatik, kimondottan vagy önként értetődőleg, nemcsak a székelyek eredete, hanem a székeken kívül, a megyékben élőké is, tehát az erdélyi magyarságé. A székelyek eredetére adott felelet, amennyiben végső pontja az eredetnek, nem az imént említett jogi elkülönülés, hanem az ethnológiai leszármazás egyúttal megfejtji az erdélyi nem székekben élő magyarság eredetét is. Valóban senki sem vizsgálta külön az erdélyi magyarság eredetét, elválasztva a székely kérdéstől. Nem, mert szükségtelen és céltalan. A székely kérdés *ethnografiai* megoldhatóság esetében jelenti az erdélyi egész magyarság eredetének a megfejtését is. Jogi magyarázat érvényessége esetében pedig éppen csak lokális fejlődési fokozat, a helyi viszonyok követelte módosulás az eredetileg egységes magyarságból. A székely kérdés tehát lényege szerint, ethnografiai magyarázatban, az egész erdélyi magyarság eredetének a kérdése. Jogi megfejtetőség esetén pedig — az előbbinek ellent nem mondva — azt köteles kimutatni, hogy az egységes magyarságból mikor, minő okok miatt és minő időhöz és helyhez kötött céllal nőtt ki az a magyarság, mely utóbb külön szervezetéről, a székszervezetről, székelynek neveztetett.

Az erdélyi magyarság eredet szerint magában foglalja a székelységet is. A kettő csak jogilag volt külön nemzet (egyideig), ethnografiailag nem. A történeti hagyomány is ezt támogatja. Az erdélyi magyar sohasem tagadta, hogy a székely: magyar. A jogi sajátosság alapján székelynek emlegette ugyan, de az ethnológiai azonosság tudatában mindig magyarnak, magához hasonlóknak ismerte és érezte. Gyakran hozzá is tette: székely magyarok, azaz székben és nem megyében lakó magyarok. A székely is büszkén vallotta magát székelynek, de sohasem tagadta, hogy magyar. Az igaz, hogy a székelység körében jobban kifejlődve élt a hun származás dicső hagyománya s általában véve a székelység több pogány elemet őrzött meg, mint az erdélyi magyar. A székely népköltemény önérzettel hivatkozik arra, hogy *Atilla vót az ősapám, azért szeretöm a hazám*, s általában is hiszi a székely, hogy Attila hunjai, Csaba népe. De ha a hun-székely származás csak fikció, amint azt sokan vélték, ha a hunszármazás hite és mondája felülről lefelé, könyvből terjedt el, vagy egyenesen idegen kölcsönzés, akkor teljesen közömbös az eredet bárminő igazolására. Ha pedig a hun-székelyszármazás valóban ősi tudatelem, akkor is csak a Királyhágótól nyugatra fekvő magyarsággal szemben jelent külön eredetet. Mert a hunhagyomány nem a székelység tudatának specialitása, hanem az egész magyarságé. Akár Csiglemezőről, akár Tuhutumtól, akár végre Attila—Csabától eredtetjük a székelyeket, velük együtt eredt az egész erdélyi magyarság is, aminek legcsattanóbb bizonyága, hogy a nyugati magyarság helységneveit a folyton keletebbre kitolt települők magukkal vitték. Szentkirály, Szentlászló, Somlyó, Vásárhely stb. *nyugati erdélyi* nevek keleten, a székekben megismétlődnek. Némelyik nem is egyszer. (Kalota, Maros-Csikszentkirály; Szilágy-Csiksomlyó stb.)

Végül nem hagyható figyelmen kívül a székely szóinak az utóbbi félszázad alatt kifejlett nagyobb foglaltsága, jelentőségülése sem. E szerint a székely annyit jelent, mint nem magyarországi, hanem erdélyi magyar. Tehát jelentett olyant is, aki vérségileg esetleg nem magyarnak született, de Erdélyben élén, magát magyarnak vallotta. Tudva van, hogy Baross Gábor minisztersége óta Pesten és Diósgyőrött székely iparostanulókat neveltek. De az is tudva van, hogy azok a székely fiúk csak részben voltak székelyek. Tulajdonképpen erdélyi magyar fiúk voltak épen úgy, mintahogy az algyógyi Kún-Kocsárd székely földmives iskola növendékei is csak esetleg voltak székelyek. A székely asztaltársaságokról pedig felesleges is említenem, hogy azok magyar asztaltársaságok voltak. Hisz a tagok között volt a székely mellett erdélyi származású magyar, de volt számos zsidó, kevesebb román is. Kicsi dolog ugyan, de jellemző, hogy a Darányi minisztersége alatt szervezett székely kirendeltség hatásköre is folyton bővült úgy, hogy utóbb

egész Erdélyre kiterjedt, s központja is Kolozsvárt volt, tehát nem az egykori székeken belül. Bátran és helyesebben erdélyi magyar kirendeltségnek lehetett volna nevezni. Aminthogy mindenki annak is tartotta s minthogy tényleg az is volt. Ezekben az esetekben a székely fogalom köre, az eredeti jelentéshatáron túlra tágulva ki, az erdélyi magyart kerítette be.

Mindez egyenes vagy közvetett bizonyosága annak, hogy Erdély magyarsága eredetileg egyazon faj; nincs és nem volt két ethnikum, csak egy, a magyar, melynek egyik része megyékben maradt, másik része székekké szervezkedett, székely-magyarrá fejlődött. Úgy hogy a transilvánizmus a magyarság keretében csak egyféle, nincs külön magyar és külön székely transilvánizmus, hanem együtt és egyszerre keresendő az egész erdélyi magyarság szellemében.

Szörszálhasogatásnak látszik ez az aprólékos fogalmi fejtegetés. Pedig következményeiben nagyon is sajnálatos valóság lehet.

Valóság ugyanis, hogy a párisi béke megszerkesztői kiindulva a külön erdélyi fejedelemség idején fennállott magyar és székely natiók eltérő jogi helyzetéből, az erdélyi magyart és székelyt külön népiségnek vették s külön határozmányokat állapítottak meg a kisebbségekre s külön határozmányokat a székelyekre, ez utóbbiak számára némi autonomiát is biztosítva. A párisi béke bifurkálta a romániai magyarságot s külön intézkedik a magyar népi kisebbségről s külön a székely népről, holott ilyen elkülönülési vágy sem a magyarság, sem az egykori székelyek körében egyáltalán nem élt. De a béke határozmányok nem maradtak további sajnos következmények nélkül. Mivel a székelyekre vonatkozó békehatározmányok valamivel precízebbek, és előnyösebbeknek látszottak, mint általában a kisebbségekre vonatkozó rendelkezések, akadtak, legalább a közhatalom változásának első éveiben, olyan székely-magyar politikusok, akiknek politikai elve és célja az volt: követelni a székely autonómia kiépítését, miután az egyrészt a békehatározmányokban benne is van és másrészt a székelység egy tömbben lakása miatt könnyen realizálható. Szerencsére ez a — megengedem jóhiszemű, de téves — politika elpendült. Mert minden jóhiszeműség mellett nem végzetes hiba lett volna a székelység autonómiájának jogi formulájáért elhanyagolni a többi magyarságot? Nagyfoku naivság kellett ahhoz, hogy higgye valaki, hogyha meg lehet csinálni a legkönnyebbet, a legtermészetesebbet, a székely nemzeti autonómiát, akkor könnyű lesz majd folytatni a többi magyarság közművelődési és faji biztosítását is. Mert világos, hogy a székely autonómiára összpontosuló politika esetén a többi, az egykori megyékben élő s nem oly kompakt magyarság, a szórványok és a községi kisebbségben élők rendre-rendre elhullottak volna úgy, hogy akkor aztán igazán nem maradt volna Romániában más ma-

gyar, mint csak a székely. Hála Istennek ez az egész elgondolás csak a múlté. Ma a romániai magyarság közművelődési politikája egységes, ugyanazokat a jogokat és biztosítékokat kívánja a székelynek, amelyeket a régi Erdély vagy Bihar és Szatmár magyar népének. Maguk a román politikusok is ezen az állásponton állanak s az egész magyarsággal szemben azonos politikát folytatnak s így a magyarnak és székelynek két külön ethnosszá elválasztása, az elválasztás veszedelme nem fenyeget.

A transilvánizmus tehát, amennyiben a *magyarság körében* keressük, csak *egyféle*. Erdélyben nem volt és nincs kétféle magyarság; a székely mint ethnikum, nem külön individuum, hanem a magyarságnak csak egyik része. Ennek következtében nincs külön magyar transilvánizmus és külön székely transilvánizmus. Mert a transilvánizmus a székelyekre nézve is ugyanazt jelentette mindenha és jelenti ma is: *Erdélyben magyarként élni*.

Mindebből levonható az a gyakorlati megfontolás, hogy erdélyiségről, transilvánizmusról szólva, nem helyes azt a székely fogalommal azonosítani és helyettesíteni. Ez egyrészt a magyarságnak elhanyagolását, mellőzését jelenti, holott még a három natio idején is a magyar volt sorrendileg az első. Másrészt jelenti a magyarnak és a székelynek olyan koordináltságát, amely csak időleges volt a múltban is és amelynek nem ethnológiai, de tisztán politikai alapja volt. És jelenti végül azt a balfogalmat, hogy Erdélyben a székely az egyedüli, vagy legtöbbszörösebb magyar (ha ugyan magyar). Mindez homlokegyenest ellenkezik a történeti valósággal, amelyet sem politikai pillanatnyi célokért, sem anekdótázó székelyeskedésből elhomályosítani nem szabad, sőt egyenesen ártalmas magára a romániai magyarságra nézve.

V.

A transilvánizmus az erdélyi magyarságnak szellemi sajátossága.

Egyáltalán nem kicsinylem én a természeti viszonyok jelentőségét, amikor ilyen schemába bajosan állítható kollektív tulajdonságokat kutatunk, de a transilvánizmus lényegéhez semmivel sem jutunk közelebb, ha Jókaiékat a levegőben találjuk meg közegét, vagy ha Szász Gerőt idézzük, hogy szebb itt még a pacsirta dal is. Ha az erdélyi föld sajátos tagozódását, természeti viszonyait, változatos gazdagságát soroljuk elő, csak anyagszerűbb az okoskodásunk, de semmivel sem exactabb az erdélyi *szellemről* való fogalmunk... Mert az anyagi, a természeti körülmények csak lehetővé tették s szükségképpen kifejlesztették a transilvánizmust, az erdélyi szellemet. Az anthropológiai határok is — éppen a legújabb csontszövet-vizsgálatok eredménye tanúsítja, — annyira eltolódtak, keveredtek, ösz-

szefonódtak és kereszteződtek, hogy vérségileg tiszta fajok ma talán, legalább Európában, nincsenek.

Nincs más hátra, mint a szellemi élet három alaptípusához, az értelmi, érzelmi és akarati tevékenységhez fordulni s vizsgálni: miben különbözik az erdélyi magyar értelmi, érzelmi és akarati világa szemben az általános magyarral, illetőleg az Erdélyen kívül lakó magyarságéval.

Az erdélyi magyar *ismerő* tevékenységét megkülönbözteti a többvonaluság. Az Erdélyen kívül lakó magyarság szemléletében mintha csak egyetlen érzékszerv szolgáltatná a képzeteket: t. i. a látás. Az erdélyi magyarnak valamennyi érzékszerve működik állandóan és egymást támogatva, egymást keresztezve. Érzéki képei nem a tudat küszöbe alatt maradók, hanem nagy tömegben öntudatosak, egymással legott kapcsolódnak. Az erdélyi magyar sokat figyel meg. Emlékező tehetsége azonban, épen mert megfigyelése gazdag, kevésbé pontos, de tartós. Viszont épen ezért egy-egy képzetéhez makacsul ragaszkodik. Sokkal nagyobb az ereje a dolgok jelentésének sémába öntésében és az összefüggések kitalálásában, mint az egyes képzetek fogalmi determinálásában. Sokat és gyorsan ismer meg, de nem mindig pontosan. Mert maga is sokat és gyorsan észlel, a tudásra nemcsak tehetsége van, hanem azt meg is becsüli minden vonatkozásban.

Ezek az egyedi tulajdonságok aztán elvezetnek a transzlvánizmus egyik lényeges vonásához és ez: a polihisztorság. Az erdélyi ember mindent tud, vagy legalább is úgy tűnik fel, mintha mindent tudna. Nála a nil admirari benső állapot. Tényleg azt látjuk, hogy az erdélyi magyar nyáron szántó-vető, télen iparos; férfiaszonya kézműves és kereskedő is egy személyben és egyszerre. Maga készíti házát, szerszámit, gazdasági eszközeit, szőttes ruháját. Házi iparának termékeivel (szőttek, szalmakalapok, szőnyegek, edények, faeszközök) maga üz kereskedést messze földön; néha más országokban is. Bukarestben vagy Kolozsvárt keresett cseléd, otthon a faluban ügyes gazda és gazdasszony, a városokban (Kézdivásárhely, Udvarhely, Brassó) derék iparos, falun jó szántó-vető, az erdőben jó munkás. Minden kitelik az erdélyi magyarból és ugyanazon magyarban mintha mindenre volna tehetség. Hogy az erdélyi magyar jó iparos, ez köztudomású. Sajnos, hogy ezt a képességét sem becsülték meg eléggé, úgy hogy a sok szép székely szőttes, kalotaszegi varottas és faragás is csak magánosok buzgolkodására tudott rövid ideig — divat lenni. De hogy kereskedni is jól tud, azt talán kevésbé tudják a Királyhágó nyugati oldalán. Pedig, hogy egyebet ne említsek, a zsidó mint kereskedő Erdélyben, különösen a magyar vidékek falvaiban, tulajdonképen nagyon is új alak. Csak az erdőkitermelés fokozott munkabavételével vált ismeretessé. De még ma sincs annyi, mint akár az Alföldön, akár a Dunántúl.

Az értelmi képességnek és készségnek ez a complex volta természetesen észrevehetőbben verődik össze a műveltebb osztályok körében. Nem hívatkozom az olyan ismeretes példákra, mint Brassai, aki kitünő filozófus, nyelvtudós, matematikus, zenetudós, történetíró, dogmatikus stb. volt egy személyben, még pedig úgy, hogy mindezeket a tudományágakat tovább is vitte vagy legalább is nagyon termékeny problémákkal gazdagította. De ott van az id. Szász Károly: tanár és politikus, jogtudós és matematikus; Bolyai Farkas: abszolút geometriát épít és különleges kályhákat rak azzal a kézzel, amelyik nagyszerűen vív és a hegedű húrjából művészi hangokat tud eléráztatni. Ésa nagy példák mögött álló ezrek ismereti készsége is sokoldalú, összetett és fejlett, mert összetettebb maga az élet is. Nincs Erdélyben értelmesebb magyar, még a falvakban sem, akinek csak egyféle hivatala, egyféle foglalkozása volna. A közvetlen, a kenyeret adó főfoglalkozás mellett a kifejlett, autonómikus egyházi, társadalmi, politikai stb. tisztségeknek egész sora követeli ugyanannak a személynek a tudását és tehetségét. Ez a sokoldalúság, ez a polihisztorság mindig előny volt, de ma a romániai magyarságnak különös szerencséje. Mert egyelőre épen ebben a sokoldalúságban bírja magyar műveltségének legegészségesebb forrását.

Az értelmi készségnek, a tudás megbecsülésének legegységesebb bizonyosága az, hogy az erdélyi magyar az iskolát mindig megbecsülte. Kétségtelen, hogy Erdélyben is az iskolaügynek a protestantizmus adott nagy lendületet s hogy a legrégibb falusi iskolákat a református egyházközségek szervezték meg. Az is tudva van, hogy egy sokat szenvedett ref. tanár, Apáczai Csere János, volt az első, aki egyrészt kísérletet tett minden tudományt magyar nyelven közölni és aki másfelől legelőször adott igazi népnevelési programot is, amelynek elveiben benne rejlik az általános ingyenes és kötelező népoktatás gondolata is. Erdélyben minden felekezetben egyforma tudatossággal megvan az iskolát megbecsülő felfogás, úgy hogy Erdélyben az egyházközség csak akkor teljes minden felekezet kebelében, ha a templom mellé fölépül az iskola is, ha a harang mellett, mely ünnepeken a *pap* igehirdetéséhez hívta a hívőket, ott volt a csengettyű is a toronyban, hogy hétköznapi korán reggel összegyűjtse a gyermekeket a *mester* nevelő hatása alá. És a transilvánizmusnak ez az alkotó eleme ma is elevenen él és lüktet egyrészt abban a szívós politikai harcban, amelyet az erdélyi magyarság fejt ki iskoláinak fenntartásában, védelmében, másrészt abban a sokszor meglepő áldozatteljesítésben, amellyel zsebébe nyul, hogy magára hagyott iskolájának tanerőt biztosítson, hogy gyermekének magyar műveltségéért a magas díjakat fizesse. Meg vagyok győződve, hogy a magyar népnek egyetlen része sem tud ilyen erős iskolapolitikát folytatni, mint amilyen az erdélyi magyarságé. A transilvánizmus-

nak kétségtelenül ez a legértékesebb eleme: a tudásnak megbecsülése minden vonatkozásban. Nem hiába mondják a székelyről, hogy furfangos, leleményes, hogy észjárása csavaros, sőt, hogy — két esze van. Jókainál is az ezermester Czirják Boldizsár meg Tatrangi Dávid a legérdekesebb alakok. És ki ne ismerné a leleményes Gábor Áront, aki nem legendás hős, de élő valóság?

A tudásnak a sokoldalúságából és mindenkori, megbecsüléséből következik az *érzelmi* világnak rejtettebb volta, mintegy háttérben maradása az értelmi képességekhez viszonyítva. Az erdélyi magyar soha nem sír, nem érzeleg, hanem okoskodik vagy cselekszik. Költészetében, egész szellemvilágában uralkodó vonás a cselekvő ember alakja: a történet, az epikum és a dráma. Sehol annyi történeti művet nem írtak és olvastak, mint Erdélyben. Az első magyar világtörténetet csak úgy erdélyi ember írta (Benczédi Székely István), mint az első magyar nyelvű *nemzeti* történetet (Heltai). Aztán jön a XVI—XVIII. században a naplók, emlékiratok s másnemű történeti munkálatok nagy tömege magyar és latin nyelven. És jellemző, hogy e művek közül több csak a XIX. sz. közepe után jelent ugyan meg nyomtatásban (Apor, Cserei), de kéziratban hatalmas kötetekbe kötve ott voltak majd minden kastélynak, udvarháznak vagy parochiának a könyvespolcán. A történelmi érdeklődés egészen a forrásokig visszamenőleg az erdélyi magyarnak kollektív tulajdonsága. A XVIII. sz. végén Aranka György tudós társaságokat tervez és alakít a történeti kútfők összegyűjtése és kiadása céljából. „Kéziratkiadó” és „Philohistorum”-nak keresztelt tervei ugyan nem szilárdultak meg, de egyesek, mint a korán elhalt Kerekés Ábel, de különösen Benkő József, gróf Kemény József, Mike Sándor, gróf Mikó Imre mintegy folytatták és pótolták azt a forrásgyűjtő munkát, amelyet Aranka tűzött ki feladatul a maga társasági elé.

A nép- és műköltészetet egyaránt jellemzi a cselekvő ember, az epikum. Az erdélyi népmesék és balladák főmotívuma a cselekedet, amely mögött az érzelm alig jut szóhoz. (Kádár Kata!) Viszont az erdélyi írók és az erdélyi irodalom is első sorban epika, amennyiben nem tudomány. Ott van pl. Aranyosrákosi Székely Sándor, Debreczeni Márton, Dózsa Dániel, Fülöp Áron az eposz, Jósika, Kemény, Gyarmathyné, Petelei a regény és novella terén. A *mai* irodalomban is az epika a leggazdagabb, (Berde M., Szabó M., Kovács Dezső, Makkai Sándor, Kós Károly, Gyallay Domokos stb.) Még a legkedveltebb mai erdélyi lírikusok is (Reményik, Áprily, Tompa László) hidegek. Lelkük érzelmi felhevültsége sohasem a forró és forrongó Dionisiusé, legfőnnebb a fényes és messzenéző Apollóé.

Az erdélyi magyar érzelmi világában az érzéki elem legott értelmi indexet kap az öntudat küszöbéig följutva. Ennek következtében a *logicum* jellemző ránézve. Még erkölcsi és vallásos

érzelmeit is a logicum hatja át. És az az erős logicum magyarázza meg a transilvánizmusnak másik legjellemzőbb vonását: tudomásul venni, elismerni, sőt becsülni a mások személyiségét. Amit magamban és magamra nézve értékesnek érzek és vallok, ugyanazt mint lehetőséget elismerem másban is. És talán ez a legtisztább humánizmus, a legnemesebb szabadelvűség, amely csak akkor válik károssá, ha magamra nézve megmarad pusztá érzelmi állapotnak, szemléletnek s nem egyúttal jellemet meghatározó kemény kötelességghordozásnak. A liberálizmus elvi álláspontja ma is montblanci magaslatban ragyog a maga egyetemes és humanisztikus irányával s ezt nem cáfolja meg a liberálizmusnak az az elferdülése sem, amelyik hiuságában és tehetetlen gondatlanságában kihullatta szájából a sajtót. Az erdélyi liberálizmus ezt a pipogyaságot nem ismeri. A fejlődési lehetőséget minden vallásra és nemzetiségre nézve tételes törvénnyel elismerte, kimondotta, megvalósította. (A három natio s a négy recepta religio!) Az újításnak, a haladásnak híve annyira, hogy Kemény Zsigmond megjegyzése szerint Erdély, ami a haladást és a reformeszméket illeti, általában véve a legszélsőbb baloldalt foglalta el egészen a radikálizmusig, amely után már csak az anarchia és az ábrándos szekták következhetek volna.* *De minél inkább liberális volt másokkal szemben, annál szívósabban ragaszkodott a magáéhoz.* A szemlélődésben, az értékelésben türelmes, szabadelvű, az egyéni magatartásban meg mintha egyedül álló volna, annyira önkifejtő és önszerető, annyira dolgos és kötelességtudó.

A végrehajtás, az *akarát* síkjában értelmi és érzelmi meghatározottságához mérten viselkedik.

Az erdélyi magyar szorgalmas és jókedvű, frissen mozgó minden munkájában. Szereti magát a munkát is és annak az anyagát. Ezért diszíti felkapuját, ruháját, kalapját, még igavonó állatját is. A jóhoz, még ha régi is, makacsul ragaszkodik, de legott elfogadja és intézményesíti, még ha új is. Innen Erdélyben a sok atavizmus, amelyik itt-ott a néphagyományban visszanyulni látszik egészen a pogány korszak mithikus világába. De innen származik az is, hogy az erdélyi magyar hamarabb fogadott el új eszméket, új lehetőségeket. Az a belátás, hogy sem a világ, sem az ember nem korlátozódik csak ő reá, csak az ő földjére, de viszont neki minden körülmények között élnie kell, elismertette vele a tények és lehetőségek egész gazdag sorát úgy azonban, hogy ez az elismerés tulajdonképpen egyúttal védekezés és az önfentartás biztosítása volt. Az erdélyi lélek tudomásul vette és törvényes elismerésben részesítette az u. n. felekezeti igazságokat, azt, hogy a hitnek, az üdvözülésnek többféle módja lehet. Magam is ismertem még azt a másfélezer lakóju községet, amelyben együtt élt hétféle felekezet u. m. a

* Kemény Zsigmond: Tört. és irod. tanulmányok II. 129.

r. kath., g. kath., g. kel., ref., unitárius, baptista és zsidó lakosság minden surlódás nélkül. Mert az, hogy a hivatalos felfogás az utolsó előttit nem vette tudomásul, ép úgy mellékes a *népi* transilvánizmusra, mint az, hogy valamelyik felelekezetnek a csekély szám miatt csak imaháza volt valamelyik hívőnél. S így ebben a másfélezer lakóju községben *csak* hat templom van. Ez a speciilitás nagyon jellemző az erdélyi existentialis viszonyokra, amelyben a kizárólagosság, a türelmetlenség ismeretlen. E sokszerű szín és egyező értelem a társadalmi és politikai életet is egyaránt jellemzi. Annyi társadalmi, vallási, politikai és jogi külön réteg, mint amennyi Erdélyben volt, talán sehol a világon elő nem fordul. Ámde ezek az elrétegződések nem a gög, a kizárólagosság jegyében jöttek létre, hanem mint a legtermészetesebb és legsikeresebb önfentartási formák. Már *Ravasz László* kiemelte, hogy Erdélyben a magyarság tulajdonképpen egy nagy család: a főúr és köznemes, a gentry és honoratior, a honoratior és a falusi jobbágysoru gazda, a gazda és zsellér, a zsellér és cseléd között minden időben megvolt az átmenet, az összekötő kapocs. Még a rendiség idejében is. Természetesen és hála Istennek megvan ma is ez a családiaság, az egybetartozás, ami a magyar közműveltségnek, a magyar jellem fennmaradásának szintén értékes és erős palladiuma ma is.

VI.

Valamely népi egység értelmi, érzelmi és akarati világának szemmel látható eredményei és alkotásai legészrevehetőbbek a történelmi szemléletben. Az erdélyi magyarság történetében két jellemző vonás állapítható meg. *Egyik a közművelődési egység, másik a politikai alkalmazkodás.*

A *közművelődési egység* a faji közösségen, az egyazon fajhoz tartozás részben tudatos, részben természetes állapotán épül föl. Hordozója a népi rétegekben a nyelv, a szokások, a monda stb.; a fejlettebb népi közösség körében meg az irodalom, a művészet, a törvények stb.

A nyelvi és irodalmi közösség, sőt azonosság szoros közművelődési egységbe fogta össze az Erdélyben élő magyarság valamennyi tagját, sőt azon túl is az Erdélyben élő magyarságot az Erdélyen kívül élővel. A magyar anyanyelv által a magyar közművelődés egysége, az egységben élés ténye egészen a legújabb időkig annyira érintetlen és magától értetődő drága klenodium volt, hogy fényére alig vetődött homály.

Mindazok, akik anyanyelvöknek a magyart vallották és használták, magokat a magyar fajhoz tartozónak is vallották, bárminő is volt vérségi eredetük, ethnografiai leszármazásuk. Kún, besenyő, jász, szepesi szász, elmagyarosodott tót és zsidó, magyar anyanyelve birtokában és használatában magyarnak mondta magát s ilyennek kívánt tekintetni. Eredetének emléke élt ugyan tudatában, de az kellemes emléknél többet számára nem jelentett.

Ám a wilsoni eszmék, de különösen Magyarország politikai határainak megváltozása a cionizmust, a magát eddig magyarnak valló — mert magyar anyanyelvű — romániai zsidóság egy részét arra a felfogásra sodorta, hogy ma már nem érzi és vallja magát magyarnak. Ma már nemcsak vallásilag alkot külön felekezetet, de azt mondja, hogy ő nem magyar, nincs semmi köze a magyar fajhoz, a magyar közművelődés eszméihez. Politikai magatartása is ehhez a felfogáshoz igazodik: nem együtt a magyarsággal és nem ugyanazon az uton halad, hanem külön párhuzamos, sőt olykor keresztező irányban is, amikor már egyenesen az *ellen* foglalt állást, amiben felnőtt, amit idáig magaénak ismert. A romániai magyarságra nézve pillanatnyilag erővesztés és ezért sajnálatos. De vigasztaló, hogy a romániai zsidóságnak csak egy része esett ebbe az állapotba. Másik, intelligensebb része, ma is magyarnak vallja magát s a magyarsághoz kíván tartozni. Különben is a jövő fogja megmutatni, hogy a cionizmus nem fog-e két szék között pad alá kerülni.

A magyar közművelődési egységet, melynek összetartó kapcsa a magyar nyelv, Trianon is kikezdte, amikor, mint említém, a kisebbségekről szóló részekben külön határozmányokat hozott a székelyekről és a Romániához csatolt magyarokról, mintha Erdélyben, illetőleg Romániában kétféle magyarság és kétféle magyar nyelv, kétféle magyar kultúra volna. Ezt a kétféleséget növelni nagyon alkalmas a Jorga Miklós elmélete a székely kérdésről. A nagytekintélyű Jorga szerint t. i. (aki különben a romániai, az erdélyi magyarság kultúrájának mindenha egyik legőszintébb és legrokonszenvesebb értékelője) a székelyek elmagyarosodott románok, ami nyilván szoros kapcsolatban van a románság őslakó mivoltával. Ám a Jorga elmélete ép a román őslakosság esetében nem állhat meg. Hogy indulhatott volna meg a román őslakosság földrajzi elhelyezkedésének szinte a *középpontján* egy ilyen elmagyarosodás, több száz kilométerre a magyarságtól? A tenger szélén a beléömlő édes víz sóssá válhat és válik. De a *nyílt* tenger közepén, távol a partoktól ugyan hogyan állhat elő egy bizonyos körletben — édes víz? Mi indíthatta volna meg az ottani románság elmagyarosodását székellyé, ha az őslakosság román volt, ha nem lett volna a közvetlen közelben tekintélyes magyar tömeg, mely az átalakulás processusát megindítsa? De tovább menve fogadjuk el, hogy a székelyek eredetileg románok, akik időfolyamán elmagyarosodtak. De ha *elmagyarosodtak*, akkor nem *elszékelyesedtek*. Az elmagyarosodás = magyarrá átalakulás. Mit keres hát itt és hogy kerül ide az a közbevetett tag, a székely fogalom? Jelenthet-e az külön népiséget? Világos, hogy nem, hogy a székely nem ethnikai fogalom, hanem jogi helyzetet jelentő jelző, hogy a székely és a magyar nem koordinált fogalmak, hanem amaz a magyar fogalom körének egyik alkotó része.

Kellemetlen azonban, hogy egyrészt a Jorga elmélete, másrészt Trianon külön határozmányai a nemzeti kisebbségekről s a külön székelységről egyszerűen szólva ignotos fallit. A régi királyságban pld. az erdélyi magyarság számbeli viszonyairól Trianon előtt nem sokat tudott a közvélemény. Most azonban úgy tudja, hogy laknak Erdélyben magyarok és székelyek, két külön ethnikai egység. Már 1921-ben egyik nagyhirű regáti (crajevai) középiskola igazgatója, tehát nem egy senki fia, azt kérdezte e sorok írójától, hogy a székely és a magyar egymással találkozva melyik nyelven beszél?

— Magyarul, — volt a természetes válasz.

— Hát a *székelyek* tudnak *magyarul*?

Éskétkedéssel vegyes csodálkozással hallgatta a felvilágosítást, hogy a magyar és a székely nem külön nép, hogy nincs külön székely és külön magyar nyelv, a székely csak nyelvjárása a magyar nyelvnek, mint akár a havasföldi vagy moldovai a románban. *A magyar faj Erdélyben élt és élő minden tagjának azonos volt a közművelődési öntudata első-sorban a magyar nyelv egysége által*, aztán az azonos eredet és az azonos sors, azonos történelmi élet által. A székely, székszervezete alapján, székelyül védte egyidőn át a határt, igazgatása, örökösödési és társadalmi élete székely módon szabályozódott, de sohasem beszélt, imádkozott, mesélt a székek külön nyelvén, székely nyelven, ami nincs, hanem beszélt, dalolt magyar nyelven, amelyik nyelvjárásilag is közel áll a többi erdélyi magyar nyelvjárásokhoz. Tanulta magyar nyelven az ismereteket; tudósai, művészei magyar tudományt, magyar művészetet műveltek. Mert nincs és nem volt soha külön magyar és külön székely műveltség. A székelykedés, amennyiben nem magára a *székekbe* szervezkedésre vonatkozik, sohasem volt egyéb, mint üres és tartalmatlan divat, különcködés, melynek legfurcsább hajtása az volt, amikor egy-két fiatal művész és tudós vállalkozott arra, hogy kitermeli a székely szépirodalmat, mythológiát stb. s hogy annál egyszerűbb legyen, egyikök tüstént meg is írta ennek a székely találmánynak az elméletét, a *tanát* is. Beigazolódott, hogy könnyebb káprázatosan üres teoriával föllépni, mint a tények egyszerű megfigyelése közben okulni. Az üres buborék szétpattant s ma már a székelykedő író még Erdélyben is ritkaság.

A magyar nyelvi közösség, a magyar anyanyelv által azonban nemcsak az Erdélyben élő magyarság kultúrája volt és fejlődött egységesnek, de tény az is, hogy az erdélyi magyar közművelődési öntudat egy és azonos volt a Magyarország területén élő zömmagyarságával: magyar fajiságban megmaradni, azt tovább fejleszteni; tudományban, művészetben magyarnak lenni és bizonyulni, általában magyarként és magyarul élni.

A faji és közművelődési tudat emez egységét igazolja az

a tény, hogy az erdélyi magyarság politikai különállásának legteljesebb és legvirágzóbb korában sem választott olyan célt, amelyik a faji és közművelődési összetartozás és egység csökkentését jelentette volna. Ellenkezőleg: az erdélyi magyarság legsajátosabb, legerdélyibb jelenségei és tényei a szellemi élet terén, az egész magyarság számára is célt és programot jelentettek. Az erdélyi magyar szellem legsajátosabb alkotásai az egyetemes magyar közművelődés számára eszményt, felfokozó, tömörítő erőt kölcsönöztek. Azzal a sajátos, szinte ellentmondó jelenséggel találkozunk, hogy a látszólagos legnagyobb politikai függetlenség korszakában volt Erdély a legnagyobb mérvben kifejezője és reprezentánsa az egységes faji öntudatnak, a magyar közművelődés egységes célgondolatának. Néhány példát említek.

A legkiválóbb írók és a legjelesebb erdélyi művek az egész magyar irodalom vezérművei, az egész magyar olvasóközönség számára készültek. Külön erdélyi irodalom, Erdélyben maradó tudomány soha sem volt. Erdélyi ember írja meg az első magyarnyelvű világtörténetet (Székely István), az első magyarnyelvű nemzeti történetet (Heltai). Apáczai Csere János nagyszerű iskola-programja legközvetlenebbül Erdélynek szólt ugyan, de egyetemességénél fogva az egész magyarságra nézve vált olyan közművelődési eszménnyé, amelynél egyetemesbet Széchenyiig senki sem adott és hirdetett. Jósika és kivált Kemény regényköltészete gyökeresen erdélyi, tárgyban és szeltemben egyaránt. De vajjon nevezhető-e külön erdélyi irodalomnak? Hiszen nem is Erdélyben jelentek meg műveik s nem az erdélyi közönség számára, hanem az egyetemes magyar irodalom előmozdítására, a magyar költészet gyarapodására szolgáltak. A mai erdélyi írók között is azok a legjelesebbek, azokat számítjuk bele a magyar irodalomba, akiknek műveiben az erdélyiség feloldódik az egyetemes magyar költészet művészi magasságába. *Mert az erdélyiség csak a művészet síkjára fel-emelve irodalom.* Különbén nem egyéb, mint különködés és furcsaság.

Aztán ott vannak Erdély nagy politikai cselekedetei: a vallások szabadgyakorlatát törvényesítő országgyűlések, a Martinuzzi hinta politikája, Bocskay, Bethlen és I. Rákóczy György kitámadásai az alkotmány és vallásszabadságért, az 1848-iki unió. Kétségtelen, hogy ezek a legerdélyibb politikai események és célok. De csak erdélyiek? Nem, mindezekben az egész magyar faj a maga közművelődési eszményeit látta. Ezek Erdélyből fakadtak, de az egész magyar öntudatot öntözték, üdítették.

Fakadtak a politikai különállás legteljesebb éveiben, részben az ország három részre szakadásának korában, részint amikor két országos nemzet volt a magyar.

Viszont a tudomány, irodalom, a művészet és általában a

szellemi műveltségnek Erdélyen kívül keletkezett műveit és művelőit Erdély is mindig magáénak vallotta és érezte. Bessenyei és Kazinczy, Széchenyi és Kossuth, Vörösmarty és Jókai, Mikszáth és Herczeg semmivel sem voltak kevésbé olvasott, kevésbé népszerű írók Erdélyben, az erdélyi magyarság előtt, mint Magyarországon, az ottani magyar szívek és elmék előtt. A szellemi életnek egyetlen jelensége sem volt soha *csak* azért hatástalanabb Erdélyben, mert nem erdélyi volt keletkezésében vagy tartalmában. És ugyanez áll Magyarországra nézve is. De viszont *értékfokozó* sem volt soha a puszta helyi miliő. Akár erdélyi, akár Erdélyen kívüli volt az a műalkotás, tudományos mű, mindig az egyetemes magyar léleknek, a művészetnek és a tudománynak autonóm, benső szempontjai szerint estek mérlegelés alá. *A lokális elem csak forrás volt mindig, de sohasem cél, sohasem önérték.* Amiből világosan következik a jövőre nézve is, hogy *a nemzeti műveltség egysége és fejlődése a külön politikai határok között is lehetséges.* A legkedvezőbb, elismerem, az az eset, amikor a közművelődési, a politikai és az állami egység egybe esnek, határuk egyazon körrel jelölhető ki, úgy hogy a fajiságnak egy alkotó eleme se rekesztődik ki. De az állami szétdaraboltság, a politikai hovatarozás alig változtat valamit az öntudatosan művelt faj arculatán. A finnek még egy abszolút uralom keretében is magas színvonalu nemzeti kultúrát alkottak. Az öt világrészbe elszéledt angol fajt egy Shakespeare és Dickens művei nyelvíleg és műveltségben egyetlen tömör egységbe tartják össze. A bánáti svábok, az erdélyi szászok a német faj zömétől több száz kilométernyi távolságban is németek maradtak. A legújabb időkig négy államban élt románság is irodalma, költészete, közművelődési egysége által szintén híven őrizte meg, sőt kifejlesztette a maga nemzeti karakterét.

Ezek a példák ismétlődnek meg a mi történelmünkben is. Az államhatár és a politikai cél a multban sem fedte mindig a közművelődési határokat. A magyar műveltség sokszor és húzamosabb időn át nagyobb és szilárdabb egység volt, mint a magyar állam. És így sokkal lényegesebb is. A transilvánizmusra ma is ez a legfőbb problema: van-e lehetőség és van-e erő arra, hogy a politikai megoszlás mellett is megtartsa magyar műveltségének színvonalát, sőt azt tovább fejlessze és fokozza? Szerintem a lehetőség adva van a trianoni békeszerződés rendelkezéseiben, a gyulafehérvári határozatokban s azokban az alaptörvényekben, amelyek ebben a szellemben hozattak. Adva van a lehetőség a világpolitikának abban az irányzatában is, mely biztosítani kívánja a kisebb vagy a más államok keretében élő ethnikai egységek számára is a nyelvi és közművelődési fejlődést. A problema szubjektív eleme természetesen magától a magyarságtól függ. Függ attól, hogy tud-e emlékezni az imént említett példákra, a maga multjára s arra, hogy az állami

széttagoltság magában még nem jelenti a kultúra szétdarabolását, hogy a nemzetállamon kívül és túl is van egy nagyobb egység, egy összefoglalóbb organum: a közművelődés országa, a közművelődési öntudat terjedelmesebb határokkal körülvett állama. Felfogásom szerint a transilvánizmusnak nem a külföldi államba szorítózkodás a baja, nem ezt kell siratni és keseregnie. *Az volna a transilvánizmus veszte és egyúttal az erdélyi magyarság halála, ha bármiképpen is kilépne és elkülönülne a magyar szellemi élet egységéből, az egységes kulturális öntudat köréből.* Ez kétféleképp történhet meg. Vagy akkor, ha a transilvánizmus a *maga kulturális igényeit* — eddigi fejlődését figyelmen kívül hagyva — *minőségileg lejjebb szállítaná*; készpénznek venné a féligazságokat; a művészetben és irodalomban remek gyanánt élvezné a kontárságot; erkölceiben meghonosulna a pulyaság, a törpeség. Ha nem tudná megőrizni s megőrizvén tovább fejleszteni az elődöktől áthagyományozott szellemi műveltségét. *De elveszhet a transilvánizmus s vele az erdélyi magyarság akkor is, ha elfelejtené valaha azt, hogy ő maga mindig csak rész volt.* Réseze, alkotó eleme a magyar léleknek, de nem maga a magyar lélek; és nem maga a magyar kultúra, csak annak egyik, sokszor legértékesebb és legkifejezőbb megnyilatkozása. Kovász, mely éleszt; de nem kenyér, amely éltet.

Épen ezért kellett erélyesen és szigoruan elbírálni a transilvánizmusnak azt az elsőkélyesedését és nagyzóló különcdését, amely a közhatalom változása után mutatkozott. Eleinte tömegesen, ma már szorványosabban divatb jött a székelykedés. Soha annyi *bá és ke*, annyi értelmetlen tájszó, annyi ősi népies szokás nem látott nyomdafestéket, mint ebben az időben. Egyik szép-prózairó pl. nemrég megjelent regényének második lapján, annak is már az első felében háromszor *köpetteti* meg személyeit. Mások meg sokszor mintha csak azért írnának, hogy székely különlegességeket hordjanak össze. S a visszafejlődésnek leg-szomorubb jele, hogy vannak írók, akik épen ebben és ez által képzelik magukat *nagynak*. Ime idejutott volna irodalmunk Arany, Petőfi, Jókai és Mikszáth után! Az efféle irányzatokkal szemben nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy irodalmunk, bárhonnán is nőjjon elő, sohasem lehet más, mint csak művészi és csak magyar. Legkevesbbé lehet más épen az erdélyi irodalom.

A transilvánizmusnak egyik legfőbb sajátsága a magyar közművelődés egységének a tudata, ez egységben való benmaradás és e tudat állandó élesztése és fokozása a kontárság és a kritikátlanság elkerülése, sőt ostorozása által. Ehhez a sajátságához hű maradt a multban, bármiként is változtak legyen a politikai határok. Hű maradhat a mostani politikai határok között is, mert a lehetőség adva van az imént említettem körülményekben. Csak föl kell azokat használni. És ha élni akar, ezt a feladatot továbbra is, még pedig halálos komolysággal, vállalnia kell.

A trasilvánizmusnak, az Erdélyhez kötött életnek bármelyik Erdélyben élő népfajra vonatkozólag egyazon phaenomenológiája van s az összes idevágó jelenségek két külön viszonylatban ugyan, de azonos szempont szerint rendeződnek el és vizsgálándók meg: a közelség és távolság szerint.

A *faji* keretben a transilvánizmus azt mondja meg, hogy az illető faj az élet alapvető megnyilvánulásaiban (eredet, lakóhely, családi és társadalmi viszonyok, ruházkodás, nyelv, költészet, művészetek) mennyiben őrizte meg a faj egyetemes és jellemző vonásait, a faji közösség kritériumait. Mennyire maradt hű az ethnológiai sajátosságokhoz és mennyire maradt meg a közművelődési öntudat azonossága, egyirányúsága. Ez a *közelség* szempontja s az ez irányú jelenségek a fellépés időrendjét, a szellemi élet rétegeződését tekintve elsődlegesek és alapvetők, faculté maitresse jellegűek. Végső forrásuk az ethnológiai centrum, amely valamennyi erdélyi népfajra vonatkozólag exterritoriális és így a transilvánizmusban a *fajhoz kötöttséget* jelentik.

A *földhöz kötöttség* viszont kifejleszti, életre hívja a *távolsági* jelenségeket is, már magában a fajiség keretében és az élet alapvető megnyilvánulásaiban is. A centrumtól való kisebb-nagyobb földrajzi távolság, a zömmel való közvetlen és élénk érintkezés, közlekedés hiánya, az eltérő természeti viszonyok stb. vagyis az Erdély földjéhez kötöttség önmagában is módosítólag hatott és hatna az egyes fajokra még akkor is, ha nem volnának más fajokkal elkeveredve. Ha Erdélyben csak magyar élne, az a magyar még ebben az esetben is sajátos helyi különfejlődést, elkülönülést mutatna szemben a többi, nem Erdélyben lakó magyarsággal. Ugyanez áll a többi fajokra nézve is. A közelségi jelenségek a race, a távolsági jelenségek a környezet irányában fejlődnek ki s a tényleges viszonyok módosító, elkülönítő hatását tüntetik fel a népiség arculatán.

A transilvánizmus supernationális, *fajközi* viszonylatában nem az ethnológiai vonatkozások a fontosak, hanem az alkalmazott szellemi tudományok: a theologia, a jog, a nemzetgazdaságtan és a politikai eredményei és tényei s még inkább azok az elvek és eszmények, amelyek a vallási, jogi, gazdasági és állami életet, mint célfogalmak irányítják és szabályozzák.

Nem kétséges, hogy a nemzeti eszme kialakulása előtt öntudatlanul, a XIX. sz. eleje óta pedig és különösen ma teljes öntudatossággal törekszik arra minden erdélyi faj, hogy megmaradjon magyarnak, románnak, szásznak. Tehát a *legvégső elvek és eszmények tekintetében* egymástól a *legtávolabb* állanak az Erdélyben élő nemzetek. Illetőleg: mindenik magára nézve száz percentig meg akarván maradni fajiségében, a másiktól teljesen különálló, tehát azzal bensőleg azonossá soha sem váló eszményt vall. Úgyhogy az eszmény alkalma-

zása, gyakorlati érvényesítése a három nemzet között szinte örökös bellum omnium contra omnes-t jelentene. De — és ez a transilvánizmus egyik legszebb vonása — nem jelent. Küzdelem, harc, torzsalkodás volt, van és lesz Erdélyben is mindenkör. De csak addig, amíg akár az egyes, akár a közösség belátása, műveltsége föl nem emelkedik a quod uni iustum alteri aequum és a suum cuique álláspontra. Ameddig pl. ez álláspontig fel nem emelkedtek Erdély népei, Erdélyben is volt vallási villongás, harc, felekezeti türelmetlenség, üldözés. De mihelyt a közakarát, az államélet alapelve és törvényes követelése lett a vallások szabad gyakorlata, megindult és állandósult Erdélyben a felekezeteknek az a színes és párhuzamos életműködése, amelynek párját talán csak Amerikában találni. A vallásszabadság elvére támaszkodva alakult ki a magyarság keretén belül a kath. egyház mellett a ref., ág. ev., unitárius felekezet, a románság kebelében pedig az orthodoxyától külön útra lépett a gör. kath. egyház. Minthogy pedig az idők folyamán a vallási téren érvényesülő suum cuique elv maga után vonta azt a meggyőződést is, hogy más felekezet-hez tartozás esetében is megmaradhatok magyar, román vagy német mivoltomban: az egyes népek megszokták, hogy elismerjék a más felekezetűekben is a teljes és kifogástalan fajiságot. A vallási türelmesség, a vallásszabadság, amelyet minden erdélyi nemzet első sorban a maga ethnikumának keretében kénytelen elismerni, törvényesíteni: lekoptatja, letompítja a fajok közötti élet kiszögelléseit is. Egészen bizonyos, hogy a türelmetlenség, a faji elfogultság sokkal nagyobb hullámokat vetett volna és vetne napjainkban is, ha pl. a magyarság csupa mind reformátusokból, vagy a románság csak orthodoxokból telnék ki. A faj keretén belül fennálló vallási tagozottság ránevelte az erdélyi népeket arra, hogy a társadalmi és állami életben tudomásul vegyék és jogosnak ismerjék el a népi, a nemzetiségi tagozódást is. Ez a tudomásul vétel, ez az elismerés a politika; az az igazi, helyes és építő *erdélyi politika*, amely az erdélyi népek életének horoszkopján mindig a *közéllást* mutatja. Azért van és volt mindig az erdélyi politikában valami supernationális. *Avagy van-e példa arra, hogy egy állam keretében a különböző anyanyelvűek, a különböző nemzetiségek már a középkorban olyan egységre léptek volna — igaz, rendi s nem nemzeti érdekből, — mint Erdély három nemzete az 1438-iki kápolnai unióban?* Még pedig szövetkeztek a politikai egyenjogúság alapján, melynek helyességét igazolja az, hogy az incidentaliter megalkotott kápolnai unió (unió trium nationum) négyszáz éven keresztül fennmaradt az erdélyi politikában, épen supernationális tartalmánál fogva, alap-törvénynek, közjognak.

A transilvánizmusban a három nemzet, a három nemzetnek külön álló jelleme, ethnikuma tény, amelyet tudomásul

nem venni annál inkább nem lehet, mert hisz mindenikben megvan a faji megélhetés és továbbfejlődés minden feltétele: elég nagy lélekszám, faji öntudat, amely bizonyos műveltségen és történeti multon nyugszik stb. Tudomásul kell venni tehát azt a tényt is, hogy az erdélyi népek végső eredmény szerint egymással sem föl nem cserélhető, sem helyettesíthető tagot nem alkotnak a transilvánizmus egyenletrendszerében. De megoldhatók ugyanazon módszer szerint, okos, erdélyi politikával, amely a multban is megteremtette az Erdély égboltozatán mozgó csillagok nyugodt konstellációját.

Hogy voltak hibák, elhajlások az erdélyi politikában is, hogy keserves tandíjakat fizetett a transilvánizmus, egészen bizonyos. A legdörébb elfogultság volna az ellenkezőjét állítani. A politika feladata épen az, hogy a jó és káros példán okulva adjon további lendületét a transilvánizmusnak, az Erdélyhez kötött életnek, amely voltaképp a mangeses sarkok inclinációja és declinációja szerint egyensúlyozódik ki úgy a faji kereten belül, mint azt átlépve, supernationalis vonatkozásban. Ez már nem forrás, nem természeti adottság, hanem feladat, cél, eszmény, amelynek számai a multból sodródni és a jövő államférfiai szöhetnek belőle hímes szőnyeget vagy vásári kelmét.

Akad-e államférfiú, aki megérzi, akinek geniusa, intuiciója megérti a transilvánizmusnak egész lényegét, multban gyökerező vezérfonalait, hogy megszójje Erdélynek, ennek a Tündérországnak a számára az egyedül illő és méltó szőnyeget?

A jövő ad rá feleletet.

Hogy azonban az a felelet mindeneknek kedves legyen, szükséges annak a köztudatba beleivódása, hogy a transilvánizmus nem pusztán *magyar* *separatum proprium*, hanem *egyetemes* erdélyi élet, hogy a transilvánizmusban a *faji hozzá tartozás* és a *más ethnikum* igen is összefüggő fogalmak.* És mindenek fölött szükséges a multnak és jelennek minél szélesebbkörű, objektív, tudományos feltárása és megismerése.

Ezzel, és csakis ezzel lehet szolgálatot tenni a transilvánizmus problémájának, az Erdélyhez kötött életnek, amely volt, van és, hisszük, leend is Erdély lakóinak javára az emberiség történelmében is nem haszontalan különködés, hanem valódi kultúrérték gyanánt.

Dr. Kristóf György.

* Ennek a tételnek gyakorlati igazolása és egyúttal igazi erdélyi cselekedet az az irodalmi és művészeti pályázat, amelyet három folyóirat szerkesztősége (*Pásztortűz* — magyar; *Cele trei Crișuri* — román és *Klingsor* — német) épen a napokban tűzött ki, közös megállás után egyazon célzattal és tiszta faji erények versenyzésére buzdításával.

AZ 1926. ÉVI BAKKALAUREÁTUSI VIZSGÁLATOK.

A tavalyi bakkalaureátusi vizsgák elszomorító eredménye és a Magyar Pártnak az Averescu-kormánnyal kötött paktuma után, melyben iskolaügyi kérdésekben nem jelentéktelen eredmények foglaltattak ígéreték gyanánt, azt várta a magyarság, hogy az idei bakkalaureátusi vizsgák megnyugtató eredményeket fognak hozni. Várhatta annál is inkább, mert az első vizsgákon szerzett tapasztalatok rendelkezésére állottak, mert a felekezeti és állami iskolák között a tavaly még fennállott kisebb-nagyobb tantervi eltérések közül némelyik a mult évben nem állott fenn vagy legalább is kisebbedett. És várhatta főképp azért, mert a magyar ifjúság román nyelvbéli tudása ez évben mindenesetre nagyobb volt, mint a tavaly, ha egyébert nem, már csak azért is, mert egy évvel tovább tanulta a nyelvet.

Lássuk, mi valósult meg ezekből a várakozásokból.

A közoktatásügyi miniszterium jelentése szerint¹ az egész országban vizsgálatra jelentkezett 4997 tanuló, sikerrel vizsgázott 2631 = 52,65 %. A tavalyi eredmény² ezzel szemben ez: 3877 tanuló közül átment 1887 = 48,5%. Tartományok szerint:

1925-ben			
Régi királyságban	1650, átment	955 =	57,8 %;
Besszarábiában	429, „	145 =	33,8 „ ;
Bukovinában	359, „	122 =	34,2 „ ;
Erdélyben	1558, „	671 =	43,1 „ ;
1926-ban			
Régi királyságban	2772, átment	1529 =	55,17 %;
Besszarábiában	329, „	179 =	54,5 „ ;
Bukovinában	341, „	181 =	53 — „ ;
Erdélyben	1555, „	742 =	47,68 „ ;

Megállapíthatjuk ezek alapján, hogy az idén jelentkezett tanulók száma — a régi királyság tanulóinak létszámának feltűnő emelkedése kivételével — a többi összes tartományokban csökkent, igaz, hogy Bukovinában és Erdélyben nagyon keveset, de Besszarábiában már jelentékenyen. Megállapíthatjuk azt is,

¹ Az adatokat az Ellenzék 1926. jul. 24. számából vesszük, helyessé-
gükről nem felelünk.

² L. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926. 1. sz.

hogy az átmentek %-a a régi királyságban csökkent, a tartományokban mindenütt emelkedett. De ez emelkedés nagyon beszédes különbségeket mutat: Bessarábiában az emelkedés több mint 20%, Bukovinában több mint 18%, Erdélyben ellenben csak 4,6%. A régi királyság gyenge eredménye s a tartományoknak a múlt évvel szemben mutatkozó jobb eredménye nem abban találja magyarázatát, mintha a régi királyság vizsgáló bizottságai a tavalyhoz képest szigorubban, a tartományok bizottságai pedig enyhébben jártak volna el, hanem abban, hogy a régi királyság VIII. osztályt végzett tanulói a tavalyi feltűnően jobb eredményekben bízva, teljes számmal jelentkeztek a bakkalaureátusi vizsgára, míg a tartományoknak tanulói — okulva a tavalyi rettenetes „mészárláson” — önként, maguktól elvégeztek egy bizonyos kirostálást és a VIII. osztályt végzettek közül sokan nem jelentkeztek vizsgára.

Ezek a tartományok szerinti eredményeken belül nagyon nagy eltérések vannak az egyes vizsgáló bizottságok és az egyes intézetek tanulói által elért eredmények között. Minthogy azonban e tekintetben csak a napilapok adataira vagyunk utalva, melyek — mint meggyőződtem — egymástól igen gyakran eltérnek, ezekből teljesen megbízható eredményeket következtetni nem lehet. Hogy csak egy néhány feltűnő példát említsék: a nagybányai liceum 14 tanulója közül egy sem bukott, ellenben az ugyanott vizsgázott „lic. mănăstiresc maghiar” 5 tanulója közül 4, tehát 80% bukott. A marosvásárhelyi bizottság előtt vizsgázott 16 csikszeredai ifju közül csak 4 = 25% ment át, de a marosvásárhelyi r. kath. főgimnázium 11 tanulója közül 6 = 54,55%. A kolozsvári Regina Maria leányliceum 24 növendéke közül átment 22 = 91,67%, de a kolozsvári ref. fiúliceum 25 növendéke közül csak 5 = 20%. A bukaresti II. sz. bizottság (leányok vizsgáztak) 100 leány közül 69 = 69%-ot bocsátott át, ellenben a reálgazdasági végzetek III. sz. bizottsága 101 közül csak 51-et = 50,5%-ot. Amint látjuk, meglehetősen nagy eltérések vannak az eredmény szempontjából az egyes intézetek és bizottságok között.

Még nagyobbak lesznek az eltérések, ha a magyar felekezeti intézetek eredményeit vizsgáljuk.

Római kath. liceumok:

Marosvásárhely,	jelentkezett	11, átment	6 = 54,54	%;
Gyulafehérvár	„	22, „	5 = 22,72	„;
Kolozsvár	„	23, „	6 = 26,08	„;
Csikszereda	„	16, „	4 = 25 —	„;
Székelyudvarhely	„	6, „	0 = 0 —	„;
Brassó	„	17, „	7 = 41,17	„;
Kézdivásárhely	„	14, „	7 = 50 —	„;

Az összes r. kath. liceumokból jelentkezett 109, átment 35 = 32,11%. A legrosszabb eredményt mutatja a székelyud-

varhelyi 0%-kal, a legjobbat a marosvásárhelyi 54,54%-al.

Ref. liceumok:

Marosvásárhely,	jelentkezett	16,	átment	7 = 43,75 %
Székelyudvarhely	„	16,	„	4 = 25 — „;
Kolozsvár (fiu)	„	25,	„	6 = 24 — „;
Kolozsvár (leány)	„	5,	„	4 = 80 — „;
Sepsiszentgyörgy	„	21,	„	13 = 61,9 „;
Zilah	„	8,	„	2 = 25 — „;
Nagyenyed	„	16,	„	10 = 62,5 „;

Az összes ref. liceumokból jelentkezett 107, átment 46 = 42,99%.

A leggyengébb eredményt mutatja a kolozsvári fiu- s a legjobbat a kolozsvári leánygimnázium.

Unitárius liceumok:

Kolozsvár, jelentkezett	24,	átment	8 = 33,33 %
Székelykeresztur, „	13,	„	2 = 15,38 %

Az unitárius liceumokból jelentkezett összesen 37, átment 10 = 27%.

Összevéve már most a r. kath., ref. és unit. felekezeti iskolákat jelentkezett összesen 253, átment 91 = 35,96%. A tavaly jelentkezett összesen 286, átment 71 = 24,82%. A jelentkezettek száma kevesebb 33-mal, az átmentek száma nagyobb 11,14%-kal. Ha mostan ezt a 35,96%-os eredményt az erdélyi országos eredménnyel, a 47,68 %-al vetjük össze, azonnal nyilvánvaló lesz, hogy a bizottságok az idén sem tudtak a nemzeti elfogultságtól teljesen mentesek maradni. A segesvári bizottság előtt 40 magyar ifju közül csak 6 = 15% ment át. Tudjuk nagyon jól s a későbbiekben egynehányra rá is fogunk mutatni, hogy a magyar iskolák sikeres működését egy csomó olyan akadály gátolja, melyeket mindezideig nem lehetett az útból eltávolítani. De azt is tudjuk, hogy az állami intézetek sincsenek megkímélve ilyen és másfajta bajoktól és akadályoktól. Azt pedig nem vagyunk hajlandók hinni, hogy az állami intézetek jobb eredményében ez intézetek jobb tanítására, komolyabb munkájára s általában magasabb értelmi színvonalára lehessen következtetni.

A bakkalaureátusi vizsgálatokon szerzett tapasztalatainkat a következőkben foglalhatjuk össze:

Román nyelv és irodalom: Ebben a tekintetben semmi lényegesebb panaszt nem hallottunk. Egyik intézet vezetősege felemlíti, hogy a kérdéseknél különös súly esett az olvasmányokra s ezért a feleleteknek ez a része nehezen ment, mert a még mindig fennálló nyelvi nehézségek miatt a magánolvasmány tulságos sok időt vesz igénybe. Baj az is, hogy sok intézetnek még nincs román nyelvtanára, hanem félig kész vagy egészen kezdő tanárjelöltekkel kísérletezik, akiknek nincs még

kialakult tanítási formájuk. Egyik kolozsvári bizottságnál a román nyelv kérdezési módja kifogástalanul helyes, bátorító és bizalmat keltő volt. Külön kérdéseket kaptak a régi és új irodalomból; az újból legtöbbször olvasmányaikról kellett beszámolniuk. A feleletek általában jók voltak. A bizottságnak nem volt oka panaszolni, hogy a fiuk nem bírják az államnyelvet.

Több panasz és elégedetlenség hangzott el a *történelem* kérdezési módja ellen. A kérdések között csak nagy ritkán, elvétve voltak összefoglaló áttekintések. A legtöbb kérdés részletező volt; adatok, évszámok emlékezetbe vésését kutató, ami a bakkalaureátusi vizsgálati utasítás szellemének egyáltalában nem felel meg. Egyik bizottság szigorúan vizsgálta a román-magyar vonatkozású történelmi események tudását, ami elvileg csak helyeselhető. De az ilyen vizsgáló mód feltételezi e szempont szerint szerkesztett tankönyv használatát s a tanárnak az ilyen vonatkozásokat kidomborító előadását. Ha ilyen tankönyv, ilyen magyarázat nincs, akkor az ilyen kérdések zavarba hozzák a felelőt. Helyes eljárás a vizsgálatnál az volna, hogy a tanuló két kérdést kapjon: egyet, amely valamely történelmi esemény részleteit tudakolja és egyet, amely valamely nagyobb egész, korszak vagy irány általános jellemzését kívánná. Az elhibázott kérdezési mód miatt a feleletek általában gyengék voltak. Igen részletezők voltak a *földrajzi* kérdések is. Minthogy azonban a földrajzot, melyet ez az évfolyam a IV. osztályban még nem tanult, a VIII. osztály tantervébe bevették a magyar intézetek, a feleletek általában megfelelők voltak. Ugyanezt mondhatni az *alkotmánytanról* is, melynek kérdező tanára az egyik kolozsvári intézetnél a nehezebb jogi fogalmakat magyarul is megmondta a tanulóknak.

Több észrevétel hangzott el a *latin írásbeli* tárgyában. Ez az évfolyam annak idején a III—IV. osztályban a tanterv változása miatt nem tanulta a latint. Az egyik bizottságnál (Balázsfalva) a latin vizsgáló tanára regáti volt, nem tudott magyarul s a dolgozatokat a bizottságnak magyarul tudó, de nem latin szakos tagja közvetítésével bírálta meg. Könnyű elképzelni, hogy milyen lehetett a bírálat. Előrelátóbb tanárok azon a hiányon, hogy ez évfolyam két évig nem tanult latint, úgy igyekeztek segíteni, hogy külön órákat adtak a tanulóknak. Minden tiszteletre és elismerésre méltó buzgóság, de a kérdésnek más vonatkozása is van: az t. i., hogy helytelen dolog az iskola egész oktató munkáját, szellemét egy vizsgálati rend szempontjába beállítani.

Sok baj volt a *franciával*. Az egyházak megbízottjai azt az ígéretet kapták a minisztertől, hogy magyarból franciára fordítandó szöveget kapnak. Az ígéret csak ígéret maradt: románról kellett franciára fordítaniok szótár nélkül. Igaz, hogy egyik-másik bizottság a szöveget magyarul is lediktálta, de más baj is volt. A franciát az erdélyi román állami intézetek hét éve, a

róm. kath. felekezeti intézetek hat éve, a protestáns felekezeti intézetek három éve tanítják. *És e különböző készütségű tanulók egy csoportba beosztva ugyanazt a tételt kapták.* Igaz, hogy a jelentések szerint a tételek nem voltak nehezek. De az igazság és a helyes didaktikai elvek semmibevevését jelenti az az eljárás, amelynél egészen különböző előkészütségű tanulók egyforma nehézségű tételt kapnak s ugyanazon mérték szerint osztályozottnak. Ez volt az oka annak, hogy a franciából nagyon sokan buktak s a francia írásbelinek ez az eredménye az egész vizsgálat végső osztályozására is súlyosan kihat. Mert ha valaki ugyanazon tárgyból az írásbelin is, a szóbelin is 4-es jegyet kap, lehetnek a többi tárgyakból bármilyen jó jegyei, menthetetlenül elbukik. Aztán a kérdezés módja a szóbelin sem megfelelő. Leülnek négyen az asztal mellé. Ha az egyik nem tud, a kérdező végig mutat az ujjával az egészen. A többi új, önálló kérdést nem kap. Aztán a tananyag rendkívül terjedelmes. Egyik kérdező tanár a társalgásra, másik az irodalomra helyezi a súlyt. A másik baj az volt, hogy a kérdező tanár nem tudott magyarul. Ha a tanuló valamit nem értett meg franciául, románra kellett fordítani a beszédet, ami természetesen nem ment kellő könnyedséggel és gyorsasággal. Tessék csak elgondolni: a magyar anyanyelvű tanuló francia kérdést kap, amelyet vagy megért teljesen, vagy nem s aztán gondolkoznia kell a francia feleleten, ha ez nem megy, kiegészítésül rendelkezésére áll a román nyelv, amely szintén vagy megy könnyedséggel vagy nem, de inkább nem, mint igen.

A *természettudományi tárgyak* körül nem hallottunk sok panaszt. A tavalyi tárgykörül sok volt a panasz. Úgy látszik, hogy a feleletek általában megfelelőek voltak. Vártuk is ezt, mert az idén e tárgyak tanterve már az állammal megegyezett.

Új tantárgy volt a *filozófia*. Egyik intézet igazgatója panaszolja, hogy a feleletek bizonytalanok voltak s okát abban látja, hogy nincsen jó tankönyv. Egy másik igazgató azt jelenti, hogy a kérdések nehezek voltak, de a tanár jóindulata ellensúlyozta. Abban a bizottságban, melynek vizsgálását figyelemmel kísérhettem, egészen elfogadható, jó feleleteket hallottam.

Érdemes lesz ezek után a sajtó hangját hallanunk a bakka-laureátusi vizsgák eredményéről.

A magyar sajtó az idén nem foglalkozott érdemlegesen e kérdéssel. Megelégedett azzal, hogy a minisztérium hivatalos jelentését egynehány észrevétellel kísérte. Az Ellenzék jul. 24. száma közölvén a vizsgák eredményét, pontos adatok hiányában 43—44 %-ra értékeli a kisebbségi iskolák eredményét, ami, mint láttuk, tulságos optimista becslés eredménye. A bakka-laureátusi vizsgában egy súlyos numerus clauzust lát, mely a magyar ifjúság 60 %-ának lehetetlenné, vagy legalább is igen nehézé és költségessé teszi az egyetemek látogatását. A román sajtóban szintén hiába keressük a tavalyi meleg érdeklődés

nyomait. Csak kevés és eléggé felületes tudósítást kapunk a kérdésről. A Patria július 8-iki száma a kisebbségi tanulók kolozsvári bizottsága előtt átmentek számát a tavalyihoz képest „örvendetes”-nek mondja, a marosvásárhelyiét „kielégítő”-nek. Az Adeverul július 9-iki száma röviden közli a bakkalaureátusi vizsga eredményét „*Ploieștii meglepő eredmény*” alcímmel. Itt, amint láttuk, nagy volt a bukások száma (76,47 %), a tételek nagyon alacsony színvonaluak, ami arra indította a minisztert, hogy a rossz eredmény okainak megvizsgálására bizottságot küldjön ki. Az Universul július 9-iki száma L. L. jelzéssel „*Bacalaureatul*” címen vezércikkben foglalkozik a kérdéssel. Megállapítja, hogy az ideai eredmény sem örvendetes s keresi az okokat. Egyik okot a tanárok hiányos előkészültségében, a másikat a háború utáni lelki állapotban találja. A kor az oktatásügy újraszervezését kívánja, még pedig oly módon, hogy a szükséges általános ismereteket művészi módon, a tárgyakkal való egyenes és intuitív kapcsolatban, adják át a tanulóknak. Kifejezi azt a nézetét, hogy a vizsga nem ad igaz bizonyítékot a tanuló tehetségeiről: az enervált lelki állapot okozza, hogy a jobban készültek megbuknak s a kétséges készülségük merészségükkel szerzik meg bizonyítványukat. Hibáztatja azt a rendszert, amely egy csomó vizsgálaton épül. Először vizsga a VIII. osztályról, azután a bakkalaureátusi s végül felvételi vizsga a műegyetemre. Mi haszna és értelme van akkor a bakkalaureátusi diplomának?

A Dimineața július 8-iki száma tudósítást közölt a husii Cuza Voda-liceum évváró ünnepélyéről, melyen az iskolai bizottság elnöke, Radu Chernbach, tartott beszédet. Kiemeli az iskola hiányait a természetrajz és fizika-kémia, valamint az élőnyelvek tanítása tekintetében. Ma, az aeroplan, automobil és drótnélküli telegraf korában, nem szabad többé megengedni és túrni az olyan tanítást, amely természetrajzot, fizika-kémiát gyakorlatok és laboratoriumi kísérletek nélkül, élőnyelvet folytonos és állandó beszéd és társalgás nélkül akar elsajátíttatni. „Mindenkinek mindig fel kell emelnie szavát a tanítás modern reformja s a tantárgyak modern előadása érdekében.”

A Viitorul július 11-iki számában „*Examenele de bacalaureat*. De vorbă cu d. prof. *Stefan C. Joan*” címen foglalkozik a kérdéssel. Joan az állandó közoktatási tanács tagja, a bakkalaureátusi törvény előadója, a bukaresti Sf. Sava-liceumban működött bizottság elnöke. Szava e kérdésben nagy súllyal esik a mérlegbe. Megkérdeztetvén a vizsgák eredményéről, véleményét a következőkben foglalta össze: Ha figyelembe vesszük a nagyszámú bukást és azt, hogy az általános media csak 7,12 s hogy a bizottság bizonyos elnézéssel osztályozott, megállapíthatjuk, hogy a tanulók nem voltak komolyan előkészülve. Oka részben az, hogy a VIII. osztály végzése után nem volt elég idejük a IV—VII. osztály anyagának átismétlésére.

Ha azonban az idei feleleteket a tavalyi írásbeli és szóbeli feleletekkel hasonlítja össze, „*észrevehető javulást*” talál. Ez pedig örvendetes, mert a kulturális színvonal emelkedését jelenti s a hívatott elemek helyes kiválasztását fogja eredményezni. Hangsúlyozza a bakkalaureátusi vizsga fontosságát, amely mint egy hőmérő mutatja a dolgok állását. Módot ad az iskolai hatóságoknak arra, hogy eljárjanak azokkal a tanárokkal szemben, akik nem készítettek elő kellően a tanulókat. Nem a vizsga a hibás, ha a tanulók gyengék, aminthogy nem a hőmérő hibás, amikor nagy hideget vagy meleget mutat. Szükségesnek tartja, hogy a bizottságokba a legdisztingváltabb és leglelkiismeretesebb tanárok neveztesse ki. Ez azonban nehéz, mert díjuk kevés és gyakran nem fogadják el a kinevezést. A bizottságok számát az egész országban 6-ra redukálná s a szegény és szorgalmas tanulók uti- és ellátási költségeit az állam által fedeztetné. Szükségesnek tartja egy részletes Chestionar (kérdések foglalata) összeállítását, hogy a tanuló pontosan tudja, hogy mit kell tanulnia. Minthogy ma ilyen Chestionar nincs, megtörténik, hogy egyes tanárok olyan részleteket kérdeznek, melyekkel a leglelkiismeretesebb és legjobban készült tanulókat is zavarba hozzák. Szükséges ez a vizsga azért is, hogy a tanulók készületlenül, rendes, fegyelmezett munkához nem szokva, ne özőnölhessék el az egyetemeket, mint csak néhány évvel ezelőtt is, mikor az osztályvizsgák el voltak törölve, az abszolváló vizsgák megkönnyítve, az osztályozás számok helyett minősítéssel történt, a magánvizsgálat nem volt szabályozva. S mikor megtörténhetett, hogy egy gyenge tanuló, aki Bukarestben nem boldogult, Tighinában egy év alatt két vizsgát is tehetett s falusi gimnáziumok nagyon sok gyenge, elmenekült városi gyermeket vizsgáztattak. A tanulmányok színvonalának sülyedésén csak egy komoly bakkalaureátusi vizsga segíthet.

Komoly megszívlelendő szavak, melyekhez hasonlókat már a tavalyi vizsgálatokról szóló tudósításunkban is hallottunk bizottsági elnököktől s melyek egy komoly vizsga szervezését csakugyan megokolttá teszik.

A német sajtó ismert alaposágával szól a kérdéshez. A Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt jul. 17-iki számában a besszarábiai bakkalaureátusi vizsgákról számol be. „Reménnyel és bizalommal” készültek a tanulók, kik közül azonban mégis sokan visszaléptek, részben azért, mert nem érezték magukat kellően előkészülteknek, részben azért, mert jobb mediát akartak kapni. A vizsgáló bizottság ellen komoly ellenvetést nem lehet tenni, mert a kisenevi állami intézetnél részben saját tanáraik voltak a bizottsági tagok és a tarutinoi egyetlen német gimnáziumról elismeréssel nyilatkozott két bizottsági tag. Az átmentek száma a tavalyhoz képest csaknem kétszeres és „csaknem meg lehetnének elégedve az eredménnyel,” ha némileg egyenlően

oszlana el e szám. De az „a rettenetes csalódás”, hogy a tavalyi német gimnázium tavalý is, az idén is csak egy-egy tanulót bocsátott ki. Fáj a szívük, hogy iskolájuk a sorban utolsó. Oka? Tanulóink a történelemből nem feleltek meg, úgy halljuk. A kérdező tanár az ő német-gyűlöletének engedett teret. „Fájdalmas ezt megállapítani, de más magyarázat nincs.”

A Czernowitzer Allegemeine Zeitung jul. 8-iki száma a majdnem 50%-os bukást „katasztrófális eredmény”-nek mondja. Dacára annak, hogy fenn megigérték, hogy a tavalyi baj okát kikutatják, jóformán semmi egyéb nem történt, mint a bizottság összeállításánál némi engedmény. A tanulóknak, akik nyolc éven keresztül nyilvános intézetekben állami ellenőrzés mellett tanulnak s évről-évre vizsgáznak, egy elenyésző kis %-ig sikerrel kellene vizsgázniok. Ez az 50% bukás „komoly intelem,” hogy az oktatásügyben súlyos szervei hiba van, melyet meg kell találni s modern eszközökkel el kell távolítani. A hiba a szabályzatban van. Bukarest, Ploești, Buzău, Jasi azon városok között vannak, melyek rossz eredményt produkálnak. — Nem lehet tehát azt mondani, hogy a vizsga a nemzetiségek ellen irányult. Inkább azoknak van igazuk, akik e vizsgában egy rejtett numerus clausust találnak, amely a tanulók egy részét távol akarja tartani az egyetemtől. Ám ha ez a cél, használjanak más eszközt, nem ezt a „kegyetlen és álnok” módot, amely az utolsó pillanatban csapja le a sorompót az ifjú előtt. „Ifjúságunk szellemileg biztosan nem oly rossz és csekélyértékű, aminőnek ez az eredmény mutatja. Ez csak azt mutatja, hogy a vizsgálat rendszere hibás és mindenekelőtt azt, hogy a bizottságok e fontos vizsga mély és nagy értelmét nem fogták fel és nem értették meg.”

A Siebenbürgisch Deutsches-Tageblatt jul. 9. számában „A bakkalaureátusi vizsga új áldozatai” címen vezető cikk tárgyalja a kérdést. Az eredmény még nem teljesen ismeretes az író előtt, de a már ismert adatokból következteti, hogy a jelentkezőknek legalább fele el fog bukni. Pedig a szorgalmas munka és előkészülés nem hiányzott. Mert a tavalyi tápaszlatok alapján tanár és tanuló tisztában volt, hogy mi fog kockán s minő munkát kell végezniök, hogy a követelményeknek megfeleljenek. Hogy az eredmény mégis olyan kedvezőtlen, bizonyítja, hogy ez a vizsga végzetesen ránehezedik az országra és „sohasem fog sikerülni, hogy e vizsgát középiskoláink oktatásába beillesszék.” A tavaly két kifogás emelkedett a bakkalaurátusi vizsga ellen. Egyik az volt, hogy a szabad szellemű tanítást egy üres vizsgai drill nyomja el. A másik, hogy e vizsgát numerus claususként lehet használni arra, hogy a kisebbségeket az egyetemektől távol tartsák. Az ideai tapasztalatok nem erősítik meg a nemzeti irányzatosság vádját. De annál komolyabb a másik aggodalom, hogy e vizsga „végzetes hatással” lesz az iskola belső életére. Ez a hatás pedig

abban áll, hogy „e vizsgálatra való előkészítés az oktatás egész menetére ártalmas módon kihat.” A névtelen cikkíró védelmére kel a humanus irányú gimnáziumnak, mely ellen a háboru előtt még Németországban is sok panasz hangzott, de az azóta szerzett tapasztalatok igazolták, hogy ez egy olyan becses érték, amely a szellem képzésére, a szellemi rugalmasság és egy átfogó általános műveltség megszerzésére egyenesen pótolhatatlan. A bakkalaureátusi vizsga ezt az irányt, ezt a törekvést teszi lehetetlenné, mikor az egész oktatást a vizsgára állítja be. Ami eddig szabad és lelkes szellemi élet volt az iskolában, azt a bakkalaureátus „sivár vizsgára való előkészületre” változtatja. Végső következtetése: „nem a személyekben, nem a módszerekben van a hiba, hanem a bakkalaureátusi vizsga egész rendszere szerencsétlenség országunk iskola ügyére, tehát elkell tűnnie.” „Az állam maradjon meg a maga tulajdonképeni jogánál: az iskolai tevékenység ellenőrzésénél az iskolai év folyamán s ne avatkozzék bele döntő joggal a vizsgákba.”

A bizottságok általában szerencsésebben voltak összeállítva, mint a tavaly. Az idén pl. nem történt meg az, hogy a speciális tárgyak (természettan, filozófia) kérdező tanára ne tudott volna magyarul s tolmács útján feleltetett volna. De az az idén is előfordult, hogy a latin és francia tanára nem tudott magyarul s a latin tanár magyarul tudó nem szakos társa segítségével vizsgálta felül és osztályozta a dolgozatokat s a francia tanár a felelet akadályait és hézagait nem magyarul, hanem románul igyekezett áthidalni. Ennek többé nem volna szabad megismétlődnie.

A Siebenbürgisch Deutsches-Tageblatt jul. 8-án „Kisebbségi iskolai kérdések Bukovinában” címen örömmel könyveli el a kormánnyal kötött paktum eredményeit, ami miatt a román ellenzék támadja is a kormányt, de a szociáldemokraták keveslik az engedelmeket. Ez engedmények:

1. Csernovitzban és környékén egy csomó népiskolában német párhuzamos osztályokat állítottak; olyan helyiségekben pedig, ahol németek kevesebb számmal vannak, a német nyelvnek nagyobb heti óraszámot engedélyeztek.

2. A Bukovinából áthelyezett német tanárokat visszahelyezték.

3. A bakkalaureátusi vizsgáló bizottságba a tavalyival ellentétben nagyobb részben bukovinai tanárokat neveztek ki, *köztük egynehány kisebbségit s ezek között két németet.* Vajjon mikor remélhetjük mi azt, amit a bukovinai németiség már megkapott?

Nem volna szabad annak sem megtörténni, ami a Popa Liseanu inspector general elnöklété alatt működő bizottságnál esett meg, hogy a latin szövegből a tanár egy állítmányt kifejtett. Amikor ezt észrevették, az írásbelit meg akarták ismételtetni. De a brassói Şaguna-liceum növendékei nem voltak hajlandók új dolgozatot készíteni s nem állottak vizsgára. A

dolgozatírás megismétlése ezért el is maradt. A tételek kiválasztásának módja az volt, hogy a bizottság minden írásbelis tárgyból 10 tételt állított össze s ezek közül egy tanuló egy tételt kihúzott. Ésszerűbb volna a tétel kiválasztását nem a véletlenre bízni.

Különbén a bizottságok működése ellen lényeges észrevétel és kifogás nem emeltetett. Magatartásuk a tanulókkal szemben kifogástalanul előzékeny és udvarias. Sok tagból kiszugárzott elvitatlanul a jóakarát és segítő-akarást. Hogy mindezek dacára is az eredmény olyan silány, annak sok és különféle természetű oka van.

A legtöbb magyar intézetnek nincsenek rendes román, francia és természettan-vegytan tanárai. Kezdő tanárjelöltekkel igyekeznek, ahogy lehet, áthuzni az évet. Ilyen tanárokról sürgősen gondoskodni elsőrendű kötelesség.

Igen sok tantárgyból nincsenek még megfelelő, minden igényt kielégítő tankönyveink. A tanár magyaráz, jegyzeteket írat. Hogy ez milyen nehéz és kevés sikerű munka, azt nem szükség bővebben fejtegetnem. Ilyenekről szintén sürgősen gondoskodni halaszthatatlan kötelességük az iskola-fenntartó egyházi főhatóságoknak. Habár elvileg helytelenítjük azt, hogy az egész iskolai munkát egy kellően át nem gondolt s filius ante patrem módjára kieroszakolt és igen korán életbeléptetett vizsgálati rendszer szempontja alá helyezték, mégis a gyakorlati siker érdekében azt kell javasolnunk, hogy a felekezeti középiskolák térjenek át az állami tantervre, mert a vizsgáló bizottságnak legkisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy a kérdésésnél a mi tantervünket figyelembe vegye.

Ugyanez a véleményem a Joan által ajánlott Chestionarról is. Lehetetlen elvileg helyeselni a bakkalaureátusi vizsgán előfordulható kérdéseknek ezt a sematizálását, mégis a gyakorlati szempont — legalább egyelőre átmenetileg — ajánlatossá teszi.

Helytelenítjük a kérdésésnek azt a módját, ami gyakorlatban volt a tavaly s az idén is. Azt tartanók helyesnek, hogy a tanuló kapja ki a kérdést s adassék egy néhány percnyi idő, míg a másik felel, a kérdés átgondolására s mondanivalói összefoglalására.

A kisebbségi tanuló jelentékeny tehertöbblettel áll ki versenyre román anyanyelvű társával. Az igazság legelemibb követelménye volna — legalább egynehány éven át — a román irodalmi követelményeket vele szemben kissé szűkebb körre szorítani. A magyar uralom alatt a román felekezeti középiskolák — egész helyesen — redukált magyar irodalmi tantervvel működtek. Helyesen, mert quod uni iustum, alteri aequum. Ennek aztán az volna a következménye, hogy ki kellene a román nyelv és irodalom redukált tantervét dolgoztatni s a kormány jóváhagyását megnyerni.

Mult évi szemlénkben¹ felállítottuk azokat az elvi követelményeket, melyek teljesítése mellett a bakkalaureátusi vizsga kisebbségi kultúránk fejlesztését és előhaladását is szolgálná. Ezeket most ismétljük abban a reményben, hogy el kell jönnie az időnek, amikor meghallgattatunk és azok megvalósíttatnak.

1. Legyen a vizsgálat tárgya az anyanyelv és nemzeti irodalom története is.

2. A tanuló választása szerint egy modern nyelv: francia, német, angol.

3. Fordítás az anyanyelvről a modern nyelvre.

4. Az érettség megvizsgálásának és a világnézet kialakításának egyik legsikeresebb eszközeül a filozófia.

5. A vizsgáló bizottság összeállítása úgy, hogy a felekezeti (kisebbségi) iskolák is megfelelően képviselve legyenek.

6. Az osztályozás mai, sokszor képtelen eredményekre vezető módja helyett egy más, ésszerű minősítés.

Dr. Gál Kelemen.

¹ L. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926. 1. sz.

ERDÉLYI REGÉNYEK

— Második közlemény. —

4. P. Gulácsy Irén: *Förgeteg*.

A *Förgeteg* és Berde Mária három regénye képviseli az erdélyi regények közt azt, amit társadalmi regénynek szoktak nevezni. Ha „műfaji” elhatárolásokat akarnék csinálni, voltaképpen ide kellene soroznom az előbbieket is, — mégis egészen mások azok, mint a *Förgeteg* és Berde regényei. Ezekben ugyanis a mai társadalmi élet bírálata a fontos, ez az, amiért megírtak; amazok a bírálat élet letompító, fontosságát csökkentő számbavételek, a romok között új utak keresésére, új célok kitűzésére eszméltetők.

A politikai, gazdasági, társadalmi élet bírálata régen teret nyert a regényben, — ebben a mindenre alkalmasan fölhasználható műalkotásban, — s nem érdektelen megfigyelní, hogy e bírálatban csaknem kivétel nélkül a szabad, sokszor szabados, sőt forradalmi szellem vezette az írókat és irányította bírálatukat a szellemnek megfelelő tendencia felé. Ezért volt a bírálatnak igen vegyes hatása és mindenkor nyomon kísérte a kérdés: a jó több-e benne, vagy a rossz.

Az irodalmi kritika mindenkor igyekezett e kérdésre megfelelni, magának is követelve azt a jogot, mely kijárt az írónak, hogy a saját szempontja, felfogása, igaz látása szerint ítéljen. Döntő mégis az irodalmi szempont maradt előtte, hiszen végre is a regény művészi alkotás és nem pártirat, nem propaganda-eszköz, ha némely harsogó pártember ezzé aljasította is.

Ittmindjárt megállapíthatjuk, hogy sem P. Gulácsy, sem Berde nem tartoznak a pártemberek ilyen harsogó kategóriájába. Első sorban művészek igyekeznek maradni és művészi eszközökkel törekednek meggyőzni a maguk igazáról.

De itt már válasszuk el a két író egymástól és egyenként véve alkotásaikat szemügyre, iparkodjunk megvizsgálni társadalmóbírálatukat is, művészi eredményeiket is.

P. Gulácsy azt a háborút megelőző magyar társadalmat teszi bírálata tárgyává, melyben, úgy látszott, sorsdöntő fontosságot nyer a nagybirtoknak és a földre éhes parasztságnak küzdelme. Kétségtelen súlyos probléma volt e kérdés, melyet egy tudományos színezetű és egy türelmetlen uccai izgatás még

jobban kiélesztett. Az író jól ismeri e kérdést és a művében több helyt előkerülő szociológiai okoskodások elárulják, hogy jól kijárta a *Huszedik Század* iskoláját. Ez azonban nem volna baj. A baj ott kezdődik, hogy nem tudott szociológiai olvasmányaihoz egy olyan mesét találni, mely valószínű beállításával érdeklődésünket lekötötte és társadalombírálatának erős alapot vetett volna. Elénk állítja ugyanis egy sokezer holdas hitbizomány urát, — akinek már nevével előzetesen fertőbe ránt egy nagyon érdemes magyar arisztokrata családot, — aki arra született, hogy megfojtsa a falut, melynek népét nem engedi földhöz jutni. A mesének ezt az ágát elfogadjuk: ez megtörténhetett, tehát valószínű. De mit állít a herceggel szemben? Egy valamikor nemes familiát, mely már teljesen paraszti sorban él egy olyan családi és birtokközösségben, mely teljesen hihetetlen és elképzelhetetlen. Az öreg Timár úgy akarja együtt tartani száz holdas birtokát, hogy fiait, lányait, unokáit nem bocsátja ki az ősi házból, egyiket se ereszti a maga szárnyára, hanem a maga patriarcha uralma alatt zsarnoki hatalommal közös gazdálkodásra kényszeríti.

E beállítás valószínűtlensége megcsappantja érdeklődésünket, még ha nem vesszük is számon, hogy az öreg Timár is épp oly kíméletlenül szerzi meg a kiscgazdák földjét magának, mint amilyen kíméletlenül tagadja meg a herceg tőle a földbérletet.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy az egész probléma a háboru után egészen más megoldásra jutott, a beállítás valószínűtlensége mellett ez az anakronizmus még jobban csökkenti érdeklődésünket, sőt semmivé teszi a mű tendenciáját.

Ugy látszik, az író is ráeszmélt erre és jónak látta másféloldalas magyarázatot írni művéhez. Ebben szerényen megvallja, hogy dehogyan kívánja ő a magyar arisztokraták kipusztítását, csak termővé tenni „ujjmutatja” „a túltápláltságban elhevert vagy meddő kóróba szökött erőforrásokat”, — s voltaképpen a középosztály sorsa fáj neki, „melynek eddig nyögnie sem volt szabad, mert vagy felülről hulló jégeső, vagy alulról felkeseredett baltacsapások beleriasztották a kikivánczó jajt”. Oh, ha ez így volt, hogyan tudta elszalasztani a kitűnő regénytárgyat, melyet e „kivánczó jajt”-ből szöhetett volna, meg abból a másik megállapításból, hogy a középosztály „élete árán szüli, maga vérével táplálja ígérő jövődvé a *bábszárda* csírát, amit nagyszerű küzdelmében a fajért, a két széthuzó hatalmas réteg a testébe kintzott.” (5 lap.) Azt hiszem, azonban, hogy ez az egész, a Magyar Középosztályra appelláló gondolat csak regényének szentimentális befejezése után jutott eszébe, hogy az ÚjGeneráció szépen szónokló „kinyilottszemű látnoka” szavainak egy kis értelmet adjon.

Minő művészi megoldást talált P. Gulácsy Irén társadalombírálatához?

A *Förgeteg* cselekményét szerencsésebb kézzel alkotta meg

az író, mint a *Hamueső*-ét. Igen jól indul és minden ingadozás nélkül halad jól a feléig, de onnan kezdve már toldozás látszik rajta. Egyébként megtartja az író a regény hagyományos kereteit és nem töri szét szociológiai fejtegetéseivel, vagyis inkább mesél, mint fejteget. Azonban megfélekedzik a művész legsajátabb feladatáról: a minden ember sorsát visszatükröző egy ember küzdelme helyett az egyest elnyelő sokaság, osztály kollektív küzdelmét rajzolja.

Legelőbb a Timár-családdal és Erzsébettel ismertet meg. Timár Pál haza hozatja unokáját, Erzsébetet, mivel az iskolákat mind kijárta, nem hányódhat tovább gazdátlanul. Erzsébet anyja megszökött egykor a háztól egy festővel, mire apja kitagadta. Erzsébetet haldokló anyja apja gondjaira bízta és Timár Pál 14 éve már gondoskodott is róla és fényesen neveltette. A Timár-rokonság nem szívesen fogadja a „kenyérpusztítót”, — de nincs szavuk az öreggel szemben, ki „megmaradt (gyermekei közt) patriarchának, személybesűrített összetartó erőnek” (30 l.) Ez a lehetetlen helyzet megérteti a Timárok lelkiadottságát, melyből csak gyűlölet tud fakadni Erzsébet iránt.

Bizony nagyon rosszul is érzi ez magát a durva környezetben. „Az új élet úgyszólván percenként osztotta elé ezer szokatlanságát, mindmegannyi visszatetszést, melyből a megfajtott illúziók hangos feloszlási szaggal árulkodtak ki.” (28 l.) Végre elpanaszolja keserűségét nagyapjának, aki szinte pazarló bőkezűséggel rendez be neki különszobát. Így igazán különleges helyzetbe jut Erzsébet, nem csoda, ha ábrándok kergetőjévé lesz: beleszeret a hercegbe, akiről annyit hallott, akit még nem látott.

Az író eddig ügyesen készítette elő a herceg bemutatásának legalkalmasabb pillanatát s érdeklődésünket iránta fokozza az a kettős szenvedély, mely alakját körülveszi: a parasztok gyűlölete és Erzsébet ábrándos szerelme. A bemutatásnak impozáns módja egy díszbevonulás alkalmával extázissá fokozza a leány érzelmét, s boldog álmódozással tölti el. „Bevallatlan vágya” beviszi a városba, be a herceg kertjébe. De „az önmagára problémázott nagy ismeretlen” (60. l. — az ilyen kifejezés, hogy főbe üt, amikor az író már-már egész lelkünket megragadta —) nem jelenik meg; de meglátja nejét, a szenvedő, szerencsétlen asszonyt, s megérzi, hogy szerelme reménytelen. Szakítani akar ábrándjával: a lovag képét, melyben a herceget látta, ledobja szobája faláról és naplóját elégeti. Mikor így elveszti ábrándképét, tudtán kívül barátot szerez Vincében, akiben eddig legsűrítettebben mutatta meg az író a rokonság gyűlöletét iránta.

Ettől kezdve a cselekmény két ága mindjobban közeledik egymáshoz: a Timár család és a herceg sorsa végzetesen kezd bonyolódni egyrészt Erzsébet szerelme, másrészt, s ez a fontosabbik, a földbérlet ügye révén.

Mert hiába akart a leány lemondani, magárahagyatottsága végzetévé érlelte szerelmét. Ismét bemegy a városba, be a kertbe és — meglátja a herceget. Azt megértjük, hogy elfut előle; de azt nem, hogy a herceg, kinek az a legfőbb hivatása, hogy vágyait kiélje, nem tesz semmit megkaparintására, hiszen csak talán a szegény leány nem sejti, hogy szerelmi rajongása csak rövid percek kielégítését szolgálná a herceg részéről. Hihetetlen, hogy egy olyan vadász, mint a herceg, és akinek olyan kopója van, mint titkára, Malina, tétlenül várja a sült galambot. Az író azonban nem veszi számba a cselekménynek e szálát. Inkább a 20 éves fiatal herceget vezeti a leány útjába — és a kettő között szociológiai vitatkozást rendez. Mégis az ifjú ettől kezdve épp úgy ábrándozik a lányról, mint ez apjáról.

A földbérlet kérdése hatalmasan belejátszik az eseményekbe. Vince már megtudta a városban, majd írás is bizonyítja, hogy a herceg nem ad bérletet. Sem a hercegné rábeszélésére, sem magának az öreg Timár Pálnak a hercegnél való személyes kérése, se Sényi grófnak figyelmeztetése nem tudják rávenni a herceget szándéka megváltoztatására, bár semmi oka nincs, hogy oly makacsul és ostobán ragaszkodjék hozzá. De hát perverz gögje nem engedi, sőt mikor az egyre jobban elégedetlenkedő parasztság haragja itt is, ott is kitor, elhatározza, hogy feleletül felgyújtatja a bérletnek kért föld természetét és eltiltja az erdőben a gallyszedést. Az égő élet fölláztatja a parasztokat, akik indulnak a herceg ellen. Erzsébet meg akarja előzni a bosszulókat, de futtában elesik. Vince rátalál az elájult leányra és mellette marad, míg a többiek rohannak a kastély felé. Épp mikor odaérnek, húzzák föl a kastélyra a fekete lobogót, mely gyászosan hirdeti: meghalt a hercegné. A bosszút lihegő nép megtorpan és csendesen elszéled.

Eddig hatalmasan hullámozott előre a regény cselekménye. Egy-egy hely csekély zökkenőit, egy-egy fölös jelenetet, egy-egy sikító nő szívverését nem számítva, jól kiszámított fölépítéssel kapcsolódik egybe minden szál és szolgálja folytonosan fejlődve a hatást. A legszebb részeket is eddig találjuk a műben. Igya herceg és Timár Pál jelenete hatalmasan van megrajzolva; Vince nekiszánása, hogy beviszi Erzsébetet a városba és ennek útja a kertben, P. Gulácsy Irén analízáló módjának legszebb példája; igen jó a hercegné és az orvos jelenete és pompás Sényi vadászszenvedélyének rajza.

A hercegné halála nemcsak a jól előkészített kitörést szakítja félbe, hanem a mű érdekességét is. Utána már semmi újat nem tud mondani az író, semmi új fordulattal nem tudja tovább vinni az eseményt. Egyre halványuló érdeklődésünket mesterségesen igyekszik fölverni s erre a legjobb eszköznek az erotikát találta. Az özvegy és Viktor, Vince és Erzsébet jelenetei — az úri és paraszt-erotika egymás kiegészítéséül! — az

új szerető a herceg oldalán, a végső orgia, — ezek töltik ki a mű második felét, mert igen kevés az, ami a fürgeteg kitörésig még hátra volt: a herceg szembe kerül Erzsébettel, aki közbenjárt a bérlet ügyében, de Viktor felvilágosítására, hogy milyen árat kellene fizetnie, visszariad és amint eddig is, ezután is passzív szemlélője marad a dolgoknak. Csak mikor Vince a végképpen elkészerített parasztokat a leszámolásra vezeti, akkor viszi szerelme ismét a herceg útjába, hogy megmentse és ő áldozatául essék. A fürgeteg kitört és — pusztulást hagyott maga után, de tisztulást alig hozott. Kiegyenlítődést sem; a bűnös herceg elmegy vadászni Afrikába, az igazukért küzdő parasztok — börtönben senyvednek.

Haj, ez az élet! De hát ezért érdemes volt-e megírni a regényt? Hisz ez az író társadalombírálatának csődje. Igyekszik is egy kis szimbolikus szépitővel elfedni előttünk. Erzsébet Sényi pártfogása alatt várja az idő bekövetkezését. Testben lélekben meg van törve. A bujdosó Vince is egyre leskelődik rá, mivel bosszút akar állani a herceg megmentése miatt. Egy sötét este éppen akkor, mikor Viktor, aki szerette Erzsébetet, kérdőre vonta Sényit, betört hozzá, hogy agyonverje. A megremült leányt a szülés fájdalma fogja el, Vince bábaért rohan, de későn érkezik: Erzsébet fiat szült, de maga meghalt. Ekkor érkezik Sényi és Viktor, aki exaltált szavakkal köszönti a gyermekben az új Generációt, akit szívére ölel, hogy magával vigye messze világrészbe, hogy a rothadó kor mérgezett atomjai meg ne fertőzzék. „Az ezektől elharácsol, megátkozott kenyér helyett becsületes munkáskezek fogják nagyra nevelni, míg a várakozókra rányilik a beteljesült idők kapuja.” Akkor visszajönnek majd...

A cselekmény megalkotásában megnyilvánuló kollektív felfogása az oka, hogy P. Gulácsy embereiben is inkább típusokat rajzol, mint egyéneket. Nincs egy hőse művének, akit érdeklődésünk melegével vehetnénk körül és akivel együtt vív-nánk meg küzdelmeit, együtt örülnénk, együtt bánkódnánk.

TimárPál magában hordozza az összes parasztok minden vágyát, külső és belső egész valóját. Már helyzetének egész adottsága azt hozza magával, hogy mintegy majdnem 100 főnyi család „feje-veleje” (7 l.) az egész parasztság sorsának intézését vigye. Ehhez való ereje talán több az átlagosnál és hatalmi szavával teremtett tekintélyének felhasználása egyéni okosságára vall. Korának higgadtságával küzd a dolgok menetének jobbra fordításán, de minden lehetőség megpróbálása után félre áll a végzet útjából. Legrejtettebb egyénisége tárul fel előttünk abban a szeretetben, mellyel a minden atyjafiától gyűlölt Erzsébethez ragaszkodik. „Állandóan mellette élő összes unokáiban sohasem érezte magát ennyire nagyapának, — mondja róla az író a maga keresettségével, — mint most, ebben az idegenné-háritott, eleve megacsarkodott egyben” (17 l.) De

nem tudjuk és talán maga sem tudja, hogy voltaképen mi is a célja a leánnyal. Az bizonyos, hogy a kollektív törekvésben végre is megfélekedezik róla. — Igen furcsa világot vet különben reá a mód, ahogyan családjának többi tagját parasztnak, még pedig az író jellemzése szerint, valóságos sült parasztnak nevelte föl. „A csontokról általában kézzel tépték a húst... A kenyeret késsel vágják. Mindenki... amennyire tehet, rátehenkedett az asztalra... Lassanként elült a táplálkozás mancsoló zaja. Egy-két száz még hörbölt...” (25 l.) „Sokak gyomrából összetevődött rengeteg gyomor” (22 l.) volt az egész háznép. „Durvaságuk, mint vastag, lényükből kisugárzó illat,” *becsorgott* (49 l.) Erzsébet külön szobájába is. Nagyot nyelnek, s „hosszú előre csattanó köpés kapcsán” sórcintik oda a szót (75 l.), „két szavas mondataikat” (175 l.) „Csámcsogva rágtak, szagokat párologtak atyjafiai, a parasztok” (175 l.).

Ebből a tömegeből kettőt emel ki az író, Vincét és Katát. Vince elég érdekes alak. Szeplős arcú, vörös hajú „dromedár”, csupa nyers erő, a család Erzsébet iránt való gyűlöletének megtestesítője. Érzékisége mégis közel viszi hozzá, szóba áll vele, a városba viszi, virágot tép neki. Ám lelke nem mozdul iránta, sőt vére lázadásának majdnem áldozatául veti a leányt. Vajjon nem érdemelte volna meg az írótól, hogy ne állattá súlyosítsa, hanem egy kis nemes érzést fejlesszen ki benne Erzsébethez való vonzódása? Hiszen Vincéből műve egyik legérdekesebb alakja lehetett volna. Így hiába lázongó természet, aki csak hatalmas ereje legyűrésével tud nagyapjának engedelmeskedni, hiába a legéheesebb a földre, a herceg legádázabb gyűlölöje és a fürgeteg vezére: végső eredményben sem emelkedik sorsa annyira, hogy tragikus letörésében belső vonzalmunk vagy szánalmunk kísérelné. — Kata alakjában azt mutatja meg az író, milyenek a Timár család asszonyai. Esetlen, dolgos asszony, aki munkáját szenténekek éneklésével kíséri és csúnya veszekedésekkel fűszerezi. De meleg lelke van, aki szeretettel tud Erzsébethez közeledni. Dolgos buzgóságának lesz áldozata: a herceg erdésze elfogja és a vadászlakba csukja, ahol a fürgeteg átkos éjszakáján megöli az ijedtség.

A parasztokkal szemben áll a főúri osztály. Ezek jellemzését en block elintézi Gulácsy. (214—217 l.) Ez az egész jellemzés, hogy — csak úgy mondjam, — teljesen idejét múlta már és ilyen kifejezéseivel: „egy felposványosodott rend tartatatlan moralinszanitéje,” „az ezek életéből összevont Én bálványá pöffedt torzója,” „sok évszázadokon át tonnává dagadt hasak és molekulává zsugorodott szivek” stb. legfőleg az író stílusszépségeit szaporítani jó. Azután mindezt a jellemzést megtestesíti Fertőházy alakjában, akit így osztályának típusává tesz. Testben „kiérett, fölséges emberpéldány, aki a maga nagyszerű föllobogásával túlsugárzott körletében minden hal-

ványabb élethangocskát” (43 l.); lélekben feneketlen romlottság és sivárság. „Emelkedettebb hajlamait elfojtották hazug nevelésén és életkörülményein át állandó akaratbénulásai... Ezer szemet vonzó, igás nagyléte behajszolta egy, igazi mély örömök nélkül való kirakatéletbe, ahol csak gesztusok voltak, áttetsző, híg kis szeszélyek, de egyetlen konc sem az éhező emberléleknek. A nagy bumbum közepett kifejthetetlenül kalódtak el egyéni élete és értékei, ami bizonyos öntudatlan gonoszkodással bosszulta meg a céljától elrándult sorsot.” (200 l.) E szavakkal, — már amennyire megérthető, — jól rávilágít az író Fertőházy jellemének kialakulására; cselekedeteiben pedig ostoba gögősségét, konokságát, istentelenségét, kegyetlenségét, hiuságát, mindenk fölött túlfokozott érzékiségét ríktó színekkel mutatja be és betetőzi azzal, hogy a fürgeteg éjszakáján a gyilkolás és pusztítás örületében erőszakot követtet el vele megmentőjén, a magával tehetetlen Erzsébeten. Ez csak attól telhetik ki, aki „ráhatványozott cudarságában” (134 l) meg tudta tenni azt, „hogy esztendőkön át lefőlözött szerelmeket élvezett.” (214 l.) Habár mindenféle bírálatnak, a társadalombírálatnak is, a tények igazságán kell felépülnie, a regényírónak megvan a joga, hogy tendenciája kedvéért kiélezze a cselekedeteket a művészi igazság határain belül. Fertőházy jellemzésében azonban oly fokú már a kiélezés, hogy elrajzolássá, művésziatlenné válik, sőt azt a hatást kelti, mintha az író az érzékiségnek perverz túlzását és tolakodó rajzát művészi céljain túl mint külön célt szolgálná.

Fertőházy mellett a szenvedő lemondás bús képviselője neje, aki a jószág megtestesítője, de tehetetlen, aki csak kérni tud a parasztok érdekében és remegni fiáért. Egyébként házassága kezdettől fogva szerencsétlen volt; nem is szíve tette a herceg nejévé, mint inkább a herceg konok önzése, mellyel Sényi gróf elől elragadta. Sényi azután „lengyelnek” állott be a herceg udvarába, hogy ideális szerelmével bátorítója legyen a szerencsétlen asszonynak és nevelője fiának.

Sényi gróf az arisztokrácia olyan képviselője, akire éppen nem illik az író en block jellemzése: józan gondolkodású, tanult és jellemes férfi, aki egyébként a regénynek szociológusa és bölcselője. Bölcselkedése természetesen szintén a *Huszedik Század* szorgalmas olvasásáról tesz bizonyosságot. Különben a szépért lelkesülő ember, aki a misében is annak örül, hogy művészt talál benne. Persze ezt még a 41. lapon emeli ki róla az író, kinek csak a 215. lapon jut aztán eszébe ez az igazság: Sényi vágyott „a lelkekre, melyeket nem facsart el isteni kiindulásuktól egy képzelt Szép után való nyúlászkodás.” A cselekményben nem sok része van, mintahogy tanítványa, Viktor, a fiatal herceg is, inkább csak passzív alak.

Viktor „bontakozó jellemének teljes eszményképet sovárgó hevével rajongott” Sényiért. Viselkedése az ő utánzása volt,

gondolkodása az ő eszméinek kerékvágásában haladt. De amióta meglátta Erzsébetet a templomban, „gyermekszemai” kezdtek rányilni a nőre, aki majd eddigi mesterénél tovább nevelje. Viktornak ezt a fölszabadulását igen jól rajzolta meg P. Gulácsy Irén, aki így megteremtette műve egyetlen nem kész, vagy adott alakját, hanem azt, aki előttünk lesz, alakul ki.

Viktor nem felejtí többé Erzsébetet, mégis meglepő és zavaró ránézve, mikor véletlenül kertjünkben találkozik vele. Jellemző, hogy milyen komolyan és komoly hangon beszélget vele. Bár megsejti, hogy a leány nem az ő számára akar „egy bizonyos valaki lenni”, mégis várja vissza esténként, mégis egyre gondol reá. Anyja betegségének súlyosbodása, majd halála csak pillanatokra téríti el róla gondolatait. Ám ekkor egy brutális támadás éri a fajtalan Mirzli grófnő részéről, mely „a férfivé ráncigált gyermekifjú” (171. l.) szívének ártatlanságát utálattal borzasztja meg.

P. Gulácsy sehol nem adta még mély léleklátásának oly finoman művészi jelét, mint mikor megérezte, hogy Viktort erotikus kényszer-képzeteitől csak olyan lelki felüdülés szabadíthatja meg, aminőt egy másik és hasonlóan megkísértett ártatlan lélek nyujthat neki. Így hozta össze ismét a kertben Viktort és Erzsébetet, hogy egy ügyesen megcsinált jelenet (171—175. l.) után megtisztultan, mint jó barátok váljanak el egymástól.

Viktor az elzúgott fürgeteg után komoly munkával készül jövendőjére. Kitűnő kertész lett belőle, kit teljesen hidegen hagyott a sequestrum, aki most már nem elméletben, hanem valóságban megbecsüli az embert és a dolgos kezeket. De lelkén két gyanú rágódik. Az egyik anyja emlékére, a másik Erzsébetre vonatkozik és mindkettő Sényire irányul. Finom kézzel érinti e dolgokat az író és szinte melancholikus hatású, ahogyan Sényi meggyőzi Viktort anyja feddhetetlenségéről. Erzsébet halála Viktort prófétává avatja, — de prófétaságában nem igen tudunk hinni: nagyon előkészítetlenül szakad a nyakunkba.

Viktor, — ha több részt juttatott volna neki az író a cselekményből, a mű élettel legtelibb alakja volna. Így csak halványan ötlík élénk sápadt képe, vézna termete, s nem tudunk íranta fölmelegedni.

Erzsébet iránt előbb csak a helyzet sajátossága költi fel érdeklődésünket, melybe otthon kerül, később szerelme a herceg iránt. De ez a szerelem csak ábrándozásban merül ki, küzdelemre nem indítja. Nem is látjuk őt cselekvésben, csak helyzetekben, s amilyen a mű elején, olyan mindvégig. Mikor egyszer mégis cselekedni akar, beleájul; mikor másodszer cselekszik, annyira csak sebtében tűnik élénk, hogy alig vesszük észre. Túlcsigázott, lázas szenvedélye ragadja

most is, s a vége ismét csak a testi-lelki kimerülés. Ha megpróbál máskor is cselekedni valamit, cselekvésében több az öntudatlanság, mint a tudatosság, pl. a kertben tett látogatásaiban. Feltűnő volna a beszélgetéseiben megnyilatkozó józan tudatosság, ha éppen ez nem vallana mindennél jobban arra, hogy inkább az író egy elvont gondolata, mint életre teremtett alakja. Ezért nem hat meg igazán sorsa sem.

Általában a *Förgeteg* alakjairól is azt állapíthatjuk meg, amit a *Hamueső*-éről mondtunk: inkább kész, elvont, mint élő alakok, hiányzik belőlük az egyénítés éltető művészete.

Ez a fogyatkozás nem oly szembeötlő a mellékalakoknál, akik fel-feltűnnek egy időre, de nagyobb érdeklődést nem várnak tőlünk. Ezeket jól rajzolja P. Gulácsy, mint aki egy-egy helyzettel beérő kisebb rajzaiban, elbeszéléseiben éppen a helyzetbe pompásan beletaláló portrék festésében tűnt ki eddigelé. Kitűnő a Bernát tanácsos igroteszki alakja. Malina is híven áll előttünk alattomos szolgaságával, ravaszságával és kéjekre vágyódásával. Ritter von Eckert özvegyének „negyven tavaszt meghempergett lénye” (68. l.) a hisztériának undorító megtestesítője. De rendkívül vaskos naturalizmussal rajzolja az író.

A *Förgeteg*-ben is, mint a *Hamueső*-ben, P. Gulácsy Irén vérbeli naturalistának mutatkozik. Hidegen, vagy közömbösen áll a tényekkel szemben és válogatás és szépítgetés nélkül hozza azokat olvasói elé. Így előadását is elsősorban a reálisnak, az érzékinek kifejezésére való törekvés jellemzi, ami a megfigyelések tömegét és aprólékosságát követeli meg. Sok ezekben is a túlzott, a keresett, a kielezgett, az alantas, — mégis mértéktartóbbnak látszik a *Förgeteg*-ben, mint a *Hamueső*-ben.

P. Gulácsy Irént megfigyeléseiben a pontosságra és a jellemzőre való törekvés vezetik. Mint materialista, az anyagi és vitális megnyilvánulásokat látja meg legelőbb és legtöbbször ezekben keresi és találja az emberi élet egész értelmét. E megnyilvánulások táplálják képzeletét. Ezért van, hogy intuícioit kifejező képei s az ezekkel asszociálódó képzetek alantasak, durvák, erotikusak. Egy-két példa — csak éppen kiegészítőül a *Hamueső*-ből idézetteknek — meggyőzhet erről mindenkit: A kimondott szavához... *lepányvázta* magát (12. l.), a férfi új erőt *fal* magába (24. l.). (Erzsébet) a templomavatásra gondolt. Hogy *kordult fel* pedig benne az éhség akkor: Istennel alapozni az új élet utját. (47. l.) Nagy evőkiáltással kapott utána a benne-kódorgó örökéhes szépszeretet és tavaszi mohósággal ült a dús gondolat-lakóházhoz. (47. l.) Azidők méhében vajudott a perc... hogy... igazságot tor-tázzon az eléhezett lelkek elé. (143. l.) Eszébe se jutott, hogy mezítelen női hust érint, pedig a tudat alá *pokrócozott* férfias-sága villanásszerűleg bontakozott ki tőle. (175. l.) Most egy

rossz illatú b-nről lebbentette le a *pokrócot*. (178. l.)

Még furcsább, mikor megfigyelése pontatlan, vagy magát az író is megzavarja, s elfelejti az egyes vonásokat. Az öreg Timár azt kérdi: Hogy *ereszt a széna*? (25. l.) Boldizsár egy talyiga kavicsal jött rá szembe... Lapát volt a vállán keresztül vetve. (12. l. Vajjon, hogy tol valaki megterhelt talicskát úgy, hogy a vállán lapátot tartson?) A legény *boldogabb végén* markolta meg az ostort. (154. l. Eddig csak a botnak volt boldogabb vége is.) (A középkori lovag) kardjának vaskosarán nyugtatta *csipkeujjas kezét*, (45. l. Nemesak anakronizmus, hanem pontatlan is, mivel öt lappal alább „finom keztyükbe bujtatott” kezeiről beszél, az 50. lapon meg már „finom csipkebodrait” emlegeti.) A legérdekesebb furcsaság talán ez: Mirzli grófnő megmutráta a titkárt. „Majd izgékonyan beharapta megnedvesült *szájaszélét*... A levegő hirtelen brutális értelemmel lett teli. A nő megnyalta *husos száját*... Arca egész elsápadt, lefelé szoruló, *vékony* ajkai kínosan rángatóztak” (68—69. l.)

Ha P. Gulácsy leírásokká fejlesztí meglátásait, leírásai nem üde frissességükkel hatnak, hanem alantas, durva, erotikus, vagy fantasztikus asszociációikkal meglepnek, megzavar-
nak. Ime: (Az őszi kert) most, hogy kérlelhetetlen napok mul-
tának érlelő jözansága lecibálta róla a zöld ködöt, rideg-szé-
gyentelenül tárta ki testének mezítelenségét. Az ösztövéf fatör-
zsek közt árulkodva vigyorgatta fekete fogközeit a körülfutó
vasrács, míg tulnan a domb, — mint valami felfödött, hatal-
mas csipő — csupaszon duzzadozott. (169. l.) E másik fantasztik-
umával zavar meg és keresettségével groteszkké válik: (A
vasúti őr) „létrát hozott, a lámpának támasztotta s feldöcögve
rajta, piszkos ronggyal törülgetni kezdte az üveget. A leány
mellé lépett, néhány szót váltott vele, mire amaz kifordult a
létrán, a kocsi felé mutatva. A napszállat elfolyó vére, kormos,
sötét piszkában olyanná tulozta, mint egy ölni terpeszkedett
hóhért. Mintha kevesellené a fa alá készített zsákmányt s a
legény felé követelőzne és még rajta is átfutva, távoli sokakat
hívna fölemelt ujja”. (15. l.) A nagy, üres szólamok teszik
tönkre ezt a leírását: „Sényi nyugodt és nagy volt, mint egy
kataklizmán átesett világ. Süket csönd hallgatózott benne,
szokott énje, egy percre felbókolt reményei egyetlen robajjal
dübörögtek a mélybe. Mintha a végtelenség, amit magában
hordott, hirtelen kiosont volna belőle, csupán egy vaktában
ide-oda mozgatott testet hagyva hátra”. (153. l.)

Most ezekkel és a hasonlókkal szemben idézek a *Förge-
teg*-ből még néhány leírást, hogy lássuk, milyen újszerű és
szép leírásokat is tud csinálni P. Gulácsy Irén, ha természetes
akar maradni: „A megvetkőzött ágak, — mint régi küzdelmek
hajótörésének roncsai — fenyegetőleg úsztak bele a sötétzo-
máncú azurtengerbe” (175. l.) „A szeplónélkül elesett lelkek tört,

édes szomorúsága hervadozott (Erzsébet) vértelen arcán” (171. l.) „A nagy hármás ablakon kívül meglobbant egy vörös felhő, a szél belekapott, ezer szétfolyó darabba tépte s berohanta vele a biborló nyugati szemhatárt. Égett a mező” (139 l.). „A véres éjszaka kezdte bevonni fekete vitorláit. A szemhatár sarkai fölszakadoztak s mint ujonnan sarjadt friss bőr az égboltozat hámló testén, gyöngye rózsaszín vetődött át a réseken” (223). „Az alkony gyorsan ereszkedett alá fekete hálóján, a park fái — mint álltukban elszunnyadt várta-óriások — álmodón bólogtattak az egyédfolyt nyugalomba” (231. l.)

Ilyes hasonló szépségek közül annál erősebben ütköznek ki az író, groteszk előadásbeli keresettségei, hajszolt népieskedése, erőltetett szavai, melyek jobbára olyanok, mint aminőket a *Hamueső*-ből ismerünk. (Ott elő nem fordult új furcsaságai közül csak ez egyet idézem itt: „kiáltotta, egy tekintettel *aláhúzza* a tanácsost”, 56. l.; „hogya... kultúrlény voltát jobban *aláhúzza* 94. l. „maliciával tudják *aláhúzni* a keserűségüket” 129 l.) Egy helyen azt mondja az író: Erzsébetből „egymásbahlulló napok emléktől dagadozva elemi erővel tört ki... a vágy”: el paraszt rokonai közül. „El, el, ha csak pillanatokra is. Csak olykor kifüredőzni rászáradt kétszavas mondataikat, lágyan s„mogató kultúr-szóhalmozásokba” (175. l.) Így vagyunk mi is műve olvastán: keresettségeit, furcsaságait, alantosságait úgy vágyunk kifüredőzni magunkból, de oly ritkán akadunk egy-két lapnyi lágyan s„mogató kultúr-szóhalmozásokra... Vajjon mi kedve telik benne, hogy úgy meggyötör előadásával? Nem érzi, hogy szinte fizikai fájdalmat okoz olvasójának örökös stílusbeli erőlködésével és ezzel igen-igen sokszor együttjáró ízléstelenségével?

E sok apróbb-nagyobb ízléstelenség közül csak e két helyét hozom fel. Erzsébet kéri Vincét, vigye el kocsin a hercegné temetésére. A fiú húzódozik, mire közbe szól Katalin: „Hát te, he?! ... Majd én mindjárt megmondom neked, hogy hova dugd a kocsid!... Ennek előtte akárki lotyólányát fölszedte a saroglyába, hajánál húzva is, a vad tukó!... Csak sohase istenkedjék neki! Oh álljon bele a nehézség! Az” (151. l.) — Erzsébet virágokat szedett. Vince akkor így szólt hozzá: „Adja ide, had kötöm össze... Másképp széjjel eszi a franc!” Ehhez így folytatja az író: „Erzsébet odaadta a csokrot, a gorombaságot pedig úgy vette, mint egy másik, még szebb bokkrétát.” (152. l.)

Ugy tudom, hogy a *Förgeteg*-et a *Hamueső* előtt írta P. Gulácsy. Ha valóban így van, akkor még a *Förgeteg*-gel szemben is nagy hanyatlás a *Hamueső*. Vajjon, ha így halad, mikor fog olyan regényt írni, amellyel kibékítse az erdélyi olvasókat és visszaszerezze azt a kedveltséget, melyet *Ragyogó Kovács István* c. kötetével méltán megszerzett.

5. Berde Mária: Haláltánc.

Berde Mária tágra nyitott okos szemekkel járja a világot, nézi az életet nem törődve vele, ha „rémes bölcsesség” férkőzik is szívéhez, mert el van szánva, mint nő, mint igazi nő, aki soha egy pillanatra sem akar férfiaskodni, megkeresi a megértését annak, hogy az, aki ma térden veszi át a leány glóriás szerelmét, fölkel a glóriával és elmegy alacsony örömben ölelni mást, hogy az, aki a leánytól még a gondolatát is elkívánja, gondtalanul szórja más részére szerelmének azt a teljes-ségét, amire a leány szűz szívvel gondolni sem mer...

A megértéshez nem jut el, de megtelik a lelke harcossal, hogy síkra szálljon a társadalom ferde, bűnös igazsága ellen a maga egyenes, szeplőtelen igazsága érdekében: az igaz szerelem szent a férfi előtt is, mint a nő előtt, és mindkettő számára a boldogságnak csak egy igaz formája van: magukhoz ölelni azt, akit szeretnek és senkit mást semmilyen alakban. Egyenlő joga van mindkét félnek és egyenlő kötelessége!

Ez igazságra Berde nem az intuitív meglátás fölvilanó világosságánál jut el, hanem hosszas és magaemésztő gondolkodással teszi egészen átható személyes élményévé: becüsletes és tiszteletreméltó meggyőződésévé. Különböző időkből való műveiben nyomára lelünk meggyőződése erjesztő csíráinak. Az uri erkölcs, a nitschei Herrenmoral, hazug voltát már az *Elesett oszlop*-ban hirdeti, a nő szerelmének jogát már a *Függőkert*-ben vallja, melynek befejezése a szerelem szűzi tisztaságának harsogó himnusza. Még tovább is megy: a *Lassú víz*-ben a bosszút adja a nő kezébe a férfi hatalma ellen. A férje hűtlenségét ismerő feleség haldokolva azt vallja, hogy három fia közül egyiknek nem férje az apja. A rettenetes vallomás örültté és öngyilkossá teszi a férjet. — Ugyane motívumot találjuk az *Elesett oszlop*-ban is, melyben az asszony bosszúja oly rettenetes, hogy alig van párja irodalmunkban.

Berde nem az első és nem az egyetlen, aki eljutott az ő igazságához. Komoly és tudós értekezésekben, szenvedélyes hangú kitörésekben és művészi alkotásokban sokan és sokat írtak a társadalomnak azon felfogásáról, mely a férfinak mindent megenged és megbocsájt, a nőnek semmit, legkevésbé azt, ha tiszta szerelmével anyává lesz. De még eddig nem igen látszik meg, hogy, e sok írás és szó javító hatással lett volna a társadalomra. Ugy kell lenni bizonyosan, hogy annyira mélyen van a baj gyökere, hogy nagyon a felületen maradt mindenféle javító kísérlet, — vagy talán nem ott és úgy fogtak a javításhoz, ahol és ahogyan kellene. A *szent széken* problémájának tárgyalásakor majd rámutatok a javító kísérletek fogyatékoságára. Ott inkább helyén lesz, mint a *Haláltánc* fejtegetésénél, hiszen ebben még igen halk szavú a bíráló. Most egyébként fontos az, hogy ha Berde nem eredeti is társadalombírálatában, nem teoretikus

sok szóval, hanem, — mint már mondtam, — igaz meggyőződéssel áll igazsága mellett. Ebből következik, hogy társadalombírálata és ebből kinövő tendenciája nem efemer értékű ideológiaegyveleg, hanem maradandó, komoly figyelmeztetés a jobb felé.

A nő sorsa a férfi, — adja válaszul Berde a büszke szakvakra, hogy a férfi nem szállhat fel a nőhöz, mert kitépik belőle a szárnyat (*Emmának*). A nő sorsa a férfi, — de nem ura, zilált, kétlaki lény, aki egyszerre tudja megadni az övét testének, lelkének, — így egészíti ki gondolatát a *Haláltánc*-ban. E gondolatra építi műve cselekményét és e gondolat sugározta át tendenciáját.

A Svájci Házban gyógyulást kereső tüdőbetegek közt van Ginevra, egy feltűnően szép ír leány, Madame Mercati és Foorte Hugh. Ginevra és Hugh a halált hordják magukban, Mercatinénak még van némi reménye. Hugh még Ginevra megérkezése előtt szívesen forgolódott az asszony körül azzal az előre lemondó semmit sem kívánó udvariassággal, melyet a folytonos együttlétel vonzódássá fejleszt, de a betegség eltilt attól, hogy szerelemmé legyen. Ám Ginevra „soha nem látott különös szépsége elragadta, szinte könnyre fakasztotta néha; ... zárkózott fenség, öntudatlan különállása, felülemelkedése minden embernek ... lelkét térdre kényszerítette” előtte (23. l.)

E nagy szerelme, melynek fejlődését nagyon finoman rajtolja az író, fölébreszti Mercatiné féltékenységét. De aligha találja meg a módját, hogyan hódítsa vissza magához Hught, ha Prisse báróné, aki a vidám téli szezonra érkezik a Svájci Házba, ki nem oktatná. Más segítője is akad, akiről nem is tud, Ziegler, a túlfeszített idegzetű hegedűművész, aki szintén megszereti Ginevrát. Hugh után leskelődve, tanúja lesz, mikor ez Mercatiné csábításának nem tud ellenállni. Ekkor arra kényszeríti, hogy mondjon le Ginevráról, vagy pedig elárul neki mindent.

A finomlelkű ifjú nehéz helyzetbe jut; de a külső kényszerűségnél súlyosabb az a belső, mely egyre jobban Mercatinéhoz csatolja. E kettős kényszerűség határozza meg sorsát, mely ellen hiába próbálna küzdeni. Reménytelen ifjúságának első, egyetlen üdvözítő reménységével, hogy alázatos, lemondó boldogságban szolgálja Ginevrát, küzdelemre kel későn ébredő férfiösztöne, mely sokáig gátba szorított féltelenséggel hajszolja őt Mercatinéhoz.

Sorsához van kötve Ginevra sorsa. Az elhanyagoltság fájdalommal lassan hatalmat vesz erős hitén, mellyel Hugh töltötte el akkor, midőn kitarult előtte szíve, majd Ziegler mond el neki mindent. Betegsége megsúlyosodott és nemsokára — elutazott, mint a hotel tulajdonosa mondani szokta azokról, akik meghalnak. Még Ginevra betegségének első napján feltámadt Hugh szívében a vád, hogy ő az oka a leány súlyos állapo-

tának, úgy is viselkedett Mercatinével szemben, hogy ez meg-
érezte, hogy „egy ragyogó álom káprázatos színeibe az első
szürke lehelet hamvadt bele” (185. l.), de gyáva volt Zieglerrel
és magával szemben is: nem mert vigasztalást nyújtani a sze-
gény betegnek. Halála után egész hatalommal súlyosodott lel-
kére a vád és szörnyű gyötrődéssel kínozza a szerencsétlent.
De Ziegler is rájött, hogy az ő örült féltékenysége ölte meg
Ginevrát és félni kezdett Hughtól, hogy kimondja rá a gyilkost.
Mesteri kézzel rajzolja az író a belső történéseknek végzetes
folyását, mely Mercatinét öngyilkosságba, Zieglert Hugh meg-
ölésére, ezt meg az örültek házába viszi.

Az író alapgondolata Ginevra és Hugh történetében tel-
jesedik ki: Hugh lelke hódolattal hajolt meg a lány előtt és
ezzel boldoggá tette; de testiségének felzaklatott kielégítlen-
sége Mercatiné rabjává görnyesztette és ezzel fölidézte boldog-
talanságát és halálát. A két ifjú megható sorsa lesújtó bíráló
a mai társadalomra, mely nem talál megbotránkoszni valót azon,
ha egy férfi „egyfelé térdelni jár és másfelé ölelni,” hiszen
„egyik fél se rövidül meg vele”. „Csak az a fő, hogy egyik se
tudjon a másikról” (189—190. l.) A Herrenmorálnak e cinikus
felfogását az író annak az alakjának Pál-fordulásával is meg-
cáfolja egyébként, aki éppen hirdeti ezt: Karanov, mikor igazán
szeret és vőlegény lesz, rájön, hogy a szerelmi élet észszerű
berendezésében nem okos dolog kétfelé szeretni, s „a boldog-
ságnak egyetlen igaz formája mégis csak az: magunkhoz ölelni
azt, akit szeretünk” (234. l.)

A jól elgondolt alapgondolatot művészi en fejezi ki a mű
cselekménye, mely folytonosan fejlődve egységesen halad a
végső kifejlődés felé. Igaz, hogy a mese alapjában véve igen
banális és elkoptatott tárgy: a férjes asszony hatalma a leány
felett, amit Berde így fogalmaz meg ügyesen és helyesen ki-
egészítve: „Az asszony az erősebb, de a leány joga szentebb”.
(232. l.) Ám az író újszerűséget tud adni a mesének azzal a
környezettel, melybe helyezi: a mű a Svájci Házban, a tüdő-
betegek Mekkájában történik és szereplői is mind eljegyzettjei
a halálnak. Ez első pillanatra megdöbbeníti az olvasót, de
alkalmat ad az írónak, hogy egy sajátos világot teremtsen elénk,
melynek új színei, új finomságai és új küzdelmei vannak
és hogy a beteg testben szenvedő és küzködő ember oly vívó-
dásait mutassa be, melyek a kényszerű lemondás és termé-
szetes jogát követelő vágy összeütközéséből származnak. E
világ rajza tele van étellel és finomsággal. A sok szép részlet
közül csak azokra a lapokra utalok, melyekben Hugh és Gi-
nevra szerelmének fejlődését rajzolja (a IV. és az V. fejezet);
meg arra a biztos művészi kézzel fölépített részre (XVII. fej.),
mely Ginevra végső szenvedéséről szól. Egyébként külső, zajos
eseményei nincsenek a betegek e bús világának; de annál több
történik a lelkekben.

Berde mélyreható, finom analizáló művészettel tárja elénk alakjai lelkét. Inkább ez elemzésekből, mint csendes és kevés cselekvésükből bontakozik ki előttünk jellemük is. Ginevra és Hugh ártatlan, nemes lényét különösen egész teljességében megismerjük. Mindketten úgy mentek a Svájci Házba, mint akiknek csak egy kötelességük maradt az életben: mindenbe híven belenyugodni, amitől övéik javulásukat várják, — bár ők már nem vártak semmit. Mégis gazdag kárpótlásnak vették minden reménytelenségükért azt a szerelmet, mely szívüket egymás iránt eltöltötte. Elfinomult lelküknek mély érzése szerelmüket oly magasságba emeli, melyben az élet reálitása elveszti erejét, de minden kicsiség mély benyomássá válik, melyből boldogságuk örömet, boldogtalanságuk fájdalmat érlel számukra. Így folyt volna nekik, kettőjüknek sokat, mindent jelentő apró, kicsi, de finom történetek közötti életük abban a néhány hónapban, mely számukra ki volt már mérve. De Hugh tapasztalatlansága olyan szerelembe rántja, melyet kielégítetlen férfiasága féktelen szenvedéllyé fokoz. Ez viszi Ginevra és Hugh csendes idillnek indult szerelmébe a tragikumot, mely nemcsak kettőjüket kívánja áldozatául, hanem azokat is, akik közül az egyik, Mercatiné, földözte, a másik, Ziegler, esztelen szenvedélyével kiteljesítette. E két alakban sokkal több a reálitás, mint Ginevrában és Hughban; de mintha mindketten inkább kényszerűségből, mint szabad akaratból cselekednének: Ziegler bomlott idegei, Mercatinét a tökéletesen romlott báróné hajszolják bele gonoszságukba.

Hugh szerelme ébredésének rajza, Ginevra lelkének elemzése, midőn tudatára jut szerelmének, vagy midőn betegségében az elhagyatottság kínjai gyötrik, — a műnek a legszebb részei közé tartoznak. Mégis meg kell vallanunk, hogy némi fáradságot ébreszt az olvasóban a sok lélekanalízis, s ha talán kissé szűkmarkúbb lett volna e tekintetben az író, fokozta volna művének hatását. Hugh és Ginevra tragikus sorsa mindenesetre megrázóbb lett volna.

Vagy talán ez a letompított hatás jobban odatalál az egész mű stílusához?

Valóban Berde Mária megható gyöngédséggel állt tárgyával, embereivel szemben. Mintha csendes nyári „alkonyég záporozó aranyán” át láttatna mindent, — a darabost lesímítja, a ríktőt elbágyasztja, a durvát eltakarja. Költői impresszióval festi a virágos tavasz pompázó és a fehér tél havas tájait, gyöngéd kézzel bontogatja a lelkek érzelmeit és csipkefinomsággal szövögeti a mese szálait. Így lesz a *Haláltánc* az erdélyi irodalom egyik java értéke.

6. R. Berde Mária: A szent szegény.

Az a halkszavú társadalombírálat, mely a *Haláltánc*-ből alig hallatszott ki, hangossá erősül *A szent szegény*-ben. Súlyosabb a problémája, súlyosabb a harc is, melynek megvívását vállalta az író.

Nagy és tiszta szerelmében elbukik egy leány, gyermeke lesz, — hogyan nézzen most már szembe a társadalommal, melyet itt a kis város képvisel gyilkos pletykájával, pöffeszkedő lenézésével, irigységből nagyra növelt erkölcsi felháborodásával? Az író bizonyítja, de mindnyájan tudjuk, hogy egy jórészben hazug világ áll itt szemben a szív jogával. Szellemesen, ötletesen, komolyan, gúnyosan, teljes fegyverzettel száll síkra az író ez utóbbi mellett, mégsem tud maradék nélkül meggyőzni igazságáról, mert éppen problémája olyan, hogy nem oldható meg megnyugtatóan másként csak úgy, ha a szokásos társadalombírálat fogyatékoságát kiküszöbölve nyíltan számba vesszük a vallásos érzést is a társadalomjavítására hivatott tényezők sorában. Berde teljesen mellőzi a vallásosságot problémája tárgyalásában: nem is tudja megoldását másként adni, csak a materialista világfelfogás ideológiájával. Pedig milyen üresen hangzanak e szavak a természet és a szív jogával szemben mérseklő és megnyugtató és irányt mutató vallásos érzéssel szemben, mely mindenkire, a társadalomra is kötelező legnagyobb keresztény erényt, a megbocsájtást, nyújtja írúl, vigasztalóul, főlemelőül. Bizonyos, hogy a mű igazabb, meggyőzőbb és megnyugtatóbb lett volna, ha Berde elmélyedni tudó lelkével és alapos tudásával ki tudta volna szabadítani magát minden igazság nélkül való, ma már idejét mult szociológiájából. Am itt is ki kell emelnem, hogy maga az író becsületes meggyőződéssel állt felfogása mellett, s így ha nem értünk is vele egyet, tisztelettel kell tudomásul vennünk, amit hírdet.

Ha csökken is emiatt munkájának értéke, mégis ki kell mondanunk, hogy *A szent szegény* hatalmas művészi alkotás.

A művet egy szegény varróleány emlékének ajánlja az író. Lehet, hogy e leány története adta az első gondolatot a regény megfogadásához: bizonyosabbnak tartom azonban, hogy rég ott vajudott ennek problémája is az író lelkében, akit mint nőt, a társadalmi kérdések közül éppen a nőt legbensőbbben és leg-sajátabban érdeklőn foglalkoztattak: a férfi és a nő joga és kötelessége, az anyaság fensége és mártírsága, vagyis a szerelem és anyaság tisztasága és tisztelete.

Farkas Léni története aztán sietette, hogy az anyasáért megharcoljon. Hogy mennyire volt ez fő előtte, elárulja, hogy igen egyszerű mesét alkotott és az egész műben alig szerepel néhány ember. A külső történésnél itt is többre becsüli a belső történéseket. A lelki élet előtte a fő; ezt festi, magyarázza, analizálja, — de művészi mértéktartással és a mélybe hatoló pillantás igazlításával.

Művész, de nő. Ez ad írásának sajátos igazságot, mely sokszor mélyebb, mint a férfiak igazsága, és megkapó érdekességet, mely az átlagból kiemeli. Asszonyi szívének mély érzelmével fogja át művének hőjét és e vele érzés és együtt élés adja meg neki a kézséget, hogy a leány lelkét úgy tárja föl előttünk, hogy teljes és még a legnagyobb részletezés mellett sem lankadó érdeklődéssel kísérik sorsát.

Az egyszerű mesének egyszerű a menete is. Elég gyors tempóval halad egészen addig, míg a szerelmes fiút az apai parancs el nem szakítja a leánytól. Ekkor meglassúdik, mert a leány helyzete, lelkiállapota, majd vergődése egészen addig, míg öngyilkosságra nem szánja magát, szélesebb és részletesebb rajzot és elemzést követelnek. Ekkor kerül az előtérbe a leány anyja is, aki addig csendesesen félre állott. Míg leánya falun van, rájön a titokra, megpróbálja hogy a fiú apjával hozza rendbe az ügyet, majd gyönyörűen megrajzolt lelki küzdelmek után diadalmaskodik benne az édes anya, aki megmentett leányának beteg testére borulva csak a csodásan megértő és megbocsájtó anyai szeretet egyszerű szavával adja leánya tudtára, hogy mindent tud és mindent megbocsájtott.

Az anya és leánya így megharcolják diadalmas harcukat önnönmagukkal; most készülnek a harcra a világ ellen is. E harcukban természetes segítséget találnak a messze városban tanulmányait végző fiúban és testvérben. Ez adja azt a tanácsot, hogy húga menjen egy külföldi kis szanatóriumba betegsége idejére. A tanács helyes. A leálynak jót tesz a szokott környezettől való távollét: az anyaság tudata megerősíti és lecsendesíti. Mégis hátra van még a legnehezebb: felemelt homlokkal nézni szembe a kisvárossal. Ehhez adja meg neki az elszánnást az a bizonyos szociológiai utópia, mellyel mi, olvasók, kibékülni nem tudunk. Minket sokkal jobban megfog és meghat a mű utolsó lapja.

„Robogtak haza felé. A gyermek nyugtalankodott: éhes volt. A szűk helyen először vette karjába a kis unokát nagyanya és alátartotta az élet fehér kútfejének. Ahogy odahajolt a leányához, az odalátott az anya homloka fölé. És nehéz, áhítatos eldöbbenésben észlelte, hogy a még mindig sűrű és fényes gesztenyeszínű hajban széles ezüst szallag dereng: ketté fésülve, körülkulcsolva a meghajtott fejet. Hirtelen saját hibátlan aranyhajára gondolt és megértette: mennyivel nagyobb feladat hősnék lenni elagottan, mint életindulóan...”

Ez az, az ifjúság ereje, melyet megsokszoroz az anyaság boldog tudata és acéllá edz a gyermek, a „gyémántkoszorú” — ez tud és mer szembe nézni az egész világgal és ez tudja kiengeztelni az ellenkező indulatokat és emberi kicsinyeskedéseket a megadásnak és az anyai áldozatosságának tisztességével.

Berde Mária e művében is szép és tiszta magyarsággal, színesen és finoman ír. Azonban itt már, mint majd minden

újabb alkotásában, észszrevehető az a küzdelme, hogy újszerűvé tegye stílusát. Hiszem, hogy nem külsőséges, nem divatszerű törekvés ez nála, annál nagyobb művész. Az impresszionista elégedetlensége ez a szavakkal, melyeket megkoptatott a használat és ízüktől, zamatuktól megfosztva elhalványított. A művész küzd és fárad, hogy intuíciója friss és tökéletes képét tökéletesen fejezze ki. Küzdelmének és fáradozásának eredménye a nyelv, mely ujonnan teremtve árad ki belőle. Így kap új színt, új árnyalatot, új pregnánsabb jelentést a kopott szó és így terem az új szó is. Ez mindig így volt és így lesz az igazi művésznél. Azonban ma ez divat a nem művészeknél is, és úgy érzem, hogy Berdét is megszedítette ez a divat, de csak művének első részében, melyben egy pár szava jogosan kifogásolható.

Dehát ennyi szépség hibát könnyen elbír *A szent székelyen*.

Dr. Kiss Ernő.

A PÁRISI IRODALOM 1925-BEN.

Egy világváros szellemi vegetációjának lemérése számokkal még azoknak is sisifusi munka, akik ott ülnek a nagy moloch mellett s ujjukat az ütőereken tartják, messzelakó ember azonban nem vállalkozhatik rá. Ez a pár sor sem akar statisztikai kimutatás lenni, hiszen a földrajzi tagoltság sokkal nagyobb, semhogy nézőtávolságba juthatnánk a szellemi gyárkéményekhez. A rendelkezésre álló eszközök is olyan fogyatékosok, hogy segítségükkel nem tudunk bevilágítani a könyvespolcok rejtelmeibe. Tisztán folyóiratok ismertetéseire, hírlapok könyvszemléjére vagyunk utalva s arra a nagyon korlátolt számú könyvre, amely elvergődik a mi könyvkereskedéseink kirakataig. Előre le kell mondanunk tehát arról a gondolatról, hogy teljes képét adhatnók a párisi bibliografiának. Ha mégis számokról beszélünk, ezek a számok csak épen annyit jelentenek, amennyit névértékük mutat, de semmiféle következtetésre nem jogosítanak.

A Pásztortűz 1926 nov. 7-i száma közli a világpiac könyvtermelésének néhány adatát. Ezt azonban csak nagy tartózkodással szabad fogadnunk. Nem tudjuk ugyanis, hogy az összeállítók vajjon a bruttó vagy netto súlyt fejezték ki számokban? Hiszen minden ország könyvtermelésének 50—60%-a papírkosárba hull, mert nincs irodalmi értéke. Ez a 60% csak a statisztikusokat foglalkoztatja s azt a közönséget, amelynek számára készült, de az irodalmi niveau szócsővei nem vesznek tudomást róla. A hitbuzgalmi munkák, sport, mezőgazdasági, szőlőszeti, erdészeti stb. népszerű és ismeretterjesztő művek, népies iratok, iskolai kézikönyvek, alsóbb ipari szakmunkák stb. stb. mind ebbe a rovatba kerülnek, s ezek száma légió. A Pásztortűz közlése szerint az 1924. évben a könyvtermelés ezeket a számokat mutatja: Németország 23.599, Japán 13.833, Anglia 12.706, Franciaország 9403, Egyesült-Államok 9012, Magyarország 2085, Svájc 1630, Spanyolország 1490, Norvégia 1160 könyv. Nagy kérdés azonban, hogy ez a szám mindenütt az össztermést mutatja, vagy esetleg csak az átszítálás után maradt állományt? Hiszen ha ennek a beszámolóknak hinni lehetne, akkor ez a néhány sor is elég reális alapokon nyugodnék. Franciaország könyvtermelése u. is 9403

lett volna 1924-ben. Mondjuk, hogy 1925-ben 10 ezer volt a mérőszám. Tegyük az említett 60%-ot úgynevezett irodalom tudatalattiba, s marad 4000. Nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ennek a számnak majdnem fele Párisban látott napvilágot. Hiszen minden ország szellemi feszültsége gócpontokon koncentrálódik. Bizonyos azonban, hogy a gócpontok közül egy-nél különösen nagy arányokat ölt az energiák munkateljesítése. Erdélyi magyar könyvtermelésünk többé-kevésbé Kolozsvárt összpontosul, a romániai román Bucarestben, a magyarországi Budapesten, az osztrák Bécsben s bármily sok legyen is Franciaországban a szellemi centrum, bizonyos, hogy a kábelvonalak Párisban aránytalanul megsokasodnak, ott legforgalmasabb a piac, természetesen mindenki a párisi könyvkirakatokba igyekszik, mert ott látják legtöbbször. Következésképpen: a legnagyobb könyvtermelés Franciaországban is a metropolisban bonyolódik le, úgy hogy az ott megjelent könyvek számát 1925-ben közel kétezerre tehetjük. Ez a néhány sor 1195 könyv alapján készült.

Nem mondom meglepőt, ha azt mondom, hogy a párisi könyvpiac is a szépirodalom dominál. Az 1195 könyv közül 639 szépirodalmi tartalmú; részletezve: 159 irodalomtörténeti, 184 vers, 253 regény és elbeszélés, 43 színmű.

1.

Az irodalomtörténeti művek irodalmi nagyságokkal, korokkal, irodalomtörténeti, vagy esztetikai kérdésekkel foglalkoznak; legtöbbször nemcsak adatok, hanem feldolgozások. A régi nagyságok közül *Ronsard* kapja a legtöbb rózsát, tíz könyv emlékszik meg róla születésének negyedik centenáriuma alkalmával s kiadják költeményeinek válogatott gyűjteményeit is. *Lamartine* válogatott művei is piacra kerültek ez évben több mint ezer oldalon s ebből az alkalomból öt munka foglalkozik vele, s egy az anyjával, aki tudvalevőleg nagy hatással volt fia lelkének fejlődésére. *Renan*-nak és *Rousseau*-nak is akad két-két tisztelője, sőt a geniális csirkefogót, a franciák első nagy lírikusát, *Villon*-t is kiszedi öt század rétege alól Pierre d'Alheim (*La passion de maitre Fr. Villon*). Az újabbak közül természetesen *Anatole France* áll a horizonton, hiszen ő 1924 októberében hunyt el, ő a legfrissebb tárgya a tollaknak. Összesen kilenc munkának a hőse, de egyik sem összefoglaló munka, erre még nem volt elég az idő érlelése. Inkább csak anekdotákat kapunk, sziporkáinak feljegyzését vagy jellemének megvilágítását ilyen vagy olyan oldalról. Kétségtelenül *Brousson* könyve a legérdekesebb (*Anatole France en pantouffle*), amely hozzánk is eljutott. Belső ember volt *Marcel le Goff* is (*An. France à la Béchellerie*), így az ő könyve is komoly számításba esik *France* megítélésénél. Annyit már látunk, hogy a nagy mester nagyon különböző elbírálásban részesül mint ember és

mint író egyaránt. A lapok közt van tömjénfüst, de van tövis is; Brousson könyve mellett már jelentek meg pamflettek is. *Remy de Gourmont* és *Marcel Proust* kerülnek még erősebb megvilágításba. Érdekes L. P. Quint könyve (M. Proust sa vie, son oeuvre), mert a bergsoni filozófia fogalmai, az inconscient és subconscient látószögéből nézi a költőt. Irodalomtörténeti szempontból sokkal fontosabbak azok a tanulmányok, amelyek Remy de Gourmont sokoldalú munkásságát méltatják. Egyik tanulmányt testvére *J. Gourmont*, a másikat házi orvosa, *Voivenel* írta, de minket főképp ez utóbbi érdekel: R. de Gourmont vu par un médecin, mert ez úgynevezett fiziológiai irodalmi tanulmány. Ezek az új szempontok kétségkívül új perspektívákat nyitnak, ha nem aljasulnak közönséges indiszkréciókká, mint Hatvány hisztérikus fantazirozása Adyról (Szerelem könyve). J. Gourmont helyesen mondja Voivenel könyvének előszavában, hogy a virágot nem sértjük meg, ha elemezzük a földet, amelyben kifejlődött, hiszen a virág és a génie azért csoda marad. Voiveneltől azért vártunk sokat, mert neki már jelent meg egy könyve 1925-ben: *La maladie de l'amour*. Ebben a könyvében Voivenel a szerelmet nem a továbbtermelés ösztönének értelmében veszi, hanem amint Etienne Rey is értette: mint reakciót a természet, vagyis az ösztön ellen. A szerelem lázadás a természet ellen, mert segítségével az ember felszabadul s az ösztön vergődéseit értelmi gyönyörűséggé változtatja, vagyis a szerelemből művészetet csinál. De betegség is, mert elveszi a szabadakaratot s az illúziók játékává teszi. A platói szerelem áll a legfelső fokon, ez a nemi érzés idealizmusa. Ezt a szerelmet gondolták a nagy filozófusok, Descartes, Spinoza, Kant, s a nagy teológusok, akik mind tiszták és testnélküliek voltak. Nem éreketlen tehát ennek a pszicho-fiziológiai tünetnek energetikai méltatása. Ennek a szempontnak alkalmazását vártuk volna Voivenel könyvétől Remy de Gourmont elemzésénél, annyival is inkább, mert Jean Gourmont bevezető írása is ezt helyezi kilátásba. Azt mondja u. is, hogy az emberi test különböző funkcionális központjai közt, tehát pl. a nemi élet s a szellemi erő közt, van valami összefüggés. Vannak férfiak, akik nem férfiak, s akiknek szellemisége csodás fejlődést vesz a fel nem használt energia hatása alatt. Maga Remy de Gourmont is megállapította már Voivenel előtt, hogy a nagy filozófusok, Descartes, Spinoza, Nietzsche, Kant s a nagy teológusok mind tiszták és testnélküliek voltak, hiszen ő is foglalkozott a szerelem fiziológiájával (*Physique de l'amour*, és: *Lettres à l'amazone*). Sőt Jean Gourmont bevezetése szerint éppen Remy Gourmontra lehet alkalmazni azt a megállapítást, amit fennebb mondtunk Kantról és társairól, de hogy mennyiben, ezt Voivenel könyvéből nem látjuk. Sok intimitást mond el kellő diszkrécióval, de inkább Sixtine-nel, Remy barátnőjével foglalkozik, aki végtelen gyön-

gédsséggel s türelemmel kezelte az író. Van aztán egész sereg visszaemlékezés, portré vagy anekdota alakban. *Gustav Khan*: Silhouettes littéraires; *Willy*: Souvenirs littéraires et autres; *A. Albalat*: Souvenirs de la vie littéraire etc. Irodalomtörténeti korokat tárgyalnak: *Ferdinand Baldensperger* (Le mouvement des idées dans l'émigration française 1789—1815), a romanticizmus kezdetéről szól, amit Brandes is tárgyal a Hauptströmungen etc. I. kötetében. *Faguet* munkájának folytatása is megjelent további két kötetben (Histoire de la poésie française etc.). — Az irodalmi kérdésekkel foglalkozó munkák közt kétségkívül a legaktuálisabb *André Breton* két műve: Manifeste du surréalisme, s a másik: Les pas perdus. A szür-reálizmus magyarázatát kapjuk bennük. A surréalisme keveréke a bergsonizmusnak és freudizmusnak. Breton meghatározása szerint a surréalisme pszichikai automatizmus, amellyel az ember ki akarja fejezni szóban vagy írásban, vagy akár milyen más formában a gondolat reális funkcióját. A surréalisme a gondolat diktálása, kívül minden esztetikai vagy erkölcsi szándékon, mikor az észnek ellenőrzése távol van. Mert a surréalisme értelemellenes, ami azt jelenti, hogy az ész, az értelem akadályoz ennek a műveletnek a megértésében, ezt kell tehát megvakítanunk, vagy kioltanunk, hogy a velünk született intuitív igazság jelentkezhessék és megnyilatkozhassek. Hogy valaki ezt a mesterséget gyakorolhassa, bele kell helyeznie magát a legpasszívebb, vagy legfogékonyabb állapotba, amelyre csak képes s írni kell gyorsan mindenről, amire nem gondoltunk, írni minden gondolkozás nélkül, anélkül, hogy átolvasnók, amit írtunk. Ennek magától kell jönnie és csak azt szabad leírni, ami így félig öntudatlan állapotban jött. A surréalisme tehát a tudatalattiság költészete. Ha az értelem nem ellenőrzi a tudatalatti megnyilatkozását, a keletkezett mű az álom csodálatos összefüggéstelensége lesz. — *Tristan Tzara* a dadaizmus problémáját bontogatja Sept manifestes dada címen. Szerinte is az igazság fogoly bennünk, el kell altatni a csendőrt: az öntudatot, sarokba kell helyezni az értelmet, ezt a vén gouvernante-ot, hogy kezünkkel megfoghassuk az igazságot, ezt a félénk kis leánykát.— A költészetről különben a szimbolista *J. Royère*-nek is jelent meg egy könyve: Clartés sur la poésie. — Igen nagyértékű a párisi irodalmi fakultás két tanárának könyve, *Emile Legouis et Louis Cazamian*: Histoire de la littérature anglaise, több mint 1300 oldalos munka, amely Taine világhírű angol irodalomtörténete és Gosse, Histoire de la littérature anglaise moderne c. munkája mellett minden könyvtár számára nélkülözhetetlen. Érdekes olvasmányok: *Luppé*, Les jeunes filles á la fin du XVIIIe—siècle; *Edmond Locard*: Policiers de roman et de laboratoire, az irodalom nagy detektiveit mutatja be pl. Poe, Gaborieau, Scherlock Holmes s a többi detektív regényíróknál. Nagyon

tanulságos *Voivenel* két könyve: *L'imagination féminine*, és: *La raison chez les fous et la folie chez les gens raisonnables*. A termékeny regényíró, *Pierre Mille* is szép könyvet hoz magával: *Le bel art d'apprendre*. Egyetlen szerencsétlenség, mondja, ha már nincs bennünk tanulási vágy. Ehhez azonban egy nagy dolog szükséges: meg kell őriznünk fiatalságunkat, vagyis az életkedvet. *Abel Hermant* az írás tudományáról beszél (*L'art d'écrire*), hasonló ehhez *Albalat* könyve: *Comment on devient écrivain?* A felelet nagyon egyszerű: aki *akar*, az nem lesz. Fő, hogy az irodalmi inas előbb biztosítsa megélhetését más mezőkön, mert az irodalmi munkálkodás nagy luxus, mondta már Flaubert.

2.

A párisi Helikon labirintjein már nehezebb az eligazodás. Kortársak osztályozása amúgy is nehéz, mert a kortársak is emberek, akik lassankint átalakulnak. Cocteau, Quint, Soupault ma már nem azok, akik pár évvel előbb voltak. Mennyivel nehezebb az osztályozás olyan korban, amely még nem találta meg önmagát. A klasszifikálást tehát elhagyjuk s csak általában szólunk a verstermelésről.

Párisban is énekelnek minden nuence-ban, ütemben, ütem nélkül, szabad sorokban vagy a szonett szigorú hanglétrája szerint, alexandrinokban vagy prózában; vannak szimbolisták, tradicionálisták, kubisták, dadaisták, szürrealisták, parnasszisták, vannak férfiak, nők, kiskorúak és nyugdíjas gráciák és a vers ömlik, ömlik. Nem olyan bőven, mint régen, de hát az aratás nem egyforma minden évben. André Fontainas szerint a verstermelés csökkenőben van Franciaországban. Míg 1875-ben 683 kötet vers jelent meg, addig 1922-ben csak 395, 1923-ban 286. Az 1925. év körülbelül emelkedést jelent, mert csak Párisban 184 a kötetek száma, ki tudja mennyit adhatott a vidék? Ne feledjük el azonban, hogy ezek a kötetek néha nagyon fűzetek. Sok a kiskönyv, akárcsak nálunk. Míg *Marie Dauguet*, vidéki hölgy jó testes kötetet hoz kosarában, *Ricour de Bourgies* 12 drb. szonettet már „könyvnek” nevez. Az isteni színjáték szereplői közt vannak már elismert nevek, vannak ismeretlen nagyságok, köztük vannak, akiket magasztalnak s vannak olyanok, akik, úgylátszik, továbbra is ismeretlenek maradnak. Az ismertek közül kétségtelenül *Francis Jammes* megjelenése okoz legtöbb örömet, az ő könyve mindig ünnepet jelent. 1925-ben mindkét kezében hoz egy-egy kötetet. Minden költeménye aranyszárnyú lepke, a lélek intim megmozdulása. A költőről Schnack is megemlékszik (Berliner Börs. Cour. 343. 1926.) s az ártatlanság költőjének nevezi. Csodálói bizonyára nagy tapssal fogadták *Cocteau*-t is, aki ezúttal összegyűjtve adja előbbi köteteinek tartalmát (Poésie). Fiatalos arrogancia, sokszor frivolság látszik költeményeiben, de tagadhatatlanul

kiváló költői egyéniség, aki még sokat fejlődhetik. Sokoldalú. A francia nagy írókat általában jellemzi a sokoldalúság. Egyik sem marad meg exkluzív poétának vagy regényírónak, a legtöbb műveli az irodalmi műfajok valamennyiét. Cocteau is írt regényt, színművet, kritikát, csakúgy mint Claudel, Remy de Gourmont, Bourget, Anatole France vagy akármelyik. *Maurras* (Musique intérieure), *Louis Lefebvre* (L'allusion au bonheur), *Fr. Paul Alibert*, *Heim*, *Hermant*, *Laurent Clarys*, *Droin* (Paresse című költeménye igazán szép alkotás), *Henry Charpentier* (Océan Pacifique) neveivel találkozunk. A már nem élők közül *Catulle Mendès*, a kubista *Apollinaire* (két kötet), a derék, nagyra-becsült *Rodenbach*, a kath. *Humilis* (igazi néven Germain Nouveau) könyvei láthatók a kirakatokban.

Az ismeretlenek ott is igyekeznek egy-egy írói hatalmasság égisze alá menekülni: vagy neki ajánlják kötetüket, vagy támogató sorokat kérnek tőle. *M. A. Saint-George* Duhamelnek dedikálja verseit; *Paul d' Amarix* kötetét Jammes mutatja be; a szegény vak poétának, *Berthe Galleron de Calonne*-nak könyvéhez Goffic írt ajánló ismertetést. A bevezető sorok nem hiányoznak a posthumus könyveknél, vagy a nemrég elhunytak új kiadásánál sem. *Nau* kötetét pl. Royère látta el bevezetővel, *Humilis*-ét Delahaye.

A vallási inspiráció elég gyakori a francia poétáknál, sőt van kimondottan kath. irodalom is igen nagyszerű írókkal és költőkkel. *Claudel* pl. ma egyike a legnagyobb élő francia íróknak. *P. Bourget*, *Francis Jammes*, *Mauriac*, *Montherlant*, *Nau*, *Pégny*, *L. de Cardonnel*, *H. Bordeaux* stb. mind az elismert nagyságok közé tartoznak. E kath. színezetű költők közül *Nau* és *Humilis* könyvén kívül *Gonzague de Reynold* (L' âge de fer) és *L. de Cardonnel* verseivel találkozunk. *Humilis* néhány szép költeményét (Le cantique à la reine, L'homme, Les mains) antológiába lehetne tenni. *Le Cardonnel* igazi lírikus. Papi ember, de neki is sokszor kell küzdenie a ketyel s a hitetlenség örléseivel. Költeményei a hit győzelmét zengik nagy lírai lendülettel. Fontaines szerint (Mercure de France 1925 febr. 15. n.) megérdemli „d'être salué du titre entre tous glorieux de poète sûr, de vrai et bon poète.” Még van egy társa az egyháziak részéről, egy kanonok, aki az egyházi hierarchiában magasabban áll ugyan nála, de a költői hierarchiában még csak a káplánságnál tart: *Camille Chiévrieux* (La divine tragédie).

Háborus költemények még mindig születnek, hol gyönyörű, hol szomorúságul. *Rollin* kapitány költeményeiről Foch maréchal azt mondja, hogy a haza lelke beszél belőlük. De ezek csak Foch maréchal szavai, amelyektől még nem emelkedik a költemények értéke. Ezzel szemben *Maurice d'Auberliou* bárszonyos versei (Le seuil illuminé) nemcsak a szerző lelkét símogatják, hanem az olvasóét is. Szerző t. i. a háboru borzalmaitól eldurvultan, emberiességéből kiformáltan került haza a harc-

térről, de már visszaesett a normális élet atmoszférájába s megbékülten éneкли a rendes polgári élet nyugalmanak szépségét és jóságát.

A női felekezetest huszonnégyen képviselik a párisi Helikonon. Noailles grófné hiányzik ezuttal közülök. *Baronne Fauqueu* képviseli őt az arisztokrácia részéről posthumus könyvével: *Les énergies*. Szép, finom, gyöngéd versek; különösen a zenét imádja, „amelyhez tartozik a lelke.” Szemérem és tartózkodás diszkrét fátyla alatt maradnak *Louise Dromart* érzései, amelyek titkába nem lehet belátni. Nem parancsoló, gyilkos vagy zokogó asszony, hanem költő. Meg tudja választani tárgyát s kellő időben el is tud hallgatni, ami fel nem becsülhető erény egy nő részéről. Verseit különben 1924-ben az Akadémia is megkoszoruzta. Szerző részt vett a háboruban is mint vörös-keresztos hölgy s megkapta a Légion d'honneur keresztjét is. A francia irodalomnak is van Krüzselyi Erzsije: *Berthe Galleron de Calonne* személyében. Némileg sorsuk is hasonló: már gyermekkoruk óta a csend rabjai. Berthe Galleron fiatalkorában vakult meg, aztán megsüketült. Férjhez ment s családi körben él férjével, gyermekeivel, barátaival. Nagylelkű és megható világszemlélet van költeményeiben (*Dans ma nuit*). Goffic méltán mondja a bevezetésben, hogy a sors gyermekei megtanulhatnak tőle egy nagy titkot: élni a csapással, anélkül, hogy gyűlölnék azt. Érdekes egyéniség *Claire Virenque*, akinek most újra kiadták három előbbi kötetét. Szerző arról nevezetes, hogy az irodalmi idealizmus ébrentartására jutalomdíjat alapított. Ő maga nyerte meg a saját díját szép, nemeshangú költeményeivel. A nők különben meg lehetnek elégedve az 1925. év sikereivel: nagyobb részben ők vitték el az első verstorna díjait is. Ezekben a verstornákon maga a publikum ítélkezik. A beérkezett műveket előbb átvizsgálja egy irodalmi áreopág, s az arra valókat nyilvános üléseken felolvassák s a publikum szavaz. Erre az első verstornára 500 költemény érkezett be, amelyből 150 maradt a szakbizottság desztillációja után. Hat ülésen olvasták fel őket a publikumnak. Eredmény: a hat díjból négyet nők nyertek meg, a nagydíjat pláne egy tizenegy éves leányka: *Sabine Jicaud*, Őszi reggel c. költeményével. A költemény határozottan szép és hangulatos s valami csodálatos naivság és művészi öntudatlanság olvad benne össze.

A halhatatlanságot persze sokan keresik. *Kairy* pl. egyszerre négy vastag kötetel sietett a publikum elé, nehogy ismeretlenül düljön sírba. De még türelmetlenebb a fiatalság. Rimbaud esete óta minden 19 éves ifjú magán érzi a muzsák összes csókját. Amint Charpentier-től halljuk (*Mercure de France* ápr. 1. sz.), ma már Párisban elég gyakori a 16—17 éves poeta képe a kirakatokban. Charpentier is látta egy ilyen ifjú oroszlán fotografiáját, s mellette egy oldal kéziratát ugyanazon oroszlán körmöknek. Az arc elfogadható volt, de a kézirat hemzsegett a

helyesírási hibáktól; hát az oroszán tudvalevőleg nem táplálkozik — legyekkel. De a tehetség tehetség fiatal bőr alatt is. Minden fiatalsága mellett már jó művészt mutat *Raoul Besancon* könyve (Hélène aux ramparts). És határozottan veszteséget jelent a géniális *R. Radiguet* korai halála († 1923-ban 20 éves korában), akinek verseiben (Les joues en feu) határozottság, finomság, s kifejezéseiben bizonyos nyugodt merészség van. Egyik könyve: *Le diable au corps*; megtévesztő mesteriesség lappang benne. Léon Arcos szerint (L. Europäische Revue 1925. ápr. 12.) ő az első, aki korunk érzésvilágának zavarait megfigyelte. Halálos óráján tett nyilatkozatai mutatják, hogy nem volt olyan rossz, mint a híre. Költeményei 14—17 éves korából valók. Önálló kötettel még nem lépett fel *Michel Berveiller*, de a *Mercure de France* 1925. dec. 15-i száma hozza egy költeményét: Lux. Sokat lehet tőle várni. A szerkesztő megjegyzése szerint a szerző 15 éves s a Lycée de Bourg növendéke. Aligha van azonban sok haszna a muzsáknak azokból a dadaista és szürreálista ifjú sasokból, akikről Léon Arcos is beszél az *Europäische Revue* idézett számában, akik saját vallomásuk szerint is fiatalos arcátlansággal legfennebb csak skandalumot akarnak csinálni. Ilyen is akad a kiroatokban. Egyikük pl. *Non Odib* név alatt (Dans la ménagerie) így beszél dadaista stílusban és helyesírással az előző poétákról, a tegnapiakról:

*longue génération d'arrière — qu'à plaindre — voir
hugo patapoum lamartine nouilles lacrymales leconte de lisle
trop cuit musset tout minouch vigny ça ne vient pas sully prudhomme
oh le pion gautier rien heredia néant banville dommage samain où
qu'est sa main...*

Költői értékének lemérésére minden magyarázat helyett álljon itt kiadványának vezető „költeménye”:

*je suis tout petit tout bête
lorsque j'ai mal à la tête
lorsque j'ai mal à la tête
je suis tout petit tout bête
je suis tout petit tout bête
lorsque j'ai mal à la tête
lorsque j'ai mal à la tête
je suis tout petit tout bête*

s ehhez a szerző megjegyzése: „infinie en variétés d'intonations”...

3.

Abban a 253 könyvben, amelyet az elbeszélő irodalom termelt az 1925. évben, vannak ugyan már nem élő írók munkái is, de csak a legközelebbieek; nem foglaltatnak azonban ebben a számban a régi írók művei, amelyek nap-nap után piacra kerülnek mindenféle kiadásban a Nilsson-féle miniature

kiadástól kezdve a fényesen illusztrált díszkönyvekig. H. Cyril ad pl. ilyen sorozatot könyvkedvelők számára a kortársak főműveiből Collection française cím alatt. Túlszárnyalják valamennyit Mornay díszkiadásai. Pl. egy H. de Régner La pécheresse 134 franc.

Nagy és kis nevek változnak ebben a hosszú listában, tárgyban, előadásban, felfogásban annyira elütök, hogy alig lehet rajtuk áttekinteni. A nevezetesebbek közül Rosny aîné, Rosny jeune, Jammes, Régner, Mauriac, Kahn, Bertrand, Carco, Prévost, Binet-Valmer, Delarue Mardrus, Béraud, Erlande, Quint, Soupault, Drieu la Rochelle, Lefebvre stb. tűnnek legelőször szemeinkbe. Tárgy tekintetében könnyű, felszínen mozgó munkák mellett vannak a mélységekben járók is, amelyek a legbensőbb ereket érintik. Ezek az érintések azonban nem egyformán történnek. *Lacherette* regénye pl. (La bonitas) azt bizonyítja, hogy minden megvolt bennünk, ami az évek folyamán jelentkezik. Végigkíséri hősnőjét, Marie-et, attól kezdve, mikor formálódni kezd s mindenütt érezteti a változatlan szálakat. Szerinte tehát az egyén egyszerismindenkorra determinálva van lelke tartalmával, tehát hatalmában van a sorsa. Ez bizonyára tulzás, de érdekes munkája egy regényírónak. Már *Pierre Dominique* (La proie de Venus) a pszichiáterek felfogásával nyul a nagy kérdésekhez: az emberekben csak félbolondokat és öntudatlanokat lát, s különös gyönyörrel mutatja az embereket, mint valami delirium zsákmányait, amely az őrjöngésig viszi őket. Nem a fenséget keresi az emberi szenvedésekben, mint de Vigny, hanem az utálatot. Irónikus, pesszimista munkája brutális jeleneteivel nem tartozik a felemelő olvasmányok közé. Mély problémát tárgyal, illetőleg folytat *Charles Oulmont*: La femme a ses raisons... c. munkájában. A férfi és nő antagonizmusát keresi előbbi két regényében is (Adam et Eve; Le livre des amants) s ezt a kérdést folytatja itt is. Az elválasztás okait a szív, érzékek és az agy tevékenységének különbözőségében látja. Igen sötét szemüveget tett fel.

Franciaország a pszichológiai regény hazája, így a megjelent regények legnagyobb részét ebbe az osztályba sorozhatjuk, akár társadalmi, akár történelmi regények, akár csak nagyobb novellák, akár testes nagy könyvek alakjában is jelennek meg. *G. Kahn* regénye (Mourle) csak hosszabb novella, egy 60 éves férfi s egy fiatal lány házasságának története. Bölcsesség, finomság és művészet egyesül benne. *Thierry Sandre* (Le chèvreteuille) inkább pszichológiai tanulmány, mint regény. Goncourt-díjat nyert. Értékesebb *Rosny aîné* regénye (Les femmes des autres), melyben egy Don Juan-féle alakot mutat be. Filozófus, tudós, pszichológus egyesül benne a költővel. *Régner* egy nemes urat mutat be, akit a viszonyok vidékre kényszerítenek egy nagynénjéhez s ott rágódik egy gondolon, s végül magának tulajdonít egy bűntényt, amelyet

nem követett el (Le divertissement provincial). *Lemonnier* regénye (L'amour interdit) angol földön játszik, ahol a szentírás hatalma még mindig nagy a lelkeken. Egy negyven éves nő szerelmét mutatja, aki inkább egy fiatal lány karjaiba kergeti kedvesét, semhogy vétkeket kövessen el vele. Ugyancsak az angol lelket mutatja *A. Javingnon* (La tristesse d'Else). *Erlande* két műve (Le crime et son excuse; La tragédie du consolateur) tisztán pszichológiai regények, *Rosny jeune* regénye (La pigeonne) szintén. Már *Jammes* regényében (Les Robinsons basques), vagy *Béraud* munkájában (Au capucin gourmand) inkább a történet az uralkodó, mint az analízis. *Béraud* neve eléggé ismeretes a mi közönségünk előtt is legújabb szenzációs könyve alapján: Ce que j'ai vu à Moscou. *Pierre Mille* műve (L'illustre Partonneau) egy opportunitást mutat be. Höse, Partonneau, tud mélyen érezni, de nem képzelődik, nem álmodik, ott él, ahol van, s mindent felhasznál, amit a környezet nyújt. Sokszor az analízis problémával vegyül, mint *M. Prévost*-nál (Sa maîtresse et moi), *Mauriac*-nál (Le désert d'amour). Máskor a probléma árt a pszichológiának. *Marchard*, aki már az anyaságot tárgyalta (Tu enfanteras...), most L'oeuvre de chair címen azt igyekszik tudományosan igazolni, hogy a férfi polygam. Ez tény, amit el kell fogadni, mondja, s ez visszadja a derüt az asszony arcéra. Nehezen hihető. És a szerző — asszony. A testvérszerelem problémája is nőben találta meg a megrajzolóját: *Camille Pert*, Amour défendu.

Elemzés alá kerül a zsidó lélek átalakulása a milieu hatása alatt. Zangwill csak a londoni zsidóproletáriátus külső rajzát adta, a zsidó lélek elemzéséhez azonban *Rosny aîné* nyult először (La juive), aztán *Proust* (Du côté de chez Savann), a *Tharaud*-k (A l'ombre de la croix), *Jaques de Lacretelle* (Lévy, Silbermann), majd *Rosny jeune* (La courtisane passionnée). 1915-ben *Lecache* (Jacob) és *Lily Jean Javol* (Noémi) világítják meg ezt a problémát, amaz a férfi, utóbbi a női lélek átfemlődését kíséri figyelemmel.

Van elég háborus tárgyú regény is. *Charpentier*, a *Mercure de France* kritikusa, épen azon csodálkozik, hogy aránylag olyan kevés háborus munka jelenik meg. *Girard* műve Renaissance díjat nyert, *Duhourcain* munkáját azonban az Akadémia jutalma sem teszi nagyértékűvé (L'enfant de la victoire).

Akad néhány történeti regény is, különösen *Jeanne d'Arc* korából. *Jeanne d'Arc* állandó tárgya költeményeknek, regényeknek, színműveknek egyaránt. Legsikerültebb *Perrin* regénye (Quand l'Anglais régnait en France), amely tudományos lelkiismeretességgel rajzolja a kort. Azt mutatja be, hogy *Jeanne d'Arc* kifejezője kora szellemének, mint valami nagy költő. Olyan volt, amilyen csak abban a korban lehetett. Szemérmetlen ripóksággal nyul *Jeanne d'Arc* alakjához *J. Delteil*: könyve *Charpentier* véleménye szerint (*Mercure de France* jul. 15. sz.)

a legszentségtörőbb könyv, amit írni lehetett a franciák nemzeti szentjéről.

Exotikus, keleti tárgyú regény is gyakori, rendszeren humoros, sokszor karikatúra alaptónussal, vannak azonban tanulságos munkák is, amelyek megvilágítják az idegen race lelkivilágát. Különösen érdekes ebből a szempontból *Louis Charbonneau*: *Mambru et son amour c.* regénye. Nem is hivatásos író műve, de mégis nagyon tanulságos olvasmány. Szerző megfigyelte egy fekete hölgy életét és történetét s szinte napról napra jegyzi annak a menetét. Semmi magyarázat, semmi analízis s mégis megható látni, hogy ennek a fekete hölgynek is van lelke, benne is él s mozog a közös asszonyi lélek.

Huszonhét könyv női kéz munkája. Mindeniknél találunk megfigyelést, pszichológiát is, de sokszor meglátszik, hogy a fantázia pótolja a tapasztalatot. *Fournier* az amerikai diákéletből veszi tárgyát (La parabole du mariage), jól ismeri őket s ügyesen mutatja be egyformaságukat. Mert sehol sincsenek annyira egy kaptafára húzva az emberek, mint Amerikában. *D'Houville* egy gyermek történetét adja (Le chou) úgy, ahogy asszonyok tudnak írni; kedves mese gyermekek számára. *Rachilde* történeti regényt ad (Le meneur de louves) s nehéz problémáját fényesen oldja meg. Kiváló elbeszélő. *Marcelle Vioux* (Marie du peuple) csak növelte hírnevét új regényével. *Delarue-Mardrus* két munkával is szerepel. Ő a francia nőírók egyik legkiválóbbja, egyúttal egyetlen nőtagja a Párisban alakult regényírók szakszervezetének. Érdekes *Charlotte Chabrier* regénye: *Une jolie femme meurt deux fois*. Tulajdonképpen Baudelaire kérdésére felel: ange, plein de beauté, connaissez-vous les rides et la peur de vieillir? Hja, a ráncok! s a hervadt rózsalevelek! S a regény hősnője kétségségetten válaszol rá: inkább a halált, mint a hosszú, dísztelen haldoklást. A női hiúság sötét rajza. Annál kedvesebb *Marie Gasquet* regénye, amely azt az áldásos hatást mutatja, amit egy szent gyakorol egy békétlenkedő családra (Tante la capucine).

Említsük még fel a nagytömegeből *Alain Gerbault* elbeszélését: *Seul à travers l'Atlantique*. Szerző egy kis tízméteres yachton átment az Oceánon a Gibraltártól New-Yorkig minden segítőtárs nélkül. 102 napig volt a vízen, amíg megtette a hat-ezer kilométert. Elmondja nélkülözéseit, fáradalmaikat, szorongásait, de azt az örömet is, amit a nyugodt órákban érzett szabad, kalandvágó lelke. Nagyon kedves művészi regény *Marius-Ary-Leblond*, vagyis a Leblond testvérek könyve: *L'amour sur la montagne*. Egy fiatal regényíró vidékre megy egy festő barátjához s megszereti ennek nővérét. A lánynak jegyese van ugyan, de vonzódni kezd az íróhoz, mert ez kifejezi szavakkal azokat a szépségeket, amelyeket eddig sejtett, de nem tudott, mert nem volt, aki tudatossá tegye benne őket. Vőlegénye erre nem gondolt s valószínűleg nem is tudta. A festő nem bánna,

ha az író elvinné nővérét, de az író nem akarja boldogtalanná tenni a vőlegényt. Ő különben is elvégezte már a küldetését: megnyitotta a fiatalok szemét, szubtilisebbé tette a vőlegényt is, magasabbra emelkedtek a szerelemben, házasságuk boldogabb lesz s csak hálaival fognak rágondolni. A művésznek nem az a feladata, hogy maga gazdagodjék mások szenvedéseivel, hanem hogy boldogságot adjon a gyöngéknek. Mulatságos történet a *Maurice Larrouy*-é (*Coups de roulis*). Egy úgynevezett katonai szaktekintélyről van szó, aki a képviselőházban nagy-szerű tanácsokat ad a tengerészeti miniszternek. A miniszter aztán tengerre küldi, hogy értékesítse tudását s a kávéházi Conréd maga belátja, hogy nem tud semmit, mert ahhoz, hogy valaki tanítson, az inasságon, kell kezdeni a mesterséget.

4.

A drámairodalommal gyorsan végezhetünk. Alig egy-két kiváló akad abban a 43 darabban, amelyből a könyvpiac utján részesülünk. Bizonyosan nagyobb volt a színházi forgalom új darabok bemutatásában, azonban nem kerültek nyomdafesték alá. A színmű nem keresett olvasmány seholsem s épen ezért nehezen is talál kiadót, pláne ha a kritika nem nyilatkozott róla elismerőleg. Ismert nevekkal itt is találkozunk. *Rostand*, *Bernstein*, *Donnay*, *Sée*, *Zamacois* a kiválók közé tartoznak.

Ami a darabokat illeti, talán legtöbb gondolatot találunk *Charles Foix* darabjában: *Prométhée*. Prometheusz megszabadul, mikor Krisztus megszületik; ez jelzi a régi istenek összeomlását s az új Isten uralmát. De Krisztust is keresztre feszítik. Egy kereszt áll aztán s egy paraszt hívja Prometheuszt, hogy térdejen le a kereszt előtt. Prometheus nem teszi, mert ő is isten, az emberi szellem istene, annyi minden jónak kitalálója, luciferi istene az akaratnak és büszkeségnek, aki a vallásos, hívő ember oldalán gondolkozva áll a kereszt előtt, mint az új világ szimbóluma. A költő felfogása szerint ez az antik szellem bevonulása a keresztény világba. A Prometheusz probléma különben elég kapós mostanában. 1925-ben akad még egy feldolgozója: *Edouard Schuré* (*L'enchanteur*). A legtöbb darab a modern ember komplikált lelkivilágát s vegetációját figyeli vagy egészen a mélységekben, vagy csak — a bőrképleteknél. Legszébb ebben a tekintetben *H. Bernstein* darabja: *La galerie des glaces*. Ez egy modern művész lélek zúzódása, ami visszaverődik a nagy versaillesi tükörteremnek, az életnek a falairól. Száz visszaverődés jön innen felénk és tőlünk; lelkekről van itt szó a különböző típusokban, akik keresik egymást. Különösen a főalak, Charles, van megvilágítva s benne össz-pontosul a modern, fáradt ember vergődése. A kritika megállapítása szerint Bernstein nem írt még ilyen darabot. *Rostand* két színművel is szerepel: *L'archange* és: *La nuit des amants*. *L'archange* háborús darab, egy aviatikus hősi munkáját és

szolgálatait dicsőíti Georges sorsában. Nem lehet azt mondani, hogy Rostand teremtő ereje nagyon kopnék az idő folyamán. 1921 óta még minden év meghozta a maga termését, az 1925. pláne ikreket adott. És mindig versben és mindig lírai szárnyalással! Szép alkotás a *Sée* darabja: *Le bel amour*. Úgynevezett szép szerelem, a lelkek teljes harmóniája csak akkor lehet, ha nincs semmi, ami fátyolt volna közük. De Lucien és Geneviève közt van valami s ezért nem lehetnek egymáséi, vagy legalább is a probléma megoldása eltolódik. Az akadály egy kicsit igen kitalált, olyanforma, mint Sardou Fedorájában. Érdekes különben, hogy az egész II. és III. felvonást kizárólag a két főszemély párbeszéde tölti ki. Már *Donnay* vígjátéka (*Un homme léger*) igazi telivér francia alkotás: a könnyű fajsúlyú modern világot látjuk benne, ahol a szerelem a minden s ahol szánakozva gondolkodnak azokra a szomorú régi időkre, 1875-re, amikor még a házasságtörést bűnnek minősítették. A darab különben ötletes s a szerzőt jóízűlése visszatartja minden obscen jelenettől. *Sacha Guitry* a darab címébe (*Une nouvelle étoile*) szorította össze minden költői erejét: minden szerelemmel egy új csillag születik az égen. A darabban azonban szinte semmi cselekvés s ez három felvonáson huzódik át. A szerző színművész s maga játszotta a főszerepet, de ez sem segített a helyzeten. Látunk egy zsidó darabot is: *Salom Asch*, *Le dieux de vengeance*; nem nagy értékű. *Dosztojevszkij* Félkegyelműjét áterőszakolták — vaudeville-é. Teljesen elhibázott próbálkozás. *Jeanne d'Arc* történetét *Porché* dolgozta fel (*La vierge au grand coeur*). A nők is megpróbálkoznak a színpadon, de igen csekély sikerrel. A világirodalom tud már felmutatni nagy regényírónöket, költöket, de valamirevaló drámaírót nem.

5.

A tudományos irodalom megoszlása képzelhetőleg nagyon változatos. Még a gasztrológiának is akad számottevő képviselője *Bouillard* mesterben, kinek receptjeit jól ismerik Párisban s aki most kiadta művészetének leszűrődéseit: *La gourmandise à bon marché*. Nem lehet azt mondani, hogy a természettudomány a többiek rovására tulságosan lekötne a munkáskezeket. A régi hagyományok még nem haltak ki, a temetőket még mindig bontogatják: a történelem még mindig nagy tényezőjét adja a gyűjtőszámnak. A szoros értelemben vett történelmi munkák száma csak 30, de ha hozzászámítjuk az egyháztörténeti (26), háborúról szóló (37), archeológiai (26), művészettörténeti (15) munkákat is, akkor ez a szám 134-re emelkedik: hogy mindjárt itt is maradjunk az ismertetéssel, Párisban öt munka foglalkozik. *Marcel Poète* megírta egész történetét születésétől napjainkig. Érdekes *Jules Bertaut* írása a Boulevard-okról. Hogy vesztette el párisi jellegét a boulevard, hogyan lett vidékivé és internacionálissá. A Restauráció idejében a boulevard még a

párisiaké volt, ahol a párisiak maguk közt voltak éjjel, nappal kávéházaikban, mulatóikban, színházaikban. 1872 óta a boulevard a nagyvilágé hivatalos épületekkel, mozikkal, nagy raktárakkal, de hiányzik a párisi előkelő világ s a párisi szellem... a boulevard agonizál. *J. Banvill*-nek, a *Histoire des trois générations* szerzőjének is látjuk egy munkáját: *Heur et malheur des Français*. *Cabanès* két könyvet is ír a császárról, Napoléon fizikai állapota van bennök előtérbe helyezve. Mert a történetírásnak is vannak gyomorspeciálistái. Ma már sok híve van a historikusok közt annak a felfogásnak, hogy az uralkodó fizikai állapota befolyásolja az ország történetét. A nagy Michelet-től pl. megtudjuk, hogy XIV. Lajosnak nemcsak palotái voltak, hanem volt mindenkinek felett egy történeti fontosságú fisztulája, úgy hogy XIV. Lajos uralkodását erre a két nagy szakaszra osztja: a fisztula előtti s a fisztula utáni korszakra. Ugyancsak Michelet mondja: „Henri IV. signa entre deux diarrhées le rappel des Jésuites en France.” Szerinte a miniszterelnöki szakácsoknak nagy befolyásuk volt Franciaország sorsára. *Cabanès* könyvéből is megtudjuk azt a meghatározó dolgot, hogy Napoléon nemcsak aranyérnek örvendett világi életében, hanem rühes is volt. *Lombroso* kisütötte Napoléonról, hogy epileptikus, *Cabanès* megelégszik azzal, hogy tuberkolotikusnak mondja. Ezek mellett az orvosi láttelepek mellett jóleső érzéssel olvassuk *II. Miklós cár* feljegyzéseit: *Journal intime*. Látjuk belőle, hogy a félelmes cár valójában szerény jó ember volt, erősen fejlett érzékekkel a családi élet nuance-aival szemben. *Jorga* is szerepel a párisi könyvpiacra egy kis történeti (*Brève histoire des croisades* etc.) és egy politikai munkával (*Histoires des états balcaniques* etc.)

A világháború hivatalos történetét is megírja s kiadja a nagy vezérkar még nagyobb kötetekben, de csak katonai szempontból. Megjelent *Churchil* könyvének francia fordítása is: *La crise mondiale*. Több munka hangoztatja, köztük *Becker* ezredes könyve, hogy a jövő háborúját a kémia fogja irányítani. Ez sovány vigasztalás Franciaországnak, mert a kémia terén Németország félelmesen vezet. Ezt mutatja már a Nobel-díj fizika-kémiai nyerteseinek arányszáma is. Mert 1901—1925-ig a 48 díjból tizenhatot a németek vittek el, annyit, amennyit az angolok (9) és franciák (8) együttvéve. Kísért ismét a felelősség kérdésének megállapítása. *V. Marguerite* (a *La garçonne* etc. szenzációs szerzője) most *Les criminels* c. művében azt bizonyítja, hogy Poincaré, Viviani, Bienvenu Martin s a társaik csakúgy felelősök, mint a többiek. A végén mégis úgy dönt, hogy Ausztria a bűnös, de méginkább Németország. Hja, Németország sok gondot ad Franciaországnak. A politikai munkák közt három is foglalkozik Németország jelenlegi helyzetével. *E. Seillière* pl. arra mutat rá (*Les pangermanistes d'après-guerre*), hogyan igyekszik három német író megerősí-

teni a németek hitét a germán race fensőbbiségében. Ez a három író: Thomas Mann, Keyserling és Oswald Spengler. Fichte is ugyanezt csinálta a napoleoni háborúk idején. Legnagyobb érdeklődéssel azonban mégis csak *J. Granvilliers* könyvét forgatjuk (*L'Allemagne comme je viens de voir*), amely inkább utazási, mint politikai munkának nevezhető. Francia szellemességgel csipkelődik ugyan, de azért érezhető benne a rejtett félelem. Azt mondja, hogy eltűnt a monokli, a katonatisztek ismert fegyverzete, legfennebb csak egy-egy ifjú izraelita orrán látható még. A tömeg különös élvezettel gusztálja az élelmiszerüzletek kirakatait. Sok politikai párt van, de valamennyi egyezik a Franciaország iránti gyűlöletben. A pacifista mozgalom nagyon gyenge, ellenben a revanche eszme ott van minden arcon, a nép nem gondol egyébre, csak a bosszúra. Szóval: Franciaország nem alszik rózsákon.

Az egyházirodalmi munkák közt kedves olvasmány *Verkade* holland festő önéletrajza, melyben megtérésének történetét beszéli el (*Le tourment de Dieux*). Az Erdélyi Tudósító közölte magyar fordításban. *Guignebert* azt mutatja ki (*Les demi-chrétiens* etc.), hogy az első öt században még nem volt határozott árok húzva a keresztények és pogányok közt; voltak olyanok, akik többé-kevésbé a régi kultuszhoz tartoztak, anélkül, hogy azért pogányok lettek volna. Divatosak a szentek legendái, de sok munka foglalkozik Krisztus történeti személyiségének bizonyításával is: *Grandmaison*: Jésus dans l'histoire et dans le mystère. *M. Goguel*: Jésus de Nazareth, mythe ou histoire?

A természettudományok összefoglaló címe alá 115 munkát helyezhetünk. Köztük van úgynevezett tudományos kutatás 53, orvostudományi 30, pszichikai és okkult 28, antropológiai 2, egészségtani 1, gasztrológiai 1. A tudományos kutatások közt kimagaslik rendkívüli értékével és eredetiségével *Vernadsky* könyve (*La géochimie*). Szerző tagja az orosz tudományos akadémiának. Nagyban foglalkoztatja a tudományos kutatókat a megifjodás, s általában az élet problémája. *Metalnikov* (immortalité et rajeunissement), *Bohn* (*Les problèmes de la vie et de la mort*), *Dartigues* (*La greffe de revitalisation humaine*) tárgyalják ezt az izgató kérdést. Metalnikov inkább a Voronoff és Javorski-féle megifjítási teóriákat bírálja s azt hirdeti, hogy a megifjítás inkább csak az öregedés határainak kitolásában keresendő. Minden beoltásnál fontosabb az emberi szervezet meglevő erőinek és képességeinek megtartása s ez csak bölcs önmérséklet, önmegtágadás, kellő nevelés eredménye lehet. Dartigues a Voronoff teória eredményeiről számol be. E teória népszerű ismertetését olvasni lehetett az illustration 1924 nov. 22-i számában is ilyen címmel: *Le rajeunissement de l'homme* etc. (H. Ghilini). Voronoff teóriája szerint bizonyos mirigyek okozzák a nemző erőt, a termékenysé-

get, más szóval: a fiatalságot. Voronoff tehát ezeknek a szövet vagy sejtközi mirigyeknek kicserélésével kísérletezik. Minthogy az ember a majomhoz áll legközelebb, Voronoff majom mirigyekkel helyettesíti az operálandók mirigyeit. Voronoffon kívül még Dartigues és Baudet végeztek Párisban hasonló műtétet. Sok nagy tudóst, egyetemi tanárt, művészt, poétát operáltak meg, akik aztán visszaszerezték képességüket a szellemi munkára. Természetes, hogy Voronoff sok követőt talált s ma már mindenfelé végeznek megifjító operációkat. De az is természetes, hogy igen sokan kétkedéssel, sőt gúnyolódással fogadják ezt a mirigy csereberét. *Voivenel* orvos pl., kinek könyvéről már megemlékeztünk, így gúnyolódik Dartigues könyvével: Ime, az orvos befolyása az irodalomra! Szereztek párisi mirigyeket! A brómmal való visszaélés megszíntelenítette Flaubertnek, a *L'éducation sentimentale* szerzőjének képzeletét. A mirigyek visszaszámosították X és Y képzelőerejét! Keressétek! — Bohn és neje is elemzik ezt a kérdést. Franciaországban t. i. nemcsak regényben és színművekben gyakori a társszerzőség, hanem a tudományos tevékenység területén is. A Curie pár hírneve pl. ismeretes mindenfelé a tudományos világban. Bohn és neje is együtt végzik tudományos kutatásaikat. *H. Simmonet* és *Mme Bandoïn* is együtt adtak ki egy könyvet: *La question des vitamines*. A Bohn-pár könyve szerint a legtöbb ember úgy képzei az öregséget, mint valami lehajlást, amely az ifjúság emelkedése után következik. Ez tévedés. A halál jelei kísérik az embert az individuális fejlődés kezdetétől fogva. Azok a fizika-kémiai változások, amelyek magukkal hozzák az öregedést, a szövetek és szervek differenciálódásának első stádiumaiban sokkal erősebbek, mint később. A vitális tevékenység romlása korán kezdődik, hogy azután fokozatosan mérséklődjék. Következésképpen: hogy megfékezzük az öregedés folyamatát, hogy tágítsuk az élet időtartamát, nagyon korán kell a harcot megkezdeni, s a gyermeket szabályozni kell a növekedés útján a kellőképpen kiválasztott kémiai anyagokkal. A megifjítási kísérletekre az a felfogásuk, hogy a fiatal egyén szexuális mirigyeinek átültetése adhat ugyan sarkantyút az öregedő organizmusnak, ezt a tények igazolják, de ezek csak muló ifjúsági illúziók, amelyek után gyorsított ütemű összeomlás következik. Az orvosi tudomány köréből említsünk fel még néhány érdekes könyvet: *E. Dupré: Pathologie de l'imagination et de l'émotivité; G. Roussy: L'état actuel du problème du cancer; Roy: De la connaissance et la guérison du cancer; Hesnard: Les psychoses et frontières de la folie.*

Huszonnégy könyv hirdeti, hogy a pszichika s az okkult tudományok (ésoterisme) sincsenek elhanyagolva francia földön. Különösen a véletlenül elpusztult nagy tudós, *Geley* munkája érdemel megkülönböztetett figyelmet: *L'éctoplasmie et la*

clairvoyance. Olvassuk benne egyik médiumának, Ossoviecki lengyel mérnöknek csodálatos télékinétikus erejét. Elmozdított távollevő tárgyakat érintés nélkül (ez a télékinézia), szétnyitott valamit érintés nélkül (faculté de dédoublement). Ezek nem spiritisza szemfényvesztések, hanem tudományosan igazolt tények. Hasonló tartalmú a német *Schrenk-Notzing* munkájának fordítása, amelyet egyik erdélyi lapunk is ismertetett. *Henri Duroille*: Cours de magnetisme personnel, 1100 oldalas könyvében megtanít a bennünk levő titkokra, szunnyadó erőkre, hogy miképen kell felhasználatlan erőket értékesíteni. És ez a csodálatos tudomány még a halottidézésre is képes, Lancelin hite szerint (*L'évocation des morts*). Hét útját tudja az élők és halottak közlekedésének. *Rochas* ezredes már bebizonyítottnak hiszi tapasztalati uton a reinkarnáció lehetőségét (*Les vies succesives*).

A filozófiai művek közt ilyen tárgyú könyvekkel találkozunk: *Piaget*: Le langage et la pensée chez les enfants; *Meyerson*: La déduction relativiste; *R. Guyon*: Essai de métaphisique matérialiste; *J. de Gaultier*: La sensibilité métaphisique.

A szociológia is sok tanulságos kérdést tárgyal. Bizonyára elsőrangú fontosságú a nő problémájának megvilágítása. *Gina Lombroso* asszony csodálatos elfogulatlansággal és határozottsággal nyul ehhez a témához *La femme aux prises avec la vie* c. művében. A nő sem alsóbb, sem felsőbb lény a férfinál, de van közöttük különbség: a nő más, mint a férfi, más az izlése, rendeltetése, mások a képességei. Van egy nagyon okos megállapítása, amit az összes eton frizurák kedvéért ide is írok: a nő azt hiszi, hogy a férfi boldogabb, mint ő, s ő is boldogabb lesz, ha úgy él, mint a férfi. Ebből az illuzióból folyik minden boldogtalansága, mert ez az illuzió az ő csekély ítélőképességének az eredménye. A valóságban a nő arra született, hogy szeressen, anya és feleség legyen. Ugyanerre a végső következményre jut egy másik nő, *Henriette Charasson* is: Faut-il supprimer le gynécée? A zsidókérdés is előkerül egy svájci írónál: *G. Batault*: Problème juif. Az antiszemitizmus Svájcban eddig ismeretlen volt, de most ott is gyökeret vert. *Batault* elfogulatlanul állapítja meg következtetéseit.

Ne feledjük el az aviatika egy nagyszerű tényének a leírását, egy légi utazás elbeszélését: *G. G. Nicaud*: Le raid merveilleux de Pelletier Diosy. Párisból történt ez a repülés Tokióba Indokinán keresztül. Harmincnyolc óra alatt értek el Karachihoz, ahova földi utakon huszonegy napon belül nem lehet elérni. Az egész út 20.146 km., amelyet 120 óra, vagyis 5 nap alatt tettek meg, óránként átlag 168 km. sebességgel.

A nevelésügynek is van egy kiemelkedő, szép és hasznos könyve: *M. Caudel*: Pour les étudiants étrangers au France.

Az az 556 könyv, amit tudományos irodalom alatt csoportosítottunk, fajok szerint következőképen oszlik meg: tudo-

mányos kutatás 53, szociológia 50, világháborúról szóló 37, történelmi 30, okkult és pszichikai 28, egyházirodalmi 26, gyarmatügyi 24, archeológiai 24, utazási 22, politikai 26, folklór 20, filozófiai 23, katonai és tengerészeti 20, oktatás és nevelésügyi 18, művészettörténeti 18, orvostudományi 30, jogi 13, földrajz-12, nyelvészeti 8, pénzügyi 4, antropológiai 2, grafológiai 3, erkölcstani 5, egészségügyi 6, népesedési 1, gasztrológiai 1, matematikai 5, vegyes 51.

Ismételnem kell, hogy ez az összeállítás nem megbízható, de nem is épen a szám a fontos egy világváros szellemi életének ismertetésénél. Ez a pár sor tájékoztatni akart a párisi szellemi munka irányáról és jelenségeiről. Inkább csak gondolatokat akart felkelteni, csak rá akart mutatni arra a tényre, hogy milyen szép az, mikor valahol a mezők tele vannak dolgozókkal; a dal ömlik, a kezek mozognak: útvonalon virág fakad és gyümölcs érik...

Rass Károly.

KVARC AZ ERDÉLYI MEDENCE FELSŐ MEDITERRAN GIPSZEIBEN.¹

A kvarcnak erre az érdekes előfordulására először a Kolozsvár melletti Békáspatakban levő gipszben akadtam. Később azon analógiánál fogva, melyben a települési viszonyokat illetőleg a békáspatakival a Torda környéki gipszelőfordulások vannak, ezeket is felkerestem. Az itt nyert eredmények a további kutatásra sikerrel kecsegtetve, a Mendencének több gipsztelepét kutattam át s átvizsgáltam továbbá az Erdélyi Nemzeti Múzeum Ásványtárának gipszanyagát is.

Dr. Koch professzor az Erdélyi Medence harmadkorú üledékei között 4 gipsz szintet különböztet meg (1. I. 32, 76 l. II. 67, 158 l.) 1. a középeocen perforata rétegek alján; 2. a középeocen felső durvamész rétegek alsó határán; 3. a felső mediterran üledékek között; 4. a szarmat emelet rétegei között. Előfordulnak ezeken kívül gipsz betelepülések a pannoniai rétegek között is (2. 14 l.)

Azok a gipszek, melyekben kvarcot találtam, valamennyien felső mediterran koruak. A Medence összes ily korú gipsz előfordulásait azonban nem kereshettem fel, a nevezett gyűjteményben sincs mind képviselve, így dolgozatom nem öleli fel a Medence összes felső mediterran korú gipszeit. A kimutatott előfordulások nagy száma s egyéb körülmények azonban elég alapot adnak a szélesebb körű általánosításra.

A Medence más korú gipszeiben kvarcot nem találtam, pedig nemcsak igen sok múzeumi példányt vizsgáltam át, hanem a perforata rétegek alján levőt Nagykapusnál s a durvamész alatt levőt Magyargorbónál a helyszínen is láthattam.

A hasonló körülmények között előforduló külföldi kvarcokat — mintegy összehasonlításul — majd dolgozatom végén említem meg.

A használt irodalom, melyre dolgozatomban hivatkozás történik, a következő :

1. *Dr. Koch Antal*: Az erdélyrészi Medence harmadkorú képződményei. I.—II. kötet. Budapest, 1900. — 2. *Dr. Böckh Hugó*: Az Erdélyi Medence földgázt tartalmazó antiklinalisairól. Budapest, 1911. — 3. Jelentés az Erdélyi

¹ E tanulmányomról, előzetes jelentés alakjában, az *Erdélyi Múzeum Egylet* math.- és term.-tud. szakosztályának már az 1909. decemberében tartott szakülésén megemlékeztem. Magát a kész dolgozatot ugyanezen egyesület 1922 jan. 23-iki szakülésén mutattam be.

Medence földgáz előfordulásai körül végzett kutató munkálatok eredményeiről. A m. kir. pénzügyminiszterium kiadása. Budapest. 1913. — 4. Múzeumi Füzetek. Ásványtári Értesítő. Kolozsvár. — 5. Orvos-term.-tud. Értesítő- Term.-tud. szak. Kolozsvár. — 6. Koch Emlékkönyv. Budapest. 1912. — 7. A m. kir. földtani intézet Évi Jelentése. — 8. A m. kir. földtani intézet Évkönyve. — 9. Földtani Közlöny. — 10. A magyar orvos- és term. vizsgálók XXXII. vándorgyűlésének tört. vázlata és munkálatai. Budapest. 1905. — 11. Jahrbuch der k. k. geol. Reichsanstalt. — 12. Zeitschrift der deutschen geol. Gesellschaft. — 13. Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Paleontologie. — 14. Zeitschrift für Krystallographie und Mineralogie. — 15. Zeitschrift für prakt. Geologie. — 16. Tschermak's mineralogische und petrographische Mitteilungen. — 17. F. Zirkel: Lehrbuch der Petrographie. II. Auflage. — 18. Dr. C. Hientze: Handbuch der Mineralogie I. Bd. Leipzig 1905.

I. Az egyes előfordulások leírása.

1. *A békáspataki előfordulás.* A gipsznek összeszakadozott telepe a Békáspatak árkában mintegy 200 m. hosszan van feltárva, de kisebb rögökben és darabokban előfordul gipsz a tordai országút mellett, a békás-szőlőskertben, sőt kerültek elő gipszdarabok Kolozsvár város területéről is egy Görögtemplom-utcai ház alapozásánál. Mindezek az egymáshoz aránylag közel fekvő előfordulások bizonyosan egy régebben összefüggő telep szétszakadozott rögei, bennük a kvarc megjelenési formája is ugyanaz, tehát összefoglalva szólhatok róluk. A békáspataki legszebb feltárásnál tisztán látható, hogy a gipsz kékes-szürke u. n. mezőségi márgára (felső mediterrán) települ, melyben néhány *Tellina Ottningensis* R. Hörn. kövületen kívül egy *Delphinus* féle koponyatöredéket is találtam.

A gipsztelep, melynek egész vastagsága mintegy 6 m, uralkodólag rostos- és durvaszemcsés gipsz 1—4 cm. vastag rétegeinek sorozatából áll, közöttük alárendelten vékony homokkő és tufa rétegekkel, továbbá meszes márga rétegekkel. Ezek sűrű váltakozása adja a gipsztelepnek jól rétegezett, sőt a felső részén inkább levelesnek mondható szerkezetét. Finom szemcsés fehér gipsz (alabástrom) számottevő rétegben csak a telep legalján van, hol ez 25—30 cm. vastagságú. Ilyen anyagú a rétegsor felső harmadában levő 10—15 cm. vastag, erősen gyűrűt réteg is, mely fölött feltűnő még egy 20—25 cm. vastag gipszréteg is, mely tömött anyagát illetően az alabástromhoz hasonló, de szürkés vagy barnás színű. Nevezhetjük ezt tisztán tömör gipsznek. A durvaszemcsés gipszek is hasonló színűek a bennük gyakran nagyon felszaporodó márgától. A rostos gipszek mindig tiszták. A gipsz rétegsorra felül legalább 1 m. vastagságban bitumenes mészkő települ, mely azonban már csak roncsaiban van meg. (4. I. 4. l.) Erre tovább ismét mezőségi márga következik.

A gipszdarabok felületén a kvarc hamar feltűnik, különösen a patak medrében levő darabokon. A víz ugyanis a gipszet oldja, így a gipszből mintegy kipreparálja a kvarcot. A gipsz belsejében levő kvarcok azonban már nehezebben ismerhetők

fel, mert a gipsz széttörésénél ezek is eltörnek és minthogy sok gipsz és anhidrit zárványuknál fogva színük sem elütő, csak úgy vehetjük észre, ha a gipsz törési felületét késsel kaparjuk.

A kvarcok között a megjelenési forma szerint a következő 4 típus van: magános kristályok, szferokristályok, porózus testű alakatlan szemek és hasáb formájú pszeudomorf alakok.

A magános kristályok mindig körül ki vannak képződve s alakjuk a legegyszerűbb, amennyiben csak az oszlop és a látszólagos törzspiramis kombinációjából állanak. E két forma viszonyos fejlettsége olyan, hogy a kristályok hosszúsága általában kétszer akkora, mint a szélessége. A látszólagos piramist alkotó két törzsromboéder a legtöbb esetben egyformán van kifejlődve. A kristályok többnyire nagyon aprók úgy, hogy némelyek szabad szemmel csak alig látszanak. 0,5—1 cm. nagyságúak szórványosan még találhatóak, de nagyobbakra már alig akad példa. A legapróbbak víztisztáknak látszhatnak, a nagyobbak zavaros fehér színnel áttetszők, a buzaszennél nagyobbak, tejfehér színűek s átlátszatlanok. Minél nagyobbak a kristályok, annál jobban össze vannak repedezve, ami a lapokat töredezetten egyenetlenekké teszi s okozza, hogy aránylag már gyenge ütésre darabokra hullanak.

Az a sok zárvány, mely a kristályokat többé-kevésbé átlátszatlanokká teszi, vékony csíszolatban mikroszkop alatt nézve uralkodólag anhidritből, gipszből, alárendelten pedig kalcitból áll. Az anhidrit átmetszetei téglalakúak. Nagyságuk 0,2 mm.-ig emelkedik. Eltekintve alakatlan szemcséitől, a gipsz zárványoknak is ez az alakjuk, ami kétségtelenné teszi, hogy anhidritből alakultak át. Ezt bizonyítja a pszeudomorf alakon kívül az is, hogy bennük néha még át nem alakult anhidrit szemcsék is vannak. Sőt egy ízben találtam egy 0,1 mm. nagyságú olyan téglakú zárványt is, mely haránt felerészben még anhidrit, másik felerészben már gipsz. A kalcit a kvarcnak rendes, de az előbbiekhöz viszonyítva csak alárendelten megjelenő zárványa. Alakatlan szemcséi vagy roncsolt törzsromboéderei legfeljebb 0,2 mm.-t érnek el. E zárványok különösen a nagyobb kristályokat annyira telezsufolják, hogy azok belseje gipsz módjára faragható. Elhelyezkedésük a kvarcban irányéltküli, csak annyiban van szabályosság, hogy a kristályok legkülső 0,2 mm. széles rétege zárvány nélküli szokott lenni.

A szferokristályok sok kristályegyénből gömbsugárszerűen összenőtt, 0,2—2,5 cm. átmérőjű gömbölyded alakok. Az őket alkotó kvarckristályok kiképződött szabad vége épen olyan kombinációval bir, mint a magános kristályok, épen olyan fehérek és repedezettek is. Egy ilyen szferokristály vékonycsíszolata mikroszkop alatt a következő szerkezetet mutatja. Központi 2 mm. átmérőjű magva quarzin szferokristály, melyben alig akad egy-egy anhidrit zárvány. Erre kifelé apró poliedrikus kvarcsemméből álló 0,3 mm. széles zóna következik, melyben

anhidrit, illetőleg gipsz zárványok már bőségesen vannak. Á következő 0,3 mm. széles zónát ismét zárványtalan quarzin alkotja s erre következik a legkülső öv, melyet a szferokristály felületén látható kvarckristályok alkotnak, melyek az ismert zárványokban ismét gazdagok.

A fentebb említett quarzin közelebbi szerkezeti leírásába itt nem bocsátkozom, mindössze annyit említek meg, hogy az itt tapasztaltak is megerősítenek abban a korábbi nézetemben, hogy „*a quarzin szerkezetileg nem homogen test, hanem lütecit elemekből van felépítve*” (4. I. 17. l.), *illetőleg a quarzin nem más, mint lütecit rostok ikerszővedéke.*

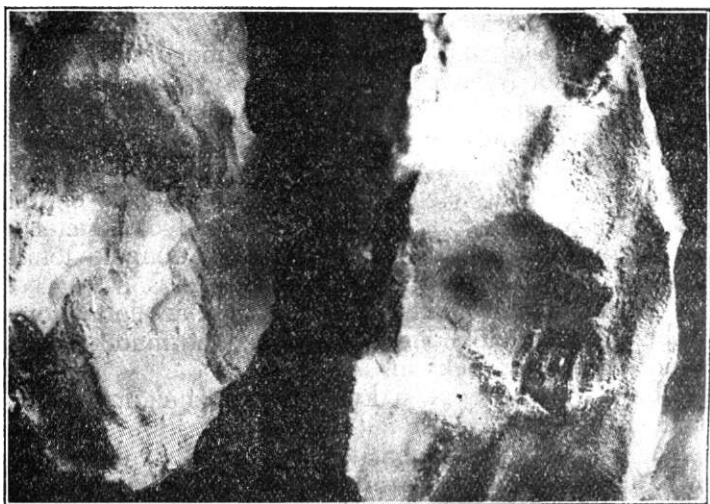
A szferokristályokról letördelt és a magános kristályokon etetési kísérleteket is végeztem. A fluorsavval előidézett etetés-idomok azt a meglepő eredményt adták, hogy az így megvizsgált 120 kristály kivétel nélkül *composit* kristály. E tekintetben megegyeznek tehát a porfirquarcokkal, de míg azoknál egy *composit* kristályban két kristály egyénnél többet csak kivételesen találtam (4. II. 188. l.), addig ezek a *composit* kristályok kivétel nélkül 4 kristály egyénből (2 jobb- és 2 balkvarc) állanak, tehát brazíliai és egyúttal dauphinei ikerösszenövésűek.

A kvarcnak most leírt két típusa csak az alabástromszerű gipszokban fordul elő, míg a következő harmadik típus csak a durvaszemcsés gipszokban.

Ebbe a típusba azok a kvarcok tartoznak, melyek szabad szemmel nézve 3—4 mm.-nél nem nagyobb, fehéres színű, fénytelen felületű s egészben véve gömbölyded szemeket alkotnak. Annyira szivacsos szerkezetűek, hogy kisebb nyomással is porrá zúzhatók. Megjelenésük egyes rétegekben azonban olyan tömeges, hogy mennyiségük szinte vetekedik a bezáró gipsszel. Ilyenkor az egyes szemcsék össze is vannak egymással növe s ekkor a gipsz gondos kioldása után a kvarc összefüggő laza tömeg alakjában marad vissza. Mikroszkop alatt részint magános, de kristályalakot nem mutató szemeknek bizonyulnak, részint quarzin maggal bíró szferokristályoknak, melyek külső zónáját alkotó kvarcoknak szintén nincs kristály formájuk, hanem egészen szabálytalan, legtöbbször karéjos körvonaluak. A quarzinban zárvány itt sincs, annál több van azonban a kvarcsemmcsékben, mégpedig egyforma sok a magános és a szferokristályokhoz tartozó szemekben. Néha a már ismert alakú és nagyságú anhidrit, gipsz és kalcit zárványok mennyisége oly nagy, hogy maga a kvarc tulajdonképpen csak rostoszerű váz.

A kvarcnak negyedik típusa szabadszemmel csak azon egyetlen gipszdarabon látszik, melyet a Békáspatak medrében találtam s amely anyaga után ítélve a gipszrétegsor felső részén levő tisztátalan tömör gipszrétegből származik. Ennek a darabnak a víztől szépen kipreparált felületén azonnal feltűnnek az egymást keresztező repedések s néhány hófehér alabástrommal

kitöltött kockalakú üreg átmetszete. Ezek az üregek, melyek egyikeből a kitöltő alabástromot lassan rácsurgatott vízzel sikerült is kioldani, kétségtelenül kőso kristályok kioldódása folytán jöttek létre, épen úgy, mint az ugyaninnen származó bitumenes mészkő hasonló üregei (4. I. 7. l.) A különbség csak annyi, hogy itt az üregek fala többé-kevésbé bedomborodik az üregek belseje felé, ami azonban magyarázatát találja a gipsznek a mészkőnél nagyobb plaszticitásában.

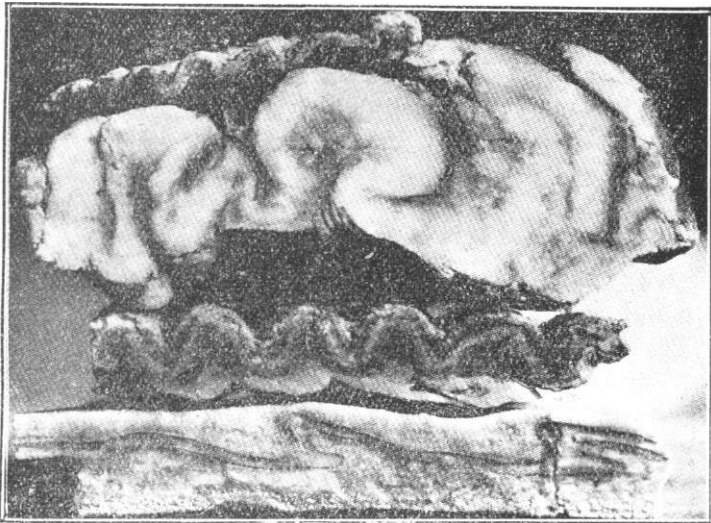
1. kép. Kettéfűrészelt tisztátalan tömör gipszdarab. Baloldali felén kivehetők a repedések és egy fehér alabástrommal kitöltött kockalakú üreg. A jobb oldali felén a deformált kocka alakú üregből majdnem egészen ki van oldva az alabástrom.
 $\frac{1}{3}$ term. nagyság.

Az említett repedéseket gipsz tölti ki ugyan, de a repedések falát kvarc kérgezi be, valamint a kocka alakú üregek falát is. Ez a bekérgező kvarc 1—2 mm. hosszú, fehéres, fénytelen, hosszúka hasábokból áll, melyek egymás mellett lazán állanak s megnyulási irányukkal a repedések falára merőlegesen helyezkednek el. Vékony csiszolatban mikroszkop alatt rövidebb vagy hosszabb téglalakú átmetszetet mutatnak. Optikai tekintetben a kvarc semmiféle szabályos viszonyban nincs a téglalakú formával, sőt gyakran optikailag különbözőleg orientált több kvarc egyén alkot együttesen egy téglalakot. Zárványok tekintetében is különbözik az előbbi kvarctipusoktól, kalcit ugyanis ezekben is szokott lenni, de anhidritnek és gipsznek alig akad benne egy-egy foszlánya. Nagyon figyelemreméltó, hogy ilyen alakú kvarc ritkábban előfordul a durvaszemcsés gipszekben is, hol azonban csak mikroszkoppal ismerhető fel. Egyesek itt magánosak, mások a szferokristályok felületét al-

kotó szabálytalan kvarcsemcsékhez vannak növe úgy, hogy azokkal optikai orientációjuk is megegyezik.

A kvarc ezt az idegen formát kétségtelenül más ásvány után vette fel, mely az alak mellett az előfordulási körülményeket is tekintetbe véve, nem lehet más, mint anhidrit. Mint ezt megerősítő körülmény megjegyzendő, hogy a szentbenedeki mélyfúrásból származó egyik anhidrit darabból készült vékony csiszolatban az apró anhidrit szemcsék tömegében, mint alapanyagban szétszórt nagyobb anhidrit kristályok a külső formát, sőt egészben véve a nagyságot tekintve is szinte hajszálnyira ugyanolyanok, mint egyes durvaszemcsés gipszekben ez a kvarc.

A kvarc e pszeudomorf típusánál leírt gipszdarab az egyedüli, melyben a kvarc repedések mentén sorakozik, illetőleg üregek falán ül. A többi gipszbe a kvarc rend nélkül van beágyazva, de a gipsz rétegsor különböző rétegeiben nem egyforma sűrűn. Legtöbb kvarc van a rétegsor legalján, hol a kvarc a mezősi márga és az alabástrom érintkezési vonalán 0,5—2 cm. vastagságban valóságos réteget alkot, de itt a kvarc egészen össze van morzsolódva s helyenként ez a roncs kalcedonosodni is kezd. Mikroszkop alatt azonban ez az összetört kvarc épen olyan képet mutat, mint az alabástromban levő kvarcristályok. Ez a kvarcréteg itt úgy keletkezett, hogy a leszivárgó víz a márgán át nem hatolhatván, annak a hátán folydogált tovább, folytonosan oldva a márgára települő ala-

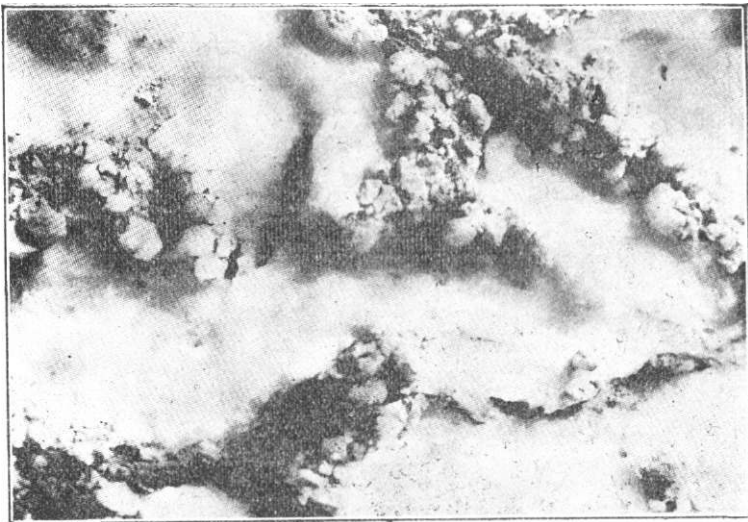

2. kép. Gyűrött gipsz rétegek. Az alsónál érdekes, hogy a gyűrött réteghez két szomszédos rétege plasztikusan idomul. A második szép szabályos redőkhöz gyűrűs szemcsés gipsz réteg, alsó szomszédja rostos gipsz, mely a ráncosító erő hatására lépcsőzetesen elvetődött. A harmadik alabástromszerű gipsz, begyűrűs márga anyagokkal. Jobb és bal végén a gyűrődés meglehetősen elmosódott. A legfelső gyűrődött réteg csak 3 mm. vastagságú. $\frac{1}{2}$ term. nagyság.

bástromot, melyből aztán így a kvarcristályok kiszabadultak s valóságos réteggé halmozódtak fel. A szétmorzsolódás oka lehet egyfelől a gipszrétegsor nyomása, másfelől ennek a márgán való megcsúszása.

Általában az alabástromban kevés kvarc van, a durvaszemcsés gipszek azonban sokszor szinte zsfulva vannak vele, de mennyiségük ezekben sem egyforma. Rostos gipszben kvarc nincs, hiányzik a gipszrétegek közé települő márga rétegből is s az ugyanígy előforduló dacittufa és homokkő is csak olyan kvarcot tartalmaz, mely eredeti alkotó részük.

Gyakran fordulnak elő e gipsz telepben olyan rétegek, melyek többé-kevébbé erősen össze vannak gyűrve. Ezt már Dr. Koch is észrevette, sőt a gyürődés okát is megmagyarázta (5. XII. 141. l.). A gyürődés foka tág határok közt ingadozik, épen ilyen nagy a változatosság a formában is, úgy hogy valóságos kis tektonikai gyűjtemény állítható össze belőlük. Ha a réteg gyürődése oly erős, hogy a ráncok szárnyai szorosan egymáshoz préselődnek, az eredeti réteg sokszor annyira elmosódik, hogy csak a réteg hátának gumós felülete árulja el a réteg gyürödött voltát. Gumóssá ugyanis az összegyűrt réteg felületét a redők kiálló gerince és bubjai teszik. Az alabástromszerű gipszréteg szintén ilyen gumós felületű s legtöbb esetben csak erről lehet felismerni gyürődését. Erős gyürődésnél az illető

3. kép. Alabástrom felület látszólagos repedésekkel s ezekben többnyire összemorzsolódott kvarccal és márgával, melyek ide tulajdonképen begyűrve vannak.
²/₃ term. nagyság.

rétegre valósággal begyürődik sokszor a szomszédos más anyagú réteg is. Ha alabástromba agyagos réteg gyürődik így

be, az az erős nyomásnál a gipszben finoman szétmorzsolódik s okozza az alabástrom márványos rajzolatát. A békáspataki gipsztelep legalsó részén levő alabástrom rétegnél ezt a jelenséget azért kellett külön kiemelni, mert ennek az alsó felületén a kvarc látszólagos repedések mentén sorakozik, holott ezek a kvarcok az alsó kvarcrétegből több-kevesebb márgával együtt ilyen begyüréssel kerültek az alabástromba. Ezt igazolja az is, hogy ezekben a látszólagos repedésekben a kvarcok össze vannak morzsolva.

2. *Torda környéki előfordulások.* Torda vidékén a szőlőskert mellett 3—4 m. vastagságra becsülhető gipsztelep É-D. irányú csapás mellett egészben véve függőlegesen jön ki a keskeny gerincen, melynek sárgás márgából álló K-i oldala meredeken esik le a Sós völgy D-i részén levő sóstó felé. Nyugat felől a gipszhez nagyobb vastagságban dacittufa támaszkodik. A gipsztelep anyaga alárendelten alabástrom, főképen durvaszemcsés és rostos gipsz, mely utóbbiaknak 1—4 cm vastag rétegei a telepnek a békáspatakihoz hasonló jó rétegzettséget adnak. Kvarc itt is legtöbb van a durvaszemcsés gipszben, hol kifejlődése is ugyanolyan, mint a békáspatakiiban. Az alabástrom már csak gyéren tartalmaz, de ebben is csak kristályalak nélküli porózus szemekben fordul elő. Mikroszkopi képük sem tér el a békáspatakiaktól. Rostos gipszben itt sincs kvarc.

A Torda környéki többi gipszek majdnem egy összefüggő nagy vonulatot alkotnak, mely Koppándnál a Dobogó-hegyen kezdődve, 10 km. hosszúságban Sinfalváig húzódik, sőt tovább az Aranyoson túl is folytatódik. (1. II. 68 l.) E telepek valamennyien alabástromszerű gipszből állanak, a rostos, még inkább a durvaszemcsés gipsz belőlük majdnem teljesen hiányzik. A hatalmas vastagságú (10—12 m.) alabástrom telepekben rétegzettségnek szinte semmi nyoma nincs. Lehet, hogy eredetileg volt rétegzettsége, de ezt felismerhetetlenné tette a gipsz gyürődése, mire az egyes tuskók gumós felülete enged következtetni.

E gipszekben legközönségesebbek a kvarcnak szferokristályai, magános kristályok nagyon ritkák. Ezeknek külső és belső formájuk olyan, mint a békáspatakiaké. Porózus alakatlan szemcséket itt nem találtam, pszeuromorf kvarcot sem. Fordulnak elő azonban 1—2 mm. nagyságú síma felületű kalcedon golyócskák, melyek a kvarcszferokristályok központi kalcedon magjával mikroszkop alatt nézve tökéletesen megegyező képződmények s úgy foghatók fel, mint fejlődésükben visszamaradt kvarcszferokristályok.

A vonulat legészakibb tagja a dobogóhegyi, hol a települési sorrend alulról fölfelé a következő: mezősegi márga, gipsz, bitumenes mészkő, coelestin és barittelepek, mezősegi márga, lajtabreccsia. A gipsz vastagsága körülbelül 10 m., benne szórványosan csak a legfelső zónában találtam kvarcszferokristályokat s néhány kalcedon golyócskát.

A következő tag a torda—peterdi országút mellett, Szindtől É-ra van. A jól feltárt gipsz kb. 12 m. vastagságú s rá 0,5 m. vastag bitumenes mészkő, erre 1 m. vastag erősen biotitos dacittufa települ. Igen sok kvarc van a gipsznek a bitumenes mészkővel érintkező keskeny zónájában, honnan lefelé menőleg hirtelen fogy úgy, hogy 0,5 méterre a kvarcdus réteg alatt csak gyéren akad egy-egy szem, mélyebb szintekben meg egyáltalában nincs. Az itt előforduló kvarc szferokristályokat alkot, ritkábban kalcedon golyócskák is találhatóak.

A Szind DK-i határában levő gipsz települési viszonyára megfelelő feltárás hiányában csak annyit mondhatni, hogy rá bitumenes mészkő települ. Az itt levő gipszben is találtam néhány kalcedon golyót.

A Mészkő községnél feltárt gipsz települése a következő: lajta konglomerat, benne elég gyakori az *Ostrea cochlear* Poli., 10—12 m. vastag rétegzetlen alabástromszerű gipsz, majdnem 1 m. vastagságú bitumenes mész, melyre végül sárgás, palás márga települ. Rengeteg kvarc van a gipsznek a bitumenes mészkővel érintkező felső keskeny zónájában, de ez lefelé rohamosan fogy s az alsó szintekből teljesen hiányzik. Egy-egy magános kristály is fordul elő köztük, de legnagyobb részük szferokristály.

3. *A kajántó—magyarmacskási előfordulások.* A m. kir. földtani intézettől kiadott „Kolozsvár vidéke” jelzésű (18. zóna, XXIX. rovat) 1:75.000 mértékű geológiai térképen a kajántói völgy egyik baloldali árkában Kajántó községen alul egy gipsz előfordulás van berajzolva. Bár e helyen többször kutattam, de itt gipsznek nyomára sem akadtam. Megtaláltam azonban a gipszet innen mintegy 3,5 km.-re Kajántó község mellett, továbbá innen ÉK-re 4,5 km.-re Magyarmacskánál a Cigánydombon. Bár ez utóbbi helyen a gipszrétegeknek csak pár arasznyi kibuvását láttam, de ez és a szétszórva heverő gipszdarabok minősége azt árulja el, hogy e két telep kifejlődése tökéletesen egyforma, sőt talán régen összefüggésben is voltak. Erre mutat az is, hogy a település mindkét helyen egyforma: t. i. mindkét helyen a gipsz alatt világos sárgás globigerinás márga van, ez alatt pedig hatalmas kifejlődésű dacittufa padok következnek. A gipsztelep Kajántónál 3 m. vastagságban van feltárva. Uralkodólag rostos és durvaszemcsés gipszből áll, 5—10 cm. vastagságú dacittufa közbetelepülésekkel. Általában külsőleg is nagyon hasonlít a békáspataki előforduláshoz, sőt annyiban is, hogy alabástromszerű gipsz benne csak kevés van. A gipszben a kvarcok előfordulása és kiképződése is ugyanolyan, mint a békáspatakiban. Körül kiképződött magános kristályok és szferokristályok itt is csak az alabástromban fordulnak elő, de általában tömegesebben, mint a békáspatakiban. Így ha a gipszfeltárás körül a réten heverő alabástrom tuskókat felfordítjuk, alattuk egész csomó olyan kvarcot talá-

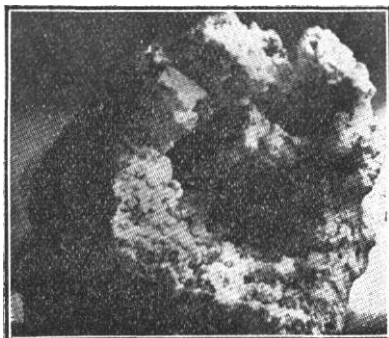
lunk, mely az alabástromból szabadult ki, úgy hogy ez a víz (eső) oldó hatásának hosszú időn át ki volt téve.

A kajántói gipsznél még egy érdekes jelenséget kell megemlítenem. Egy helyen közvetlen a gipszfészkek mellett márgás jelenkori hordalékban, melybe a környezetből egyéb kőzetdarabok is kerültek (tufa, homokkő, bitumenes mész stb.), nagy számban fordul elő egy sajátságos kvarcos-kalcedonos képződmény, mely külsőleg szegletes szabálytalan alakjánál fogva hasonlít ugyan a hordalék egyéb kőzetdarabjaihoz, de csak külsejüket borítja pár mm. vékony kalcedonos kéreg, míg belsejük csak lazán van kitöltve kvarcos-kalcedonos anyaggal, sőt a kisebbek belül tökéletesen üresek.

E képződmények magyarázata a következő: A hordalékba bejutott gipszdarabok anyagát a víz kioldotta, az így kiszabadult kvarcok rovására bekövetkezett a kalcedonosodás, ami a kioldott gipsztől hátrahagyott üregek falát kalcedon kéreggel vontatta be s természetesen kalcedonosodásnak indult az üregben levő laza kvarctömeg is. Az ebből készült vékony csiszolat a még el nem kalcedonosodott kvarc szemcsékben tisztán mutatja azt a sok anhidrit és gipsz zárványt, mely a gipszben levő kvarcokra jellemző, ami tehát kétségtelenül bizonyítja is ezen kalcedonos gumók ilyen származását. Egyébként találtam olyan nagyon vékony kalcedonos héjú gumót is, melyből a gipsz még nem is volt tökéletesen kioldva. A kalcedonosodás, ha huzamosabb ideig tart, tökéletesen felemészti ezeket a porózus kvarcsemmeket, amivel természetesen eltűnnek az eredetet bizonyító anhidrit és gipsz zárványok is.

Valószínű, hogy ilyen származású, de már tökéletesen elkalcedonosodott képződmény az a jókora dió nagyságú kalcedon gumó, melyet a macskási völgynek a gipszelőfordulással szemben fekvő lejtőjén a szántóföldön találtam. Ennek ugyanis vékony csiszolatában lutecit rostok szövetekétől (quarzin) körülzárva helyenként olyan kvarcsemmek láthatók, melyek sok anhidrit zárványt tartalmaznak.

4. *A gyula—csomafájai előfordulások.* A magyarmacskási gipszelőfordulástól ÉK-re 5 km.-re, Gyula község K-i szélénél szintén ráakadtam a gipszre, ugyancsak e dombvonulat tulsó lejtőjén is Csomafájánál. A magassági és rétegdőlési viszonyok alapján mindkét hely ugyanegy gipsztelep kibuvása. Mindkét

4 kép. Odvas, kalcedonos gumó, nagyobb-részt már belsejében is elkalcedonosodva. $\frac{3}{4}$ term. nagyság.

helyen csak szétszórt durvaszemcsés és rostosgipsz-törmeléket találtam, de meglehetősen mennyiségben. Megfelelő feltárás hiányában a gipsztelep vastagsága itt 0,5 m.-re becsülhető s ez a felületet borító talaj után ítélve sárgás márga közé van települve. A durvaszemcsés gipszek itt is sok kvarcot tartalmaznak, melyek legnagyobb részt szintén alakatlan porózus szemek, de vannak 1—2 mm. hosszú, fehéres fénytelen hasábok is, amelyek — mint már a békáspatakinál szó volt róla — anhidrit után való pszeudomorfózák. Érdekes, hogy mikroszkoppal láthatni ez utóbbiak között olyan hasábokat is, melyekben egy-egy közbeékelte szelvény nem kvarc, hanem kalcit, vagyis egy pszeudomorf alakot kvarc és kalcit együttesen tölt ki.

5. *A szentbenedeki előfordulás.* Dés mellett, Szentbenedeken a felületen tulajdonképpen gipszelőfordulás nincs, ismeretes azonban a m. kir. pénzügyminiszteriumnak a földgáz kutatással kapcsolatos mélyfurásaiból. Három furás volt itt, melyekből kikévert furómagvakat alkalmam volt átvizsgálni, bár akkor már azoknak nem volt meg a teljes sorozata. A gipszet, illetőleg az ezzel megjelenő anhidritet mind a három furásnál megtalálták 57—90 m. mélységben. Vastagsága mind a három helyen 2,5 m. volt. Közvetlen felette 13—14 m. vastag konyhasó réteg fekszik, alatta pedig 2—3 m. vastagságú zöldes márga kapcsán 23—24 m. vastag dacittufa rétegsor következik.

A jól rétegezett gipszrétegsor rostos és durvaszemcsés gipszrétegekből áll, továbbá anhidrit rétegekből, melyek azonban inkább a rétegsor alján lépnek fel tömegesebben. Kvarc csakis a durvaszemcsés gipszekben van a már ismert kiképződésben. Érdekes, hogy a rétegsor legalján levő durvaszemcsés gipsz csiszolatában mikroszkoppal barit is található. Ennek téglá vagy rombusos átmetszetű és átlag 0,1 mm. nagyságú kristályai elég közönségesek a gipszet össze-vissza szelvelő márgás erekben.

6. *A széki előfordulás.* Az Erd. Nemz. Muz. Ásványtárában „Szék, sóbányaoldal” jelzéssel egy almanagyságú fehér alabástrom darab van, melynek felületéből néhány fénytelen, fehérszínű kvarcszferokristály áll ki. A gipszből készült vékony csiszolatban egy szabálytalan alakú és gipsz zárványokkal telezsufolt kvarcszferon kívül egy apró quarzin szferokristály is látható.

7. *A kolozs—virágosvölgyi előfordulások.* Ugyancsak a nevezett Ásványtárban „Kolozs-alagút” lelőhelyről van egy tömör szürke gipszdarab, melynek csak csiszolatában találtam szabálytalan alakú s anhidrittel, illetőleg gipszszel telezsufolt kvarcszemeket, köztük olyanokat is, melyek quarzin mag körül szferokristályszerűen helyezkednek el. A gipszben meglehetősen gyakoriak apró (0,05 mm.) barit kristálykák is.

A kolozsi előfordulástól nem messze, Virágosvölgy mellett a vasut bevágásban, szintén fordul elő gipsz, melynek merede-

ken álló rétege 0,5 m. vastagságban tarajszerűen áll ki a környező sárgás márgából. A jól rétegzett gipsztelep főképen durvaszemcsés s alárendelten rostos gipszből áll, alabástrom csak egy 10 cm. vastag rétegben fordul elő. A durva szemcsés gipszben sok kvarc van a szokott szivacsos kiképződésben. Az alabástromban már kevesebb, de a kvarc ebben is alakatlan, porózus szemcsék formájában jelenik meg. Feltűnő, hogy a durvaszemcsés gipszek kvarcaiból az anhidrit, illetőleg a gipsz zárványok majdnem teljesen hiányzanak, azonban sok apró kalcit szemcse van bennük épen úgy, mint magában a gipszben is.

8. *A parajdi előfordulás.* Azok a gipszdarabok, melyeket Parajdon a Sóháta szakadékos oldalának homokos rétegei közül gyűjtöttem, mindössze 2 cm. vastag réteg töredékei. Anyaguk alabástromszerű, de rajta a réteg irányára merőlegesen elmosódott rostozottság is vehető észre. Bennük elég nagy számmal vannak fénytelen, fehéres, 1 mm.-nél nem nagyobb búzaszem alakú kvarcsemek, melyek hosszukkal a réteg síkjára merőlegesen helyezkednek el. Ezekkel a gipszdarabokkal szövetre, színre, vastagságra és kvarctartalomra nézve tökéletesen megegyeznek azok az anhidrit darabok, melyeket az Erd. Nemz. Múzeum Ásványtárában „Parajd, Erzsébettárna” jelzéssel találtam.

Az anhidrit vékony csiszolatban átlag 0,2 mm. nagyságú, uralkodólag téglalakú anhidrit kristálykák irány nélküli halmazza, melyben a gipszesedésnek még semmi nyoma nincs. A gipsz a belőle készült vékony csiszolat szerint igen apró gipszszemcsék halmazza, melyben azonban nagy gipsz kristályokból összenőtt szalagok húzódnak át, melyek olyan alakú és nagyságú anhidrit zárványt, mint amilyenből az előbbi anhidrit áll, bőven, tartalmaznak.

Úgy az anhidritben, mint a gipszben levő kvarcok részint egyetlen, máskor több kvarcsemcséből állanak s ez utóbbi esetben quarzin mag körül szferokristályszerűen helyezkednek el. Az anhidritben és a gipszben levő kvarcok között csak annyi a különbség, hogy a gipsz kvarcaiban az anhidrit zárványok már részben gipsszé alakultak s maguk a kvarcok össze vannak repedezve, az anhidrit kvarcai pedig épek s bennük gipsszé alakult anhidrit zárvány még nincs.

A parajdi Erzsébettárna mellett a hegyoldalon talált gipszet és bent a tárnából származó anhidritet a külső formán kívül a mikroszkopos vizsgálat annyira közel hozza egymáshoz, hogy azokat ugyanazon réteg darabjainak tarthatjuk, melynek a tárnában maradt része anhidrit maradt, másik része pedig az átalakító hatásoknak kitéve gipsszé változott.

9. *Az alsórákosi előfordulás.* Innen az Erd. Nemz. Múz. Ásványtárában több darab durvaszemcsés, alabástromszerű és rostos gipsz darab van. A durvaszemcsés gipszekben sok fény-

telen, porózus s a rétegzés síkjára merőlegesen megnyult kvarc van, melyek mikroszkop alatt a szokott képet mutatják. Az alabástromban kevesebb a kvarc s ez részben hasonlít az előbbi kvarcsemekhez, részint jó kiképződésű kristályokból álló szferokristályokat alkot.

10. *A balázsfalvi előfordulások.* Balázsfalva vidékéről az Erd. Nemz. Múz. Ásványtárában két előfordulásból vannak gipszdarabok. Az egyik hely „Peru DNy-i oldalán a gipszbánya”, a másik „Magyarpéterfalvától DNy-ra 1 km.” Az előbbi lelőhelyről származó gipszek alabástromszerűek, az utóbbiról durvaszemcsések. A durvaszemcsés gipszekben aránylag kevés a kvarc, mely itt is laza, szivacsos szemeket alkot, mikroszkopos képük is a szokott. Az alabástromszerű gipszekben még kevesebb kvarc van, amely itt magános kristályok és jól kiképződött szferokristályok alakjában fordul elő. Az egyik alabástromba szabálytalan alakú, néha vaskos lemezes, dűdörös kalcedon darabok vannak begyürve. Olyanforma sajátságos megjelenés ez itt, mint a békáspataki alabástrompad alsó felületén a kvarcnak a begyürődése a gipszbe, csak hogy a balázsfalvi gipsznél ez a begyürt kvarctörmelék már elkalcedonosodott.

11. *Az ompolyicai előfordulás* (Alsófehér megye). Innen az Erd. Nemz. Múz. Ásványtárában „Ompolyica, Pareu Varului” lelőhellyel egy világossárga, kissé durvaszemű gipszpéldányt találtam. Ennek felületén szabad szemmel is felismerhető volt néhány, barnás-fehér, kölesnagyágú kvarcsem. Mikroszkoppal vizsgálva, ezek részint szabálytalan alakú magános szemeknek, részint tökéletlen kifejlődésű szferokristályoknak bizonyultak a szokott zárványokkal.

II. A kvarctartalmú gipszek geológiai helyzete.

Az előbbieken ismertetett gipszek mind felső mediterrán korúak ugyan (bár egyesek a szarmata emelethez közel esnek), ezzel azonban pontosabb szintjük még nincs meghatározva, mert Dr. Koch szerint (1. II. 156. l.) a mediterrán gipszek zöme a kősó testek alatt fekszik, csak kis részük fölötte. Újabbban azonban az a felfogás (3. 24. l.), hogy a Medence redőiben kősónál régibb üledékek sehol sem kerülnek a felszínre s különben maga a kősó is a felső mediterránból az alsó mediterránba (schlier) helyezendő (2. 12. l.). A Medence egyhangú és kövületekben szegény üledékei között valamely szint pontosabb megállapításánál legfontosabb vezérfonalak a közbetelapült dacittufa rétegek, melyeknek alsó főszintája sem esik a kősó testek alá (2. 9. l.)

A macskási és kajántói gipsznél említettem, hogy annak fekjében hatalmas dacittufa réteggkomplexus van, melynek legszilárdabb anyagú 80 cm. vastag padja a gipsz alatt körülbelül 25—30 m. mélyen fekszik. Kirándulásaimból tudom, hogy ez

az a tufaréteggkomplexus, mely innen K-re Iklódnál a térszín alá süllyed, majd az apahidai ívben ismét a felszínre kerül, É és ÉK-felé pedig Sólyomkőnél várromszerűleg kiemelkedő sziklákat alkot a dombok tetején, Ormánynál már 450 m. körüli magasságban találjuk, hol alatta mintegy 100 m. mélyen egy másik, körülbelül 15 m. vastag tufaréteget tár fel a község felett a patak. Eszerint a kajántó—macskási gipszek alatt két tufaréteg is van, szintje tehát jóval a kősó fölé esik.

A kajántói gipsz fölött a fedőrétegek sora is jól megállapítható. Közvetlen felette mintegy 40—50 m. vastagságú mezőségi márga van alárendelten finom homokos, iszapos rétegekkel, erre pedig homokkő padok települnek. A márga rétegsor legfelső részében, majdnem a homokos rétegek határán 1,5 m. vastag finom iszapos anyagú tufaréteg van, mely tehát már a III-ik (I-ső, a legelső az Ormánynál említett, II-ik a középső, a macskás—sólyomkő—iklód—apahidai). Ezt a tufát megtalálhatjuk innen Kolozsvár felé menőleg a Pokolköz oldalán s a Lombihegy Gecse nevű árkában sőt a Szamoson túl a Felektető É-i lejtőjén is. Hogy e felsorolt helyeken a tufák ugyanazon réteghez tartoznak, kitűnik abból, hogy alatta uralkodólag márgás, felette pedig homokos rétegek foglalnak helyet, melyek a Feleken talált kövületek alapján kétségtelenül szarmat korúak. E tufa tehát fontos vezérréteg, mely a mediterrán és szarmat rétegek határán huzódva azok szétválasztását nagyon megkönnyíti. Valószínű, hogy azonos ezzel az a tufaréteg, melyet a Medence más részén is ilyen határnak tekintenek (3. 12. l. 16. l. 28. l.).

Az előzők alapján világos, hogy a macskás—kajántói gipszek a felső mediterrán legfelső szintjébe, majdnem a szarmat emelet határára esnek. Világos továbbá, hogy idetartozik a békáspataki gipsz is, hol ugyan a gipsz legfelső előfordulása és ezen tufa között 120—130 m-t tesz ki a szintkülönbség, de a békáspataki gipsz legfelső röge sem helytálló, hanem okvetlen magasabb helyről csúszott le, hiszen az egész feleki oldal összcúszott terület. Megemlítem, hogy Dr. Koch a békáspataki gipszet a kősó alá helyezi (1. II. 67. l.), sőt ezt a helyzetet újabban Dr. Pávay is valószínűnek tartja azon az alapon, hogy a tufa alatt foglal helyet (3. 94. l.), úgyde ez már a III-ik tufaréteg.

Az a vastag (II) tufaréteg, mely a kajántó—macskási gipsz alatt van, a gyula—csomafájai gipszek fölött oly magasan húzódik, hogy ezek a gipszek a kajántóinál körülbelül 100 m-rel mélyebb szintben vannak. Gyulánál és Csomafájánál a gipsz fekéjében, mégpedig meglehetősen közel szintén előbukkan ugyan tufa, de ez már az I. tufarétegsor. A gyula—csomafájai gipszekkel egy szintbe tartozónak tekintem a szentbenedeki gipszet, mely szintén az első tufára települ. Kérőnél jól látszik, hogy a II. tufa alól kigyűrődik az I. tufaréteg, mely kijön innen É-felé a némai völgy nyílásánál is. A szentbenedeki furás tehát I. tufánál fiatalabbat nem találhatott, hiszen a furás antiklina-

lisra volt telepítve. Természétes, hogy a szentbenedeki só — minthogy tufára települ — nem tartozhat a Medence többi sóival egy szintbe, hanem azoknál magasabb szintet jelöl, mint azt Dr. Gaál is kiemeli (6. 9. 1.).

A parajdi gipsznek felső mediterrán kora világosan kitűnik Dr. Papp Simon leírásából és szelvényéből (3. 74. 1. 77. 1.). Különben az átdőfött (diapir) redők magvaiként megjelenő söteteket burkoló rétegek sokkal fiatalabbak is lehetnek a kősonál. Hasonlók a viszonyok a széki, kolozsi és a virágosvölgyi előfordulásnál is, sőt lehet, hogy ezek a mediterrán legfelső szintjébe tartoznak. Áll ez különösen a kolozsira, mely épen egy szinklinalisba esik.

A torda környéki gipszek közül a Sós-völgy mellett levő a kőstő burkoló rétegek közé tartozik, tehát nem lehet a kőstő alatt. Ide helyezi ezt Dr. Koch is szemben a koppánd—sinfalvai gipszekkel, melyek szerinte a kőstő alá húzódnak (1. II. 68. 1.). Ezek a gipszek azonban szintén a kőstő fölött foglalnak helyet. Erre bizonyíték a torda—peterdi út mellett levő feltárás, hol a gipszre bitumenes mészkő kapcsán tufa települ. Minthogy itt diszkordancia nincs, a gipsszel együtt a tufának is a só alá kellene esni, ami pedig a mai felfogásnak nem felel meg. Különben ha igaz a már Dr. Kochtól valószínűnek tartott feltevés (1. II. 68. 1.), hogy az Aranyoson túl Csegez és Hidas között, továbbá Oláhlapádnál felbukkanó gipsztelepek a koppánd—sinfalvainak a folytatásai, úgy T. Róth (7. 1897. 84. 1.) és Dr. Pávay (8. XL. 344. 1.) leírásai szerint ezek feké rétegei között is van tufa. Végre a kőstő fölé, sőt a felső mediterrán legvégére helyezendők e gipszek azért is, mert Mészkőnél a gipsz fekéjét alkotó lajtabreccsiában *Ostrea chochlear* Poli. fordul elő. Az ompolyicai gipsz szintén a mediterrán parti képződményei között fordul elő. Ennek közelebbi szintjére vonatkozólag adatom nincs.

A balázsfalvi gipsz kétségtelenül a felső mediterrán felső szintjébe tartozik, vagyis valószínűleg az a helyzete, ami a kajántó—macskási és békáspatakinak. Erre lehet következtetni Dr. Szádeczky leírásából (3. 219. 1.). Az alsórákosi gipszet Dr. Herbich (9. XL. 1878. 219. 1.) „trachyttufa” és sósforrások társaságában említi meg, sőt Dr. Koch szerint (1. II. 77. 1.) a környéken pár helyen kőstő is kiüti magát. E körülményekből világos, hogy ez a gipsz sem eshetik a kőstő fekéjébe.

Minthogy a mediterrán kvarcos gipszek felső szintája nagyon közel esik a szarmat emelet határához, könnyen megtörténhet ezeknek a szarmat emelethez való csatolása különösen a Medence olyan helyein, hol hiányzik a biztosabb támpont a mediterrán és a szarmat üledékek pontos szétválasztására. Ilyen kétséges esetekben kövületszerű bizonyító ereje lenne e kvarcos gipszeknek, ha a kétségtelenül szarmat korú gipszokről kiderülne, hogy azok sehol sem tartalmazznak kvarcot.

III. A gipszek és a bennük levő kvarcok származása.

A felsorolt gipszek valamennyien kétségtelenül beszáradó tengerből váltak ki. Az is bizonyos, hogy eredeti anyaguk anhidrit volt. Ezt bizonyítja az, hogy a kvarcok anhidritet és csak olyan gipszet zárnak magukba, melyről az alak föltétlen azt árulja el, hogy eredetileg szintén anhidrit volt. Anhidrit eredet mellett szól a gipszrétegek gyakori gyürödött volta is, mely az átalakulással járó térfogat nagyobbodás következménye. Nagyobb rétegzetlen gipsztelepekben maga a gyürödés nem látszik ugyan, de a gyürödést itt is elárulja a gipsztuskók gumós felülete. Különböen olyan helyeken, hol az átalakító tényezők még nem érvényesülhettek, a gipsz még eredeti, anhidrit alakjában is megvan, mint Parajdon és Szentbenedeken.

A kvarcok eredetét illetőleg első kérdés, hogy elsődleges, vagy utólagos származásúak-e? Minthogy a kvarc pszeuromorf alakban is megjelen, tehát csak utólagos származású lehet. E tekintetben még az sem lehet ellenvetés, hogy a pszeuromorf kvarc esetleg valami külön generáció, mint a kvarc kristályok, szferokristályok és alaktalan szemek, hiszen a mikroszkopos vizsgálát olyan példákat is szolgáltató (békáspataki előfordulás), hol a pszeuromorf kvarc alaktalan kvarcsemcséhez van növe ugyanazon optikai orientációval úgy, hogy a kettő tökéletesen össze van forrva, közöttük semmi képződésbeli ugrás nincs, amit meg a zárványok szakadatlan sora mutat. *E gipszek kvarcai tehát utólagos származásúak, de mint zárványuk kétségtelenül bizonyítja, képződésük akkor történt, mikor a gipsztelepek anyaga még anhidrit volt.*

Másik kérdés a kvarcok képződéséhez szükséges kovavas eredete. Itt három eshetőség jöhet tekintetbe. 1., kovavas forrásokból származott, 2., a szomszédos kőzetekből impregnálódott be, 3. eredetileg benne volt a gipszben, illetőleg az anhidritben.

Az első eshetőséget már az kizárja, hogy így minden gipsztelepnél egy-egy kovavas forrást kellene feltételeznünk, a másodikat az, hogy a gipsz kíséző kőzetei nem mindenütt ugyanazok. Egyáltalában semmi olyan eshetőség nem foroghat fent, mely szerint a kovavas kivülről szivárgott volna be az anhidritbe. Ez ugyanis nyomot hagyott volna a gipsz közé települt egyéb anyagú (tufa, homokkő) rétegekben is, melyekben azonban ilyen kvarcos-kalcedonos kiválást mikroszkoppal sem lehet kimutatni még akkor sem, ha a szomszédos gipszrétegek kvarcban rendkívül gazdagok is.

Annak a kovasavnak tehát, mely később kvarc alakjában kivált, már eredetileg benne kellett lenni az anhidritben, hova pedig csak a beszáradó tenger vizéből kerülhetett. Ennek a víznek tehát a normálisnál több kovasavat kellett tartalmazni, ami könnyen megmagyarázható. A felső mediterrán tenger transzgredálása után ugyanis megkezdődött a csicsóhegyi, Dr. Szá-

deczky szerint a Medence más kitörési centrumaiból is az erupció, melynek nagy mennyiségben kidobott tufájából a tenger vize sok kovasavat oldhatott ki, de ezenkívül tetemes mennyiségű kovasav kerülhetett a tengerbe azon kovasavas források révén is, melyeknek működését e vulkáni kitöréssel kapcsolatban feltételezhetjük.

Ebben az időben a Medence már elzárt beltenger volt, mely a szomszédos Magyar Medencével legfeljebb csak szűk csatornákon át közlekedhetett (Érc-hegységen át? Hátszeg vidékén stb.), tehát vizének összetétele vízkicserélődés által vagy egyáltalában nem, vagy csak kevéssé módosulhatott, a belejutott kovasav ilyenformán benne is maradt. Világos tehát, hogy mikor ez a beltenger a fokozatos beszáradás következtében tavakra, öblökre szakadozott, belőle kovasavban dus anhidrit vált ki úgy az egyik, mint a másik helyen, kivéve azokat a helyeket, hol vízkicserélődés történhetett, pl. a Medence feltételezett kijáróinál. Részben talán ezzel magyarázható meg, hogy sem a romoszi (Szászváros mellett), sem a nagyági gipszben nem találtam kvarcot, bár mindkettőt a helyszínen is átvizsgáltam. Igaz ugyan, hogy ezek már az erdélyi Medencén kívül esnek, de e helyek a beltengerrel legalább időlegesen összeköttetésben voltak. A kvarc hiány itt egyébként részben a korról is megmagyarázható. Dr. Pálffy (8. XVIII. 223. l.) ugyanis az Érc-hegység gipsztelepeit az alsó és felső mediterrán határára teszi, tehát oly korba, mikor a fenti feltevés szerint a Medencében sem rakodhattak le kovasavban dus anhidritek. Lehet, hogy a leírt kvarcos gipszekkel a romoszi sem egyező korú. Ez Stur szerint (11. XIII. 99. l.) szarmat, Dr. Koch szerint (5. VI. 160. l.) felső mediterrán, Halaváts (10, 192. l.) pedig egyszerűen mediterránnak mondja.

A kvarcos gipszek egyik csoportja majdnem közvetlen az I., a másik csoportja pedig a II. vastag tufaréteg fölé települ. Mindkét szintbe tartozó gipsz lerakodást tehát egy-egy erős tufa hullás előz meg, még pedig majdnem közvetlenül, ami jó összhangzásban van a kovasav származását magyarázó feltevésével. Ha ez helyes, úgy a kősó alatt levő gipszek kvarcot nem tartalmazhatnak, de ilyen gipsz a Medencében a felületen még nem is ismeretes. Kétségesnek látszik a kvarc előfordulása a szarmat, különösen pedig a pannoniai koru gipszekben, mert a tufahullás ugyan még e korokban is tart, de nagyon csökkent intenzitással ahhoz, hogy a belvizek kovasav tartalmát lényegesen növelte volna, ha csak a tufáknak ilyen irányú szerepét nem vették át a kovasavas források (3. 144. l.)

Az anhidritek lerakódása után hátramaradt oldatban kovasav még mindig számottevő mennyiségben maradt. Erre vall az, hogy az anhidritet, illetőleg a gipszet a képződésben közvetlenül követő bitumenes mészkőben is gyakoriak a kvarcos-kalcedonos kiválások (4. I. 18. l.) A régibb korú, tehát kvarcot

nem tartalmazó gipszekre települő bitumenes mészkövekből ellenben hiányzik a kvarcos-kalcedonos kiválás, amint arról Magyarorbónál és Nagykapusnál meg is győződtem.

IV. Kvarctartalmú gipszek külföldi előfordulásai.

Az alábbiakból kitűnik, hogy a kvarctartalmú gipszek nem tartoznak a nagy ritkaságok közé, bár valószínű, hogy a rájuk vonatkozó irodalmi adatokat nem is tudtam mind összeszedni.

Legrégebben ismert előfordulás a spanyolországi. Innen kerülnek a gyűjteményekbe az u. n. „compostellai hyacinth”-ok, a mi gipszeinkben levő magános kristályokhoz hasonló körül kiképződött, de téglaveres kvarckristályok. Ezek Spanyolországban nagyon sok helyen található (17., III. 514; 18., 1401, 1402, 1426 l.), sőt Römer szerint (13., 1864., 778 l.) a spanyolországi keuper gipszre és sóagyagra valósággal jellemzők. Ilyen agyagból valók (Pireneusok E-i oldala, Aude) azok a „hyacinth”-ok is, melyekből Beaughey (14., 1892, 274 l.) anhidrit zárványokat irt le. Zirkel szerint (17. II. 675 l.) ebben a gipszet kísérő márgában kvarcon kívül aragonit és apró hematit kristályok is szoktak előfordulni.

A szóbanforgó keuper gipszekről később azonban kitűnt, hogy mészkövekből képződtek kénsavas források hatására (12., 1867., 134 l.; 13., 1881. II. 235 l.) s ilyenek a Baleari szigeteken és az Algierban több helyen előforduló gipszek is (17. II. 675 l.), mely utóbbiak szintén tartalmaznak kvarcot, sőt piritet, turmalint, anhidritet és baritot is (13., 1890. 96 l. 402 l.)

Kétségtelen, hogy ezek a gipszek genetikailag egy összetartozó csoportot alkotnak s így bennük a kvarc eredete is azonos.

A kvarcos gipszek másik jól összefoglalható csoportja az olaszországi. Ide tartoznak a Toscanai Érchegységben levő Soraggio, Sovicille, Chianciano és Campilio de Orcia előfordulások, melyeket G. D. Achiardi vizsgált meg részletesen. (14. XXXII. 523 l.) Az itt előforduló kvarc körül kiképződött és a mieinkhez hasonló kombinációjú kristályokat alkot, melyek anhidrit, limonit és pirit zárványokat tartalmaznak, a zavaros feketés színűek pedig szénemű zárványokat. Genetikai szempontból e gipszekkel B. Lotti foglalkozott, aki szerint (15. XVI. 370 l.) a Toscanai Érchegységben gipsz a felső miocenben, a raeti emeletben fordul elő s egyes helyeken a középső liasz és az eocen rétegek között is. A felső miocen gipsz kétségtelenül eredeti tengeri származású, a többi azonban mind metamorf, amennyiben mészkőből alakultak át kénes források hatására. Kvarc csakis ezekben a metamorf gipszekben van s ilyen gipszet a Toscanai Érchegységből még többet sorol fel Lotti, sőt a Giglio és a Giannutri szigetéről is, hol azok szintén tartalmaznak kvarcot.

A kvarc tehát jellemző ásványa ezeknek a metamorf

gipszeknek, így ebbe a csoportba számíthatjuk — bár távol esik — az Olaszország ÉNy. határánál, az Qulxnál levő gipszet is, mely szintén ugyanilyen származású (13., 1900 l. 27. l.), de benne kvarcon kívül csillám, pirit, turmalin, kén, dolomit, kősó és szfalerit is fordul elő.

A kvarcos gipszeknek eme spanyolországi és olaszországi csoportján kívül még sok helyről ismeretes kvarctartalmú gipsz. Ezek közül igen részletesen tanulmányozott a Jena melletti. Ez Zschimmer vizsgálatai szerint (16., XV. 457 l.) Chirotherium homokkőre (alsó trias) települ és csak a homokkővel érintkező keskeny zónájában tartalmaz kvarcot, mely 0,5—1,5 mm. hosszúságú körülkiképződött kristályokat alkot, telezsufolva anhidrit és gipsz zárvánnyal. Zschimmer e kvarcokat utólagos képződményeknek tartja s képződésüket kovasavas és magneziumcarbonatos oldatok infiltrációjára vezeti vissza. Valószínűnek tartja, hogy maga a gipsz is anhidritből alakult át és ezen átalakulás közben történt az említett oldatok beszívágása is.

A Coburgtól ÉNy-ra, a Streudorf melletti gipsz Schrauroth vizsgálatai szerint (12., V. 725 l.) az alsó keuper rétegcsoport egyik tagja s benne körül kiképződött kvarc kristályokat említ meg. Szerinte ezzel equivalens gipsz Coburgban még több helyen felszínre bukkan. Kérdés, hogy a Zirkeltől említett (17. III. 514 l.) kvarcos gipszek közül a tonnai és a fahnerni nem ezek közül való-é? Mindenesetre gyanítható, hogy közelebbi vizsgálatokkal itt is kibontakozna a kvarcos gipszeknek egy genetikailag összefüggő csoportja.

A kittelstahli (Eisenach mellett) gipsz fészket Senft (12., XIV. 173) másodlagos származásúnak tartja. Benne a kvarc (füsttopáz) körül kiképződött bipiramisos alakú alárendelt oszloplapokkal. Szt. Gotthard mellett, az Airolonál levő anhidrit maggal bíró gipszfészket is metamorf származásúnak tartják (13., 1889. II. 309 l.). Benne kvarc, csillám, steatit, turmalin, disthen és zirkon fordul elő. Indiában az északi Pandschab sóvonulat kíséretében fellépő gipsz is tartalmaz kvarcot, mely keskeny oszloplapokkal kombinált bipiramisos alakú s tej fehér, vagy rózsaszínű (14., I. 70 l.) Ugyancsak Indiában a Mari mellett levő gipsztelep is tartalmaz kvarcot. Maga a gipsz itt metamorf eredetű (15., 1908. 372 l.). Rogers leírása szerint (13., 1911. II. 187 l.) Kansas (Amerika) permi kősó telepeiben s az ezt kísérő agyagban olyan vékonyabb anhidrit rétegek fordulnak elő, melyek kvarc kristályokat, kősót, dolomitot, coelestint és piritet tartalmaznak. Az említettekén kívül Zirkelnél közelebbi adat nélkül még két kvarcos gipsz előfordulást találunk közbőlve: Recoaro (Vicenzától ÉNy.-ra) és Golling (Salzburg) (17., III. 514 l.) Végül megemlítem, hogy találtam alakatlan kvarcszemeket az Erd. Nemz. Múz. Ásványtárában levő egy gipszdarabban, melynek cédulája szerint a lelőhelye „Ischl”.

Érdekes, hogy az összes előfordulásoknál a kvarc a leg-

egyszerűbb formájában jelenik meg, melyben csak az oszloplapok kisebb-nagyobb fokú kiképződése az egyedüli változottság. A kristályok nagyságában is van bizonyos egyformaság, amennyiben 1 cm.-nél aránylag ritka esetben nagyobbak. Közös vonás az is, hogy a kristályok, melyek t. i. ilyen irányban is meg vannak vizsgálva, anhidrit zárványt mindig tartalmaznak, ha a bezáró gipsz metamorf származású is. Feltűnő ez különösen a Beaugey-től vizsgált kvarcoknál, melyek nem is gipszből, hanem agyagból származnak. (14., XX, 274. l.). Valószínűleg ezek a gipszből való kioldás után másodlagosan kerültek az agyagba, mint ahogy a kajántói előfordulásnál szó volt róla.

Zschimmeren kívül a kvarcok származásának kérdésére még csak G. D. Achiardi terjeszkedik ki. Ő a kvarcok eredetét úgy az olaszországi, mint a spanyolországi, továbbá a mari-i és a jenai gipszekben kovasavas források működésére vezeti vissza. (13., 1900. I. 12. l.) Úgy gondolom azonban, hogy a jenai gipszet, amely eredeti üledék, nem szerencsés gondolat egyformán bírálni el a többi gipszekkel, melyek metamorf származásúak. Ez utóbbiaknál a kvarc származásának az okát okvetlen a metamorfizáló tényezőkben kell keresnünk, ha t. i. a kvarcot a gipsszel egyidejű képződménynek tartjuk, mint azt Achiardi is felteszi. Hogy ezen metamorfizáló tényezők között geysir-féle kovasavas forrás is volt, ezt pusztán a kvarcok kedvéért felesleges feltenni, mert az ezek képződéséhez szükséges kovasav a metamorfizált anyagokban már eredetileg is meglehetősen.

A külföldi előfordulásokkal összehasonlításképpen az erdélyi Medence kvarcos gipszeiről röviden a következőket emelhetjük ki. Magános kvarckristályokon kívül itt jól kiképződött szferokristályok, alakatlan szemek és pszeudomorf alakok is előfordulnak. Ilyeneket a külföldi gipszekben levő kvarcokról az irodalom nem említi, bár valószínűleg — legalább részben — ezek ott sem hiányoznak. Maga a gipsz föltétlen tengeri származású, de mint anhidrit rakódott le. A kvarcok, — melyek a rostos gipszből mindig hiányoznak — utólagos származásúak s abból a finom eloszlású kovasavból képződtek, mely már eredetileg benne volt az anhidritben. A beszáradó tenger vízének magas kovasav tartalmát pedig a tufahullás s esetleg az ezen erupciókkal kapcsolatosan működő kovasavas források magyarázzák meg. Kvarc csakis a felső mediterrán gipszekben van, a fiatalabbakban legalább is kérdéses, az idősebbekben pedig egyáltalában nincs. A felső mediterranon belül azonban a kvarcos gipszeknek két szintája van, melyek közül a felső — legalább is a medence peremén — nagyon közel esik a szarmat emelet határához.

Az erdélyi Medence kvarcos gipszei úgy geografiailag, mint geologiailag és genetikailag is nagyon jól összetartozó egységet alkotnak s a beletartozó tagok száma a későbbi megfigyelésekkel mindenesetre még szaporodni fog. *Dr. Balogh Ernő.*

KÖNYV SZEMLE.

Szinnyei Ferenc: *A regény.* (A belső világ rajza a regényben.) Budapest, 1926. 8-r. 107 l. M. Tud. Akadémia. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIV. k. 9. sz.

Nem régen jelent meg Szinnyei Ferenc két kötetes hatalmas monografiája a magyar regény- és novellairódalom szabadságharcunkig nyúló fejlődéséről, amely hetedfélszáz lap terjedelemben öleli fel e műfaj első három évtizedének a legapróbb részletekbe is bevilágító történetét. (*Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig.* Budapest 1925—26. I—II. M. Tud. Akadémia.) Szinnyei e munkája méltán sorakozik azon monografiáink közé, amelyek a magyar szellem történetének egyes fejezeteit tudományos módszerrel rendszerezik s Császár Elemér regénytörténetével együtt (*A magyar regény története.* Budapest 1922. Pantheon.) hosszú időkre szóló alapvető jelentőséggel pótolja a magyar irodalomtörténetírás egy régóta nélkülözött hiányosságát.

De Szinnyei Ferencet tanulmányaiban nemcsak a regény fejlődése érdekelte, hanem a műfajnak a belső mivolta is. Oly kérdés ez, amelyre az irodalomban csak szórványos és hiányos választ kapunk. A regény elméletével foglalkozó önálló, széles mélyedés azonban nemcsak a mi irodalmunkban ritka, hanem másutt is meglehetősen gyéren mutatkozik ilyen irányú fejtegetés. Hosszabb-rövidebb pár értekezés s néhány megjegyzés mindössze, amit e kérdésről magyarul olvashatunk. A külföldi, különösen a német irodalomban már bővebben akad elméleti munka: ezek közül a leginkább olvasott *Keiter* és *Keller* *Der Roman* c. terjedelmes könyve épen tudományos szempontból nem kielégítő. Bizonyos, hogy a regényelmélet klasszikus műve még mindig nincs megírva.

Szinnyei Ferenc fenti munkája tehát már tárgyánál fogva is hiánypótló s egyetemes irodalmi szempontból is figyelemre méltó. Feladataul tűzte ki a regény főproblemáinak megvilágítását. Munkájának e részében a belső vagyis a lelki világ rajzával foglalkozik s arra a kérdésre felel meg, hogy milyen módon rajzolják a regényírók a belső világot vagyis milyen a lélek- és jellemrajz technikája. Tanulmánya tehát két nagy fejezetre oszlik: az elsőben a regény lélekrajzát, a másodikban a jellemrajzát elemzi. Lélekrajzon a lelki állapotoknak, jellemrajzon a lelki tulajdonságoknak a rajzolását érti. A lelki élet egységénél fogva a kettő igen szoros kapcsolatban van egymással s legfőleg csak abban különböznek, hogy a lélekrajzon a befejezetlenség, a jellemzésen pedig a befejezettség észlelhető. Kétféle lélekrajzot különböztet meg: elbeszélő és drámai lélekrajzot. Az előbbi az a mód, amikor az író maga beszéli el vagy írja le a lelki történéseket. Ez lehet pusztán gondolatok vagyis lelki funkciók rajza, de lehet pusztán érzelmrajz is. E kettőnél sokkal gyakoribb módszer a gondolatok és érzelmek együttes rajza, amely azt tárja fel, hogy miként erednek a gondolatokból érzelmek, az érzelmekből gondolatok s általában ezek miként szövődnek össze. Az érzelmek és gondolatok rajzát a testi jelek egészíti ki (szemkifejezés, arcjáték, taglejtés,

hanglejtés). E jelek rajzának háromféle módja van: egyszerűen megnevezik a testi jelenséggel kapcsolatos lelki működést, vagy képes beszéddel jellemzik, vagy a lelki működésnek csupán testi, külső jeleit rajzolják. A lélekrajzot azáltal teszik színessé és változatossá a regényírók, hogy feltűntetik a külső világ hatását a lélekre. Ez az eljárás szinte a végtelenségbe tolja ki a lélekrajz határait. Minél élesebb a regényíró megfigyelése s minél inkább tudja éreztetni ezeket a nyelv kifejező eszközeivel, annál mélyebb, finomabb árnyalatu és esztétikailag értékesebb lélekrajzot tud adni. A lelki történéseket továbbá tettek elbeszélésével is lehet rajzolni. Az ilyen lélekrajz kétféle lehet: akarati aktusok rajza vagyis a tettek motiválása és akcióleírás motiválás nélkül. A lélekrajz másik formája a drámai lélekrajz, mely a lelki történéseket dialógusban tárja fel. A drámai lélekrajz egyesítheti magában az elbeszélő lélekrajz összes módszereit. Itt igen fontos szerepe van a nyelvbéli kifejezésnek. Külön foglalkozik ebben a fejezetben az emlékezet, a képzelet, álom és zavaros lelki működések rajzával, amelyeknek formája lehet elbeszélő is és drámai is. Ezt a fejezetet a lélekrajz terjedelmének, előadási formáinak és a nyelvi kifejezés különböző módjainak vizsgálata rekeszti be s igen tanulmányosan szemlélteti, hogy a rendkívül bonyolult és elképzelhetetlenül finom strukturájú lélekrajz valóban lelke a regénynek, mellőzhetetlen művészi eleme, mely ha hiányzik belőle, erőtlén vagy hamis lesz a mű és semmi esetre sem éri túl a korát.

A belső világ rajzának a másik fontos eleme a jellemzés technikája. Ez is kétféle lehet: elbeszélő jellemzés és drámai jellemzés. Az előbbi lehet a lelki tulajdonságok rajza, az emberi élet külső rajza, az életmód rajza s a mindenkéül fontosabb tettek rajza. A drámai jellemzésben a regényíró a lelki tulajdonságokat a regényalakok beszédében közvetlenül tárja fel, ami a leghatásosabb mód az illető jellem szemléletes kidomborítására. Ezt a fejezetet is a jellemzés terjedelmének, formájának s előadásmódjának vizsgálata rekeszti be. A jellemzés technikájának általában ugyanolyan formái vannak, mint a lélekrajznak s a kettő egymással érintkezik, sőt össze is olvad. E kettő együtt adja a belső világ rajzát, vagyis az ember belső ábrázatát, ami az ókortól napjainkig legfőbb célja a regénynek. Módjainak fejlődése egyszersmind a regény tökéletesedése.

Szinyei itt ismertetett regényelmélete összefüggő és áttekinthető rendszerbe foglalása ama megállapításainak, amelyeket a magyar és a világirodalom klasszikus regényeinek éles megfigyeléséből és gondos elemzéséből vont el. E nagyon összesűrített vázlat korántsem szemlélteti megfigyeléseinek gazdagságát, de így is ráeszméltheti az érdeklődőt arra, hogy a teljesen eredeti szempontja, logikusan világos és rendszeres fejtegetése, kifogástalan tudományos módszere és nagy tájékozottságra valló adatsora merőben új világításba helyezi a regény belső világának két leglényesebb elemét. Azzal keveset mondunk, ha ítéletünket mindössze abban foglaljuk össze, hogy Szinyei Ferenc derék tanulmánya irodalmunk nagy nyeresége és hiánypótló munkája. Mi úgy látjuk, hogy a maga nemében a legjobb, amit e tárgyról bárhol eddig írtak. Esztétikusok és kritikusok, regényírók és regényolvasók egyaránt nagy haszonnal forgathatják.

Dr. György Lajos.

Irodalomtörténeti Füzetek. Szerkeszti és kiadja *Császár Elemér*. Budapest, Pallas nyomda. 1926. — 1. *Horváth János: Herczeg Ferenc*. Második kiadás. 28 l. — 2. *Császár Elemér: A magyar hűnmondák kérdésének mai állása*. Második kiadás. 31 l. — 3. *Ga-*

Lamb Sándor: *Huszonöt év a magyar társadalmi dráma történetéből.* 1867—1892. 32 l. (ismertette Csúri Bálint: Erdélyi Irodalmi Szemle. III. 197—198 l. Kristóf György: Pásztortűz. XII. 430 l.) — 4. Császár Elemér: *A Zalán futása.* 23 l. (ismertette Kristóf György: Erdélyi Irodalmi Szemle III. 198 l.). — 5. *A XX. század magyar irodalma kritikákban.* I. sorozat. Regények és elbeszélések 63 l. Ismertette: dr. Rajka László: Pásztortűz XII. 19. sz. — 6. Szabó Richard: *Endrődi Sándor.* 35 l. — 7. Kéky Lajos: *Gárdonyi Géza.* 40 l.

Semmi sem mutatja jobban a vállalat életrevalóságát, megindításának szükséges voltát, mint az, hogy a két első szám alig pár hónap alatt már második kiadást ért meg. Jele és bizonyosága ez annak, hogy irodalmunk közönsége, legalább annak műveltebb rétege, *öntudatos* irodalom élvező. Nem elégszik meg a művek pusztá elolvasásával és a napilapok rövid életű, kérész kritikájával, amelyekben gyakran nincs egyéb reklámnál. Mélyebbre néz tájékozódni vágyó szeme s kíváncsi az u. n. akadémikus műbírálat megállapításaira. Már pedig ezek idáig, szakfolyóiratokban jelenvén meg, csak évek mulva jutottak bele az irodalmi forgalomba a szerzők gyűjteményes kötetében, vagy az *Olcsó és Magyar Könyvtár* füzetében. Császár helyes fölismerésből származó vállalata nem keresztezi e két vállalat egyikét sem, hanem kiegészíti, erősíti. Az Olcsó- és Magyar Könyvtártól eltérőleg csak az irodalomtörténetre szorítkozik vállalatának köre. Az irodalom területén maradván azonban a füzetek tartalma, tárgyköre, szempontja élénk változatosságot mutat akár az író, akár a felvett problémát tekintjük.

Az I. füzet pl., amelyet Horváth János írt ugyan, de amelyiknek okfejtését elfogadta és magáévá tette Négyesy László, Császár Elemér, Papp Ferenc és Tolnai Vilmos is, a Herczeg Ferenc írói arcképét adja, még pedig olyan szempontból, amire szépirodalmunk történetében eddig példa nincs: *Az említett tudósok ezzel a jellemzéssel ajánlották Herczeget az irodalmi Nobel-díjra*, egy oly nemzetközi fórum figyelmébe, amelynek igenlő döntése a a megjutalmazott világirodalmi jelentőségének sankcionálása. A pályázati szabályok alapján adva volt az arcképre bocsátható megvilágítás egyetlen irányúsága: Kimutatni, hogy *Herczeg* irodalmi működése, abból is épen *Az élet kapuja* c. történeti regénye, megérdemli a nemzetközi hivatalos vagy félhivatalos kitüntetést.

E szempont még bennünket magyarokat is rendkívül érdekel. Élő széppróza íróink között kétségkívül a legnagyobbnak tudjuk és valljuk Herczeget. De sokan, részint a Herczeg politikai magatartásának az övétől különböző voltára, sokan a maguk irodalmi és erkölcsi ízlésétől vezetve, meglepődéssel eszmélkednek arra, hogy a hivatottak collegiuma Herczeget a Nobel-díjra érdemes, tehát világirodalmi értékű költőnek méltatja. Nos a Horváth János biztos ecsetvonásai, éles szemű és szabatos megállapításai meggyőző erővel hatnak ezekre a meglepődőkre is. Horváth nem hallgatja el különösen a Herczeg munkásságának első évtizede alatt felmerült vádak (hidegség, erkölcsi közömbösség), de kimutatja a vád felszínességét és alaptalanságát. Az akkori elbeszélők diákos humorával és komázó hetykeségével szemben Herczeg melegen, érzelmi áradozás és negédlés nélkül, de oly bansóséggel ír, mintha nem is törekednék hatásra. Művei már akkor a nemes költői eszményt szolgálták. (*Simon Zsuzsa, Láp virága.*) Aztán jön Herczeg 1900 utáni pályájának, „érett” korszakának ismertetése. (*Honszerző, Idegenek között, Arany hegedű, Pogányok, A hét sváb, Fogyó hold.*) és végül az opus coronandumnak, *Az élet kapujá-*nak tömör méltatása. Azokat a sorokat, amelyek az élet

kapuját ostromló Bakócz Tamás törekvéséből kiütköző magyar és világtörténelmi érdeket, a renaissance pápaság és a „barbár” magyarság viaskodásában rejtlő mély erkölcsi jelentést méltatják, lehetetlen ismertetni. Azokat olvasni kell. Horváth János, noha mondanivalóiban korlátozva volt, kitűnően világított rá Herczeg íróművészetének s különösen *Az élet kapujá-*nak abszolút becsére.

A vállalat 6. és 7. száma szintén írói arckép, de már csak a magyar irodalom közönsége számára. Ennek következtében okfejtésük is szélesebb, a praemissák előterjesztésében kevésbé korlátozott, mint a Horváth Herczeg Ference.

Szebő Richárd Endrődi Sándor írói arcképét adja. Az életrajznak rövid, majdnem repertoriumszerű összeállítása után Endrődi költői fejlődését vázolja. Előbb az irodalmi hatásokat keresi meg és igazolja (Legerősebb a Heine hatása, aztán a Petőfié, Vajda Jánosé és az Aranyé). Majd költészetének belső fejlődés rajzát adja, hogy mint szabadítja ki magát Endrődi érzelmeiben és kifejezésben a Heine hatása alól s válik reflexiója szocialissá és vallásossá, később hol szatirikus, hol elegikus hangba csapva át. Legrészletesebben a kuruc nótákat, bölcselkedő vallásos költeményeket és az anekreoni dalokat elemzi. Lirájának főjellemvonásául a szubjektív érzésből fakadást jelöli meg, melynek hangja egyrészt a halk lágyság, másfelől a szenvedély harsogása. Képzetele élénk, dekoratív; leírásra kevésbé kész. Elemzi elbeszélő költészetét (genreképek, elbeszélések, verses regény). Ezeknek ereje a részletek kiszínezésében, a hangulatok megérezkítésében van. Kerekded kompozíciót adni, jellemezni nem tud. Endrődi termékeny, hosszú pályája sikerekben elég gazdag. De nem elég önálló; magasabb fejlődést nem mutat. Legmaradandóbb értékük kuruc nótái. Erdeme még, hogy gazdag vallásos költeménysorozatot nyújtott. Epigonnak érezte magát s az is.

A tanulmány nagy tárgyszeretettel és bő ismerettel készült. A Badics emlékbeszéde és a Loósz István régebbi tanulmánya mellett Endrődi költészetének legrészletesebb jellemzése. Itt-ott azonban a gondolatvezetés nem elég határozott. Nem felel elég meggyőzően arra, hogy fejlődött-e Endrődi s miben áll fejlődése? Miben áll epigon volta? A problémát helyes alapra helyezi, de nem fejt ki tüzetesen. Egyáltalán bizonyos határozatlanság érzik a tanulmányon. Ez tekintettel az író gazdag ismeretkörére, ha nem is épen erény, de semmiesetre nem oly hiba, mintha kellő ismeret nélkül nagyhangú kijelentésekre ragadtatná magát.

A *Kéky Lajos Gárdonyi*-ja ellenben a gyakorlott essayista minden jelességével ékeskedik. Anyagát, a Gárdonyi költészetét, nemcsak jól és részletesen ismeri, de teljesen ura is mondani-valóinak. Minden ismeretét épen a maga helyén érvényesíti. Gondolatvezetése is ép oly biztos, mint amilyen világos és emelkedett stílusa. Az életrajzi vázlat után (*Kéky Cziglernek*, Szabolcska L. *Ziegler*-nek írja a G. eredeti családi nevét. Rácz L. is *Ziegler* alakban írta ki a sárospataki főiskola anyakönyvéből. Úgy tetszik, ez a helyes!) munkásságának főbb mozzanatait említi fel, hogy aztán a Gárdonyi költészetét jellemezze. Gárdonyi világfelfogásának magva bizonyos harmónia, resignált, de a világrénddel megbékélt s az élet sorába beletörődött megnyugvás, mely a kereszténységnek, tolsztojizmusnak és a buddhizmusnak sajátos keveréke. Melancholiája menekül az élet szerény örömeihez, az egyszerűhöz, az idillihez. A falut szereti annyira, hogy innen vett alakjaival egynek éri magát. Megfigyelő ereje eleven, szemléletes, képzelete szabatos. Fogékony a zenei hangulatok iránt. Mint maga, úgy személyei is szeretik a magánosságot, a merengést, amely gyakran különccé teszi őket. Szereti a természetet, virágot, állatokat. Azokban is lelkes lényeket lát. Gazdag humora sajátosan

magyar. Realis és magyar, erotika és mocskos beszéd nélkül Kompozíciója gyakran lassu menetű, kivált terjedelmesebb alkotásai-
ban. Ebből azonban kimagasló kivétel *A láthatatlan ember*. Elő-
adása színes, friss, egyszerűségében is hatásos, ritmikus és művé-
szi. A hitnek, szeretetnek, emelkedett erkölcsi felfogásnak szavai
hangzanak felénk műveiből férfias őszinteséggel és melegséggel.
Csak esztétikai hatásra törekszik és csak artistikus eszközökkel,
Íróihivatását ritka hűséggel töltötte be. Ime a Kéky tanulmányá-
nak menete. Még csak annyit, hogy a találó idézetek nemcsak a
Gárdonyi kedves és gazdag lelkét hozzák közelünkbe, de ked-
vessé, közvetlenné teszik a Kéky stílusát is. Jól esik az ő kalauzo-
lása mellett bejárni a Gárdonyi világát.

A 2. sz. füzet *Császár Elemér* tanulmánya a magyar hún-
mondákkérdésének mai állásáról. Ismertetését más helyen veszi
az olvasó. Itt csak a vállalat tervébe illeszkedés szempontjából
érintjük meg azt, hogy ez a füzet is, épen mint Császárnak a Za-
lán futásáról írott jellemzése, irodalmi életünk legelevenebb problé-
máját öleli föl. A Zalánt a százados évforduló, a hún-mondák
problemáját pedig a legújabb nyelvészeti és történettudományi
kutatások teszik érdekfeszítően időszerűvé.

A 3. és 5. füzet tárgyköre ismét másnemű, de rendkívül ér-
dekes. A *Galamb Sándor* (már méltatott) tanulmánya a magyar
dráma történetének a kiegyezést követő negyedszázadát ismerteti.
Az 5. füzet regényekről és elbeszélő kötetekről irt egykorú irodalmi
kritikák gyűjteménye. Tehát legújabb irodalmunk műfajok szer-
int való fejlődésére eszméltet. Mindkét füzet jó szolgálatot tesz
mind a szakembereknek, mint az irodalom közönségének. Különö-
sen a regények és elbeszélések kritikáinak gyűjteményét üdvözöl-
jük és a legélénkebb várakozással vagyunk a sorozat folytatása
iránt.

Mi is van e füzetben? A jelen század első negyedében meg-
jelent legkiválóbb szépprózai műveknek kritikái. Herczeg 3, Mó-
ricz, Szemere, Tormay, Tömörkény 2—2 és Ambrus, Bartóky,
Csathó, Gárdonyi, Kaffka, Pekár, Szabó és Zilahy 1—1 művéről
megjelent kritikák gyűjteménye e füzet. A kritikusok pedig
Beöthy, Császár, Dóczy Jenő, Hartmann János, Herczeg Ferenc,
Horváth János, Kéky Lajos, Papp Ferenc, Rédey Tivadar, Riedl
Frigyes és Voinovich Géza. Tehát a névsor a lehető legelőkelőbb
így is, úgy is, ha nem is teljes. Mint a megbírált művek és kriti-
kusok, úgy az egyes bírálatok szempontjai is különbözők. Egyben
azonban megegyeznek: *Jót s jól* — ebben áll az írói érdem nagy
titka.

Dr. Kristóf György.

Gálos Rezső: *Legrégibb Bibliafordításunk.* Budapest,
1926. 8-r. 40 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. Császár Elemér
9. sz.)

Ez a tanulmány felfogásának és eredményeinek újdonságá-
val gyökeresen megváltoztatja a régi magyar irodalomtörténet
egyik fontos kérdéséről való ismereteinket. Gálos új megállapí-
tásai szerint pontatlanul neveztük idáig a Bécsi-, Müncheni- és
Apor-kódexet az első magyar bibliafordításnak, mert: Mindhá-
rom liturgikus könyvnek a fordítása. 1. A Müncheni-kódex evan-
geliarium; 2. az Apor-kódex egy psalteriumnak a töredéke, amely-
ben a régi minták szerint benne vannak a canticumok, A Symbo-
lum Athanasii és egyes himnuszok; 3. a Bécsi-kódex egy lectiona-
riumnak, pontosabban egy régi nocturnalinak az őszi részéből
való töredék. (8 l.) Bizonyítékok: Az Apor-kódex szerkezete és

tartalma; a Mücheni-kódex naptára, naptárkereke és a Máthé evangéliumának perikopa-jelzései; a Bécsi-kódex sorrendje és a kis próféták prologusai. A három kódex olyan liturgikus könyvnek a fordítását tartotta fenn, amelyeket a mai szerkezetű breviáriumok előtt használtak. (221.)

A szerzőség dolgában az a megállapítása, hogy a szerző a bencés-rend tagja volt. Erre a következtetésre érdekes összehasonlító naptár-tanulmányok eredményein át jut el. Már Gálos előtt is voltak, akik ferences vagy premontrei alkotást láttak ezekben a kódexekben. Gálos azonban kimutatja, hogy a ferencesek és premontreiek sajátos rendi és liturgikus officiumi ismertető jelei hiányoznak belőlük s ezzel szemben igenis megtaláljuk a bencésékéit.

Tehát így áll az első magyar „bibliafordítás” ügye a legújabb tudományos kutatások világánál. Ebből következik a második rész: a kérdéses kódexeket nem huszíták fordították, de még csak nem is másolhatták. A huszíták nem ismerték el a pápát, pokolra kárhoztatták a rendalapítókat, elvetették Szűz Mária tiszteletét stb., már pedig itt a naptár 23 szt. pápa ünnepét sorolja fel, Szt. Benedek v. Agoston napja piros betűs ünnep, az Apor-kódex mélyeséges Mária-tiszteletéről tanuskodik stb. — A huszita eredet ellen felhozott érvek során kimutatja, hogy a Tamás és Bálint huszita pap szerzőségének balhite úgy került a köztudatba, hogy egy, a ferencrendi krónikának gyulafehérvári kéziratába későn (csak a XVIII., sz.-ban) bekerült hibás megjegyzést (mely a krónika müncheni testvér-kéziratában nincs is benne), egykorú, XV. sz.-beli és helyes adatnak fogadták el. Németi György tehát 1466-ban Tatros városában bencés liturgikus könyvet másolt, nem pedig huszita bibliafordítást. Az eredeti fordítást már csak azért sem végezheték Moldovában az 1439-ben Moldovába menekült huszíták, mert a naptár tanubizonyosága szerint az eredeti 1416—35 közt készült.

Gálos újraértékelő kutatásainak eredményeit a további kutatások s az egyes liturgikus kérdések szaktekintélyei bírálják majd el végérvényesen. Annyit azonban már most is el kell fogadnunk, hogy az u. n. „első bibliafordításunk” voltaképpen kath., bencés liturgikus alkotás, breviárium, officium fordítás, amelynek semmi köze sincs a huszítákhoz. Újabbán ilyesféle nézet merült fel a román irodalom huszita vonatkozásairól is. Az első román nyelvemlékeket u. i. a román irodalmi köztudat a XV. sz.-beli huszita hatásból vezeti le. R. Rosetti ezzel szemben a kath. eredet mellett foglalt állást.

Megjegyezzük azonban a 39. laphoz, hogy a kolozsmonostori apátságot nem IV. Béla alapította (különben is I. Bélát emlegette a szakirodalom), hanem Szt. László (Karácsonyi János kutatásai szerint) s hogy arról még 1515 után sokáig vannak adataink.

Dr. Bitay Árpád.

Erdélyi Lajos: *Magyar nyelvi tanulmányok.* I. kötet. Budapest 1926. 8-r. 157 l.

E könyvben fontosabb nyelvészeti tanulmányait gyűjtötte össze a szerző, ki a nyelvészeti irodalom terén igen szép eredményekre és multra tekinthet vissza. Fiatalon tűnt fel első tudományos értekezésével, melyben az *összevont mondatnak* még azután is sokáig kísértő babonáját oszlatta el. E fogalom lélektani lehetetlenségét kimutatván, kifejti tanulmányában, hogy az ilyen-fajta mondatokban nem összevonásról kell beszélnünk. Egy más e körbe vágó dolgozatában a mondattani *ráértés* fogalmát tiszt-

tázza lélektani alapon. Nyelvészeti búvárlatainak nevezetes része a székely, különösen a *háromszéki nyelvjárásra* vonatkozik. A szerző mint a Székelyföld szülőtte éveken át búvárolta a háromszéki nyelvjárást, tüzetes tanulmányban mutatta be a háromszéki igeidő-használatot, adalékokkal járul a székelység nyelvjárás térképéhez, majd összehasonlító nyelvjárástani alapon a brassómegyei, háromszéki és gyimesi csángók eredetét kutatta. A *népnyelv tanulmányozása ügyében* írott tanácsait nagy haszonnal forgatja a kezdőgyűjtő. Egyik legfontosabb tanulmányában a *Gyulafehérvári sorok* szerzőjét, pontos szövegét és versváltát tisztázza. Mindezen tanulmányok több mással együtt (*Ertelmi egyezés a magyarban, finnben és törökben, Budenz József emlékezete, A háború mondattanából* stb.) egyes folyóiratokban szétosztórtan jelentek meg s összegyűjtésükkel a szerző nemcsak tudományos célt szolgál, hanem a népnyelv iránti érdeklődést is igyekszik fölkelteni. E tanulságos és hasznos könyvet szívesen ajánljuk főiskolai hallgatóink, tanáraink, tanítóink figyelmébe.

Dr. Csűry Bálint.

Magyar Etymologiai Szótár. VIII. füzet. (Csobontos, Drau.) A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából írta *Gombocz Zoltán* és *Melich János*. Budapest 1926. 4-r. 1121—1280 l.

Hosszas kénytelen szünet után végre megjelent az *Etymologiai Szótárt* tovább folytató VIII. füzet. Reméljük, hogy anyagi körülmények nem gördítenek többé súlyosabb akadályt e várva-várt nagyfontosságú munkának élénkebb tempóban való megjelenése elé.

A kítünő szerzők az eddigi füzetekből már ismert gondolattal pontossággal rajzolják meg az egyes szók történetét és családfáját. Könyvészeti adalékaik mintaszerűek s minden számbavehető megfejtési kísérletre kiterjeszkednek. A szerzők munkájának természetét csak az érti meg igazán, aki tudja, hogy a tudományos értelemben vett szőfejtés milyen fiatalkorú a mi „testvértelen” nyelvünk búvárlatában. Mennyivel könnyebb pl. az indogermán nyelvek etymologusainak a keresztül-kasul búvárolt indogermán nyelvcsalád erecskéiben eligazodni! Szerzőink aránylag csekélynek mondható tudományos eredményre támaszkodhatnak. Annak is legnagyobb részét maguk produkálták. Mondhatni ők maguk fejtik meg az anyag túlnyomó nagy részét. Szigorú tudományos módszerükre jellemző, hogy a saját régebbi megfejtéseiket is revideálják s csak azután mondják ki a végleges döntő szót, amelyre aztán bátran építhetni.

Az etymologia tulajdonképpen a szavak geneológiája. A szavak társadalmában is, mint az emberekében, vannak ősi eredetű családok, melyek története visszakisérhető a legrégibb időkbe, amikor a rokon népekkel még közös testvériségben éltünk. Vannak jövevények, melyek nyelvünkben lassankint polgárjogot nyertek s népes családot, alapítottak. Vannak viszont olyanok is, melyek a mienkből más nyelvekbe vándoroltak s ott szereztek polgárjogot. Az etymologus a szavak őseit kutatja s családfájukat állítja egybe. E családfát gyakran igen messze időre vissza lehet vinni, igen sokszor azonban — kellő adatok hiánya miatt — a szónak csak nyelvünkben való életét lehet végigkísérni, sőt igen sok olyan szó is van, melyet eddigi ismereteink alapján semmiféle családfában elhelyezni nem lehet. Szótárunk — igen helyesen — nem csupán kész etymológiák, kiderített szócsaládfák gyűjteménye, hanem olyan problémák tára is, melyek megoldása a jövő feladata lesz. Számos cikke végződik ezzel a lemondó dön-

téssel: *Eredete ismeretlen*. De még ezek egyikénél-másikánál is megadják legalább az irányt, mely felé tájékozódni lehet.

Bizonyára érdekelni fogja olvasóinkat, ha az új füzet cikkei közül néhánynak itt bemutatjuk az eredményét. Igen érdekes pl. a *csoda* címszó, melyből megtudjuk, hogy e szóról a legrégebb adatot egy 1198-ból való oklevél őrizte meg, nyelvünkben népes családot alapított s hogy a szláv *csudo* szó átvétele. A *csók* szavunk ellenben számos származékával együtt szókincsünk eredeti rétegéhez tartozik s több rokonnyelvből kimutatható hasonló jelentéssel. A *csokoládé* szóra az első adatot Apor Péternél találjuk (1736), végső forrása a mexikói *chocolatl* (= kakaowasser), de hozzánk részint az osztráknémetből, részint az olaszból és a hazai latinból került. Eredeti szavaink közé tartozik a nagycsaládú *csomó* szó is (mordvin *sulmo*, finn *solmi*). A *Csongrád* tulajdonneve egy délszláv *Csongrád* átvétele. Az Erdélyszerte ismeretes *csoré* szó cigány eredetű: a *csorro* szó átvétele, mely a cigányban azt jelenti: *szegény, árva*. A *csömör* szavunk szláv eredetije: *csemer* még *mérget* jelent. A *csusza* szavunk a *csúszik* származéka. A *csutora* szót szláv közvetítéssel az oszmanliból kaptuk. A *dákó* szó spanyol eredetű, de mi az osztráknémetből vettük át a mult század első felében. A *dalia* szerb közvetítéssel hozzánk jutott oszmanli szó. Viszont a *daru* már eredeti szavunk, mely hasonló jelentésben a vogulban, osztyákbán, zürjénben stb. is megtalálható.

Nyelvtudományunknak e nagyjelentőségű alkotása a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában jelenik meg. Előfizetési ára füzetenkint 6 pengő (75 ezer korona), bolti ára 8 pengő (100 ezer korona).

Dr. Csúry Bálint.

Gombocz Zoltán: *A magyar történeti nyelvtan vázlatja.*

IV. Jelentés. Pécs, 1926. A Danubia kiadása. 8-r. 114 l. (Tudományos Gyűjtemény, 16. szám.)

A Pécssett megjelenő Tudományos Gyűjteménynek Gombocz jelentéstani vázlatával igen értékes kötetet jelent meg. Szerzőnk nem csupán nyelvtudós, hanem a filozófiának a nyelvtudománnyal érintkező kérdéseiben is alaposan képzett elme, kinek e könyvben kifejtett jelentéstani rendszere éveken át érvelve és építve, a legújabb semasiológiai eredményekkel gazdagodva áll előttünk.

Szerzőnk mutatta bé még kora ifjúságában minálunk *Wundt* *Völkerpsychologie*-jének nyelvtudományi részét magyar példákkal illusztrálva. *Wundt* nagyjelentőségű munkájából indul fejlődésnek az ő eredeti rendszere, melyet első formájában a Magyar Filozófiai Társaságban ismertetett 1911-ben.

Wundt rendszerének két nagy hibájára utaltak rá a bírálói. Egyik a szabályos és szórványos jelentésváltozás mesterkélt és erőszakos különválasztása, a másik pedig az, hogy a jelentést egynek veszi a fogalommal s a jelentésváltozást fogalomváltozásnak tekinti. E felfogás számos tévedésnek volt kútforrása a jelentéstani terén. Szerzőnk e tévedések kiküszöbölése végett új feleletet keres arra a kérdésre, hogy mi tulajdonképpen a jelentés. Gombocz a szó logikai alkatában három főrészt különböztet meg: a *név* a *jelölő* v. *jelentő*, a hozzáfűződő *értelem* a *jelölt* v. *jelentett* s végül a *jelentés* funkciója. A *jelentést* v. *jelölést* nem azonosíthatjuk a szónak a név által jelölt *értelmével*, nem mondhatjuk pl., hogy a *róza* szó „jelentése” a rózsának a névtől elvonatkoztatott „ideája.” „A jelentés a *névtől* és az *értelemtől* egyaránt elválaszthatatlan.” Nem egyéb, mint a név és a hozzáfűződő értelem kölcsönös viszonya. „A jelentés... funkciófogalom: a névnek az az ereje, hogy

képzettartalmat jelent, megjelenít s a szó értelmének az a tulajdonsága, hogy névhez kapcsolódik.” E meghatározás egészen új alapokra fekteti a jelentésváltozás fogalmát. Nem a szó értelme, nem a fogalom változik meg, hanem a név és értelem kölcsönös viszonya: a név nem a régi értelmet jelöli, hanem egy más értelemmel lép jelölési viszonyba.

Gombocz jelentéstani rendszere a lehető legegyszerűbb és legáttekinthetőbb. A jelentésváltozásoknak két főfajuk van: 1. olyan természetű változás, melyben *a név átvonódik* egyik értelemről a másikra; 2. olyan változás, melyben *az értelem átvonódik* egyik névről a másikra. A névátvitelt a tárgyképek, az értelem átvitelét a hangképek associatív kapcsolata teszi lehetővé, mely vagy *hasonlóságon* vagy *érintkezésen* alapul. E szerint a jelentésváltozásnak van négy típusa: 1. Névátvitel a tárgyképek *hasonlósága alapján*. Ez lehet *tartalmi* (a korszó *szája*) vagy *hangulati* hasonlóság (*nehéz* szag, *rikító* szín). 2. Névátvitel *érintkezési képzetársulás* alapján olyan esetekben, mikor a tudatban együtt vagy közvetlen egymásután jelentkező képzetkomplexumok cserélnek nevet (pl. A korszó a víz alá *merült* = tele merítődött s emiatt el-súlyedt. Itt *merül* = *sülyed*.) 3. Jelentésátvitel a nevek hasonlósága alapján (pl. *iroмба* eredetileg, „szürkés tarka”, de az *otromba* hatása alatt értelmet cserélt: „idomtalan, nehézkes”). 4. Jelentésátvitel a nevek syntagmatikus kapcsolata alapján (*da-gaszt* = kenyeret *dagaszt*, *szabó* = ruha *szabó* mester). Az 1. magában foglalja Wundt asszimilációs (állandó és változó uralkodó jeggyel) és komplikációs (egyszerű és másodlagos komplikációs) jelentésváltozás típusait. A 2. és 3. egészen új típus fölvétele. A 4. a *tapadás* szerencés műszavával Wundt *Begriffsverdingungja* nyelvtudományi irodalmunkban is szép multa tekint vissza.

Az új magyar jelentéstan nyeresége a magyar nyelvtudománynak, élénk, könnyed stílusa pedig érdekes és vonzó olvasmánnyá avatja.

Dr. Csúry Bálint.

Melich János: *A honfoglaláskori Magyarország* (első rész 2.) Budapest 1926. 8-r. 81—160 l.

A külföldi szakirodalom máris fölfigyelt a szerző nagyjelentőségű kutatásaira, melyek a honfoglaláskori Magyarország földrajzi és személynévei alapján világot derítenek a történelem e homályos lapjára. *Szemlének* 1925. évfolyama (74—76. l.) beszámolt az első füzet eredményeiről, melyeknek lényege az, hogy a bizánci birodalom érdekkörébe eső keleti területen (Duna—Tisza köze, Tiszántúl, Erdély, Szerémség) a honfoglaló magyarság még bolgár-török nyelvű lakosokat is talált s a magyarságtól elfoglalt területen a honfoglalással nem szűnt meg a török műveltség hatása.

Törökökön kívül találtak a honfoglalók a Szerémségben, Duna—Tisza közön, Tiszán túl és Erdélyben szláv nyelvű népeket is. A nyelvi és történeti adatok szerint a Közép- és Al-Duna mentén meg a Balkánon a VI. század előtt állandóan letelepedett szláv népek nincsenek. Nyelvi bizonyítékok azt tanúsítják, hogy a szlávok ezekre a helyekre a germánok után, a VI. század folyamán kerültek. A Szerémségben és keletre a Duna mentén le Vidinig a VI—VII. század óta földrajzi nevek tanúsága szerint letelepedett szláv lakósságnak is kellett lenni. A honfoglaló magyarság a Dráva—Száváköz középső részét foglalta el, a Szerémséget pedig a X. század első felében vette birtokába. Hogy itt a X—XII. szá-

zadban s később a tatárdúlástól a XVI. század elejéig jelentős magyarnyelvű lakosság volt, azt nemcsak történetírók adatai (Konstantinos Porphyrogenetos. Jirecek), hanem magyar földrajzi nevek is bizonyítják (pl. a szerb-horvát *Kupinovo, Sotin*, a verőcemeyei *Csepin*, az egykori valkόμεyeyei *Otin* a XVI. század előtt még magyar nevűek is voltak: *Külpiün Kölpén, Szata Szota, Csapa, Atya*, melyek mind régi magyar személynévnek). A körögyi (Szerém m.), rétfalvi (Verőce m.) haraszi és szentlászlói (u. ott) magyarok annak a magyarságnak a maradványai lehetnek, mely itt a X. század óta lakik s mely közt a XV. század első felében a huszitizmus oly erősen el volt terjedve. (A szerémségi Ujlakról való lehetett Ujlaki Bálint, a XV. század első feléből való magyar bibliának egyik fordítója.) A XV. század első felében a magyarság jó nagy része innen vallási okokból Moldovába vándorolt, ahol mint csángó magyarság ma is lakik, otthon maradt része pedig a török világ zivatarai között megfogyatkozott. A különben sem sűrű lakosság a XII—XIII. században vendégnépekkel (pl. olaszokkal) is gyarapodott. Bizonyos azonban, hogy a Szlavoniában ma élő nyelvek között a magyar a legrégebb honos. Földrajzi nevek alapján kétségtelen ugyan, hogy a honfoglalók itt szláv lakosságot is találtak s hogy a X—XII. században a magyar és szláv itt békésen egymás mellett, sokszor pedig együtt, egy faluban lakott, de az is bizonyos, hogy ezen szláv lakosság nyelve nem a ma ott lakó szlávtság nyelve volt. Ebből a ma már ismeretlen délszláv nyelvből való a magyar *Száva, Dráva, Szalánkémén, Eszék*, és *Zimonymak* régi magyar neve is: *Zemlin Zemlen Zemlén*: (Zimony kései átvétel a szerb *Zemunból*); továbbá az ómagyar *Vulkonvár (Valkóvár* és a szerb *Vukovár*, már Szent István korában a hasonló nevű magyar vármegye központja, melynek a középkoron át túlnyomó részben magyar lakossága volt); úgyszintén a régi magyar *Pozsega Pozsoga* és a verőcemeyei *Szagyóca Zagyóca* középkori magyar folyónév. Ugyanebből a kérdéses délszláv nyelvből ugyanolyan földrajzi nevek a Duna—Tisza közén s attól feljebb is vannak s szintén nem magyarázhatók meg mai ottani szláv nyelvből pl. a tótból. Ilyen pl. a *Zagya* folyó neve, továbbá a *Zemplén, Nógrád, Csongrád*, az Abauj-Torna névben szereplő *Torna (Turna)* szó, mely helyeknek magyar lakossága honfoglaláskori magyar település. E délszláv nyelvre még számos jellemző földrajzi nevet elemez a tudós szerző (*Tapoly, Tapolca, Long, Kanizsa* stb.), melyek alapján valósággal rekonstruálja ezt a nyelvet. Végül a következtetésül kimondja, hogy az összes nyelvi jelenségek vallomása szerint *Anonymus Salánja* birtokain (a Szerémségben, a Duna—Tisza közén fel Sáros és Ung megyéig) a szláv lakosság délszláv nyelvű volt; ez a nyelv a fennmaradt földrajzi nevek vallomása szerint *bolgár-szláv* nyelv volt. Ezek a szerémségi és duna-tiszaközi IX. századi szlávok egy nyelvhez és egy néphez tartozók lehettek s magukat *szlovenin*-nek (többszörben *szlovene*-knek) nevezhették. Hogy pedig ezek a honfoglaláskori délszlávok a mai Balkánról, az akkori Bulgária területéről költöztek a Duna—Tisza közére (Anonymus híradása szerint „a görög császár segélyével és tanácsából”), azt Anonymusnak egy kétségtelenül hiteles adata bizonyítja.

A továbbiakban a szerző a Szerémségtől keletre, az Erdélyben s a vele határos részekén lakó szláv népre tér át. Mivel azonban fejtegetését a most sajtó alatt levő részben fejezi be, e kérdés körül való vizsgálatait csak e rész megjelenésekor olvashatjuk.

Dr. Csűry Bálint.

A hún-mondák legújabb irodalmából. 1. *A magyar hún-hagyomány és hún-monda.* A Magyar Tud. Akadémia Röck Szilárd jutalmával kitünteteti pályamunka. Irta: *Hóman Bálint.* Budapest. 1925. Studium. 107 l. — 2. *A magyar hún-mondák kérdésének mai állása.* Irta: *Császár Elemér.* Második kiadás. Budapest. 1925. Pallas 31 l.

A hún-magyar kapcsolat a magyar tudományosságnak egyik legtöbbet vitatott problémája. A naiv és teljes azonosításból a kapcsolat merev tagadásáig a felfogásoknak és elméleteknek egész sorát bizonyították magyar és nem magyar tudósok. A sok és elentétes felfogás között kivezető útra találni már-már lehetetlennek látszott. A világháború után a problema új érdeket támasztva merült föl. Még pedig most már nem en bloc vették vizsgálat alá az egyes tudósok és tudományágak, hanem részletezve, mindenik első sorban csak a maga szempontjából. Így vált lehetővé a probléma előbbrevitele.

Az első lépést a nyelvtudomány tette meg. *Gombocz Zoltán* nyelvi alapon állapította meg a magyar nyelv finn-ugor alapelemeinek bolgár török elemekkel való keveredését s a két elemből egységes ethnosszá alakult magyar nép hún nemzeti tudatában jelölte meg a hún hagyomány magvát. A *Gombocz* megállapítását más oldalról is igazolta *Németh Gyula* és *gr. Zichy István.* A nyelvtudomány így a maga feladatát elvégezte a problema gyökere körül. A történettudományra hárult az a teendő, hogy a hún-magyar történeti kapcsolatra nézve újra felvegye a fonalat: *ősi történeti tudat volt-e a húnshármazás hagyománya a magyaroknál vagy idegenektől kölcsönzött fikció?* *Gomboczék* nyelvi alapon igazolták az azonossági gondolat nem költött és nem kölcsönzött voltát (*Gombocz* dolgozatát ismertette *Csüry Bálint.* Pásztor-tűz 1923. évf.).

A történettudományra háruló feladatot *Hóman Bálint* vállalta és végezte el a címben jelzett tanulmányában olyan tudományos erudicióval és éleselméjűséggel, mely művét történettudományunknak legújabb fellendült fejlődésében is egyik legjelentősebb alkotásává teszi. (A *Hóman* művét szintén ismertette volt *Csüry Bálint* is. Pásztor-tűz 1925. évf. 297—8 l.). A *Hóman* tanulmánya voltaképpen a hún-hagyományt fentartó krónikák forráskritikai elemzése. Ugyanis az u. n. hún-mondák a magyar nép tudatából kivesztek, sem írásban, sem élő, szó-hagyományként, sem verses, sem prózai alakban fenn nem maradtak, csak a középkori krónikákban, tehát történeti művekben. Már most az a kérdés, hogy a hún-hagyományt a középkori krónikák valamely írott forrásból vették-e át, vagy pedig a krónikairók koholták. *Hóman* kimutatja, hogy a hún-hagyomány nem származik külföldről és írott forrásokból. Mert a külföldi krónikák a hún és magyar népet külön népnek ismerik, határozottan külön választják és a hún-magyar azonosságról, a hún-hagyományról nem tudnak semmit. A hún-hagyomány itthon ered s terjed el ama XI. században elveszett *Gesta* nyomán, mely valamennyi krónikánknak őseül tekinthető. A *Gesta* írója koholta tehát a hún-hagyományt? *Hóman* erre is határozott nemmel felel, mert mind a krónikaszerző, mind a középkor történetiszemlélete az efféle eljárást eleve kizárja. Ennek következtében a *Gombocz-Németh-Zichy* nyelvtudományi álláspontjának figyelembe vételével *Hóman* arra a végeredményre jut, hogy a hún-magyar azonosság gondolata nem a mai haza területén kialakult fikció hagyomány, nem külföldi kölcsönzés, hanem a honfoglaló magyar nép, illetőleg a nép finn-ugor elemeivel a honfoglaláskor már teljesen nyelvi és ethnikai egységben összeforrt bolgár nemzetségeknek, első sorban az *Árpád*-nemzetség-

nek, Keletről magával hozott, történeti tudaton alapuló, ősi hagyománya (50 l.). És bizonyítja Hóman, hogy az V. sz. ban néppé fejlődött magyarságnak állandóan volt hún-történeti hagyománya, tudott származásának eredetéről. Ezek alapján külön vizsgálja a magyar hún-hagyomány alkotó részeit és külön a székelyek hún-hagyományát s arra az eredményre jut, hogy az élő, a történeti hún-hagyománynak csak a következő elemei vannak: 1. az azonoság történeti tudata; 2. az a hit, hogy az Arpád-nemzetség egyenes ágon Magyarót származik (aki a VI. sz. -ban hún király volt) s így Magyaron át Attilától; 3. a nőrablás és összeházasodás a Duló dinasztiaival és Attila. A hún-hagyomány többi elemei későbbiek vagy idegen eredetűek s utóbb gyarapították meg, mint mondák, a történeti hún hagyományt.

A nyelvtudomány és a történeti vizsgálódás eredményei természetesen költészetünk történetét, az irodalom tudományát is érdeklik. Hisz egyrészt a hún-hagyomány, a hún-mondák költészetünknek mindenkor bővíző forrásaül bizonyultak, másrészt az irodalom elméleti problémáival is szorosan összefüggnek. A nyelvtudományi és történeti lépésre logikusan következik az irodalomtörténet megmozdulása. Ez a *Császár Elemér* tanulmánya. Császár első sorban irodalomtörténeti szempontból foglalja össze és ismerteti a kérdés fejlődését Hómanig bezárólag és a Hóman eredményét elfogadva, de a részletekre vonatkozó kételyeit el nem hallgatva (A Gesta feljegyzésének és az élő hagyománynak tartalmilag azonosítása. A későbbi gyarapodások kizáróan eredet szerint az ősi hún-hagyományból, holott *valószínűbb*, hogy ezek is inkább ősi elemek, mint kölcsönzések.). A magyarságnak hún-mondái nem voltak, de volt történeti hún-hagyománya, amelyet a XI. sz. Gesta jegyzett föl s amelyet a magyarság nem a húnokra, hanem önmagára vonatkoztatott. S így ez a hagyomány a magyar nemzetnek, az Arpád-nemzetségnek eredet mondája. Hómannak ebből a tételéből a hagyomány és monda, továbbá a tudat fogalmának az értelmezése érdemel különös figyelmet. A történeti tudat és monda elkülönítése és szembeállítás a Császár szerint jogos és szükséges, míg a hagyomány és monda fogalmáé kevésbé. Hagyomány, aminek történeti magja van, a monda, a képzelet szüleménye. De a néplelek (itt a XI. sz. magyar nép) ilyen különbséget nem tesz. Hiszi, hogy amit elbeszél, igaz történet. Irodalomtörténeti szempontból a történettudomány különbségtétele fogalmilag sem fontos. Mindkettő elbeszélés. Ep e formai egyezés alapján Császár azt fejt ki, hogy ha volt a honfoglaláskori pogány magyarságnak történeti tudata a hún-magyar kapcsolatról, voltak hún-mondái is. Császár a Hómanéhoz hasonló éles logikával bizonyítja, hogy a pogány magyarságnak voltak hún-mondái: a nemzet eredetét s legendás hősenek, Attilának, emlékét megörökítő ősmondák. Az élő hagyomány csak hős-dalok vagy kerek mondák alakjában marad fenn a nép ajkán. *Voltak hún-mondáink már a honfoglalás előtt*. Az irodalomtörténet további feladata kimutatni, hogy hún-mondáink csupán a Hóman által kijelölt tárgykörre terjedtek ki, vagy voltak egyéb elemek is, hogy pl. a Kézai (állítólag csinált) monda-anyagáról nem mutatható-e ki a mondai eredet, noha a Gesta nem őrizte meg és így a történettudomány Kézainak nemcsak hitelességét, de mondáinak az ősi hún-hagyományhoz való kapcsolatát is tagadja. Császár a nyelvi és történettudományi vizsgálatok alapján önérettel mutat rá, hogy irodalomtörténetíróink és költőink hite a magyar-hún kapcsolatról beigazolódott, hogy népünk mondáit, szellemének költői termékeit, legalább részben, keletről hozta a honfoglaló magyarság.

A Hóman tanulmánya a hún-magyar kapcsolat problémájának *történeti* megfejtésében egy etappe záró mozzanataul tűnik

föl. A Császáré *irodalomtörténeti* vonatkozással egyrészt vissza-pillant, másrészt szempontokat nyújt a további irodalomtörténeti vizsgálathoz. Mindkettő nélkülözhetetlen.

Dr. Kristóf György.

Széchenyi István: *Blick és kisebb döblingi iratok.* Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Tolnai Vilmos, a M. Történelmi Társulat tagja. III. k. Budapest, kiadja a M. Tört. Társulat 1925. (Magyarország újkori történetének forrásai.) Nagy 8° IV—XII. 3—933 l.

Abból a hatalmas irodalmi munkásságból, melyet Széchenyi Döblingben kifejtett, életében csak a Akadémiahoz írt levél (kézirati másolatban) és a *Blick*, halála után végrendeletének főpontjai, töredékek kiadatlan munkáiból, majd később az *Önismeret* (1875) jelent meg. Csak 1918 után, mikor a volt cs. és kir. Házi, Udvari és Allami levéltár titkos osztálya megnyílt a kutatók előtt, találták meg munkássága hatalmas emlékeit, melyeket Ferenc József bölcsessége mentett meg, mikor a rendőrség el akarta égetni. E munkákból 2 nagy kötetet dr. Károlyi Árpád tett közzé 1921-ben és 1922-ben. (*Gr. Sz. I. Döblingi Irod. Hagyatéka* I., II. kötet.) A harmadik kötetet Tolnai Vilmos gondozta és látta el egész tanulmányzámba menő bevezetéssel és rendkívül gondos magyarázattal.

Most már világos, hogy a *Blick* csak egy láncszeme volt annak a valóban nagyarányú munkásságnak, melyet Sz. hazája és az uralkodó ház megmentésére, „részben titáni lelkének foglalkoztatására s háborgó elméjének könnyebbulésére” kifejtett. Valóban a *Blick* volt a főmű, az egyetlen, „mellyel mint politikai tettel a cselekvés terére lépett”, de ennek gyökere visszanyúlik előbbi munkásságába, melyet 1856-tól kezdve a végzetes házkutatásig, sőt egészen a gyászos husvétig szakadatlanul folytatott. „A fő munka mellett folytak a napló jegyzetek, régebbi munkák kiegészítése, átdolgozása, kiterjedt levelezés, Ignótus álnéven cikkezés a Timesban, a császárhoz intézett emlékirat szerkesztése, az osztrák sajtó bírálata, irányával rokon s részben sugalmazott művek kiadásáról való gondoskodás, tanácskozások a nemzet és a monarchia sorsáról, a külpolitikai kapcsolatok keresése — szóval olyan terjedelmes és súlyos munka, mintha a „döblingi barlang” nem egy lelki egyensúlyát veszített betegnek, hanem egy vezető államférfinek hivatalavolna.” (41.)

Miután az első nagy lelki válságok vihara kitombolta magát, Széchenyi lassan-lassan megnyugodott és tollhoz nyúlt. 1856-ban kezdte a munkát a *Szerelem és Szeretet* (III. K. 569—572 ll.) c. esztétika-ethikus elmélkedéssel, mely után egy nagyszabású bölcselő műhöz fogott, az *Önismerethez* (III. 579—834). Ebben „a testi egészségből kiindulva a lelki épség és jólét fokozatainál az egyéni önismeret nagy kérdéséig jut el, hogy arra alapozza élete egyik nagy vezérgondolatának, a nemzeti önismeret fontosságának tételét.” (5. l.) E csendes bölcselkedő munkásságából kizavarja az uralkodó pár körútjának hire. Az ezt megelőző koronatanácsot az uralkodó azzal a kijelentéssel kezdte meg, hogy el van tökélve alapelveitől egy hajszálnyira sem térni el. 1857. máj. 3-án indult el az uralkodó pár az útra. E napon fogott Sz. annak a rettenetes művének írásába, melyet Károlyi Árpád méltán nevezett el *Nagy Magyar Szatirának* (II. 23—689 ll.)

Károlyinak kitűnő jellemzése után (I. 149 l.) Tolnai így jellemzi e művet: „Lángoló” fajszeretet és engesztelhetetlen idegenyűlölet, gyengéd aggodalom és féktelen harag, részvét és gúny,

lelkesedés és csüggedés, költői szárnyalás és alantjáró parlagi durvaság csodálatos keverékké elegyedett benne; rendszere a rendszertelenség, szeszélyes elkalandozása a gondolatoknak, halmozása a diszharmoniaknak; belőlük azonban állandóan felbűg a főtétel, melyet Zrinyi fogalmazott meg két századdal előbb: „Ne bántsd a magyart!” Míg az „olla putrida” undorító szaga a benne darabokra koncolt gyűlölt személyek és eszmék dante-i főzetével árad, addig szerzőjének lelkéből tömjénillat száll ég felé és hódolatra gerjeszt. Nem az Augiasz istállóját takarító Herakles alakja merül fel lelkünk szemei előtt, hanem az isteni haragban égő Megváltó, ki ostorral űzi ki a templomból a hitvány kufárokat.” (16. l.) A Nagy Szatira középpontjában I. Ferenc József áll és Károlyival szemben valónak kell elfogadnunk Turi Béla (Bpesti Szemle, 1923) és Tolnai állítását, hogy egyenesen ő és csupán csak ő az, akit megcsúfol Széchenyi. A császárt nem tekintette magyar királynak, hanem bitorlónak, hódítónak, aki vagy álnoksággal, vagy a fegyver jogán jutott a polcra. A legminősíthetlenebb sértéseket vágja a császár szeme közé, melyekből természetesen még több jut akarata engedelmes eszközének, Bachnak is, „ki majd Mephistója, majd udvari mindenható urának.”

Széchenyi a Nagy Szatirából fel-felolvasott látogatóinak s talán kiadni is akarta, de ebben a formátlanságában nem volt alkalmas a közlésre. Egyfolytában, minden szakaszra osztás nélkül folyik a napok rendjében 1857. nov. 6-áig. Ekkor hirtelen megszakad: megjelent a *Rückblick*, most azzal kellett elbánnia. Néhány nap (nov. 6—25-éig) eltelt azzal, hogy Angliába induló fiának *Intelmeket* írja (I. 491—551. Károlyi jellemzése szerint. I. 144—147 a legszebb parainézis, melyet csak valaha valaki is írt.)

A *Rückblick* keletkezése összefügg a körutazással: ezzel Bach be akarta mutatni az uralkodónak 8 évi működésének „áldásos” eredményeit, művében pedig a világot akarta erről meggyőzni. (*Rückblick auf die jüngste Entwickelungs-Periode Ungarns*. Wien, 1857.) A mű írója Meyer Bernát, Bach jobb keze, sugallója maga Bach.

Tolnai közli kötetében az egész munkát, mivel a Széchenyi-kiadás egyik alapelve, hogy közzé tegyenek minden komoly ellenfélről származó munkát, mely Széchenyit írásra indította. Ez elv keresztülvitele tetemesen fokozza a kötetek tudományos értékét és sok fáradságtól megmenti a tovább tanulmányozókat.

Széchenyi már nov. 7-én írt Szöchény-Marich Lászlónak, hogy juttassa kezéhez Bach könyvét. „En úgy érzem, igen piquant tudnám dilaálni, sőt pellengérré állítani, noha csak mediocris német vagyok.” — Most már lesz célja szatirájának és nem kell határozott cél nélkül öntenie ki elkeseredését, haragját, gúnyját. Szöchény elküldi a Rückblicket és Széchenyi az *Intelmek* után hozzá fog művéhez.

A *Blick* eredeti kézírata nincs meg, de Tolnai a szövegből vett adatokból igen valószínűvé teszi, hogy még novemberben megkezdte írását és jun. 2-ára már készen volt vele. Ettől fogva a függelék foglalkoztatja, melyhez jó segítőre talált Lonovics érsek titkárijában, Hopf Jánosban, ki összeállította a magyar alkotmány főpontjait. Az eredeti kéziratot Széchenyi fia, Béla, lemásolta és ebből készült a szedés. Béla vitte Londonba, hol Rónay Jácint és Stafford marquisé, később Sutherland hercegné segítségével kinyomatta. Apja utasítására Európa minden fejedelmének, miniszterének küldték példányokat. A bécsi udvari körök is megkapták. Pesten Geibel könyvtárus terjesztette. — Szerzője nem maradt sokáig titokban, mégis találgatták. Maga Széchenyi mindig tagadta.

A *Blick* szatirikus politikai röpirat, politikai irodalmunkban a legmaróbb mű, mely egy író tolla alul kikerült. Célja a Rück-

blick megcáfolása, hazugságainak lerontása. De mikor Bachnak torkára forrasztja hazugságait, egyszersem széttépi a rágalmaknak azt a sűrű szövövényét is, mellyel a mindenható miniszter zsoldjában álló bécsi és külföldi sajtó is Magyarországot behálózta. De a *Blick*-nek van más célja is, az, hogy egyszersem a magyar nemzet felebbezése legyen a külföldhöz.

A *Blick* nem szelidített kivonata a Nagy Szatírának, hanem céltudatos támadó és védő irat, melyben az író egy egész nemzet felháborodását tolmácsolja és a pusztulásra ítélt magyarság egészének segélykiáltását hallatja.

Tolnai a *Rückblicke* és *Blickre* vonatkozó minden kérdést összefog és tisztáz és oly részletesen és alaposan elemzi főként Széchenyi munkáját, hogy a mű jelentősége teljes világosságban feltárul előttünk.

Igen érdekes a *Blick az irodalomban* c. fejezet, mely csupa erdélyi vonatkozásokból áll. E. Kovács Gyula vette először észre Madách *Civilisator* c. drámájának rokonságát a *Rückblickkel* Madách *Imréhez* c. versében. — Tolnai kimutatja, hogy e rokonság a két mű között nem közvetlen hatás eredménye, hanem a kor és Bach röpirata volt mindkettő forrása és rokonságuk alapja. Tart-hatatlan Kristóf György állítása is, hogy *Civilisator* a *Blick* hatá-sára íródott. Ugyanis a *Blick* megjelent 1859. febr. 15-én, maga Széchenyi is csak ápr. 24-én kapta belőle az első példányt. Madách 1859 febr. 17-én kezdte írni *Az Ember Tragédiáját* és írta szünet nélkül 1860 máj. 26-áig, holott a *Civilisator* már készen volt, mikor amazt írni kezdte. — Érdekes, hogy a *Blick* teljes fordítását K. Papp Miklós végezte Kolozsvárt és itt is jelent meg: Gr. Sz. I. „*Blick*”-je. Közli K. Papp Miklós Kolozsvár 1870. Stein Jánosnál, kis 4-rét 3 kötet.

A döblingi iratok III. kötetének kiadása méltán sorakozik a megelőző két kötethez, de Sz. többi művei kiadásához is: ugyanaz a szeretet vezette kiadóját, és ugyanaz a rendkívül lelkiismeretes tudós gond, mint a nagy vállalat többi köteteinek kiadói.

Dr. Kiss Ernő.

Baró Wesselényi Miklós útinaplója. 1821—1822. Cluj—Kolozsvár. 1925. Concordia kny. 8-r. 174 l.

A Széchenyi felé irányuló érdeklődés előtérbe helyezi Wesselényi alakját, ki kortársa, barátja s 1821—22-ben utitársa is volt Széchenyinek s kinek szóban forgó naplója Széchenyi életének, jellemének, magatartásnak nem egy érdekes részletére világít rá őszinte szavakban. Szinte csodálatos, hogy Wesselényit, Erdély szabadságharc előtti történetének legkimagaslóbb alakját a történetirodalom nem méltatta megfelelőbb módon. Kemény Zsigmond jellemzésén s Kardos Samu hatalmas, de annál kisebb értékű életrajzán kívül alig találunk valamit. Nehány korabeli közéleti nagysággal (Széchenyi, Deák, Kossuth) váltott levelei napvilágot láttak ugyan, de javarésze kiadatlanul várja a nyilvánosságra kerülést az Erdélyi Múzeumban elhelyezett Wesselényi-levéltárban. Ugyanott levő naplóiból im örömmel üdvözölhetjük az első részletet.

Ez a részlet 1821. szept. 23-tól 1822. nov. 21-ig terjed s bécsi tartózkodását, valamint Széchenyivel együtt tett francia- és angolországi útját tartalmazza. Különösen érdekesek és minket közelebbről érdeklők a bécsi feljegyzések. Ismerőseit egy-egy találó megjegyzéssel jellemzi. A látott színdarabok s az azokban szereplő színészek jellemzése, a bécsi viszonyokról néha egy rövid leírás a napló e részének különösebb értéket kölcsönöz. Jellemének, gon-

dolkozásának megértésére nagyon fontosak önkritikái, melyekben rendszerint igen szigorú ítéletet mond önmagáról. Utazásuk alatt — kivált Angliában csaknem állandóan a gazda és lótenyésztő áll előtérben (utazásuk főcélja épen angol tenyészllovak vásárlása saját részükre) s hosszú leírásokat találunk a látott lovokról, felsorolva azok származását, jó és rossz tulajdonságait. Ezek néhol egész tanulmányokká szélesülnek, melyeket később „Teendők a lótenyésztés körül” c. munkájában használ fel.

A napló magyar és német nyelven van írva (több a német szöveg) tarkítva itt-ott kisebb francia és angol részletekkel. A kiadó az idegen nyelvű szövegeket mindenütt magyar fordításban adja s a fordítás annyira hozzásimul Wesselényi magyar nyelvéhez, hogy csak az összevetés útján lehet megállapítani, melyik részlet az eredeti magyar szöveg s melyik fordítás.

Egy pár hibájára a kiadásnak azonban rá kell mutatnunk. E megjegyzések semmit sem vonnak le a munka értékéből, minthogy azonban tudomásunk szerint az önzetlen kiadó munkáját folytatni akarja, azt óhajtánók, hogy a további naplórészek kiadása az alábbi szempontok figyelembevételével kifogástalan legyen.

Nagyobbrészt a teljes szöveget adja. Itt-ott azonban egy-egy nem a nyilvánosság elé tartozó részletet mellőz, néhol pedig egy-egy hosszabb lónévsort és leírást kihagy. Ez helyes, de szükséges lett volna e kihagyásokra a figyelmet jegyzetben felhívni. Kifogásolnunk kell azt is, hogy sehol sem jelzi, vajjon eredeti magyar szöveggel, avagy fordítással van-e dolgunk. Kívánatosnak láttuk volna továbbá, ha a naplóban szereplő személyekről egy pár soros magyarázatot kapunk jegyzetek alakjában. Ezt néhol megteszi, de a szöveg között zárjelben, ami semmiesetre sem megfelelő eljárás. A kezdőbetűkkel jelzett nevek kiegészítése is jó lett volna. Ezzel az olvasónak élvezetesebbé és érthetőbbé tette volna az illető részeket. A 46. lapon Kaunitz herceg neve csak kezdőbetűvel van jelelve, holott az eredetiben ki van írva s így a róla szóló érdekes — igaz, hogy kedvezőtlen — vélekedés az olvasó előtt értéktelenné válik. Igen érdekes lett volna annak megállapítása is, hogy ki volt az a magyar festő, kit Bruder s Széchenyi Pál pártfogoltak? (54 l.) A 23. lapon levő tyrók (különösen Tyrok-nak írva) magyarázat nélkül a legtöbb olvasó előtt érthetetlen (= ujoncok). Az is különös, hogy sem a címlap, sem az előszó el nem árulja a kiadó és fordító nevét. A szerénységnek nem helyes értelmezése ez, mert történeti forrásműről lévén szó, annak hitelességéért vállalni kell a felelősséget. Fel vagyunk hatalmazva a kiadó megnevezésére, aki nem más, mint br. *Wesselényi Istvánné sz. br. Jósika Agnes*, aki a forrás közlésével hálára és elismerésre kötelezte a magyar történelmi kutatást, azzal a nagylelkűségével pedig, hogy a mű jóvedelmét a zilahi Wesselényi-kollegium javára szánta, az erdélyi magyarság köszönetét érdemelte ki.

Dr. Ferenczi Miklós.

Az Erdélyi Római Kath. Státus fontosabb jogtörténelmi okmányai. Közli az Igazgatótanács. Minerva R. T. Cluj—Kolozsvár, 1926. 8-r. 46 l.

Mióta dr. O. Ghibu kolozsvári egyetemi tanár megírta hírhedt könyvét az erdélyi rk. Státus ellen, azóta ez a jogtörténelmi leg is páratlan autonomikus intézmény a közelebbi érdeklődés homlokterébe került. A dolognak kissé kellemetlen melléki az, hogy dr. Ghibu, az autonómia elleni adatainak igazolására magyar tudósokra hivatkozik, így Csorbára és Forsterre. Mi meg tudjuk érteni, hogy vannak emberek, akiknek nincs semmi érzékük az

autonomia iránt, tehát képtelenek is *autonomikusan gondolkozni*. Megértjük hát ezt a fenti tudósokra vonatkozólag is, akik tudtunkkal nem éltek soha Erdélyben s így nem is tudhatják, — mert ezt csakugyan nem lehet az íróasztali kalamáris mellől ellesni — hogy milyen Erdélyben a katolicizmus helyzete s hogy itt az autonomia egyetlen erős életfeltétele volt mindig a katolicizmusnak, különösen az ma, a nagy önuralmat, bölcs mérsékletet és történelmi jogokkal támogatott okos védekezést igénylő kisebbségi élet napjaiban. S amíg nem jött Ghibu s nyomában a sovinszta sajtókampány az évszázados státusi autonomia ellen, addig a Csorbák és Forsterek teoritikus csevegései senkinél nem találtak különösebb visszhangra, legkevésbé az erdélyi kath. Státusnál, mely zavartalanul élte és mélyítette a maga sajátos önkormányzati életét. Most pedig, amikor egy román tudós az erdélyi kath. autonomia elleni támadásában belőlük táplálkozik, valóban alig kivánhatnák ezek az urak az erdélyi kath. Státustól, hogy hálából plakettet veressen a tiszteletükre.

Miért említettem fel mindezt bevezetésül? Nem ok nélkül és nem ötletszerűen, mert abban, hogy a fenti címen kiadott autonómiai okmánygyűjtemény megjelent, indirekte a fent megnevezett magyar tudósoknak is részük van.

Az erdélyi rk. Státus az új államjogi helyzet kialakulása óta bőven kap alkalmat arra, hogy évszázados autonómiájának létjogosultságáról minden kétkedőt meggyőzzön. Szükségszerű következménye volt ennek az, hogy az autonomia keretében élők, tehát az erdélyi katolikusok kezdtek több figyelmet fordítani a státusi autonómiára, főképen ama szorosabb kapcsolatnál fogva, melybe a kath. hívek az autonómiával a kath. iskolák fenntartását biztosító áldozatkészség parancsoló szüksége révén az utóbbi időben kerültek. Mert nem vádnak, hanem csak pusztá ténynek számom azt a megállapítást, hogy az erdélyi katolikus autonomia szervezete nem nagy ismeretségnek örvendett eleddig magában az erdélyi katolikus közönség körében sem. Aminek különben két oka volt. Egyik az, hogy az erdélyi katolikusok gondtalanul, ellenszolgáltatás nélkül élvezték az autonomia áldásait: az egyházak templomokat, plebániákat építettek, javítottak a vallásalap bő ségeyeiből, a Státus középiskolákat tartott fenn a tanulmányi alaptól, a tanulókat alapítványokkal látta el az ösztöndíjalapból s e gondtalanságban katolikusainknak nem jutott eszükbe közelebről is érdeklődni ennek a Státusnak szervezeti mibenlétéről. Másik oka maga a Státus volt azáltal, hogy nem igyekezett magát közelebről megismertetni a kath. hívők egyetemével, amire vulgáris példa, hogy sokszor intelligensebb katolikus emberek is összezavarták a kolozsvári rk. egyházközséget a kath. Státussal, melynek Igazgatótanácsa Kolozsvárt székel. A kath. Státusnak középiskoláiban alkalmas tankönyv útján lehetett volna a kath. tanulóifjúságot az erdélyi kath. autonomia eredetével, szervezetével és hivatásával megismertetni, hogy a kath. ifjú, amikor részesévé válik, mint férfi, a kath. közélet egyetemességének, át legyen hatva attól az önkormányzati szellemtől, mely megvédelmezi, ha kell, a féltve őrzött autonómiát a Csorbák és Forsterek fölösleges s a Ghibuk céltudatos támadásaitól. Ez különben most sem késő.

Ezt a füzetet tehát jóformán a kath. közszükség hozta létre. Természetesen nem ad terjedelmes és oknyomozó leírást a kath. autonómiáról; ennek már eleget tett *Az erdélyi katolicizmus multja és jelene* c. nagy munka. Ez a füzet az erdélyi kath. Státus rövid jogtörténelmi áttekintése után, melyhez kapcsolódnak az új államhatalom tényezőinek az autonómiát általában elismerő írásos nyilatkozatai is, azokat a dokumentumokt gyűjtötte egybe, me-

lyekből kitűnik, hogy az erdélyi kath. autonomia nem fikció, hanem tényleges valóság, melynek keletkezését nem 1867-től kell számitani, miként Forster állítja, hanem legalább is 1653-tól, miként a jogtörténelem mutatja.

A tulajdonképeni jogtörténelmi okmányyszerű adatok az 1652-iki gyulafehérvári országgyűlés határozataival kezdődnek (Approbatæ Constitutiones), melyeknek az autonómiaira vonatkozó részét közli a füzet. Közli az 1866 évi Státusgyűlés jegyzőkönyvéből a Státusgyűlés szervezetét megállapító részt; majd az apostoli magyar király, mint legfőbb kegyúr jóváhagyását tartalmazó magyar vallás- és közokt. miniszteri leiratot (br. Eötvös). Az 1923. évi Státusgyűlés jegyzőkönyvéből az espereskerületi és egyházközségi választott képviselők létszámának szaporítását kimondó rész után az 1868 évi Státusgyűlés jegyzőkönyvének az a része következik, mely feloleli az erdélyi püspökmegyei rk. Státus szervezetét, amely szerint ma a státusi autonomia valójában működik. Aztán sorra kerülnek a román kath. Státus Igazgatótanácsának megalakítására és működésére vonatkozó 1873 évi Státusgyűlési határozat, az igazgatótanács működését jóváhagyó királyi leirat 1867-ből, a Státusgyűlés alkatrészeinek összeállításáról szóló szabályok az 1874 évi státusgyűlési jegyzőkönyvből és az Igazgatótanács ügyrendtartása, melyeket az 1885 évi Státusgyűlés alkotott meg. Végezetül közli a füzet Lepadatu volt kultuszminiszternek az erdélyi püspökhöz intézet azon iratát, mely az igazgatótanács jogi személységét hivatalosan is elismeri.

Mindenesetre meg lehet állapítanunk, hogy az erdélyi kath. autonomia elleni támadások teljesen hatástalanok. Igazolta azt az idő. Az erdélyi katolikusok is most kezdenek csak igazában ráébredni arra, hogy mit jelent nekik a kath. önkormányzat, mit ér nekik az, hogy egyházi, iskolai és vagyoni ügyeikben szabadon határozhatnak, hogy sorsukat s ezzel jövőjüket kezükben tartják. Aki ennek a jelentőségét nem tudja, vagy nem akarja megérteni, annak ép oly ok nélkül beszélünk az önkormányzat áldásairól, mint amilyen hiábavalóság volna meggyőzni a siketnémát arról, hogy Beethoven volt a legnagyobb zenész és Cicero a legnagyobb szónok.

Helyesen tette az Igazgatótanács, hogy a román közvélemény azon részének, mely a történelmi igazságokat tárgyilagosan tudja mérlegelni, a füzetet hozzáférhetővé tette azért, hogy azt egyidejűleg *Bitay Árpád. dr.* kítűnő román fordításban is közreadta.

P. Jánossy Béla dr.

Baranyai Zoltán: *A kisebbségi jogok védelmének kézi könyve.* II. átdolgozott kiadás. Ludwig Vöggenteiter Verlag, Berlin 1925. 8-r. 318 l.

Bátran állíthatjuk, hogy nincsen még egy szakmai tárgykör, amely rövid néhány év alatt akkora, irodalmat teremtett volna, mint a kisebbségi jogoknak és azok védelmének kérdése. Sajnálatos, hogy az azonban megállapítanunk mindjárt azt is, hogy e hét esztendő alatt létrejött irodalom csak külső terjedelmével tűnik ki, mi mellett belső értéke nagyon is visszamarad. Amikor a kisebbségi jogok kérdése ma napirenden van politikában, publicisztikában, számos nemzetközi kongresszus napirendjén ott szerepel állandóan s általában feléje fordul a közfigyelem napról-napra mind növekvő mértékben, úgyszólván az összes európai államokban, ily körülmények közt valóban csodálkozunk kell a fentemlélt körülményen. Amire kiváltképen szükség lenne: a ki-

sebbségi jogoknak és védelmi rendszerüknek összefoglaló alapos jogászi megtárgyalása mind máig hiányzik. A kisebbségi jogok védelméről sok hasznosat olvashatunk *Schücking und Wehberg*: Die Satzung des Völkerbundes c. nagy munkájában, de ez jobbra csak anyaggyűjtemény. Egy-egy részletkérdés rendszeres jogászi feldolgozásával is találkozunk. De, ismételjük, az egész kérdés komplexumot rendszeres jogászi feldolgozással felölelő, összefoglaló munka mind máig hiányzik. Ezt első sorban a német jogtudománytól várhattuk volna, de különösképen arról a részről is elmaradt.

Nem hagyhattuk felemlítés nélkül ezt a jelenséget, mert kétségtelen, hogy a kisebbségi kérdés gyakorlati megoldása maga is a legszorosabban összefügg a kisebbségi jogok mivoltának, természetének tisztába hozásával. Hiszen csak a túlfűtött sovinizmussal párosult abszolút tájékozatlanság állíthaja például nálunk, hogy az itteni kisebbségek kiváltságokat követelnek, amikor a nemzetközi szerződéssel biztosított kisebbségi jogok megadását sürgetik. Azonban a fenti szükségesség hangoztatása épen nem kívánja azt jelenteni, mintha nem lenne meg a maguk fontossága és értéke azoknak a munkáknak, amelyek szorosan jogi elemzés nélkül csak a kisebbségi jogok és védelmük módjának ismertetésére szorítkoznak. Hogy ezek ismeretére feltétlenül szükség van, nem is kell mondanunk. E nélkül szó sem lehet védekezésről, amire pedig bőséges alkalom nyílik még mindig az érdekelt államok kisebbségellenes politikája következtében.

A magyar irodalom dicséretére állapíthatjuk meg, hogy elősnek látta meg ezt a szükségét. *Baranyai Zoltán*, a Nemzetek Szövetsége mellett működő magyar delegáció követségi titkára már 1922-ben kiadta „A kisebbségi jogok védelme” című nagyobb terjedelmű munkáját, amelynek a most megjelent, változott című mű a második, bővített kiadása. A munka a más irodalombeli hasonló természetű munkákkal összehasonlítva is nagyon megállja a helyét, sőt világosság és rendszeresség tekintetében, ami pedig fő az ilyen műveknél, azok nagy részét, különösen a franciákat, egyenesen felülmúlja.

Wlassics Gyulának a kisebbségi jogvédelemről szóló értekezése vezeti be a művet. A magyar közigazgatási bíróság elismert nevű elnökének ez a dolgozata egyike a legjobbaknak, amelyek ezzel a kérdéssel foglalkoznak. Különösen találók azok a megállapításai, amelyek a Nemzetek Szövetsége által nyújtott mai jogvédelem teljes tarthatatlanságára, elégtelenségére rámutatnak. Megkapjuk ezután az összes kisebbségi szerződéseket, a mai kisebbségvédelmi eljárás ismertetését. Hasonlóképpen a kisebbségi jogok védelmének történetét és a kérdés újabb fejleményeit, valamint a kisebbségek védelmének szervezetét a Nemzetek Szövetségében. Végül a legutóbbi időkig terjedő összeállításban ismerkedhetünk meg a kisebbségi jog irodalmával.

Baranyai Zoltán munkája ma is egyedül áll a magyar irodalomban, mint amely kiterjed a kisebbségi jogvédelem összefoglaló ismertetésére. Nemcsak az úttörés érdeme illeti meg, hanem az is, hogy kitűzött feladatát teljes mértékben megoldja. Nálunk, ahol a kisebbségi jogokkal nagyon kevésbé vannak tisztában az emberek, különösen nagy szükség lenne ennek a nagyon hasznos derék munkának mennél szélesebb körben való elterjedésére.

Dr. Balogh Arthur.

N. Iorga: *Moșile Familiei Bélyd din Țara Românească.* (A Bélyd-család havasalföldi birtokai.) Académia Română, Memoriile. Secțiunii istorice, Seria III, Tomul IV, Mem. 6. București 1925.)

A magyar történetírás általában eddig is tudott róla, hogy a Bélydeknek Havasalföldön birtokaik voltak. (Deák Farkas: *Uzoni Béli Pál.* Budapest, 1887. p. 207.) A birtokszerezés történetét s a birtokkal kapcsolatos pereskedéseket azonban csak a fenti értekezésből és a kapcsolatosan közölt okmányokból ismerhetjük meg részletesen. Az említett román nyelvű okmányokat az Erdélyi Múzeum levéltárából közli Iorga.

A birtokszerezés éve 1612. Ebben az évben egy Tudor Ciocoro nevű havasalföldi menekült bojár, aki akkor már 16-ik éve élvezte a háromszéki Bodolán a Bélydek vendégszeretetét; sok súlyos adósságtól nyomva eladta Bélyd Kelemennek a Háromszékkal szomszédos Buzău megyében fekvő összes birtokait. (Deák annyit mond, hogy Bélyd Pál elődei szereztek a birtokot.) A vásárolt birtok központja Rătești nevű falu, amely teljesen a Bélyd Kelemené lett. Több más falu, mint részbirtok szerepel, malmokkal és szőlőkkel. A Bodolán megkötött román nyelvű szerződés tanui magyarok és havasalföldi románok (az előbbieket: Crăsteșu Janoșu — Keresztes János; Paleștioanu — Pál István; Farcașu Janoșu — Farkas János). Bélyd Kelemen 1621-ben a havasalföldi fejedelmi kancelláriánál is írást szerez a vételről, kifizeti Ciocoro régebbi hitelezőit s leányától még újabb birtokrészt is vásárol, amelyet szőlővel ültet be.

Ámde az említett leány 1622-ben perrel támadja meg a vásárt azon hamis ürügy alapján, hogy az anyja nem egyezett volt bele. Bélyd bebizonyítja az ellenkezőt s Radu Mihnea fejedelem okmánnyal biztosítja a vásárolt birtokhoz való tulajdon jogát. 1629-ben pedig (Bélyd Kelemen-halála után) maga az öreg Ciocoro igyekszik visszavaszkozni a kiskorú Bélyd János és Pál örökségévé vált birtokot. Alexandru Iliăș fejedelem azonban elutasítja a keresetét. Bélyd János halála után Páltól egy Hrizea nevű bojár foglalta el a birtokot s csak 1655-ben sikerült Bélyd Pálnak fejedelmi levéllel a visszaszerzés. Két év múlva újabb megerősítést nyer a birtokra.

1671—1672-ben azonban már újra per alatt áll, a birtok. A Ciocoro-család keresete felett a fejedelmi törvényszék ítélezik Bélyd Pál javára, akinek érdekében a Portára adót vivő erdélyi követek is megjelennek a törvény előtt (a követek: Nemes János, Szilvási Bálint és Gyulai Tamás. Tehát ezzel a kis csoportosításbeli módosítással áll meg dr. Biró Vencel jeles művének vonatkozó adata: Erdély követei a Portán, Cluj—Kolozsvár 1921, p. 132). Ghica Gergely fejedelem előtt meg Bélyd Pál 24 szacsvai, gidófalvi, lemhényi stb. nemes esküjével bizonyítja (a pereskedő ellenfél 12 bojár tanujával szemben), hogy jogszerű tulajdona a vitás birtok.

1704 nyarán már Bélyd Pál idősebb fia, Kelemen szerez megerősítő oklevelet az örökölt birtokra Brâncoveanu havasalföldi fejedelemtől. A következő év novemberében pedig ő, az öccse Dávid és egy Mikes azt az engedményt eszközlik ki az említett fejedelemtől, hogy összegyűjthetik a Havasalföldre kiszökött erdélyi jobbágyokat s letelepíthetik őket Rătești-n. 1734-ben Bélyd Kelemen fiainak, Mihálynak és Józsefnek adja meg az akkori havasalföldi fejedelem azt a kiváltságot, hogy erdélyi jobbágyaikból tetszésük szerint telephessenek át Rătești-be. Tehát nemcsak Bélyd Pál (ahogy Deák F. írja), hanem unokái is tényleg birták a havasalföldi szerzeményt. — Érdekes volna tanulmányozni

Rătești nyelvét és a vidék toponymiaját, hogy a Bélydek magyar jobbágysai hagytak-e benne nyelvi nyomokat.

Eddig terjed a Iorga-féle okleveles tanulmány és közlemény. Deák Farkas szerint „Béldi Venczel úr a XIX. sz. elején a régi birtok keresése végett Oláhországba utazott.”

A füzet még egy pár XVII. sz.-beli román okmányt is tartalmaz, melyek főleg a gyergyói királybírókhoz intézett moldvai kérésekről értesítenek (az egyik Apor Péterhez van intézve). Kiemeljük belőlük: tálhuşag (tolvajság, 22 old.); Oşlib (Vasláb, u. o.); Vargheşu Iştioanu (Vargyas István, 23 old. V. Bogrea ezt a nevet Vargával veti össze az Anuarul de Istorie Naţională III, 1924—25, Cluj 1926, p. 703 közölt rövid ismertetésében); Hedeghiuşu Pătru (Hedegüs = Hegedüs Péter 29 old.); a zăberi, zebereală (elvenni, ellevés a szláv zabrati-ból 23, 24 old.); am valătuitu (vallattam, 29. old.).

Vasilie brasssi esperes 1642-ben ilyen érdekesen keltezi Bély János gazdatisztjéhez, Harkó Mártonhoz írott román levelet: „Datum în Bolgarsseghben.”

Dr. Bitay Árpád.

Anuarul Institutului de Istorie Naţională. Publicat de Alex. Lăpedatu și Ioan Lupaş, III. 1924—25. Cluj, 1926. 8-r. 1046 l.

A kolozsvári egyetemmel kapcsolatos román nemzeti történelmi intézet harmadik évkönyve ez a terjedelmes kötet. A kiadók, Lăpedatu Sándor, az említett egyetemen a régi, Lupaş János (Marczali Henrik tanítványa) az újabb román történelem tanára, sok új adatot nyújtanak ezzel a román történelemnek.

Az első 62 levél Lupaşnak 1924-ben tartott akadémiái értekezését hozza Jancu Abrahámról, születése 100 éves fordulója alkalmából. (*Silviu Dragomir* egyetemi tanár és *Nicolae Buta* tanár is írtak egy-egy könyvet ebben az évben Jancuról.) A közölt okmányok közül a magyar történetírást is érdekli: Kossuthnak Bemhez írott német levele (Czegléd, 1849. jul. 9.); Bemnek román kiáltványa a moldvaiakhoz (Ocna 1849. jul. 12. (24.); Jancu román levele a magyarsághoz (1849. jul. 15.).

P. P. Panaitescu, a román-lengyel kapcsolatok fiatal bűvara, Ioan Cămpineanu-nak 1840 körül kifejtett román nemzeti mozgalmait mutatja be új oldalról: a lengyel emigrációval való kapcsolataiban, a krakói Czartoryski-Múzeum 17 francia és lengyel oklevele alapján (az 1836—1842 évekből).

Constantin Moişil numizmatikai tanulmánya (107—159 l.) a havasalföldi pénzverés kezdeteit és történetét írja meg a Basarabok alatt. 1370 tájt nyugati, Anjou hatás, alatt kezdődik a pénzverés, amely a XV. sz. húszas éveitől kezdve keleti hatás alá jut. Zsigmond alatt, 1424-ben, II. Dan havasalföldi vajda, mint Zsigmond hűbérese, a brassói kereskedőknek egy vámkedvezményt ad, amelynek latin és szláv szövegéből kitűnik, hogy Dan csak a Zsigmondtól kapott hűbéri engedéllyel verhetett pénzt, még pedig magyar pénzt. Moişil szerint tehát akkor egy, a török pusztításokkal megmagyarázható pénzügyi unió-féle volt Magyarország és Havasalföld közt (156 l.). Vlad Dracul, a hontalan havasalföldi fejedelem, Erdély déli részét hűbérül kapta Zsigmondtól pénzverési joggal. Vlad Segesvárt felállított pénzverőjének a történetét ugyancsak Moişil írta meg (*Cronica Numismatică și Arheologică*, II. p. 36—), Vlad trónra jutva is veretett pénzt Segesvárt, még pedig magyar dénárokat. Mintegy 20 évvel később, a XV. sz. derekán, megszűnik a havasalföldi pénzverés s csak másfélszázad mulva, Vitéz Mihály után lép újra fel. Moişil ismeri a Doboczkya-

féle érem gyűjteményt, Réthy és Hóman Bálint pénzügytörténeti műveit is.

Teodor V. Păcățian az erdélyi románság XVIII. sz.-beli történetéhez nyújt adalékokat 1744-en kezdve (160—179 l.)

Drăganu Miklós, a román nyelv és irodalom egyetemi tanára Kolozsvárt, alapos tanulmányban ismerteti egy, az 1660-as évekből való román kódexet, amelyet II. Rákóczi György egykori szövetségésének, a németországi Stettinben hontalanságban elhunyt Gheorghe Ștefan moldvai fejedelemlnek egyik híve készített. (Környezetében élt Apafi Mihály egykori tanító mestere, Harsányi Nagy Jakab is). Változatos liturgikus anyag mellett a kódex magában foglalja annak az 1645-ben Moldvában kiadott „Răspunsuri la catehismul calvinesc” román hitvitázó iratnak a másolatát is, amely az 1640-ben Erdélyben kiadott „Catehismul calvinesc”-kel száll vitába. A kódex általában több helyt polemizál a protestánsokkal, illetőleg emlegeti, hogy a kálvinisták vagy a lutheránusok ezt meg ezt az öszvetségi könyvet elvetik. A „Szókinsc” fejezet szláv elemei közül a „jitie” szót (211 l.) a magyar elemek közé kell átkiktatni, mert, nézetem szerint, nem a szláv „zsiti” (élet), hanem a magyar „eset” szónak a moldvai román alakja.

Ștropa Virgil a radnavölgyi tatár beutésekről értekezik 1241-től kezdődőleg (255—274 l.). *Dragomir Silviu* kolozsvári egyetemi tanár a bánáti román elem régiségének s a bánáti telepítéseknek a kérdéséről polemizál a magyar és szerb történetírással (274—291 l.). *Metex Șt.* kolozsvári állami levéltárigazgató részletes tanulmányban ismerteti (293—355) az erdélyi román pásztorok kapcsolatainak történetét a két román vajdasággal. *Diculescu C. Constantin* kolozsvári egyetemi tanár a gepidák keresztény hitre való térésének problémáját fejtegeti (357—376 l.). *Mateescu G. G.*, a római román intézet v. tagja, kolozsvári tanár, egy részletes tanulmányban (377—492 l.) a trákoknak a Balkánon való földrajzi elhelyezkedésében a nyugati határt igyekszik megvonni toponomasztikus és feliratos elemek alapján. A felhasznált forrás és irodalmi apparátusban nem látom Thallóczy Lajos műveit, elsősorban az Illyrisch-Albanische Forschungen (München u. Leipzig 1916) I. k.-ben megjelent idevágó tanulmányt: Die Vorgesichte des Illyrentums auf dem Gebiete Bosniens. A nemrég elhunyt *Bogrea Vasile* (1882—1926) azokat a román elemeket sorolja fel (493—504 l.), amelyek a szomszédos népek szókinscében fellelhetők. (A „valach-oláh”-ban mindig népi jelleget is lát, nemcsak általában pásztorokót (494—5 l.). A „boves ad Vlacham” 1640-iki horvátországi latin kifejezés „Vlacha”-ja, aligha lesz ethnikus elnevezés (497 l.), hanem a horvát-szláv „vlak” (húzás, vontatás, ma: vonat — Zug — Train) latinizált alakja. Tehát: boves ad Vlacham = vlmí vontató ökrök.

A Magyar Akadémia szótárának „baloska” szavához azt jegyzi meg *Bogrea* (497 l.), hogy az is a román ethnikus eredetű tót valoska, morva-cseh valoska Schäferaxt, Handbeil származéka. A következő „Hadakozó Tudomány” című cikkben ugyan csak *Bogrea* polemizál Brücknerrel az Ungarische Jahrbücher 1924 évi IV. (Setälä) kötetében közölt Ungarn und Polen c. cikkének egyik (a „karácsony” szó etymonjával foglalkozó) megjegyzésével kapcsolatban. Az 503. l. a Magyar Akadémiai Szótár ismeretlen eredetűnek jelzett „bubuta” szavát az aromán (macedo-román) bubotä-val azonosítja. Hasonló tárgykörből tartja levezethetőnek (az 504 l. jegyzetében) a magyar „bazznak”-ot is; sl. boznjak (cfr. ir. bozintjak, Decembre, propriu: luna Crăciunului.) Abban téved (*Gragger R.-nél*, 500 l. jegyzet), hogy csak a: iobbagio glebae adscriptus a helyes. Epen olyan helyes és forrásszerű a kifogásolt: iobbagio glebae adstrictus = földhöz kötött jobbágy is. Sőt az Arpád-korból, 1274-ből, „glebe adherentes” adatunk is van (Knauz

Monumenta II. 29.). Azután 30 lapon át szintén Bogrea érdekes megjegyzéseket ad a román történelem és nyelvészet határterületeiről; az 533 l.-n között megállapítása szerint pedig Szendrei: A magyar viselet történeti fejlődése, Bpest 1905. c. művének 63 sz. képén (87 l.) látható Halász Péter nevű huszár ezredes voltaképen Dabija moldvai vajda (1661—1665.).

Az 539—543 lapokon két német nyelvű követjelentést találunk 1599 nov. 29. és 1600 jun.-ból (eredetjük a stockholmi királyi levéltárban Extranea, Avisor. Ungarn), amelyek Vitéz Mihály erdélyi szereplését és moldvai hadjáratát néhány új vonással egészítik ki (Báthory Endre fejének eltemetése, Báthory Zsigmond arzenálja, a Báthory kincsek sorsa és értéke: Fehérvárról 40 szekéren Tordára vitette a vajda a 3 milliót érő kincseket). Aztán egy pár Mihály Vajdától kiállított okmányt találunk latinul vagy latin-magyar szöveggel (Székely Mózes birtokmegegerősítése; a maros-szentkirályi—egerszegi hídnak a székely tulajdonosok számára való visszaadásáról; egy Vízaknán eladott ház adásvételi szerződésének megerősítése Sárpataki György, Sározy Sára közt egyfelől és Bakos Ferenc közt másfelől; a vízaknaiak biztosítása, hogy nemesi jogot és kiváltságot senkinek sem ad közülök; utasítja Vasile kamaraispánt, hogy tartsa tiszteletben a vízaknaiak jogait).

Az 553. levélen közölt latin oklevélből (eredetije Vatikáni Levéltár, Borghese, IV, 21, foglio 32), Movilă Jeremiás moldvai vajdának V. Pál pápához írott (Jași, 1606. I. 17) leveléből megtudjuk, hogy Qerini B. moldvai kath. püspök termézetes halállal halt meg kevéssel az említett levél kelte előtt, tehát nem 1604-ben és nem a tatárok áldozataként (ahogy az eddigi írók — Auner, Bitay — hitték). Utódává a vajda Arsengo Jeromost nevezte ki, aki akkor már több, mint 20 éve volt püspöki helytartó, „az ország nyelvét is értette” s akit az elhunyt is utódjául kért az összes hívekkel együtt. Megerősítést kér számára a pápától. — Az 556. lapon közölt latin okmányból (Gheorghe Ștefan moldvai vajda levele Jașiból 1656 jun. 29.-ről VII. Sándor pápához, eredetije Vatikáni Levéltár, Lettere di Principi, vol. 81, fogl. 12) megtudjuk, hogy a derék Bandini érsek mintegy 7 évvel azelőtt halt meg (Veress E. legújabb adatai szerint 1650. jan. 27.-én) s hogy egy méltatlan lengyel utódja volt. Kéri Bosnyák Tamás kinevezését. Az 561—563 lapokon N. Drăganu egy cirill betűs, magyar nyelvű (protestáns) Miatyánkot közöl egy a XVII. sz. első feléből való kéziratból, mely a nasszói román gimnázium tulajdona. (Ez tehát a Hunfalvi ismertette 1600 tájáról való cirill betűs magyar nyelvű Miatyánkkal tartozik egy csoportba).

Veress Endre új adatokat közöl Ioan Piuariu-Molnár jeles román szemorvos és fia életéből (569—572 l.) Az 573—584 lapokon között s a Leményi János balázsfalvi püspök s az ellenszegülő theologusok és tanárok perére (1843—1846) vonatkozó okmányok közül az 574 lapon emlegetett: „Supplex Libellus cleri junioris” újabb adattal erősíti meg mindazt, amit a Supplex Libellus kifejezésről e Szemle előző számában elmondtam. *Dr. Virgil Cioban* a 616—700 lapokon közli a bécsi Kriegsarchiv 881—1762 sz. nagy aktacsomóját, mely az erdélyi románságnak Buccov alatt készült 1760—62-iki statisztikáját tartalmazza.

A következő 71 lap könyv- és folyóirat ismertetés. Itt megemlítjük I. Lupaș-nak *Szegfű* „Három nemzedéké”-ről és Bogrea-nak *Veress Endre* két román nyelvű akadémiai értekezéséről: A Sinan pasa ellen vezetett 1595-ös keresztény hadjárat, A románokról szóló régi magyar históriás-énekek, szülő ismertetését. *I. Crăciun* meg *Csánki*: „Magyarország történelmi földrajzának...” (I, II, III, V) a nagy jelentőségére hívja fel a román szakkörök figyelmét.

Ugyancsak *I. Crăciun* ad egy bibliografiai összeállítást a román történetírás 1923—24 évi termékeiről (775—929 l.), kiegészítve és folytatva az előző évekről már elkészített hasonló összeállítást. *Dr. H. Hienz* nagyszebeni theol. tanár pedig az 1919—1924. évek németül megjelent történelmi és nyelvészeti tárgyú, a jelenlegi Romániára és lakóira vonatkozó művek és cikkek alapos bibliografiáját adja a 931—988 lapokon. A magyar nyelven megjelent hasonló termékek bibliografiai összeállítására is felkérték az évkönyv kiadói e sorok íróját, aki dr. György Lajossal együtt fog leget tenni ennek a kérésnek.

A testes kötetet könnyen kezelhetővé teszi a kötet élén álló tartalomjegyzék mellett a kötetet záró betűsoros névjegyzék.

Dr. Bitay Árpád.

Magyar Anonymus. Fordította: *Pais Dezső.* Budapest 1926. (Napkelet Könyvtára 14. sz.)

Ez ízléses kiállítású kötetben a mult sűrű fátyola mögött feltétlen biztossággal még mindig fel nem derített Anonymus művét olvassuk. Szabó Károly merev fordítása után a Pais Dezsőé nyelvi szempontból is kellemes olvasmány.

Pais egy bevezető tanulmányban felvázolja az Anonymus kutatások legújabb állását: *Jakubovich Emil, Hóman Bálint* és *Melich János* megállapításai nyomán. Jakubovich szerint az Anonymus szövegét megnyitó „P. dictus magister” helyes feloldása: Petrus dictus magister = A mesternek mondott Péter. Az ilyenféle szerénykedő formulák meglehetősen gyakran fordulnak elő a XII. sz.-i latin levélstílusban, amit főleg a párizsi főiskola sugározott szét messi vidékekre. Eddig az egyik elmélet a „P. dictus magister” kifejezést így oldotta fel: Praedictus magister = Az elül megnevezett mester. Ezt a magyarázatot némileg támogatta egy külső körülmény is. Anonymus szövege az első levélnek nem az első, hanem a hátsó oldalán kezdődik. Valószínűleg azért, hogy a szerző utólag jegezze majd be a nevét és a mű címét a díszesen kiállítandó első oldalra. Ehhez még hozzávéve azt is, hogy az ismeretlen Szerző magát közelebbi meghatározás nélkül egyszerűen csak „Béla király” jegyzőjének nevezte s minthogy a négy Béla közül a legtöbb valószínűség III. Béla mellett szólt, az így megjelölt kereten belül már azonosítani is próbáltak az egyes tudósok. Így általában Anonymus-t a Párisban tanult Adorjánál azonosították, aki 1200 tájt erdélyi püspök volt. Mellette emlegették Pál. Katapán, Péter nevét is. (Marczaliék a „P. dictus magister”-t a IV. Béla korabeli „Pous” dictus magister-nek vették.)

Az üresen álló első oldalra épített „Praedictus”-os elméletet az ibolyántúli sugarak döntötték meg. A velük dolgozó fényképezés u. i. kimutatta, hogy a szöveg eredetileg az első oldalon kezdődött, még pedig pontosan azzal a szövegezéssel, amely most a másodikon áll. Ebből nyilvánvaló Jakubovich következtetésének a helyessége: a másoló (mert a ránk maradt szöveg nem az eredeti, hanem XIII. sz.-beli másolat) nem volt megelégedve az első oldallal, ezért levakarta s a második oldalon újra kezdte. Továbbá azt is kimutatta Jakubovich, hogy a szövegben ugyanilyen helyzetben a „praedictus” rövidítés nélkül van írva.

Jakubovich érveléseinek során amellet foglal állást, hogy a kérdéses rövidítést így kell olvasni: Petrus dictus magister = A mesternek nevezett Péter. Ez a Péter pedig azonos volna Péter óbudai préposttal, II. István és II. Béla egykori jegyzőjével. Érvei közül megemlíthetjük a következőket: Anonymus-Péter apró-

lékosan ismeri Ó-Buda környékét; 1134-ben, már mint székes-fehérvári prépost és magyar követ II. Lothár német császárnak két aranyos nyergű fehér lovat visz. Ezt a motivumot az Anonymus-Péter műveiből is jól ismerjük. Az Anonymus-Péter szövegében lévő magyar nyelvi elemek legalább egy félszázaddal régebb nyelvtörténeti korszaknak felelnek meg, mint az 1200 tájáról való Halotti Beszéd. Némely jelek szerint Anonymus-Péter megfordult Bolognában is. De egész biztosan tanult Párisban. Erre vall pld. a Dares Phrygius nevű szerzőnek tulajdonított és „História Trója pusztulásáról” címen emlegetett ál-ókori munkával való kapcsolata is. Művében több olyan, a korabeli magyar olvasó számára teljesen felesleges magyarázatot ad, ami egészen valószínűvé teszi azt a nézetet, hogy az az egykori tanuló társa, akinek munkáját elsősorban szánta, külföldi, talán francia volt.

Hóman Bálint kutatásai műfaj-történeti szempontból jelölik meg Anonymus-Péter művének a helyét. Nemcsak címe, hanem teljes mivolta szerint is a középkori történetírás u. n. udvari ágába tartozik. Ez a gesta v. historia nevű ág nem az emberiség egész történetével foglalkozik vallásos-világtörténelmi alapon, hanem egyes népek dinasztikus érdekű hőstörténetével, még pedig nem annyira időrendi, mint tárgyköri csoportosítással. Főleg a román népeknél, franciáknál, olaszoknál divott. A németek a másik ágat képviselő barát-krónikát művelték, amely vallásos szemléű, világtörténelmi beállítású, időrendi felépítésű esemény-sorozat. — Hóman Bálint szerint az első Gesta Hungarorum 1091. tájt keletkezett. Szerzője egy Szent László udvarához tartozó és franciás műveltségű magyar pap volt. Hóman több adattal mutatja ki, hogy Anonymus-Péterünk Gestája s e között az első Gesta közt sok a rokonság, amennyiben a szerző ennek II. István-korabeli folytatását használta.

Anonymus művének értéke és hitelessége körül sok vita folyt. A történészek közül többen értéktelen műnek, sőt némelyek hamisítványnak tartják. Újabban, főleg nyelvészeti alapon, kezdik helyreállítani a tekintélyét. Melich János kutatásai szerint pld. Anonymus művében több olyan név és toponymiai adat van, amely szláv nyelvtörténeti szempontból a honfoglalás korának megfelelő nyelvállapotot tüntet fel.

Mindez persze csak egy új állomást jelent az Anonymus-kérdés történetében, amely addig nem juthat nyugvó pontra, amíg a történelmi és a nyelvészeti kutatások eredményei teljes összhangban nem lesznek Anonymus művének keletkezése, értéke és hitelessége felett. Ebben az irányban komoly lépéseket jelentenek Jakubovich, Hóman és Melich fentebb jelzett kutatásai.

Pais Dezső élvezetes fordításának használhatóságát nagyban növeli a hozzá csatolt alfabetico-etymologicus névjegyzék s a honfoglalás útirányát feltüntető szemléltető összeállítás és az ezzel kapcsolatos térkép.

Kortörténeti szempontból semmi különös sincs abban, hogy Anonymus-nál egy helyt római = német (Pais 9 l.) Hisz 962—1106 közt a német birodalom fejei egyszersmind római császárok is voltak. Anonymus említett ethnico-stylaris egyenlete csak egy újabb bizonyíték arra, hogy művelt, az udvari életben s kora nemzetközi-diplomáciai frazeológiájában járatos volt.

Dr. Bitay Árpád.

A fenti címet viselő könyv különböző időben megjelent cikkek és tanulmányok gyűjteménye, melyek, ha szoros értelemben nem is összefüggők, mégis mindannyian szembeötlően magukon viselik a szerző egyéniségének és tudományos meggyőződésének rendkívül érdekes és jellegzetes vonásait. Talán semmiféle írásmű sem lehet annyira jellemző szerzőjére, mint amely ethikai kérdésekkel foglalkozik. Hiába, az ember legbensőbb, legcsalhatatlanabb karakteristikumát a benne és általa megnyitkozó ethikai tartalom mutatja s azért az előttünk álló mű minden sora szükségképpen arra az ethikai fölfogásra utal, mely a szerzőnek, úgylátszik, elidegeníthetetlen sajátja.

Vajjon mi jellemzi a Bárány Gerő személyiségét, műveinek olvasása alapján megemlítve? Első sorban az erkölcsi érték primatásának feltétlen elismerése és hirdetése. „Az élet teljessége, tökéletessége éppen maga a tisztesség az erkölcsiség. Minden egyéb mellékes az életben.” „Az emberi létnek és életnek csakis erkölcsi célja lehet” (126. és 14. l.) Az összes fejezetek és tanulmányok alaphangját és színezetét ez az elv adja meg s csak ott homályosul el kissé, ahol a szerző, amint ezt „Az egyén és nemzet szerepe a kultúrában” c. tanulmány mutatja, túlságosan hegeli befolyás alá kerül. Az ebben a cikkben és a még pár helyt található apróbb metafizikai kilengések alig számbavehetően gyöngítik a szerzőnek rendületlen, megalkuvást nem ismerő, erkölcsi idealizmusát.

Ámde, mint említettük, ez az erkölcsi idealizmus éppen azáltal nyer különös érdekességet, hogy mindez a Bárány Gerő sajátos egyéni megnyilatkozása is egyúttal. Ot az erkölcsben kizárólag csak az érdeklí igazán, ami „gyakorlati” a szó szoros, de mindig nemes értelmében. Az erkölcsiség nála nem elmélet, hanem inkább tett: élet, valóság, mely mindannyiunkat, az egyént, a közösséget, sőt a világegyetemet is föntartja s mindezeknek értelmét ad. Ezt a gyakorlatias erkölcsi világnézetet szerzőnek az optimizmushoz, illetve a pesszimizmushoz való viszonya közelebb ról is meghatározza. Ha a Nietzscheről szóló tanulmány azt mondja, hogy Nietzsche „a pesszimizmus igazságait megértő és átértő optimista” (58. l.), úgy Bárány Gerőt azzal jellemezhetjük, hogy ő az optimizmus igazságait megértő és átértő pesszimista. Pesszimizmusa világrt sem olyan zord, mint a Schopenhaueré, de nem is annyira doktriner. Bárány Gerő rendületlenül hisz az emberiség és az egyén erkölcsi elhivatottságában, a fejlődés erkölcsi céljában. A történelem értelme nála az ethika. De mert az ilyen „hit” tudományosan igazolni a maga teljességében sohasem lehet, itt is, ott is kicsillan soraiból a kétely s a legerősebb meggyőződéstől áthatott fejtegetései is, csaknem mindig, a kételkedés és pesszimizmus szemérmesen félnék, de őszinte, a lélek mélyéből fakadó „talán”-jával vagy „vajjon”-jával végződnek. Az ő pesszimizmusa nem dogmatikus, hanem az élet értékeinek mindig csak örvendeni akaró, de az élet durvaságait, az emberi gonoszágat és nyomort ezzel az örömmel összeegyeztetni nem tudó, tépelődő, aggódó lélek fájdalmas fölsóhajtása. Az ő kételye nem szisztematikus, mint a Descartesé, hanem inkább érzelmi és egyéni, mint helyenkint a Pascalé. Bárány Gerőnél az erkölcsi idealizmus tulajdonképen valóság; de mert a vallás nem pusztán erkölcsi idealizmus s az utóbbi sem helyettesíthető a vallással, a hézag, az üresség, amely a kettőt elválasztja, sokszor örvények szélére sodorja erkölcsi idealizmus-túlfutott lelki világát.

Egy másik jellemző vonása a szerző ethikai világnézetének

szociális és altruista jellege. Az etikumot nem elvont fönségében ragadja meg, hanem inkább tevékeny társadalom-fenntartó erejében. A tények és ideálok azt tanítják, — úgymond — hogy csakis a mások javára leélt életnek lehet magasztos értelme s az emberi élethez méltó értéke (102. l.) Egész világnézetének szociális jellege lépten-nyomon kiütözközik. Tolsztoj gondolkodása, melynek az egyik tanulmány kítűnő elemzését adja, kétségtelenül nagy hátsással van erre. Különösen jellemzőnek tartjuk e tekintetben „A nagy emberekről” szóló tanulmányt, melynek alap gondolata az, hogy a tömeg termelője és előföltétele minden nagyságnak, a tömeg, legalább is, a nagyság lehetőségét jelenti. (34. l.) Sőt tovább megy, amikor azt állítja, hogy talán nincs is különbség a kis és a nagy ember között, talán csak mennyiségi különbség van közöttük. Ennél a kérdésnél igazán szükséges mindent a „talán”-nal bevezetni s azt is nehéz volna eldönteni, hogy az előbbi felfogás áll-e közelebb az igazsághoz vagy az, amely a nagy embereket minőségileg is teljesen más lényeket lát, akik egészen függetlenek a környezettől és a tömegtől. A mi szempontunkból nem is a kérdés elméleti eldöntése a fontos, hanem az eljárás, ahogy szerző a problémát kezeli s ez mindenesetre jellemző reá nézve, különösen ott, ahol kijelenti, hogy a nagy emberek között is a legnagyobbak azok, akik erkölcsi tendenciáktól vezéreltetve, megértetik velünk, hogy minden dolognak lényege nem lehet egyéb, mint egy olyan erő, amely a *jóra* tör. Nagy ember — kis ember, annyi mint jó ember és kevésbé jó ember. Az etikum az egyetlen lehetséges fenntartó eleme nemcsak az emberi társadalomnak, hanem a mindenségnek s amidőn szerző a *jó* eszméjének kozmikus jelentőségét felismeri, világnézetének szálai a platonai mélységek felé irányulnak.

Ezzel szinte ellentétesnek látszik Bárány Gerő ama felfogása, hogy tulajdonképpen érdeknélküli érdeklődés lehetetlen, mert hiszen minden érdeklődés egoista s az embert csakis saját maga, a saját élete érdekli. Voltaképpen — úgymond (119. l.) — csakis ez a kérdés (t. i. az ember élete) s minden más kérdés csakis az előbbin keresztül érdekli az embert. A Bárány Gerő filozófiája egészen szubjektivistá és anthropocentrikus s ez szinte érthető egy olyan egyéniségnél, akit — úgyszólván — kizárólag csak ethikai kérdések érdeknek s e kérdések közül is elsősorban azok, amelyeknek gyakorlatias jelentősége azonnal fölismerhető. Nála a filozófia igazán élet — és világnézet, amely megkerülve a nagy elméleti kérdéseket, forró vágyakozással, nyugtalan aggodalmaskodással keresi, hogy mi is az emberi élet célja és jelentősége. Vajon érdemes-e élni, mikor úgy is meg kell halnunk? Nem ad elméletileg megalapozott tudományos világnézetet, hanem az élet tapasztalatain s az ő sajátos hitén alapuló életfelfogást, melyben a szellemiség követeli magának a vezető szerepet. A szellemi-erkölcsi világregd, az ő nézete szerint, épen olyan valóság, mint a fizikai létező, sőt az emberi tudatnak sokkal közvetlenebb tudomása van az előbbiről, mint az anyagi világ létéről. Az emberi életnek, de az egész világnak az értelme csak szellemi-erkölcsi lehet (10. és 30 lapok.).

Szerző mindezeket a kinyilatkoztatásait nem igazolja, nem bizonyítja a „szigorú” filozófia módszerével, de fölteszi, mint nélkülözhetlent és sürgeti, mint az általa fölvetett problémák megoldásának egyedüli lehetőségét. Ez eljárásban rejlik gyöngesége, illetve ereje. Gyöngesége, amennyiben álláspontjának elméleti alapot adni fölöslegesnek tartja és erőssége, amennyiben minden sorát áthatja az a hit, amelyre egész világnézetét vaskövetkezetességgel és erős logikával tudja felépíteni, — hogy t. i. az etikum az egyetlen érték és a mindenség életének egyedül megnyugtató

magyarázata csak az lehet, hogy minden tevékenysége ennek az egyetlen értéknek szolgálatában áll.

A megdönthetetlen erkölcsi idealizmus, az életnek szeretete, az emberiség magasabb érdekeinek szolgálata, az optimizmus ragyogó hite és felvillanása mellett — mint említettük — jól megfér nála az itt is, ott is előbukkanó kétely, a töprengés, az önvadás-kodás, a küzdelem a pesszimizista nihilizmus ellen. Látszik, hogy ő saját maga magának is egy örökös kérdőjel s hogy mennyire szeretné e kérdőjelre a teljesen megnyugtató feleletet megadni. Az a verejtékező küzdelem, mely az élet nagy kérdéseinek a meggyőzősére irányul, lelkileg mindannyiunkhoz közel hozza az író szimpatikus és a mélységek felé törekvő egyéniségét. Erezzük, hogy az ő kérdései mindannyiunk életbevágó kérdései, hogy az ő küzdelmei mindannyiunk küzdelme az élet megoldhatatlannak látszó, súlyos problémáival szemben. Akár a boldogságról, akár a gyermekről vagy az újságírásról elmélkedik, mindenütt csak a jót, a felemelőt, az etikumot keresi és látja meg. Fejtegetései sokszor csak azért emelkednek fel az optimizmus napfényes csúcsaira, hogy megtorpanjanak a mélység előtt, mely e csúcsok mögött tátong.

Kétségen felül áll, hogy a Bárány Gerő filozófiája az ő sajátos egyéniségének lelki küzdelmeiből és aggodalmaiból, az élet örömeiből és bánatából kitermelt bölcsesség. Nem doktriner, aki keresné valamely filozófiai iskolához való hozzátartozását, vagy attól való eltérését, hogy kényelmesen megtalálja a maga helyét a vélemények tömkelegében, hanem eredeti és egyéni, amennyire lehetséges s nála igazán meglátszik, hogy neki a filozófálás nem hivatalos foglalkozás, hanem valóban léletszükséglet. Az ő szeme és keze mindennapi életünk ütőerén nyugszik s ennek szíve veréséből indul ki filozófiája. Hisszük, bölcsessége idővel még mélyebb s elméletileg is szilárdabban megalapozott lesz s ha ez bekövetkezik, meglátásai egy szilárd alapokon nyugvó kultúrfilozófia megteremtését fogják valóra váltani, amelyre a magyar filozófiai irodalomnak igazán nagy szüksége van.

Mi erdélyiek kétszeres figyelemmel várjuk további munkássága eredményeit, nemcsak azért, mert lelkünkhöz szólnak és érdekelnek, hanem, mert a szerző is erdélyi ember lévén, az ő aggodalmaiban és töprengéseiben, amikor az élet értelmét és célját keresi, magunkra ismerünk.

Dr. Varga Béla.

Magyar Kormányzati Bibliographia. — Társadalomtudományi Bibliographia. Szerkesztette: *dr. Krisztics Sándor.* Budapest, 1926. 8-r. 375, 946 hasáb. (Magyar Sociographiai intézet kiadványa 1—2 sz.)

A Magyar Tudományos Akadémia fenhatósága alatt 1924. szeptember óta egy *Magyar Sociographiai Intézet* működik, amelynek feladata a magyar állam és a környező országok közérdekű viszonyaira vonatkozó adatok gyűjtése és nyilvántartása. Rendkívül nagyfontosságú munkájának eredménye a fent leírt hatalmas kötetben áll előttünk, amely egyrészt tartalmazza az 1924. év folyamán hozott magyar törvények, kormányrendeletek, önkormányzati rendeletek, szabályrendeletek és bírói döntvények szakonként csoportosított cím- és lelőhely szerinti jegyzékét (ez 349 szakcsoportba osztva 3295 címből áll), másrészt a társadalomtudományok legtágabb értelmezése mellett felsorolja Budapest székesfőváros hét közkönyvtárában található 1923-24. évi megjelenésű könyvek s az 1924. évfolyamú folyóiratok cikkeinek címeit decimális szakrendszerbe csoportosítva (ez 602 csoportban 17.592 címből

áll). E közel 21.000 címet tartalmazó könyv nemzetközi relációban is helytálló társadalomtudományi bibliographia, egyszersmind a magyar társadalomtudományi készülttségének is minden elismerésre méltó dokumentuma, mely feltűnteti a magyar társadalomtudományi könyv- és folyóiratcikk anyagának a külföldi társadalomtudományi anyaghoz való arányát is. Örömmel említjük meg ezt a könyvet, amelybe szívesen fel se mérhető munka van felhalmozva, mint a magyar tudományos életnek egy újabb örvendetes eredményét.

Meg kell említenünk, hogy e bibliographiában mindössze három erdélyi folyóirat (*Erdélyi Irodalmi Szemle, Keleti Lloyd* Temesvár, *Közgazdaság* Kolozsvár) van feldolgozva és csak a Minerva kiadásában megjelent könyvek vannak megemlítve. Ez semmiesetre sem az Intézet mulasztása, hanem az erdélyi folyóiratok, lapok és könyvkiadók hanyagsága, akik nem gondoskodnak arról, hogy kiadványaik egy-egy példánya a magyar közgyűjteményekbe is eljusson s így a magyar tudomány számára hozzáférhető legyen. Kívánatos, volna, ha a jövőben e mulasztásuk pótlására gondolnának.

Dr. György Lajos.

Catalogul revistelor științifice și medicale din Cluj.
Alcătuit sub direcția lui *E. G. Racoviță* de către *A. Valentiny*.
Cluj. Editat și desfacut de Universitatea din Cluj. Tipărit de
Tipografia „Corvin”. 1926. 8-r. XXIV. + 455 l. Ára 5 aranylej.

E vaskos kötet a helybeli könyvtárak és intézetek természettudományi, orvosi és mezőgazdasági szakcsoportokba tartozó folyóiratanyagának jegyzékét tartalmazza. Betűrendben sorolja fel az anyagot s a könnyebb kezelhetőség szempontjából országok és az országokon belül városok szerint rendezett földrajzi mutató, valamint a Dewey-féle tizedes szakrendszer szerint csoportosított szakjegyzék egészíti ki.

Csak az, aki tudományos kutatásokkal foglalkozik, tudja eléggé értékelni azt az előnyt, amit egy ilyen katalogus jelent. Csak az tudja, mennyi időt takarít meg a kutató e kötet révén az által, hogy nem kell vaktában keresgélnie az egyes könyvtárakban, hanem e jegyzék nyomán egyenesen abba a könyvtárba kopogtathat be, amelyben megtalálja a keresett kötetet.

Egy ilyen összesített katalogus eszméjét az Erdélyi Múzeum alapításával kapcsolatban Kővári László — ha némileg más formában is — már 1854-ben felvetette (l. *Hetilap*. 1854. 96. sz.) s nyugaton több olyan intézmény van, mely a kutatót azonnal útbaigazítja, hogy a keresett könyvet, vagy folyóiratot hol találhatja meg. Ilyen jól bevált intézmény pl. a „Zentralstelle der preussischen Bibliotheken”, mely kéziratban magában foglalja az összes nagyobb porosz könyvtárak jegyzékét. Ugyanezt a célt szolgálja a budapesti „Bibliographiai Központ” ez év elején megindított könyvjegyzéke, amelyben a magyarországi nagyobb könyvtárak új gyarapodását találhatjuk. Jelen katalogushoz hasonló folyóiratjegyzékek közül felemlíthetjük Körösy Kornél és Lenhossék Mihály összeállítását: „A budapesti könyvtárakba és intézetekbe járó természettudományi, orvosi és mezőgazdasági folyóiratok jegyzéke. Budapest, 1916.”, valamint a Lacroix és Bultingaire szerkesztésében 1924-ben megjelent „Inventaire des périodiques scientifiques des bibliothèques de Paris” c. kötetet.

A mai világszerte súlyos pénzügyi viszonyok elkerülhetetlené teszik a könyvtárak közötti kooperációt. Ebben a tekintetben is nagy előnyt jelent a katalogus, mert ennek révén könnyen el le-

bet érni azt a célt, hogy ugyanazon folyóiratból a helybeli könyvtárak, sőt magánosok is, ne rendeljenek több példányt, hanem inkább ezt az összeget olyan folyóiratok előfizetésére fordítsák, melyek a városban sehol sem találhatók.

Két hibájára kell rámutatnunk e kötetnek. Az egyik, hogy nem dolgozta fel a helybeli magyar középiskolák és az Erdélyi Kárpát-Egyesület könyvtárának folyóiratanyagát. Igaz ugyan, hogy az Egyetem és Erdélyi Múzeum könyvtárai talán kivétel nélkül tartalmazzák azokat, a nagyobb részt magyar folyóiratokat, melyeket az iskolai könyvtárakban is megtalálhatunk, de már az Erdélyi Kárpát-Egyesület könyvtárának feldolgozása néhány új folyóiratcímrel gazdagította volna a jegyzéket.

Másik jelentékenyebb hibája, hogy bizonyos részében jóformán már megjelenése pillanatában elavult. Az anyag feldolgozása ugyanis 1921-ben kezdődött s a nyomtatás megkezdésekor nem vették figyelembe az azóta történt változások s így előfordul, hogy „Abonat”-nak jelez olyan folyóiratokat, melyeknek továbbrendelését az illető intézetek, főként a német folyóiratok 1923. évi nagy áremelkedése következtében kénytelenek voltak megszüntetni; viszont olyan folyóiratok, melyeknek beszerzése az anyaggyűjtés után történt, kimaradtak. Tekintettel azonban arra, hogy e hiba, mely az anyag jóval kisebb részére vonatkozik — mivel a nagyobb könyvtárak adatai az 1925. évi állapotot tüntetik fel — nem igen von le a munka értékéből, a legnagyobb elismerés illeti meg Racoviță egyetemi tanárt, ki kezdeményezésével és utánjárásával lehetővé tette e katalógus megjelenését s Valentiny Antal egyetemi főkönyvtárost, ki a külföldi hasonló természetű munkákat jóval felülmuló gondossággal állította össze a jegyzéket.

E katalógusnak folytatása is ígérkezik, mivel hireink szerint mozgalom indult meg, hogy a jogi és bölcsészeti szaksoportokba tartozó folyóiratok katalógusa is elkészüljön.

Dr. Ferenczi Miklós.

FOLYÓIRAT SZEMLE.

BUDAPESTI SZEMLE. A Magyar Tud. Akadémia megbízásából szerkeszti Voinovich Géza. 1926. III—IV. szám.

Angyal Dávid: Gyulai Pál, a kritikus. Gyulait a kritikára prózaírói tehetségén kívül az a megfontolás is ösztönözte, hogy az izlés dolga nem magánügy, hanem nemzeti ügy, mely szoros kapcsolatban van az állam és társadalom igen fontos erkölcsi érdekeivel. Ítelő tehetsége szívéből merítette táplálóerejét, erős rokon vagy ellenérzés hevíti kritikáit és polémiáit, de mindig igazságos akart és tudott maradni. Megállapításait elméletileg is erősen megalapozza. Ha mennyiségre nem sok idegen könyvet ismer is, de abból, amit olvasott, igen sokat tanult. Kutatott, boncolt, küzdött, hogy férfias önismeret-re, érett megfontolásra, a valódi szépnek átérzésére tanítsa nemzetét. — *Takáts Sándor: A magyar tözsérség pusztulása.* A XVI. és részben a XVII. században való-ságos országfentartó szerepe volt a minden ízében magyar tözsérség (vagyis marhakereskedők) osztályának. Ezer számra magyarosította meg nagyszámú alkalmazottait. Már a 16. században a kincstár éltető erének mondták e művelt és vagyonos osztályt, melynek tagjait az Alföld iskola-és egyház-alapítói közt is mindig ott találjuk. Azonban a bécsi kormány-székek lelketlen, kizsákmányoló politikája, melyet Magyarország-gal szemben három száza-don át üztek, nemcsak e virágzó, színmagyar kereskedő osztályt pusztította el s telepített helyük-re idegen alattvalókat, hanem vele együtt tönkre tette Magyar-orzágnak egykor virágzó mar-

hakereskedését is. — *Kornis Gyula: A magyar philosophia fejlődése és az Akadémia.* A Magyar Tud. Akadémia kezdettől fogva tudatában volt a philosophiának a nemzet szellemi életében való nagy szerepével. A szerző tüzetesen vázolja az Akadémián jelentkező philosophiai ábrlatokat, melyek egyrészt híven tükrözik vissza az egyes korszakok egyetemes philosophiai irányait, másrészt, főleg a reform-korszakban s az absolutismus idején a leg-szorosabban egybeforrnak a nemzeti szellemmel s ennek életfeltételeivel. — *Dékány István: A közvélemény erővesztésének okai a modern társadalmakban.* A modern társadalom kusza, áttekinthetetlen szerkezete, (egyenlőtlen tömegoszlás, a költözésre való saját-szerű hajlam) s ebből folyó lelki lazultsága, melyhez az egyéni intellektus is teljesen hozzá-asszimilálódik: főbb gátjai annak, hogy a közönségnek szemé-lyes életfelfogása s ítélete jelentkezzék a közvéleményben. A mai közvélemény ez áttekinthetetlen-ség miatt nem spontán eredetű, hanem az informálótól (a sajtótól) elfoglalt állás elfogadása vagy megtérése. — *Stevenson: A palack-manó.* Angolból fordította Radó Antal. — *Bárd Miklós: Leányfalván.* Gyulai Pált ünneplő óda, megjelent a Pásztortűz-ben is. — *Négyesy László: A magyar kritika hat éve. (1919—1924).* Jelentés az 1925-iki Greguss-jutalomról, mellyel a Kisfaludy-Társaság Császár Elemérnek *A magyar regény története* c. munkáját tüntette ki. — *r. r. Egy új magyar epos.* Vietorisz József *Senki Pál* c. költői elbeszélése elismerő bírálata. E művet a M. T. Akadé-

mia a Nadasdy-díjjal jutalmazta. — *Négyesy László: Meumann aesthetikája magyarul.* — *-i: Hún monda és húnhagyomány.* Hóman Bálint könyvének bírálata. Hóman a kérdésnek történeti felét megoldotta, de irodalomtörténetileg lezárva még nincs. Hóman munkája erre vonatkozólag is kezünkbe adja a kulcsot. — 1926. IV. (áprilisi) szám. *Lukinich Imre: A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar történettudomány.* Az Akadémia nemcsak nagyterjedelmű forrásanyagot tett hozzáférhetővé, hanem olyan művekről is gondoskodott, melyek lehetővé teszik e forrásanyag elrendezését, kritikai értékelését és feldolgozását. Az Akadémiának köszönhető, hogy a szűkebb értelemben vett politikai történelem mellett magas színvonalú gazdaság-, társadalom-, pénz-, oktatás-, földrajz-, művészet- és jogtörténeti irodalmunk van, melynek eredményeit a külföld is az európai kultúrközösség mellőzhetetlen tényezőjének tekinti. — *Mó'sa József: A parlament reformja.* Arra a kérdésre keres feleletet: van-e mód, mellyel a magyar intelligencia vezető ereje úgy konzerváltassék, hogy a politikai súlypont ne kerüljön a végletekbe csapongó rétegek kezébe. A megoldást abban találja, hogy a demokratizált vármegyék és törvényhatóságok kezébe kell modernizált formában visszaadni a 48 előtti követküldési jogot. — *Balogh József: Adolf von Harnack.* Méltatása 76-ik születésnapja alkalmából. — *Csekey István: Az észt köztársaság alkotmánya és világpolitikai helyzete.* Ez az alkotmány a lehető legdemokratikusabb s különösen azzal biztosított magának örök dicsőséget a modern államok történetében, hogy első olyan állam volt, mely a nemzeti kisebbségek kultúra-autonómiáját törvénybe iktatta. Világpolitikai szerepe pedig a másik két balti állammal együtt az, ami volt évszázadokon keresztül: vízvázlasztója. Kelet és Nyugat politikai, faji és gazdasági tengerének. — *Baros Gyula: Philemon és Baucis magyar földön.*

Ovidius halhatatlan idilljének nyomait kutatja a magyar irodalomban. — *Nagy Miklós: Világostól Triánonig.* I. közl. Pethő Sándor hasonló című könyvének terjedelmes bírálata. Pethő könyve felületes, megbízhatatlan munka, telve tévedésekkel. Nem tudós történetíró, hanem pártpolitikában elfogult újságíró értéktelen alkotása. — *Stevenson: A palackmanó.* (Angol novella, ford. Badó Antal.) — *Sik Sándor: A Dioskúrok temploma.* (Vers). — A kritikai rovatban *Pap Viktor* bírálja Lengyel Menyhérnek *Szántó Tivadartól* megzenésített *Taifunját*. — *Wildner Odön* ismerteti *Georges Girard* könyvét *Anatole Fr.* ifjúságáról. Végül *Kéky Lajos* beható kritikával elemzi *Móricz Zsigmond újabb munkáit.* Legösszhangosabb siker *Légy jó mindhalálig* című regényét követte, mely az írónak kétségkívül legtisztább, legnemesebb hatású könyve. De ezt követő munkáiban megint visszatér naturalista túlzásaihoz (*Házasságtörés, Jószerencsés*). Végeredményül kelletlen benyomást hagy hátra a *Pillangó* is, bár itt egészségesebb irányba tért az író, de idilljében nincs idilli hangulat, sok helyt fanyar, kedélytelen, erőltetett. Mélyebbre igyekszik hatolni a *Kivilágos kivirradatig* c. regénye a magyar gentry katasztrófájának kissé megkésett problémájával. Látásában több a keserűség, mint az ízlés, de pompásan rajzolt alakjai egyikévé teszik *Móricz* figyelmet érdemlő munkáinak. *Egy akol, egy pásztor* c. novelláskötete nagyon egyenetlen s tartalmában is nagyon vegyes.

Dr. Csűry Bálint.

DOLGOZATOK A FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNYGYE- TEM ARCHAEOLOGIAI INTÉ- ZETÉBŐL. II. EVFOLYAM. Szege- di tudományos folyóiratról számolunk be, amely második év- folyamában tárja elénk azt a munkát, amelyet az egyetem ar- chaeologiai intézete s részben a váro- si múzeum végez. Egy esz- ten- dővel ezelőtt, szerény keretek

közt, hat ív terjedelemben, 30 illusztrációval jelent meg az első évfolyam. Kiadási költségeit azoknak az előadásoknak tiszta jövedelméből fedezte az intézet, amelyeket Buday Arpád egyetemi tanár, az intézet igazgatója és adjunktusa Banner János egyetemi m. tanár a vidéki városokban tartottak. A múlt évben 10 előadást tartottak, ebben az évben 30-at. Ebben az arányban a folyóirat közel háromszoros terjedelemben 15 íven, 95 illusztrációval jelent meg. A múlt évben az intézet tagjain kívül három, az idén hat külső munkatársa volt a folyóiratnak. A múlt évben hét tudományos közlemény látott benne napvilágot, melyek közül négy volt szegedi vonatkozású, az idén egy nagyobb tanulmányon kívül tiz közlemény, két könyvbírálat és három kisebb közlemény, melyek közül hat szegedi vonatkozású, vagy a városi múzeum anyagával foglalkozik. A közlemények közül kettő már az intézet saját ásatásainak eredményeit közli. Tavaly az összes kivonatok német nyelven jelentek meg, az idén egy kivonat franciául, a többi németül. De ezek az adatok csak a külső fejlődést mutatják szembevetően, belső értékét a cikkek adják.

Az első tanulmányt *Buday Arpád* egyetemi tanár írta az u. n. Thrák lovasisten problémájáról. Tanulmányában megdönti az elnevezés helyességét; kimutatja, hogy itt nem különálló nemzeti istenségről van szó, hanem a Krisztus születése táján erősen keresett Üdvözítő egyik helyi formájáról. A formák fejlődését bőséges illusztrációkkal Kr. e.-i V. század görög sírköveitől a keresztény Szt. György ábrázolásáig végig kíséri.

Banner János egyetemi m. tanár, az *intézet ásatásairól írt terjedelmes jelentést*. Az első ásatás az Egyetem Barátok Egyesülete támogatásával Magyarcsanak — Bökény határában, a Maros mellett történt, ahol egy Kr. u. III. — V. századbéli szarmata telep és temető került napvilágra. A telep és temető feltárt anyaga arra

mutat, hogy lakói élénk összeköttetést tartottak fenn a Maros és Tisza vidékén lakó germán törzsekkel. Kár, hogy a Maros a telep emlékeinek nagyobb részét már régen elhordotta. Az intézet másik ásatása Nagykomarason volt, ahol a próbaásatások Kr. u. II.—III. századbéli edényeket és töredékeket hoztak felszínre. — Ugyancsak ő ismerteti az 1915. évi átokházi, és az 1924-ben a Demeter templom bontásakor előkerült éreleletet. Az előbbi 16. századbéli dénárokból, az utóbbi 17. és 18. századbéli ezüst és rézermekből áll. A Halászat a Fekete-körös torkolatánál című tanulmányban a még 1922-ben tett tanulmányút eredményeiről számol be.

Móra Ferenc, a városi múzeum igazgatója „A Kunágotán kiásott honfoglaláskori lovassirokat” ismerteti, melyeknek anyaga sok példa nélkül álló darabot mutat fel. A sírokban Zoltán-, vagy Taksony-korabeli magyarok nyugodtak.

Cs. Sebestyén Károly a „Szegedi vár legrégebb története” címen azokat a római kori emlékeket ismerteti, melyek a szegedi vár bontása alkalmával a falakból kerültek elő. Hogy ezek a képekben is ismertetett emlékek nagyobb római település, vagy csak egy itt lakott római kereskedő emlékei-e, a kevés anyagból eldönteni nem lehet.

Eperjessy Kálmán a makói reálgimnázium tanára „A Kopáncs pusztai éreleletet” írja le, amelyben 12. századbéli magyar és friesachi dénárok voltak s még 1919-ben szántás közben kerültek elő. Kár, hogy a lelet jó része elkallódott.

Krecsmárik Endre tanár, a szegedi múzeum néhány koponyáját vizsgálta meg, köztük azokat is, melyek a kunágotai lovassirokból kerültek elő. Az ismertetett öt koponya közül egy neolithkori, egy avar, egy népvándorláskori bizonytalan és kettő honfoglaláskori.

Kiss Lajos, a nyíregyházai múzeum igazgatója a híres „hódmezővásárhelyi tálasság” történetét

írta meg, amely elődje volt a hovatovább iparművészetté fejlődő vásárhelyi keramikus iparnak.

A Miscellanea rovatban *Buday Árpád* a bronz kincsleletekről kimutatja, hogy azok közösségi vagyonok voltak, a bronzkori áldozó helyeknek tartott jelenségeket pedig örállomásoknak itéli. E rovatban van *Horváth Tibor Antal* prem. kanonok közlése alapján a Banner János által még a múlt évben közölt szegedi szükségpénzek monografiájának kiegészítése is.

Az irodalmi rovatban *Roska Márton*, Hubert Schmidt: *Vorgeschichte Europas*, b. á. Éber László: *Művészeti Lexikonát* ismerteti.

Örömmelismertetjük a megjelent új évfolyamot, mert a régi kolozsvári Bástya-utcai tradíció folytatását, továbbélését látjuk benne a Tisza partján.

Zarándi.

ETHNOGRAPHIA-NÉPELET.

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata és a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának *Ertesítője*. XXXVII, évf. 1926. 1. sz. Szerkesztik: *Solyomssy Sándor* és *Bátky Zsigmond*.

Solyomssy Sándor: Az ethnológia tárgyköre és módszere címen tanulságos áttekintést ad e tudomány fejlődéséről. Joggal sirja el panaszát, hogy az ethnológia ma is mostohagyermek számba megy sok országban, holott hivatva van, hogy az összes kulturbázisok egybefoglaló tudománya legyen. Ez a szomorú és káros jelenség részben abban gyökerezik, hogy tárgyköre nem egységesen körülhatárolt. Hozzátehetjük, hogy sok más tudománnyal való kapcsolódása és e kapcsok természetének helyenkint homályos, tisztázatlan volta is hozzájárult ahhoz, hogy a legtöbb helyen alig emelkedett felül a segédtudomány nivóján. Megkötöttséget jelentett a természettudományi szempontoknak erős befolyása, ami csak *Ernst Grosse* fellépésével (1896) kezd szűnni, helyet szorítván a történelmi

módszernek. Megszívlelendő, amit a kulturkörökről s azok egymásra hatásáról ír. — Az ősrégészet módszere a stratigráfián, réteg egymásutánon sarkallik. Valahogy így képzelem el az ethnographusok, ethnológusok munkáját is. Az ősrégész a földben, az ethnographus és ethnológus a földszínen iparkodik megállapítani a kultúrelemek egymásra rétegződését s miképen az ősrégész a szomszédos és távolabbi területekről kapott hatásokat is felkeresi s megkapja, azonképen a testvértudomány is esetről-esetre megállapítja, a fenti módszer szemmel tartása mellett, hogy a ma még cselekvő, élő, ható népek, népelemek külső és belső életmegnyilvánulásai terén melyek a saját kulturkincsek, melyek a kölcsön vett elemek s az utóbbiak honnét jöttek, hogyan módosultak, alkalmazkodtak az új környezetben. Az új környezetet nemcsak anthropológiai és szellemi, hanem földrajzi, természeti stb. szempontból is értem.

Nincs a világon tudomány, mely annyi kontárt türt volna meg a kebelén, mint az ősrégészet és néprajz. Innét van az, hogy ahol ezeket az élősdieket a jól és egészségesen megszervezett iskola le nem operálta e két tudomány testéről, gombamódra szaporodtak a tudóskodók, akik aztán alaposan diszkreditálták mind a két tudományt.

Rédeyné Hoffmann Mária Ács Gédeon laskói ref. lelkész naplójából közöl érdekes népéleti adatokat. Ács mint emigráns megjárta Törökországot, Angliát és Amerikát, feljegyzéseinek összehasonlító értékük is van. *Szendrey Zsigmond* harmadik folytatását adja történeti népmondáinknak. Ez alkalommal az Árpádok kihalásáig jutott el nagyértékű tanulmányával.

Kisebb közlemények (Küldött farkas, küldött kutya, küldött ördög, Szemgyógyítás szentelt vízzel. A lidérc és tátos a szalon-tai nép hiedelmében, Néphagyomány-gyűjtés, Báltáncoltató Betlehem Somogy megyében, Falu-

csufolók) és az irodalmi rovat zárják be az értékes füzetet.

Az Értesítőben *Bátly Zsigmond* a szarvasagancslóportartók díszítő motívumai közül a szarvassal, fogas-csapos kerékkel s tornyocskákkal foglalkozik. A szarvasnak mágiikus jelentőséget tulajdonít, a forgó kerék alakú díszeket a horgaskeresztből vezeti le, viszont a tornyocskák stilizált emberalakok. A Kolozsvárról elszármazott *Ébner Sándor* a Bodrog halászatáról ad tanulságos leírást s egészítit ki *Hermann Ottó* megfigyeléseit. — *Viski Károly* a magyar paraszt ház előtt létezett tűzhelyről, *Kiss Lajos* a nyiregyházai festett és virágos koporsókról, *Gyórfy István* a moldovai tarvisletről, *Viski Károly* a hajós cégről és egy csík-megyeyi himzészről (mely Izsák feláldozását ábrázolja), *Ecsedi István* a debreceni erdőkben szokásos varjúfogásról mond el tanulságos dolgokat. Magyarországól szóló régi följegyzések, irodalmi szemle és múzeumi hírek rovata után itt is, akárcsak az Ethnographiánál, a közölt cikkek rövid kivonatát találjuk.

Örömmelköszöntjük az Ethnographia és Értesítő derék gárdáját, a szerkesztőkkel az élen.

Dr. Roska Márton.

KLINGSOR. Siebenbürgische Zeitschrift. Geleitet von *Heinrich Zillich*. 3. Jahrg. 1926. Heft 6—10.

Az erdélyi szászóknak ez a folyóirata hova-tovább mind tervszerűbben kíséri figyelemmel az erdélyi magyarság tudományos, irodalmi és művészeti életének jelenségeit. A folyó évi 6. szám *Reményiktől* egy szép verset (Oft ist mir bang) közöl *Reményik Mária* fordításában, *Gyallay-tól* egy novellát (Das letzte Gefecht) *Zillich H.* fordításában és *April-től* két költeményt *Hajek „Nachdichtung”*-jában. A könyvszemlében *Folberth* ismerteti „A jelenkor erdélyi magyar irodalma. Egy statisztika” címen *György Lajos*-nak „Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1919—1924.” c. füzetét. Elismeréssel eme-

li ki a magyarság termékeny szellemi működését, de a statisztikai adatokból azt látja, hogy a példányok kevés száma és az írói teletidj csekélysége az erdélyi viszonyokra szomorú világot vet. Azt mutatja ez, hogy a közönségnek nincs bizalma még az erdélyi könyvhöz. Oly sokáig vezetettük magunkat a külföldről, — Budapest, Bukarest, Németország — hogy érzékünk elveszett a sajátos erdélyi szellemiség iránt. A könyvkereskedők még szervezetenek mint a közönség. Annyi magyar könyvkereskedés (361 közül 225 magyar) s nincs egyetlen szakfolyóirat, mely az erdélyi könyvekről felvilágosítást adna. *Folberth* szerint ennek a főoka abban van, hogy oly ország ez, melynek életét még nem a szellem irányítja, ahol a kultúra és műveltség még fényűzés, nem életszükséglet. Ugyanő ismerteti az *Erdélyi Irodalmi Szemlét*, elismervén gazdagságát, komoly tudós munkáját. Különösen a kritikai résznek ama tárházát emeli ki, mely a háromfelé szagattott ország szellemi együttműködését akarja útnak indítani. A *Pásztorútz* 12. évfolyamát ismertetvén azt az elismerését nyilvánítja, hogy a lírai költészet legjobb alkotásaiban „abszolút művészi értéket” ér el. S észreveszi, hogy a magyar költők a rájuk nézve oly mérhetetlenül súlyos hét utolsó évben csodálatra méltó öneszméléssel visszatértek a nemrég még megvetett, most új szerelemmel körülrajongott régi erdélyi földhöz. Valóban bámulatos — úgymond — mily szívesen és mily gyakran részesítik előnyben a motívumok választásánál az erdélyi tárgyakat! Alig találni füzetet, mely e megfigyelést ne igazolná!

Korunk első évfolyamáról megjegyzi, hogy munkatársait nemcsak Erdélyből, hanem a szellem nemzetközi köztársaságából toborozza. Megértő olvasóközönséget kíván neki. *Heltmann Balogh Endre*: Mesét írok neked és *Mak-kai*: Megszólalnak a kövek c. elbeszélő kötetét, *Kosáryné Réz Lola*: A pápaszem c. regényét is-

merteti, kiemelvén utóbbinak szerencsés tárgyválasztását s egy finoman érző asszonyi léleknek tiszteletre méltó munkáját.

A 7. füzet Zillich fordításában hozza *György Lajos* tanulmányát: Az erdélyi magyarok szellemi élete 1919. óta címen.

A 8. füzet méltatja a *Pásztortűz* százsz számát. Ez az első méltatása magyarok részéről a százszok művészi életének s világosan tükrözi azokat a törekvéseket, melyek a magyarokat is, a százszokat is, a mi egymásrautaltságunk helyesebb meglátásához vezetik.

Dr. J. Lemény ismerteti *Krisztof György*-nek Bitaytól románra fordított Jókai életrajzát. Egészséges tünetnek mondja, hogy a volt vallásügyi miniszter lehetővé tette e kötet megjelenését s a szerzőknek azt a gondolatát hogy Jókait a románokkal megismertessék. Jele ama értékes közeledési törekvéseknek, amelyek a közös előhaladás szempontjából végül is a megértéshez és áldásos kiegyezéshez kell, hogy vezessenek. Sajnálni lehet, hogy e törekvések ma még nagyon szörványosak. Pedig Erdély földje az a terület, mely a kultúra és a pacifizmus tekintetében szép eredményt érhetne el. De ma még kevés történik. Az értelmiségi osztály csaknem semmit sem olvas. Megfelelő egyesületek és körök alapítását sürgős szükségnek látja. Megemlékezik az Erdélyi Tudományos Füzetek három első darabjáról, melyek közül *Rass Károly* Reményik-füzete érdeklő közelebből a Klingsor olvasó közönségét.

A 9. füzetben *Maurer* a marosvécsi *Helikon*-ról írván, úgy látja, hogy ez Erdély kiapadhatatlan életerejéről és tragikumáról tett bizonyosságot. Tragikumáról, mert a bizalmas megbeszélések között sok oly hiba és akadály forgott szóban, mely a kedvezőtlen viszonyok között hátráltatta a magyarság irodalmi törekvéseit. De életerejéről is, mert a beszélgetések közül kihangzott a közös munka és siker akarása is. Világnézeti különbségek is nyil-

vánultak. Vécs jelentőségét abban látja, hogy az ott hozott hét határozat az irodalom tovább fejlődésének tág távlatát nyitja meg, főképp abban, hogy a határozatok korunk politikai és szociális viszonyainak egészséges bírálatait tartalmazták. Folberthnek a marosvécsi *Helikon* a maguk nagyszabedű (1921. aug. 19.) szünidei főiskolai kurzusát juttatja eszébe. Vécsnek nem jutott eszébe, hogy mindjárt alapszabályokat alkosson, mint mi akarunk. De azért nem volt sikertelen és eredménytelen a *Helikon*. Franciaország irodalmi szalonjaiban sem hoztak törvényeket s mégis itt született meg az ország irodalma és művészete.

Érdekes vállalkozásba kezdett a folyóirat szerkesztősége, mikor annak a kérdésnek tárgyalására nyitott utat hasábjain, hogy mit tartanak a magyarok, százszok és románok kölcsönösen egymásról. A kérdés tárgyalása véleményünk szerint csak akkor helyes, ha a feleletek őszinték. Hogy mit tartanak a magyarok az erdélyi százszokról, erre a kérdésre *dr. Rajka László* felel a 6. füzetben. Ha arra a kérdésre kell felelnie, hogy mit mondanak az erdélyi magyarok mindennapi beszélgetéseikben a százszokról, akkor a felelettel gyorsan készen van. Kiemelik szervezetségüket, amit mindig lelkesedéssel emlegetnek s példaként állítják maguk elé. Fegyelmességük mindig nagy hatást tesz rájuk. Dicsérik gazdálkodásukat, kereskedelmüket, iparukat, megcsodálják építészetüket. De más művészetük, irodalmuk és tudományuk csaknem ismeretlen előttük. A nép józan, szorgalmas, de óvatos, magába zárkozó, barátságatlan. A magyarok és százszok közötti ellentét történelmi időkre megy vissza s fájdalommal érezzük, hogy az utolsó évek százsz történelmi művei a multaknak nagy részben Habsburgok okozta hibáért mindig a magyarokat húzzák deresre. Őszinte közeledést óhajtának a kultúra területén s a maguk részéről rajta vannak, hogy a régi ellentétek sírja felett őszin-

tén és nyíltan nyújthassanak egymásnak baráti kezét.

A 9. füzetben dr. J. Lemeny mondja el nem személyes, hanem az intelligens körökben elterjedt román véleményeket a szászok-ról és magyarokról. Talán nem lesz felesleges a nézeteket röviden ismertetni olvasóinkkal. A szász etikailag becsületes, dolgos, következetes, kitartó, makacsul akaró. Szellemileg: nehézkes, tépelődő, viszonylag mélyen gondolkodó, kevésbé szellemes, de kedélyes, logikus gondolkodású. Társadalmilag: nehezen megközelíthető, saját körébe elszigetelt; egyesületekben, asztaltársaságban élésre hajlamos. Kultúra tekintetében: állandóan tevékeny, szorgalmas, munkás, hagyományt tisztelő és szervező. Művészet szempontjából: átlagos tehetség, mely nagy szorgalmával jut kifejezésre. Morál tekintetében: a szász anya és asszony jó például szolgálhat, de az ifjabb nemzedék erkölcsstelenségben a magyarokat és románokat felülmulta. Politikailag: opportunusok, túlzottan óvatosak, a helyzetek és problémák megítélésében szűk látókörűek és gyakorlati érzékűek. Az idegent általában lenézik. Az állammal szemben lojálisak.

Közelebről érdekel minket a magyarokról való felfogásuk. A magyarok etikailag: kevésbé becsületesek és igazak, kevésbé szorgalmasak és kitartók, de sokkal őszintébbek. Szellemileg: általában kevésbé tehetségesek, de ahol van tehetség, ott magasabb hullámokat vet. Kevesebb a kedélyességük, több a temperamentumuk s gyakran korlátoltak. Szociális tekintetben kevésbé ösztartók egymás között, de idegenekkel való érintkezésükben nyájasabbak, nyiltabbak és barátságosabbak, mint a szászok. Kulturális tekintetben: kissé lusták, kevésbé tájékozottak és szervezettek; részben erősen konzervatívok, részben túlzottan modern gondolkodásúak; általában érdeklődők a kulturális értékek iránt. A művészet szempontjából: kifejlődött, természetes művészek megáldottak, de kimagasló,

teremtő tehetségek ritkák. Az ifjabb nemzedék a morállal keveset látszik törődni. A „korszellem” veszélyesen űzi velük játékaikat. Politikai tekintetben — évszázadokig tartó iskolájuk ellenére — a tájékozódásnak és tisztánlátásnak feltűnő hiányát mutatják. Hányódnak a sovinizmus és nemzeti közönyösség között. „Részben demokrata és szociális érzületű, részben reakciós és arisztokrata, részben sovén hangulatokat ápolva, majd meg minden politikai elvről lemondva a levegőben lebegnek anélkül, hogy általános jóakaratok szerint az állammal használni tudnának, sőt ettől gyakran meggyanusítottak.” Lemeny e jellemrajzot azzal végzi, hogy: „e fejtegetések subjektivitása nem nagyobb, mint ilyen esetekben lenni szokott.”

A 10. számban maga *Zillich*, a szerkesztő, mondja el a szászok véleményét a románokról. Azzal kezdi, hogy különbséget kell tenni az erdélyi és királyságbeli románok között. Az erdélyi falusi románt, akivel együtt, egy földön nőtt fel, a szász sehol sem gyűlöli, mert talán egyetlen szász sincs, kinek életében egy Gheorghe vagy egy Vasilie szerepet ne játszana. Némileg más megítélésben részesül a városi román, amelyet kapzsinak, anyagiásnak tart. De a regátiakat nem szeretik. Semmi jót nem várnak tőle. Ezt az általános ellenszenvet fejezi ki az a sűrűn hallható mondás: becsületes ember, pedig — regáti. Okát a nyugati és a balkáni nevelés különbségében látja. A szász a tényeket nézi s magyarazza. Eddig volt helyes önkormányzatunk, voltak jó útaink, vasutjaink, bíránk, hivatalnokaink, akikben bízunk, most nincsenek. S ezt a regátiaknak tulajdonítják. Nem a népnek, azt nem ismerik. Legfeljebb azt tudják róla, hogy művelteletlenebb, mint az erdélyi. Hanem annak a hódításra kiküldött regáti szellemnek, melyről azt tartják, hogy nincs jogi érzéke. Itél anélkül, hogy a dolgokat ismerne. Mindig a látszatra épít. Megenged magának mindent, ami neki kellemes és leigázna minden-

kit, akit nem tud megérteni. De elismerik genialitását közügyekben. Teljesen hiányzik mások ügye iránt való érzéke. Politikai tevékenységét ötletek, villanás-szerű felismerések jellemzik, melyek gyors cselekvésre ösztönzik. Szenvédélyektől fűtött szándék, temperamentumos felismerése a helyzetnek, porhintés a világ szemébe, önző cselekvés — ez a regáti lelki alkatának jellemző vonásai. „Ha nem volna meg benne a román tulajdonság, a jószívűség, mely következetlenségre és gyors ellankadásra vezet, szellemének uralma alatt az élet gyilkoló volna. Jószívűsége, midőn gyöngeséggé lesz, istenadta eszköz saját maga ellen.” Zillich jellemrajza egy kíváncsiságban végződik, mely az erdélyi románnak több öntudatosságát, a regátinak több méltóságot és mélységet óhajt.

A körkérdés még nincs befejezve. Hiányzik még a magyarok véleménye a románokról s a szászoké a magyarokról. Kíváncsian várjuk a feleleteket, habár érezzük a helyzet nehézségét.

Ez a rövid szemle-arról győzött meg minket, hogy a Klingsor elismerésre méltó erkölcsi bátorsággal látja meg és tárja elő a hibákat nemcsak a saját maguk portája előtt, hanem általában Erdély szellemi életében is s a szerkesztőség öntudatos munkáját fiatalos lendület és feszülő energia jellemzi.

Dr. Gál Kelemen.

MINERVA. Szerkeszti Thienemann Tivadar. V. évf. 1—5. szám. Pécs 1926.

Az EISz mult számában (2251.) ismertette azt a szellemi mozgalmat, melynek középpontjai, az 1921-ben alakult *Minerva Társaság*, folyóirata pedig a *Minerva*. — E rendkívül tartalmas folyóirat ez évi első öt száma egy vas-kos füzetben jelent meg. *Bárá Brandenstein Béla: Korunk lelki válsága és a metafizika problémája.* Korunk válságáról beszélni már-már banálisnak tünik, annyit vitatkoznak és társalog-

nak róla. De mégis beszélni kell róla, mert immár annyira súlyos, hogy nagyon sürgős a megoldása. Akárhon is tapintunk korunk és világunk ütőereire, csak a szív remegését érezzük, verését nem. Még ma tapasztalható az újjaalkotásra való megfeszítettség és bizonyos törekvés is, de a felrészítésre hivatottnak látszó és eleinte vállalkozó erők egyrésze lassan már kimerül és felörlődik az eddig teljes eredményt semmiképpen sem hozó küzdelemben és keresésben. Mindenfélét feloszlast és nem sok megoldást látunk még a szellem birodalmában is. És éppen a kultúra organizmusának nem szabad sohasem feloszlania, hanem előbb meg kell oldania válságát és az új alakulatokat a régiből, szervesen kell kialakítania. Am a keresztény kultúra végtelen lehetőségeket és életre valósságot rejt magában. — azért ez a kultúra nem pusztul el. Tehát válsága gyökeres megoldásának és világa újjaalkotásának a mi időnkben kell bekövetkeznie és pedig itt nálunk, az óvilág nyugati részében, nem valahol Kinában vagy Japánban, vagy Indiában, hanem itt, ahol ez a kultúra még megvan és súlyos betegen bár, de ősi idők óta meggyökerezve él. Mit tehet e célra a filozófia, vagyis mit jelent a filozófia válsága korunk válságában és mit jelent a filozófia válságának megoldása a kultúra válságának megoldása számára? A filozófia tudomány, tehát objektíve igaznak, az objektív kapcsolatoknak megfelelő megismerésnek kell lennie. Mint tudomány a legmagasabb és a legáltalánosabb igazságokat akarja lehetőleg teljesen felderíteni, mivel csak így törekedhetik arra, hogy világképet adjon. Ilyen világkép nélkül egészséges kultúra nem állhat fenn. A filozófia biztos alapot ad, melyre építhetünk, határozott célokat, amelyeken céltudatosan haladhatunk. De csak akkor, ha valódi filozófia, mely tudatosan beleállítja az embert és törekvéseit a mindenségbe, ennek berendezésének megfelelően. A filozófiához kell csatolódni az örömes

áldozókészségnek, a szerető szorgalomnak és kitartó akaratnak, hogy a kultúra feltámadjon. Ezt a lelki szervezetet a mélyen vallásos keresztény szellem megújulása adhatja csak meg, mert ez a szeretetnek áldozásra kész és teremtő és egyetemes nagy mű létrehozására képes szelleme. — A filozófia problémája a metafizika problémáján dől el. A tiszta logika nem teszi fel a metafizikát, de fölteszi olyan tárgyak megvizsgálását, amelyek metafizikaiak. Ismeretelmélet és ismeretkritika metafizika nélkül sohasem lehetségesek. „Mert a metafizika a valóság leegyetemesebb határozmányairól szóló tudomány, már pedig úgy a megismerő, mint a megismerés tárgya és maga a megismerés is túlnyomó részben valóságos dolgok vagy legalább ilyenekbe vannak beágyazva.” Ferde és fordított volt úgyszólván egész újabb filozófiánk: előítélet nélkül akarván eljánni mindenekelőtt ismeretelméleti és ismeretkritikai megfontolásokat tett, spekulációkat üzött és ezekben a dolgok objektív lényege szerint csak tárgy nélkül való és így tárgyaltalan ürességet vagy pedig előítéleteket tárgyaltathatott. Az utolsó 80—90 év ismeretelméleti és ismeretkritikai vizsgálódásai csak teljes filozófiai tehetetlenséget mutatnak s ha ezeket, az újabb filozófiáknak körülbelül felét, töröljük, a filozófia nem veszít egyebet, csak gátló terhet. Így van az értékelmélet és egyáltalán a filozófiai értéktudományok dolga is. Aki a probléma mélyére lát, jól tudja, hogy a metafizika nélkül való értékelmélet fogalomcséplés; metafizika nélkül a filozófia test élet nélkül. — A metafizika problémájában elvi jelentőségű akadály, melyet le kell győzni, a kantianizmus. A dolog nagyon komoly és a tudományos bajvívás még mindig nem dőlt el. Csak szigorú tudományossággal és logikailag teljesen biztosan kell ezt megoldani. A további azután ettől a megoldástól függ. Ha ez Kant javára következik be, nagyon nehéz a helyzet: lehetetlen

a világ lényegének teoretikus megértése és a tudomány sohasem ismeri meg tárgyának legmélyebb alapjait. Ha azonban Kant ellenére oldódik meg a kérdés, akkor a metafizika újra felszabadult és csupán helyesen azaz szigorú tudományossággal és kritikával, *mert igazságban* kell tovább építenie. Ezután a nagynevű szerző, aki *Grundlegung der Philosophie* c. nagy művével (Halle, 1926) maga is küzd Kant ellen és aki kiemeli, hogy e küzdelemben nagy lépéssel juttatta megoldás felé Pauler Akos, midőn megállapítja, hogy a redukció bizonyos módon átvezethet a transzcendens valóságok körébe, rámutat a metafizikára váró problémákra a természettudományok és az emberi kultúrával foglalkozó tudományok körében, feladatául pedig kitűzi olytág és teljes világgép nyújtását, hogy ez az egész filozófiának, sőt a világhoz való egész álláspontunknak legalább értelmi téren, magja lehessen. — *Zolnai Béla: A látható nyelv.* Az írás esztétikájának egy nagy tájékozottsággal és filológiai pontossággal megírt fejezete, melynek eredménye ez: az írás (nyomatás) nem közömbös eszköze a gondolatközlésnek. Közvetítő jelenléte léptenyomon érezteti magát, sőt igen gyakran észtétkai öncéllá is válik. Az írás szerves függvénye a nyelv és stílus fejlődésének. Az írásnak van specifikus érzelmi velejárója, hangulata, ha ezt nem tudjuk is pontosan definiálni. Formájával önálló képzőművészeti hatásokra is képes. Az írás konvencionális módjához, — a helyesíráshoz, az írásjelekhez, a rövidítésekhez — sokféle érzelem fűződhetik. A nyelv alaki fejlődését, a szókincs anyagát bizonyos fokig befolyásolni tudja az íráskultúra. Az impresszionista és expresszionista költők kifejezéseinek, formáinak helyesírásbeli és verstani különöségeinek okára igen jól mutat rá az értekezés, amidőn kiemeli, hogy mindezekkel az akusztikai hatásokat optikai hatásokkal is erősíteni törekednek. — *Szerb Antal:*

Kölcsey. Kölcsey szentimentalizmusát, magas szárnyalású idealizmusát és borongó hazaszeretettét állandó jellemző vonásául állította fel és vitte a köztudatba az irodalomtörténet. Szerb Antal nem is azért foglalkozik Kölcseyvel, hogy a köztudatot megdöntse; úgy érzi, hogy e megállapítások sémává, frázisokká lapultak, melyek alig mondanak valamit a mai közönség számára. Vizsgálóra veszi azért e megállapításokat és szellemtörténeti, mély belátáson és sok körültekintésen fölépülő módszerével el is éri azt, hogy Kölcsey három alapvető tulajdonsága új fényben ragyog elénk. — *Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei (1585—1750).* Célja keresni az önéletírásnak a magyar szellemi életben nyugvó láthatatlan gyökereit, kimutatni keletkezésének lelki feltételeit, amelyek a magyar ember egyéni tulajdonságának, önmagára-eszmélésének megnyilvánulásával kapcsolatosak. (Ime a szellemtörténet feladata a pozitívista történetírás adathajhászásával szemben.) Az önéletírás nem határozott irodalmi, forma, minden elgondolható alak alkalmas a számára. Ezért jelentenek mozgalmak életmegnyilvánulásokat ezek a munkák. E lüktető elevenségen alapul az önéletírás sajátosság rátermettsége az ember objektív megismerésére. Mint minden szellemi alkotás mögött, e mögött is az embert keresi valóságérzetünk. Az önéletírást történeti forrásnak szokták tekinteni. Pedig ez ellenkezik jellemével, hiszen az emlékezés nem úgy megy végbe, mint valami mechanikus reprodukció. A belső, vagy külső életfolyamat tényei elvesztik tisztán történeti valóság-értéküket azzal, hogy az egyéni élet tényeiként szerepelnek. Bizony az önéletrajz az önámítások tengere! Nem tanulskodik másról, csak a már kialakult individuális tudatról. De éppen az egyéni, eleven élet buzogásából, amely ezt a tudatot átviszi multjába, nyeri az önéletírás sajátos erejét, amely költői valósággá emeli és amely a szellemi élet történetét leginkább ér-

deklí. — Az önéletírás magasabb formája az, mely Szent Ágostonnal lép önállóan a tudatos irodalmi műfajok sorába. Mi az a szellemi talaj, amelyből az ilyen önéletrajz, mint életnyilvánulás kinő? Szellemi feltételei közül az első a magábaszállás, mert közvetlenül az öntudatra munkál és így megteremti az önéletírások legbensőbb összefüggését. Több oldala van. A tapasztalati valóság felé fordulva úgy nyilvánul meg, mint elmélkedés az ember jelleméről és viszonyairól, az élet sorsáról és irányairól és kitermeli az életművészet vagy életbölcseesség tanulságait, közmondásait, melyek előmozdítják az önéletírást, mihelyt odáig emelkednek, hogy az emberi lét összefüggéseit tudatosakká teszik. Az európai ember magábaszállásának legsajátosabb magya azonban az életnek a személyiség tudatosságából való kialakulása. Ez az individuális tudatozódás Szent Ágostonnal kezdődött és a kath. középkor vallásos életében állandóan tovább folytatódott, míg a renaissance idejében megteremtette a világi önéletrajzot. A forradalmi XV. sz. széleskörű irodalmat fejlesztett ki, melyben a belső emberre irányult figyelem az egyéniségek fokozott differenciálódására vezetett. A XVI. sz. a reformáció szociális és vallási küzdelmeivel, a XVII. a pietizmus áhitatával és a felvilágosodott értelem szemlélődésével, a XVIII. a „természetes ember” finom jellemzésével jelenti a tudatos lélekismeret újabb és újabb fázisait. — A magyar önéletírás a XVI. sz. végső éveivel kezdődik, mivel addig hiányzott az individuális írói tudat. A magyar önéletírás kezdetén *Martonfalvay Imre* deák emlékirata áll 1585-ből és *Gálfi János* töredékes életrajza 1593-ból. Mindkettő gyakorlati célt szolgált: az első, hogy elvesztett jószágait visszaszerezze, a második, hogy Báthory Zsigmondtól életének kegyelmet esdőkellen. Az individuális tudat csirája mindkettőben szolgálati jelentőségének érzete. Mindkét irat pusztá memorandum, melyekből

az akkori idők szellemi történetére vonatkozóan nem kapunk adatokat. Ezekre a katona-émlékezések következnek. Ezek elseje *Wathay Ferenc* önéletírása 1605-ből. Írása stambuli fogságában keletkezett s a fogság szomorúságában sorsán elgondolkozva, tehát lelki kifejezési formájaként írta művét. *Petrytyvy Horváth Kozma* (1668) szinte egyénietlenül írta töredékben ránk maradt emlékezeit. Sokkal érdekesebb *Outlyk György* önéletírása, mely egészen e sokszoros áruló s jelemtelen ember egyéniségének rajza. Nem nagy jelentőségű *Károlyi Sándor gróf* (1669—1743) életrajza, mivel sokkal szerényebb volt, mintsem a maga életének leírása lelki élete kifejező formája lehetett volna. — Az első, aki Sz. Agostonhoz hasonlóan lélektörténetet írt életrajzában, *Veresmarty Mihály* (1572—1645). Megtérése históriája hű rajza lelki életének mindaddig, míg csak a kath. válásra való áttérésében meg nem találja lelke nyugalmát. — A politikai önéletrajzok közt időben legelső *Kemény János* (1607—1662) erdélyi fejedelem önéletírása. Műve teljesen individualisztikus, mivel teljes tudatában van egyéni kiválóságának s ennek bizonyos politikai iránnyal fokozott mértékben ad kifejezést, hogy trónra való alkalmasságát bemutassa. — Az első nyomtatásban is megjelent magyar önéletírás *Misztótfalusi Kis Miklós* (1650—1702) munkája. De ez pusztán önvédelem, mely nem mutatja be lelki fejlődését, egyéniségének kialakulását. — Sz. Agoston első tudatos követői voltak *Bethlen Miklós gróf* és *II. Rákóczi Ferenc*. Amaz külsőségesebb, a politika is szerepet játszik nála, élesen kiemelkedik tanító célzata; emez ágostonibb, emberi kicsinyesség, maga igazoló törekvés nélkül egész életét egyetemes gyónásban foglalja össze, melyet őszinteség, teljes bűnbánat, végtelen alázat és Istenbe vetett mérhetetlen bizalom jellemez. Mily óriási messze van ezektől *Bethlen Kata* életírása! Rajongó vallásosságában magán akarja

megmutatni Isten kegyelmét, mely elég erőt adott neki az élet csapásainak elviselésére. (Sajnos, a sorra vett életírások közül hiányzik Hermányi Dienes József emlékirata, melyet Kelemen Lajos adott ki (Minerva Könyvtár); de érdemes számba vennünk, hogy a tárgyalt 12 életrajzíró közül 6 erdélyi.) — A *Kritikai Szemle* rovatban Nagy József ír Pauler Akos logikájáról. Ez a könyv hivatva van, hogy hosszú időn át beható meditációk tárgya legyen s a ránk következő nemzedékek gondolkodásán bizonyosan meg is érik majd hatása. A mű gerince az igazságnak az az ideálja, amelyet Pauler hihetetlenül finom elmével, a dialektikus okoskodásnak megvesztegető ügyességével próbál meg velünk elfogadtatni. A bíráló ezt a törekvést érinti a könyv gazdag probléma köréből és kifogásolja, hogy Pauler a logikából metafizikát csinált, midőn a logika tárgyává az igazság természetének nyomozását tette, holott előbb azt a kérdést kellett volna fölvetnie: mi az igazság?

Dr. Kiss Ernő.

REVUE DES ÉTUDES HONGROISES ET FINNO-UGRIENNES. Dirigée par Zoltán Baranyai et Alexandre Eckhardt. III. Année. No. 3—4.

Hóman Bálint: A magyar történetírás első korszaka. A szerző a középkori történetírás jellemzése után a Szent László korabeli *Gesta Ungarorum* jellemzésére tér át, melyet későbbi krónikák átvételeinek alapos és gondos forrástanulmánya által szerzőnknek sikerült, ha nem is teljes egészében, de jellemző töredékeiben rekonstruálni. E mű a *gesták* műfajához tartozik, még pedig e nemben a középkor jobb alkotásai közé. Mi magyarok hálásak lehetünk írójának ősi legendáink csükkéből megőrzött becses részleteiért és azért a benne fönnmaradt értékes történelmi anyagért, mely a X. és XI. századnak a magyar nemzetre és az Arpád-házra vonatkozó élő hagyományait tar-

talmazza. A következő század magyar történelmi alkotásaiból *Anonymus Gesta Hungarorum*-a emelkedik ki. Miként Szent László úgy Béla király udvari történetírója is méltóképen foglal helyet a középkor jobb történetírói között. Ha forrásérték tekintetében talán nem is érik utól a pusztá eseményregisztráló annálistákat, de határozott írói egyéniségek, hű kifejezői koruk eszmevilágának s annak a francia hatás alatt álló irodalmi izlésnek, mely koruk magyar királyi udvarában divatos volt. — *Tronchon Henrik: A magyar irodalom Franciaországban.* Attekint a magyar szellemi élet nyomain Franciaországban, kezdve Voltaire és Rousseau magyar ismeretségén. Irodalmunk iránt komolyabb és számvehetőbb érdeklődés azonban csak 1850 után tapasztalható Franciaországban, amikor a magyar emigránsok ott divatba hozzák a magyarbarátságot. Ezen a réven lassankint megismerik irodalmunkat és művészetünket is. — *Melich János: A régi magyar nyelv hatása a tót nyelvre.* A magyarban 600—650 kétségtelen szláv eredetű szó mutatható ki, de ezek nem egy, hanem legalább is öt szláv nyelvből valók (orosz, bolgár, szerb, horvát, tót, esetleg cseh). A szláv kölcsönzéseknek ez a nyelvek szerint való különválasztása csak a legújabb időkben történt meg. Summás vizsgálataknak a tudománytörténetin kívül politikai okai is vannak: pán-szláv tendencia nyilvánul meg benne. Am e kollektív módszer nemcsak igazságtalan, hanem téves eredményekhez is vezet. *Tolnai Vilmos* szembeállítván a magyar irodalmi nyelvhasználatban az eredeti és kölcsönszók viszonyát, arra az eredményre jut, hogy az irodalmi használatban 100 szó közül 88 eredeti s csak 12 kölcsönszó, ebből csak három szláv eredetű. Másfelől azonban arról sem szabad megfeledkezni, amit a magyartól egyes szláv népek kaptak akár nyelvi, akár egyéb szellemi téren. A bűvárlatnak ezt a részét a szláv tudomány egészen elhanyagolta. Hu-

jer Oldrich kiváló cseh nyelvész csak nemrég panaszolta egyik munkájában, hogy a cseh nyelv kölcsönzavai maig sincsenek kikutatva. A többi szláv nyelvekben sincs különben. A szláv filológia eddig csak eredeti, indoeurópai örökség számbavételén dolgozott, az idegen kölcsönzés nem érdekelte. A magyar filológia a 19. század második felében kezdte kutatni a magyar befolyást a különböző szláv nyelvekre (*Halász Ignác, Melich János, Munkácsi Bernát* az északi és déli szláv nyelvekre, *Divéky Adorján* a lengyel, *Csopey László* és újabban *Bonkáló Sándor* a kisorosz nyelvre gyakorolt befolyást kutatták), de eredményeik a külföld előtt ismeretlenek maradtak. Ezért mondhatta egy, különben oly kiváló tudós, mint *A. Meillet*, hogy „a magyar nyelv tele van török, szláv, német, latin kölcsönszókkal, míg viszont a magyar nem gyakorolt a szomszéd nyelvekre csaknem semmi befolyást.” Az utóbbi időben azonban már idegen (nem magyar) tudósok is akadnak, akik a magyar nyelvnek ilyenmü hatását kutatják. Így pl. a lengyel *Brückner Sándor*, a berlini egyetemen a szláv filológia nyug. tanára nem rég alapos tanulmányt írt az *Ungarische Jahrbücher*-ben (1924) a magyar és lengyel kultúrkapcsolatokról s a lengyel nyelvben 100-nál több magyarból származott kölcsön szót mutatott ki. A svéd *Hannes Sköld*-nek pedig a múlt évben megjelent tanulmánya (Ungarische Endbetonung) a szerb és horvát nyelv magyar elemeivel foglalkozik s belőlük a magyar hangsúlyozás történetére érdekes következtetést von le. *Melich* nemrég az orosz nyelv honfoglalás előtti magyar kölcsön-zavai-val foglalkozott, jelen tanulmányában a tót nyelv magyar jövevényeit tárgyalja abból a szempontból, hogy milyen régi benne a magyar hatás. Bár erre vonatkozólag igen érdekes történeti adatok is vannak, *Melich* tisztán nyelvi téren vizsgálódik. (Folytatása a jövő számbán.) — *Eckhardt Sándor: Franciák Magyar-*

országban a forradalom idején. A francia forradalom idején Magyarországon tartózkodó franciák személyes agitációiról. — *Fokos Dávid: A zürjének nemzeti újjászületése.* A zürjének a mai Szovjetországban számos iskolájukkal, élénk irodalmi működésükkel öntudatosan haladnak előre a nemzeti újjászületés útján. — *Rácz Lajos: Francia hatás a magyar protestántizmusban* (folytatás.) *Szecei Molnár* francia eredetű zsolttárai és dallamai, Kálvin-fordítása; *Apáczai Csere* törekvései Descartes eszméinek és Ramus tanainak meghonosítására. — *Kasner Jenő: Az olasz filológia multja és jövője Magyarországon.* Attekintés a kérdés történetén. — *Eckhardt Sándor: Manekine, Salamon magyar király leánya.* Jegyzetek a Magyar Könyvszemlében Lukacsitól ismertetett turini kézirat-hoz. — *Tóth Béla: Jókai francia fordításainak margójára.* Jókai francia sikerei nem tiszta irodalmi természetűek. Egyrészt politikai okokra vezethetők vissza, másrészt pedig arra a körülményre, hogy műveiben a francia publikum bizonyos fokú exotikumot keresett. Irodalmi értékét a franciák közül *Boissier Gaston* nagy átértéssel és találó szavakkal jellemzi. — *Lukinich Imre: Sayous Edvárd levele Csengery Antalhoz.* — A kritikai rovatban *Baranyai Zoltán* kiváló szaktudással bírálja *Jean Vic* könyvét (La littérature de guerre).

Dr. Csúry Bálint.

REVUE DE HONGRIE. Bpest. XIX. Année. Tome XXXIV. 1926 július—augusztusi szám.

Wlassics Gyula: A kisebbségek védelme és a nemzetközi biztosítékok című értekezésében arra mutat rá, hogy a lanya kezelés mellett, amelyben a Nemzetek Szövetsége a kisebbségek védelmét részesíti, az illető államok saját belső kérdésüknek tekintik a kisebbségek kérdését. A kisebbségek védelmének mai rendszere teljesen csődöt mondott, amit eléggé mutat az, hogy a 19 pa-

naszból, amelyet az utódállamok-beli magyarság eddig a Nemzetek Szövetségéhez intézett, csak egyetlen egy esetben látta helyén valónak a genfi fórum a közbelépést. Nem elég a kisebbségek lojalitását hangoztatni, hanem az illető kormányoktól is meg kellene követelni a szerződések lojális betartását.

C. Hartley Grattan: Grey és az 1914. évi válság c. cikkében kimutatja, hogy a volt angol külügyminisztert a francia rokon-szenv és befolyás készítette arra, hogy országát a háborúba vigye. *Huszár Vilmos: A világháború eredete.* A világtörténelemben nincsen párja annak a komédiának, amelyet az antant játszott, hogy a háborús felelősség kérdésében megtévessze a világ közvéleményét. Ezt a komédiát azonban csak egy ideig lehetett játszani. Még francia írók is közreműködtek a hazug beállítás diszkreditálására s ma már Amerika népe is tisztában van vele, hogy felültették, mikor az igazság nevében követelték közbelépését a háborúba. Most Barnes amerikai professzor 735 oldalra terjedő, hatalmas munkában mutatja ki, hogy a világháborút a francia-orosz összebeszélés okozta, amivel a szövetségesegek idealista frazeológiájának hamissága egyszersmindenkorra be van bizonyítva. *Horváth Jenő: Metternich herceg és Palmerston* c. cikkében az angol-orosz középeurópai vetélkedések kezdetével foglalkozik.

Tome XXXV. 1926. szeptember, *Berzeviczy Albert: Apponyi Albert gróf tevékenysége az Interparlamentáris Unióban.* A nagy magyar államférfi 80-ik születésnapja alkalmából annak a nagy-szabású nemzetközi tevékenységnek, amelyet házája érdekében évek hosszú során át kifejtett, egyrészt mutatja be a tudós cikk-író, vázolván az Interparlamentáris Unióbeli munkásságát. *Marczali Henrik: A bűnösök* c. cikkében M. Margueritte-nek hasonló című munkáját ismerteti, megállapítván, hogy a szerző, bár elismeri tarthatatlanságát annak az antant részéről jövő megállapí-

tásnak, mely szerint egyedül Németországot terheli a felelősség a világháborúért, ennek következményeit mégsem vonja le minden tekintetben. *Baldacci Antal: Az adriai — balkáni egysúly* címen arra mutat rá, hogy Montenegrot a francia politika, megszegve adott szavát, azért áldozta fel, hogy Franciaország Nagy-Szerbia által sakkban tarthassa Olaszországot. *Horváth Jenő: Metternich herceg és Palmerston* c. cikkének befejező részét kapjuk, mely Metternichnek a londoni osztrák követlél folytatott levelezése alapján az angol-orosz közép-európai vetélkedés kezdetére világít.

Tome XXXVI. 1926 október. *Alcide Ebray: Az Egyesült Államok, a háború és a béke* c. nagy-érdekű tanulmányában a nagy amerikai köztársaságnak a háborúba avatkozása kérdésével és a békekötések alkalmával tanúsított magatartásával foglalkozik. Ismeretes az egykori francia diplomatának neve, nagy feltűnést keltett könyve után: A tisztesség-telent béke, amely akkora ellen-szenvet váltott ki őszinte szókimondása miatt, hogy Franciaországban nincs is könyvárusi forgalomban. Rámutat arra, hogy a szövetségesek megszegték szavukat Németországgal szemben a fegyverszüneti szerződéssel, amikor a birodalmat lefegyverezték, hogy aztán bárminő békét rádiktálhassanak. Barnes már előbb ismertetett könyve kapcsán kimutatja, hogy a német tenger-alattjáró háború csak ürügy volt Amerikának a közbelépésre, s az utóbbit Wilson két munkatársa: Page londoni követ és a hirhedt House ezredes, valamint az amerikai háborús nagyipar erőszakkolta ki. Jellemző, hogy Wilson meghazudtolásával Északamerika nem írta alá a békeszerződéseket és máig sem lépett be a Nemzetek Szövetségébe. Az 1919. évi rossz békéért első sorban Wilson felelős, aki kapitulált a szövetségesek előtt, csakhogy eszméje: a Nemzetek Szövetsége megvalósuljon. *Berzeviczy Albert: Apponyi Albert gróf tevékenysége az In-*

terparlamentáris Unió-ban cím alatt befejezi az előző számban megkezdett cikkét, hangsúlyozva, hogy a nagy magyar államférfi e működésével megbecsülhetetlen szolgálatokat tett hazájának. — *Werkmann Károly báró: Csehszlovákia megszületése.* Masaryk csehszlovák köztársasági elnök „A világforradalom” c. könyve alapján kimutatja, hogy egész a háború végső szakáig a szövetségesek benne csak a forradalmárt látták, akit érdekeik szerint használtak fel. *Huszár Vilmos: A titkos diplomácia árnyékában* c. cikkében Isvolski orosz külügy-miniszter, majd párisi nagykövet döntő jelentőségű szerepével foglalkozik a háború előkészítésében.

B.

ROMÁN FOLYÓIRATOK. 1.
Cele trei Crișuri. Revistă de cultură. Director-fondator: *Gheorghe Bacaloglu. Anul VII. Nrul 6-9.*
A Nagyváradon megjelenő tekintélyes román folyóirat az utóbbi hónapokban kettős számokat adott ki. A június—júliusi szám vezető cikkében *Bacaloglu György* ezredes a román lelki egység kiépítésének szükségéről értekezik. Éles vonásokkal vázolja meg azt a szakadékat, mely a lelkiek terén az ókirályságbeli és az erdélyi románság között tántog. Keserű hangon emlékezik meg arról a politizálási hóbortról, mely a románság lelkét a háború után megülte és a közművelődési és erkölcsi kérdéseket a napi politika posványába taszította. A kisebbségek szilárd egységét állítja oda példaként a románság elé, mondván: „*Míg a románság körében valóságos dühög a testvérviszály, a kisebbségek nemzeti ügyeik és érdekeik védelmére zárt egységben vonulnak fel.*”

E sorok írója cikket közöl *Román-magyar népnyelvi kölcsönhatások* címen, melyben mintegy huszonhárom székely tájszó román eredetét mutatja ki. A tájszavak nagyrésze Kriza János *Vadrózsák* című székely népköltési gyűjteményének tájszótárá-

ból való és azok betűrendben a következők: 1. *Balán*: szöke szőrű juh. Románul *bălan*: szöke, fakó. 2. *Belicze, bolicze*: tiszta fehér bárány, melynek a szeme körül nincs meg a szokott gyűrűkarika. (Háromszék.) Románul *ballea*: hab, tajték. (Magyarban is használatos: „fehér, mint a tajték.”) 3. *Berbecs*: kos. (A Magyar Tájszótárban is.) Vö. román *berbecse*: kos, ürü, bak, 4. *Butuk*: hordozható lábkaloda (Udvarhelyszék.) Nagybárá tuskóból, egyébre nem használható tönkökből készül. Vö. román *butuc*: tuskó, cölöp, tő, továbbá békó, lánc és mint módhatározó — „keményen.” (A gondolat és jelentésbeli rokonság nyilvánvaló, ha a csizmahúzás *nehézségeire* gondolunk.) 5. *Csobány*: juhászkutya. (Udvarhelyszék.) Vö. *cioban*, mely románul „juhász”-t jelent. 6. *Csoma*. Gyakran hallani — írja Kriza —: „Hogy a csoma vigyen el!” S megjegyzi: „talán *pestis*?” Vö. roipán *ciuma*: pestis. 7. *Gránicza*: bükk, vagy cserfajszindely (Háromszék.) *Graniță* románul, „határ”-t jelent. A kölcsönzés talán azzal magyarázható, hogy a bükk és csererdőségek nagybárára a határon terültek el. 8. *Jerke* (egy éves kecske Háromszéken) összefügg az Erdélyben gyakori *Iercan* névvel? 9. *Kacsula*: „játék a gyermekeknél, egy t. i. állva lábai elé veti *sapkáját*, a többi társak el akarják előle rugni, ő gondosan igyekszik azt lábával megakadályozni s aki elrughatja, némi előnnyel bír.” (Udvarhelyszék.) Vö. a román *căciula*: sapka. 10. *Kapill* (MTsz) törvénytelen gyermek a román *copil* (gyermek) szóból. 11. *Kirlán*: éves bárány (Marosszék). Vö. román *cârlan*: bárány, csikó. 12. *Mióra*: éves bárány (Udvarhelyszék) a román *mioară* (bárány) szóból. 13. *Mutuj*: szótaglan, míveletlen, dúrva — gyermek (Háromszék) a román *mut* (némá)-ból. 14. *Nanás*: aki a legénynek leányt, a leánynak legényt szerez közbenjárása által. (Udvarhely.) Vö. román *nănaș*: násznagy, keresztapa. 15. *Nemáj, mit máj: miért?* „Nemáj veszte-

getöm reá a szót”, vagy „mit máj vesztegetöm stb.” (Udvarhelyszék.) Vö. a román „nu mai”. 16. *Nunta*: mennyegző (Hétfalu) a hasonló jelentésű román „*nunta*”-ból. 17. *Povesztál*: fecseg (Magyar Nyelvőr 43. évf. 167 l.) A román „*a povesta*” (mesélni) igéből. 18. *Rózsnyicze malom*: kézi malom és kásátörő malom; pusztá építetlen malmot is neveznek így. A hasonló jelentésű román „*rajnița*”-ból. Már Kriza megjegyzi: „Oláh eredetű szó Udvarhelyszéken.” 19. *Szemunczia*: „elment minden szemuncziástól” = úgy elment, hogy egy *magja* se maradt. (Udvarhelyszék.) A román „*sămunță*” (mag) szóból. Kriza megjegyzi: „Oláh származású szó.” 20. *Szurkát*: csúnya, piszkos” értelemben Szalontán is hallani s újabban Sipos Domokos *Istenem, hol vagy?* című elbeszélés-kötetében is előfordul. (Kalácska kiadása, Kolozsvár 1923.) A hasonló jelentésű román (tisztátalan, ronda) „*spurcat*”-ból. 21. *Szuráta*: leányját, vagy drusza. (Udvarhelyszéken ritkán.) Valami úton-módon a román (férjezett), „*surata*”-ból. 22. *Tácsó, tácskó*: bámész, málészájú. *Tácsog*: szájátva báméskodik. *Betácsol, letácsol* vkit: elnémit. (Háromszék.) Valamennyi a román „*tace*” (hallgat) igéből.

Ugyancsak ebben a számban *Váth János* megkezdí részletes közművelődési krónikáit Buda-pestről s a folyóirat szerkesztősége 2500 lejes pályázatot hirdet valamelyik nyugat-romániai városnéprajziadatainak összegyűjtésére. A pályázat érdekessége az, hogy *nem tesz különbséget az együttlakó népek között és egyseges néprajzi munkáira hívja fel az érdeklődőket*. A szemlerovatban a *Pászortűz, A Hírnök, Vasárnap* és *Korunk* című erdélyi magyar folyóiratokról találunk ismertetést.

A 8—9-ik szám érdekessége *Kristóf György dr.* kolozsvári magyar egyetemi tanár cikke, melynek címe: *Balassa Bálint és a román népköltészet*. A cikk teljes magyar lírikusunknak azzal a két versével foglalkozik, me-

lyekről köztudomású hogy román népdalok zenéjére és mintájára íródtak. Kristóf egyetemi tanár tanulmánya végén felszólítja az illetékes román tudós köröket, hogy kutassák fel a szóban forgó két román népdalt, melyeknek első sorait a magyar bibliográfusok így olvasták: „Savu, mă, lasă 'n casă fata” és „Ciobănița româncă își plângea ocle rătăcite.” Megjegyzi, hogy a jelek után ítélve, a két népdal a XVI-ik században közismert volt. Az utóbbi valóban ismeretes még ma is és muzsikája egyik legművészebb alkotása a román népzenenek.

Péchy-Horváth Rezső jugoszláviai közművelődési leveleinek közlését kezdi meg. Első levelében megállapítja, hogy a jugoszláviai szláv kultúra határozottan hanyatlásnak indult és egészen elszigetelődött. Míg Romániában az országló faj közművelődésének képviselői kisebb-nagyobb mértékben kapcsolatokat kerestek és találtak a kisebbségi közművelődés pionírjaival, addig Jugoszláviában a szláv írók és művészek betegesen tartózkodnak kisebbségi kollégáiktól. A kisebbségi közművelődés szószólói ismételtlen közeledtek szláv testvéreikhez, de visszautasításra találtak. A kisebbségeket sújtó kulturális elnyomatás alól az ottani románság sem kivétel. A jugoszláviai siralmas állapotokra nézve jellemző, hogy a magyarság hat napilapja közül megmaradt négy napilap is élet-halál között vergődik és Jugoszlávia egyetlen valamire való magyar folyóirata, a *Vajdasági Kultúra*, alig két hónapi lét után kénytelen volt beszüntetni megjelenését. A jugoszláviai magyar, román és német kisebbségi írók tudják, hogy csak saját nemzeti közművelődésük fentartása biztosíthatja létüket, a nagy nyomor elől azonban kénytelenek egyre számosabban külföldre költözni. Míg Erdélyben a régi magyar irodalmi egyesületek folyton-folyvást erősödnek, Jugoszláviában egyetlen kisebbségi irodalmi egyesület sincsen.

Különös jelenség, hogy a szláv és magyar aktivisták és dadais-

ták nagyszerűen megértik egymást. Az aktivisták *Csuka Zoltán* vezetése alatt állanak s főfészük Ujvidék, ahol *Út* című folyóiratuk is megjelenik. A dadaisták vezére a nagybecskereki származású *Token Boskó* s székhelyük Belgrád. Sajátos mozgalom a *Zenit* címen közismert zágrábi folyóiratról elnevezett és *Mikics* parancsszavára hallgató *zenitizmus* is, mely híven a pánszláv történelemből cselethez, *Európa balkanizálását* (elszlávosítását) tűzte ki céljául. Hasonlóan a nagy szláv gondolatot szolgálja a jubiláló *Matica*-közművelődési egyesület is, melyet még a régi magyar uralom alatt alapított a pánszláv mozgalom. Megannyi jele annak, hogy az erdélyi magyar közvéleményben tért hódító magyar-román egymásraultaltság és együttműködés gondolata életrevaló programm, mert a nagy szláv egység valóban fenyegető veszedelem.

2. *FAMILIA*. Megjelenik havonta egy szerkesztő bizottság vezetése alatt Nagyváradon. Szerkesztője: *M. G. Samarineanu*. I. évf. 1—5. szám.

A folyóiratot *M. G. Samarineanu* alapította ez év elején, aki évekkal ezelőtt a *Cele trei Crișuri* főszerkesztője volt. Régi híve a magyar-román közeledésnek s mint ilyen, *Bacaloglu* ezredes tanítványa. Az imperiumváltozás kezdetén nagy erőfeszítések árán összehozott egy egyesületet, mely *Erdélyrészi Hivatásos Írók, Ujságírók és Művészek Egyesületének* nevezte el magát és Nagyváradon alakult meg. Célja lett volna, hogy nemzetiségre való tekintet nélkül kebelébe tömörítse az erdélyrészi hivatásos írókat, ujságírókat és művészeket, hangsúlyozva a magyar-román érdekközösséget. Magyar elnöke *P. Gulácsy Irén*, román elnöke pedig *M. G. Samarineanu* lett. Csakhamar be kellett látnia, hogy túlkorán kezdett a lelkek kiegyenlítéséhez és anélkül, hogy egyetlen lépést tehetett volna előre, megalkulása után rövidesen összemoltt.

Ilyen előzmények után bárki azt hihette, hogy a *Familia* is a régi békülékeny szellemben fog megindulni. Sajnos azonban már a kezdet-kezdetén rossz jelben születt meg. Mint ismeretes, a múlt század második felében *Familia* címen már jelent meg Nagyváradon *Vulcan József* szerkesztésében egy román közművelődési folyóirat, mely a maga korában Magyarország egyetlen román irodalmi orgánuma volt. Samarineanu folyóirata ezt a lapot akarta feléleszteni, Vulcan József özvegye azonban az első szám megjelenése után tiltakozott az ellen, hogy a nagyrabecsült nevet más alapítás elkölcsönözze és súlyos erkölcsi kihágásnak minősítette a lapcím átvételét. Eredménytelenül. A lap megjelenik és úgy látszik, hogy alapos munkát kíván végezni. A magyar irodalomból is közöl fordításokat. Első öt számában a következő magyar fordításokat találjuk: *Karinthy Frigyes — Földrajzóra 2842-ben Emin Asantól* (George A. Petre) és *Rákosi Viktor — Az alapító J. Constantinescu-Delabaiától*. A 3-ik számban Tabéry Géza rövid életrajzi ismertetést ír Karinthy Frigyesről. Ismertetésében többek között *Igy irtok ti* című kötetével kapcsolatosan a következőket írja: „Az első kiadasként hónap alatt elfogyott, a kiadó kénytelen volt újabb kiadást készíteni s azóta a még újabb kiadások egymást érik. Karinthy Frigyes neve egyszerre egész Magyarországon ismertessé lett. *A napilapok zsiros honnorariumokat fizettek apró novelláért és cikkeiért*, melyek futtában megannyi napirenden levő problémát tárgyaltak. Karinthy azonban nem hitte el magát. *Nem sietett a népszerűséget apró pénzre váltani!*”

Szerény véleményem szerint ez az állítás nem állja meg a helyét, mert alig van magyar író, aki magát jobban tudná adminisztrálni, mint éppen Karinthy Frigyes. Értékét nem lehet kétségbe vonni, de megvan ökelmének is a maga helye az új magyar irodalomban és szilárd meggyőződés-

sem, hogy — mint azt Tabéry Géza teszi említett cikkében — *Karinthyt nem volna szabad az idegen nyelvű olvasók előtt Mikszáth és Gárdonyi mellé állítani*, mint ahogy szellemben és észjárásban nem is sok köze van azokhoz. Megfontolandó, hogy a román olvasó az ilyen ismertetésekből alkotja meg véleményét a magyar írókról és kár volna hiú dicsekvésből, vagy baráti elfogultságból olyan írókat bemutatni a magyar észjárás képviselőiként, akik ismertek és valóban nagyon sok pénzt keresnek ugyan, de még elszámolni valójuk van a mélyről fakadó magyar hagyományokkal és magyar gondolkozással. Miért állítjuk be a román olvasó előtt Karinthyt a magyar Caragiának, mikor ez a kitüntetés Mikszáth Kálmánt illeti meg? Ezt a megjegyzést azért láttam szükségesnek, mert a *Familia* a cikk közlésével egyidőben bejelenti, hogy Tabéry Géza állandó munkatársainak sorába lépett.

A lap 4-ik számában *Petrescu Cézár* ír vezető cikket a *Föld irodalma* címen. Vitatja, hogy az úgynevezett „modern” irodalomnak vissza kell térnie a természet szépségeihez, az anyaföldhöz. A moldvai, magyaralföldi és bajországi paraszt észjárása azonos és csak ezeknek szelleméből virágozhatik ki az az egészséges és törvényes internacionalizmus, mely az emberi szolidaritás elvét van hivatva hirdetni az irodalomban. *Emin Asan* (George A. Petre) elismeréssel emlékezik meg arról a Magyarországon behozott és teljes szigorral gyakorolt törvényről, mely a pornográfát bünteti és hasonló törvény megszavaztatását sürgeti Romániában is.

Vannak tehát cikkek, melyek a magyarságot tárgyilagosan emlegetik a *Familia* hasábjain, ugyanakkor azonban érthetetlen, hogy az 5-ik szám, a Nagyváradon megalakult Eminescu-szobor-bizottság megalakulásáról és előkészítő munkájáról írva, annak tagjai közül tendenciózusan kifelejtik a magyar írókat és művészeket. Miért? Hiszen a bizottság tagjai-

naksorában Tabéry Géza is helyet foglal, kinek irodalmi közreműködését kevéssel azelőtt nagy örömmel jelentette be olvasóinak a szerkesztőség. Szeretnénk hinni, hogy itt semmi hiba nincs a kréta, — illetve az őszinteség körül.

Keresztúry Sándor.

SZÁZADOK. 1925. 7—8. sz. *Redlich Oswald:* Savoyai Jenő herceg. R. O. bécsi egyetemi tanárnak, a bécsi tud. akadémia elnökének a M. Tört. Társulatban 1925. jun. 8-án tartott előadása. A Habsburgok kiváló hadvezérének és államférfiának rövid és mesteri jellemzése. *Balogh Jolán:*

Mantegna magyar vonatkozású portréi. Mantegnának, az olasz quattrocento egyik legnagyobb arcképfestőjének Janus Pannoniusz és Mátyás király portréiről s azok másolatairól írt nagyon becses és kimerítő művészettörténeti tanulmány, mely gazdag irodalmi anyag felhasználásával készült. 14 kép illusztrálja az értekezést 8 táblán. — *Herzog József* folytatja és befejezi az előbbi füzetben említett értekezését. — *Történeti irodalom.* *Házi Jenő:*

Sopron sz. kir. város története. I. rész. 2—3. kötet Oklevelek 1407—1452. (Sopron. 1923—24.) *Mályusz Elemér* nagy elismeréssel szól a szerkesztő munkájáról s arról az áldozatkészségről, mellyel a város történetirodalmunkban hiányt pótló anyag megjelenését lehetővé tette. — *Payr Sándor:* *A dunántúli ev. egyházkerület története.* I. kötet. (Sopron. 1923.)

Ism. Szelényi Ödön. A hatalmas (932 l.) kötet az 1522—1647. évek történetét foglalja magába s mintegy összefoglalása, rengeteg új adattal bővítve, szerző évtizedes egyháztörténeti munkásságának. Külön tárgyalja az egyes egyházközségek s külön az egyházkerület általános történetét s így elkerülhetetlenek a gyakori ismétlések. — *Emlékkönyv Berzeviczy Albert írói működésének felszabadás évfordulója ünnepére.* (Pécs 1925.) A miskolci (eperjesi) jogakadémia volt és jelenlegi tanárai írták e kötetet annak meg-

ünneplésére, hogy B. A. 50 évvel ezelőtt az eperjesi jogakadémia tanáraként kezdte meg pályáját. Szerkesztette *Bruckner Győző.* A dolgozatok javarészből a jogtudományok körébe tartoznak. Tört. tárgyuak: Horváth Ödönnek Bredeczky Sámuelről írt életrajz-részlete; Bruckner Győző: A Thököly-család késmárki magánföldesurasága; Putnoki Béla: Igazságszolgáltatásunk a céhek idejében. — *Heischmann, E.:* *Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich.* (Wien. 1925.) Gazdag levéltári anyag feldolgozásával rajzolja a zsoldos katonaságból az állandó hadseregbe való átmenetet, mely a XVI. sz. végén és a XVII. elején ment végbe. Az ismertető (ő-ő) a munka érdemeinek elismerése mellett kifogásolja, hogy a magyar viszonyok nem találtak megfelelő méltánylásra, melyből hibás megállapítások következtek. — *Eckhart Ferenc:* *A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában.* (Bp. 1922. Budavári Tud. Társ.) Szerző elsorángú munkát végzett, midőn e kötetben gazdag levéltári anyag s az eddigi földolgozások alapján kerek képet ad Mária Terézia gazdasági politikájáról, mely Magyarországot Ausztria gyarmatává igyekezett süllyeszteni. Ismertetője (Paulinyi Öszkár) kiemeli, hogy a munka a lehető legalkalmasabb arra, hogy egy széleskörű munkaprogramnak kiinduló pontja legyen. Nehány éve van már szeminárium, melyben a gazdaságtörténeti kutatás állandó otthonra talált s melynek munkássága e kérdést részleteiben is megvilágíthatja, csak legyen tényező, mely a munkák kiadását lehetővé tegye. — *Kapossy János:* *F. A. Hillebrandt, 1719—1797.* (Bp. 1924. Budavári Tud. Társ.) Hillebrandt 1757-ben került a m. kir. udv. kamara építési állásába s közel négy évtizeden keresztül csaknem minden állami és magánépítkezéssel egybe van forrva neve. A pozsonyi vár építése, számos pozsonyi palota, a budai kir. palota, a nagyváradai püspöki palota és székesegyház, stb. mind

az ő művészetének bélyegét hordozzák. Kapossey e vázлата, mely levéltári kutatások alapján sok új adatot ad, igen alkalmas arra, hogy egy általa megírandó nagy monografia alapjául szolgáljon, mely sok tekintetben előre fogja vinni a XVIII. sz. építéstörténetét. — *Beniczky Lajos visszaemlékezései és jelentései az 1848—49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról.* Sajtó alá rendezte Steier Lajos. (Bp. 1924. M. Tört. Társ.) Ismerteti *Miskolczy Gyula.* Ez emlékiratok szerzője, mint honvédezeres s mint a bányavidék kormánybiztosa előkelő szerepet játszott a szabadságharcban s visszaemlékezései már ez okból is elsőrangú fontosságúak. A világosí fegyverletétel után várfogságban írta emlékiratait, melyek készülését a bécsi kormányhatalom élénk figyelemmel kísérte. Örök kár, hogy a tót mozgalmakra vonatkozó följegyzések 1849. jan. 5-től a szabadságharc végéig terjedő része elkallódott. Beniczky mint kormánybiztos a pánszláv agitációt a Felvidéken szépszerével ártalmatlanná tette s Görgey téli hadjáratától kezdve a világosí fegyverletélig Görgey mellett volt, mint törzstiszt s nem egyszer nyert fontos megbízást. Némileg csökkenti az emlékiratok értékét, hogy őrei részére készített memorjaiban szerepét néhol szépiteni igyekezett, ami a megbízhatóság rovására írható, bár Beniczky őszinteségében nincs okunk kételkedni. Kiegészítik az emlékiratokat Beniczky 1848—49-iki hivatalos jelentései, melyek mellett Steier az Almácssy-féle összeesküvés fontosabb irományait is felvette kötetébe, melyekből kitűnik, hogy Asbóth Lajos volt honvédezeres anyagi érdekből történt árulása juttatta börtönbe az összeesküvés résztvevőit, köztük Beniczkyt is. Az ötven íves kötetet, melynek kiadásáért a M. Tört. Társulatot elismerés illeti meg, terjedelmes összefoglalás és életrajz előzi meg. — *Gróf Tisza István munkái.* 4. sorozat. II. kötet. Levelek. (Bp. 1924. M. Tud. Akad.) E kötet Tiszának 1914. jun.-dec.-i levelit

tartalmazza s mint kútforrás egyaránt fontos a magyar belpolitika szempontjából, valamint külpolitikai tekintetben is. E levelekből látszik, hogy Tisza a monarchia külpolitikájának egyik legfontosabb tényezője volt. Roman szempontból különös érdeklődésre tarthatnak számot a roman nemzetiségi képviselőkkel és főpapokkal az iskolaügy, közgazgatás és igazságszolgáltatás kérdéseiben folytatott tárgyalások, valamint Tiszának Berchtoldhoz, Buriánhoz s Czernin bucaresti nagykövethoz intézett levelei. (Ismerteti *-ch -e.*) — *Breit József: A magyarországi 1918—19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története.* I. kötet. (Bp. 1925. Hadtört. Levéltár.) Szerző hivatalos adatok alapján, mint katona, főként katonai szempontok előtérbe helyezésével minden szépitgetés nélkül írja meg a forradalom és kommunizmus történetét. — *A Tárcá-ban Arday Pál: Borsod megye szerepe a hegyaljai zendülés idején* címmel érdekes adatokat találunk az 1697. évi fölkelés Borsod megyei részéről, valamint a zendülés leverésére küldött katonaság által okozott és soha meg nem térített károkról. — *Végül Lukinich Imre* meleg hangú megemlékezését találjuk *Márki Sándorról*, a magyar történetírás nagy halottjáról, ki — bár elszakadt tőlünk — de szíve visszavágyott mindig Kolozsvárra, hol életének három évtizedét élte és nagy értékű s bámulatos mennyiségű munkáinak legnagyobb részét írta.

1925. 9—10. sz. *Angyal Dávid: Gróf Széchenyi István ifjúkori naplói.* 1814—1825. A M. Tört. Társulat kiadásában Vizsota Gyula szerkesztésében jelent meg két kötetben. Ezek megjelenése alkalmából Angyal szép tanulmány keretében fejtegeti Széchenyi ifjúságának első küzdelmeit. Egy önmagát már ifjúkorától kezdve figyelő s önmaga iránt nagyon szigorú mértéket alkalmazó lélek töprengései — melyek sokszor önkínzásig fokozódtak — tárulnak élénk; ezt azonban — mint

Schaffer Károly orvostanár 1923-ban megjelent értekezésében (Gr. Sz. I. idegrendszere idegorvosi megvilágításban) teszi — pszichopathiás jelenségnek, terheltségnek nevezni nem lehet s erős túlzás Széchenyit az elmezavarra diszponálnak és az „öngyilkosság kóros kényszer gondolatában” szenvedőnek minősíteni. Az idegorvos diagnózisa pusztán történeti adatokon alapul s mivel a történeti adatokhoz a történettudós is jogosult hozzászólni, ez alapon szerző joggal állapítja meg hozzászólásának illetékességét. — *Kumlik Emil: Melyik pozsonyi házban alapította Széchenyi az Akadémiát?* Adatai alapján szerző megállapítja, hogy a Mihálykapu előtt álló régi kolostorépületnek emeleti legnagyobb (negyedik) termében folyt le a magasztos történelmi aktus. Ebben a házban székelt a XIX. sz. húszas éveiben a vármegyei hatóság. — *Sebestyén József: A székesfehérvári prépostság és káptalan egyházi kiváltságai.* E terjedelmes dolgozat Szt. István idejétől kezdve 1777-ig tárgyalja a nagytekintélyű prépostság és káptalan kiváltságait. A püspökség felállításával (1777.) a prépostság kiváltságos helyzete megszűnik s vagyona részben a püspökség, részben a kegyes tanítórend birtokába kerül. — *Történeti irodalom: Emlékkönyv Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére.* (Bp. 1925.) Ez Emlékkönyv Klebelsberg-et nem mint minisztert, hanem mint a magyar kultúrpolitika viadalmas harcosát, mondhatjuk vezérét ünnepli. Az az élénk tudományos munka, mely a tudvalevő nehézségek dacára Magyarországon főként a történelmi irodalomban folyik, igen sok tekintetben Klebelsberg érdeme, ki erőt, fáradtságot nem kímélve minden életrevaló kultúrmozgalmat pártfogol, legyen az Történelmi Társulat, bécsi történelmi intézet, berlini magyar intézet, Országos Levéltár, balatoni biológiai állomás, stb. Ötven kisebb-nagyobb történeti és történeti vonatkozású értekezést tartalmaz a

40 éves kötet Lukinich Imre szerkesztésében. Az írók kivétel nélkül egyetemi tanárok és a M. Tud. Akadémia tagjai, tehát a magyar tudományos világ reprezentánsai. Helyünk nem engedi meg, hogy a gazdag anyag fölött szemlét tartsunk, pedig értékes célkitűzéseket, fontos tényegyalapításokat találunk ez értekezésekben. A kötetet *Gárdonyi Albert* ismerteti. — *Moravcsik Gyula: Szent László leánya és a bizánci Pantokrator monostor.* (Bp. Konstantinápoly. 1923.) Ism. Relkovic Néda. A munka, mely a konstantinápolyi magy. tud. intézet közleményeinek 7—8. füzeteként jelent meg, Szent László Piroška leányának, ki tudvalevőleg Komnenos János görög császár felesége volt, életét és az általa alapított kolostor történetét dolgozza föl a történelmi kútfők lelkiismeretes fölhasználásával. — *Tóth Zoltán: Mátyás király idegen zoldos seregé. (A fekete sereg.)* Bp. 1925. Szerző gondos kutatások alapján eddigi tudásunkkal ellentétben egészen új eredményekre jut. Megállapításai szerint — s érvei egészen meggyőzők — Mátyásnak volt ugyan állandó zoldos hada, de ez csak kis számban volt gyalogos, nagyobb számban lovas s „fekete sereg”-nek csak a nagy király halála után nevezték megmaradt töredékét. Ism. *Zsinka Ferenc.* — *Müller Georg. Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen.* (Nagyszében. 1923.) Az erdélyi fejedelem és porta közötti viszonyt rajzolja főként az Erdélyi Országgy. Emlekek és a Török-Magyarokori államokmánytár kötetei alapján. — *Horváth Odön: Bredeczky Sámuel élete.* (Bp. 1924.) Szeretettel, túlságos részletességgel megírt életrajza egy protestáns lelkesnek. Ismertetője (*Mályusz Elemér*), bár elismeri gondosságát, hibáztatja kritikátlanságáért. — *Nádor Imre és Weyde Gizella: Die zweihundertjährige Dreifaltigkeitskirche in Pressburg.* (Bratislava, 1925.) A pozsonyi Szentháromság-templom és kolostor 200 éves jubileumára készült alkalmi füzet. Sok új adata

mellett az Akadémia alapításával való kapcsolataért (l. főntebb Kumlik cikkét) megérdemli érdeklődésünket.) — *Divald Kornél: Felvidéki sétaták.* (Bp. Szt. István-Társ.) A Felvidéki ismert műtörténésznek 20 évi vándorlásáról és gyűjtéséről szóló memoárszerű kalauz Felső-Magyarország régészeti emlékeiben. — *Mohácsy Béla: A m. kir. államvasutak a világháború alatt.* (Bp. 1925. Hornyánszky V.) Szakszerű vázlat a magyar vasutak teljesítőképességéről a világháború alatt. — *Miskolczi István: A középkori kereskedelem története.* (Bp. 1926. Szt. István-Társ.) Népszerű modorban, a nagyközönség részére készült összefoglalás. *Gárdonyi Albert,* bár érdemeit méltányolja, rámutat hiányaira s arra, hogy a formába öntése nem elég gondos. — *Hermann Wendel: Der Kampf der Südslawen um Freiheit und Einheit.* (Frankfurt. 1925.) Ez ötven íves kötet azt a gondolatot akarja bizonyítani, hogy Jugoszlávia alakulása a történeti erők természetes hatásából következett s a délszláv népek nemzeti egységének s az összetartozás tudatának következménye, amely tudat nemzedékeken keresztül megvolt bennük. *Miskolczi Gyula* szerint az előtt, aki a délszláv népek történetét ismeri, tisztán kell, hogy álljon e tétel hamis volta, mivel kétségtelennek látszik, „hogy a jugoszláv államot egyetlen népelemének a szerbségnek, bámulatraméltó imperialista ösztöne hozta létre.” — *A Tárcá-han Lukinich Imre* 1925. évi főtitkári jelentése, *Áldásy Antal*-nak a magyar protestáns egyháztörténelem érdemes munkásának és nesztóranak, *Zsilinszky Mihály*-nak ravatalánál mondott búcsúztatója és *Lukinich Imre* megemlékezése található *Szentkláray Jenő*ről. Értékes és nagyterjedelmű irodalmi működést fejtett ki a Bánság történetére vonatkozólag. Temesváron hunyt el mint a csanádi egyház-nyege nagyprépostja.

Dr. Ferenczi Miklós.

TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZEMLE. (Világproblémák a legújabb természettudományos könyvekben és folyóiratokban.)

1. *Hörbiger* számos égi tüeneményt, továbbá a csillagok és Naprendszerünk keletkezését a világtérben jelenlevő, különböző nagyságú jégtestekkel magyarázza.

Prey prágai csillagász volt az első, aki *Hörbiger* glaciálkozogoniáját (V. ö. Olasz, Világproblémák 16—18. l.) diadalútjában megállította. Mivel a glaciálkozogonia főleg a laikusra hat nagy vonzerővel, szükség volt egy olyan könyvre, mely minden, a glaciálkozogoniától saját érdekében megszólaltatott tudományágat *szakvéleményre kényszerít.* Egy ilyen könyv megírására *Kienle, Nölke* és *Hoffmeister* csillagászok, *Hummel* geológus és *Kühle* meteorológus vállalkoztak s „*Weltentwicklung und Weltelehre*” címen (Die Sterne kiadása. Berlin-Potsdam. Ára 5.50 márka) nemrégiben ki is adták. Aki a könyv különben is nagy erudiciót nyújtó fejezeteit figyelmesen átolvassa, csodálkozni fog ama merészségen és lelkiismeretlenségen, mellyel *Hörbiger* és hívei a glaciálkozogoniát mai napig is népszerűsítik.

2. *Russel* szerint egy csillag nem-világító ködtömegeből képződik, összehúzódása után lassanként izni kezd s mint vörös óriáscsillag láthatóvá lesz. Következő fejlődésében hőemelkedéssel kapcsolatosan összehúzódik mindaddig, míg az összehúzódás nem képes már a kisugárzás által okozott hővesztesség pótlására. A csillag végre u. n. törpe állapotába lép, hogy aztán egészen kihűljön.

A csillagok fejlődését magyarázó (*Russel-féle*) elmélet körüli viták (*Russel, Jean, Eddington*) arra kényszerítették *Eddington*-t, hogy a *Russel-féle* elmélet módosítására beterveztett javaslatát visszavonja, sőt hogy azt tanítsa, hogy minden csillag a magasabb fizika értelmében idővel elég, azaz tömege az évezredek folyamán átalakul energiává.

Jean, aki legújabban egy igen

értékes, de nehezen népszerűsíthető *csillagfejlődési elméletet* állított fel, szintén azt tanítja elméletében, hogy a tömeg energiává alakul a csillag bensejében. Azonban eltér az Eddingtonnal egy véleményen levő Russél-tól. *Russel* ugyanis azt állítja, hogy az anyag bizonyos hőmérsékleten túl elnyeri az energiába való átalakuló képességet. Jean szerint viszont ez nem állítható minden anyagról, hanem az a helyes megállapítás, ha azt mondjuk, hogy *vannak anyagok, melyek képesek energiává átalakulni, mások meg nem.* Így a törpe stádiumban levő csillagok anyagának nagy százaléka Jean szerint képtelen energiába átalakulni.

3. *Naprendszerink* keletkezésének magyarázására nincs fizikailag tartható elméletünk, mint *Nölke* legutóbb kimutatta. A legújabb fizikát kell bekapcsolnunk. Eddig mindössze annyit lehetne, mint elég biztosat leszögezni: a vörös óriás csillagok hatalmas gázgömbjei megfelelni látszanak a Kant-Laplace-féle ösködnek... Ez azonban vajmi kevés.

4. Azt látjuk, hogy csillagok s csillagrendszerek pusztulnak el. De vajon nincs-e egy *örökös körforgás* e folyamatoknál? *Ha őszinték akarunk lenni,* jegyezte meg 1926. szept. havában tartott berni előadásában Hoppmann csillagász, ki kell jelentenünk, hogy a fölvetett kérdésre jelenleg nincs felelet. Nem áll egyéb rendelkezésünkre néhány szellemes, de üres spekulációnál (Nerst és Wiechert fölvetései). Ugyanis fölvetéseik fölülvizsgálására nincs semmiféle megfigyelési anyagunk.

5. Sokkal érdekesebbek és biztosabbak az *elemek keletkezésének vizsgálatai.*

1919-ben Rutherfordnak sikerült a nitrogén-atom mesterséges szétbontása. A radioaktív alfa-részecskék bombázása a nitrogén-atomból is hidrogén atommagvakat hasított le. Azaz jel adódott arra nézve, hogy az elemek hidrogénből vannak fölépítve, mint azt *Prout* és *Meinecke* sejtették. S a hidrogén a további vizsgálatok-

nál is úgy tüntette föl magát, mint őselem, „proton.”

Eleinte a bór, fluor, natrium, alumínium és foszforszétbontásánál mutatkozott. 1922-ben a magnéziumnál, silíciumnál és a berylliumnál. Sőt sikerült a szén (egy tiszta hélium-sokszoros) mesterséges szétbontásánál is a hidrogén részecskék megfigyelése s ezzel talajt vesztett az a föltevés is, hogy bizonyos atommagvak kizárólagosan alfa-részecskékből állanak.

Rutherford és Chadwick évekkel ezelőtt tett szkeptikus kijelentése ellenében ma már bizonyosnak látszik az *atomszétbontás lehetőségége minden elemnél,* sőt minden eddig megvizsgált elemnél a szétbontással kapcsolatosan mutatkoztak a hidrogén részecskéket jelző gyöngébb scintillációk.

Az atombontás több esetben *atomépítés,* amennyiben az alfa részecskékből eltalált mag egyes esetekben ezzel egyesül, míg egy proton elhagyja az újonnan alakult atommagot.

6. Ide tartozik a legújabb szenzáció fölemlítése is. *Paneth* és *Peters* berlini tanároknak *állítólag* sikerült a *hidrogént héliumma változtatni.* Aláhuzzuk, hogy „állítólag”, mivel csaknem az az eset ismétlődhetik meg itt is, mint a higany aranyá változtatásának hirhedt esetében. Ugyanis nehéz igazolni, vajjon a megfigyelt kismennyiségű hélium valóban hidrogénből alakult-e át vagy már előzőleg jelen volt?

Ha Panet- és Petersnek valóban sikerült héliumot előállítani hidrogénből, akkor valóban igaz, hogy nemcsak *atomszétbontás,* hanem *atom-fölépítés* is lehetséges. Azaz egy komplikált elem (hélium) előállítható egyszerű elemből (jelen esetben hidrogénből.) *Azaz föltehető, hogy a 92 elem keletkezésénél nemcsak a fölépítés, hanem a fölépítés is szerepet játszik.*

7. A *Föld légkörét* elsősorban figyelő meteorologia jelentősen tovább vitte az időjósítás és a légköri elektromosság problémáját. *Defant* különben kitűnő könyve

(Wettervorhersage) kb. 1916-ig ismerteti az időjósítás állását. Az azóta elmúlt csaknem teljes évtizedben pedig rohamosan halad előre ez a rendkívül érdekes tudományág. Ezért minden természetbarát örömmel üdvözli *Georgii Walter* „Wettervorhersage” c. könyvét, mely olyan, hogy a nem szakember is haszonnal olvashatja. (Steinkopf, Drsedden n. Leipzig 4.50 márka).

A repülőgép segélyével legújabbban főleg *Wigand, Koppe, Schlomka* és *Wenk* a légköri elektromosság problémáit beható vizsgálatok tárgyává tették. A sok érdekes esemény közül csak egyet említünk föl: azt találták, hogy a légkör rádium-emanációs tartalma folyton s minél magasabbra szállunk, annál gyorsabban csökken. Ebből következik, hogy a *légkör rádium-emanációja a Föld talajából származik* s továbbá, hogy az *állandóan megfigyelhető úgynevezett „áthatoló sugárzás” az egy kilométernél magasabb régiókban semmi esetre sem vezethető vissza a légkör megsokszorozódott emanációs tartalmára.*

8. *Bleuler E.* Ismert pszichiáter „*Die Psychoide als Prinzip der organischen Entwicklung*” (Berlin, Springer 6.60 márka) c. könyve nemcsak az élet lényegét és a célszerűség problémáját világítja meg eredetien, hanem élesen jelzi álláspontját a *vitalista és mechanista felfogás még most is tartó harcával szemben.* Hangsúlyozza, hogy ép úgy nincs ok az életerő feltételezésére, mint annak elvetésére, mivel éppen annyit tudunk róla, mint ama kérdésről „vajjon a Mars-lakók filzkalapot hordanak-e vagy sem”? *Bleuler* szerint azonban nem tartható az az álláspont, mely azt hirdeti, hogy az élet nem egyéb fizikai-kémiai erőkről.

9. Ami a fejlődéelméletben a morfológiaiés, fiziologiai (vérreakciók!) érvek erejét illeti, a „*Die Natarwissenschaften*” ezidei 22. füzetében (504 l.) *P. Wasmann S. J.* Steineckével szemben Friedenthal, Hertwig R., Fürbinger és Glock munkáira hivatkozva ismételtlen leszögezi, hogy „*a fehérje hasonlóságból nem lehet minden további nélkül a törzsfajlódási rokonságra következtetni.*”

10. Junius hóban Londonból azt a hírt hozta a sajtó, hogy *Gibraltáron diluviális ember csontokat találtak.* A szaktudósok azonban mindmáig nem nyilatkoztak a felfedezett csontmaradványok értékéről.

11. Világnézeti szempontból két igen figyelemre méltó újdonságot ismertethetünk. Az egyik: *Chwolson O. D.* híres orosz fizikus „*Das Problem Wissenschaft und Religion*” c. könyve (Vieweg, Braunschweig 1.80 márka), mely a *tudomány és a vallás viszonyát* vizsgálja. Tekintettel Chwolson nagy nevére s arra a nagy érdeklődésre, melyet könyveinek megjelenése okozott, legközelebb a *Pásztorházban* behatóan ismer-tetjük a könyv gondolatmenetét. A másik: Bár az újkőkorszak emberének szellemi kultúrája mellett számos bizonyítékkal rendelkezünk, az őskőkorszak emberének szellemi kultúráját eddig csak egy világnézeti tény igazolta t. i. az, hogy a őskőkor embere hitt a halál utáni életben és ezért halottait nagy gonddal temette el. A legújabb svájci leletek egy másik nagyfontosságú ténnyel szolgálnak, amennyiben igazolják, hogy *már a neandervölgyi ősember is vadász zsákmányának zsöngéit az isteni Hatalomnak áldozta föl.*

P. Olasz Péter S. J.

AZ ERDÉLYI MAGYAR IRODALOM BIBLIOGRAFIÁJA.

1925. év.

Mellőzhetetlen szükségét érezzük annak, hogy rendszeresen számon kérjük Erdély lelkiismeretétől a szellemi élet terén végzett munkásságát. Az 1919—1924. évek közé eső hat esztendő alapvető bibliografiája vezette be ezt a számbavételt.¹ A munka nehezebb felét ezzel elvégeztük s további szándékunk az, hogy éventként tesszük közzé minden előbbi esztendő könyvtermését. Meggyőződésünk szerint nincs fontosabb munka a számonkérő és számotadó adatgyűjtésnél, mert addig saját magunkat sem tudjuk meglátni, amíg fajunknak tartozó lelkiismeretes és öntudatos munkával össze nem szedtük kisebbségi életünk valamennyi ágazatának pontos adatait. Az alábbi bibliografia sem pusztán könyvjegyzék, hanem bátorító, felemelő, vigasztaló és erőt adó szellemtörténeti adatgyűjtemény, amely megcáfolhatatlanul mellettünk áll, amikor az erdélyi magyarság lelki kultúrájáról kell bizonyosságot tennünk, másrészt okos útbaigazítást is ad hibáink lenyesegetésére, könnyen észrevehető hiányaink pótlására és a valósághoz mért célkitűzéseink helyes beigazítására.

1.

Ez a bibliografia az 1925. évből 442 címszót foglal magában s a 27 utaló címszó leszámításával 415 könyvet sorol fel. Az 1924. évi könyvtermeléshez (292 drb.) viszonyítva, ez az év 27%-os emelkedést jelent. Teljessége megbízható, legalább is lényegbe vágó hiányosság nem lehet benne. Gyűjteményemet ugyanis a kolozsvári Egyetemi Könyvtárba érkezett köteles példányok alapján *dr. Ferenczi Miklós* főkönyvtáros volt szíves ellenőrizni és kiegészíteni. Az anyag elrendezésében is az ő értékes segítsége támogatót, amiért neki e helyen is köszönetet mondok.

Helyszüke miatt le kellett mondanom a betűrendben felsorolt anyag szakcsoportokba osztásáról. Az áttekintés érdekében azonban szükségesnek látom az alábbi összefoglaló adatok közlését.

A szépirodalom az 1925. évi könyvtermésnek majdnem egyötödét foglalja le (24%). Az előbbi évekkal szemben határozottan megapadt a verseskötetek száma, amely az egész szépirodalomnak csak egyötöde (21%); a szindarab még ennél is kevesebb (14%), így a szépirodalom legkiadósabb műfaja most is a regény- és novelláskötet (65%). A tudományos és népszerűsítő irodalom alá

¹ *Dr. György Lajos*: Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája (1919—1924.) Cluj-Kolozsvár—Budapest 1925.

foglalható könyvek a másik negyedrészt (25%) teszik az 1925. évi anyagnak, úgyhogy a szépirodalom és a tudományos-népszerűsítő irodalom csaknem pontosan a fele (49%) az itt felsorolt könyveknek. A vallásos irodalom aránylag csekély számmal (8%) szerepel s megcsappant a tankönyvek száma is (6%), ami arra vall, hogy e téren a szükségletet az előbbi évek meglehetősen kielégítették. A vegyesek csoportja azért annyira kiadós, több mint egyharmada az egész anyagnak (37%), mert az albumokon, albumachokon, zeneműveken, egyesületi jelentéseken és jegyzőkönyveken kívül 15 törvényszöveget, 34 naptárt és 30 iskolai értesítőt foglal magában. E két utóbbi könyvsoport felvételét az erdélyi magyar kulturális élet megvilágításának szempontja tette különösen indokolttá.

Az 1919—1924. évek bibliografiájából az tűnt ki, hogy a szellemi élet középpontja Erdélyben *Kolozsvár*, mivel az ő neve áll a fenti hat évben megjelent erdélyi magyar könyveknek majdnem a felén (47%). Megállapítható, hogy ebből a hegemoniájából az 1925. évben egy hajszálynit sem veszített (47%) s most is a több mint 30 könyvkészítő erdélyi város kiadványait (50%) egymaga majdnem egyensúlyban tartja. Elenyészően csekély az erdélyi szerzőknek Erdélyen kívül nyomtatott (2%), valamint hely-jelzés nélkül megjelent könyvek (1%) száma. Az itthon készült könyvek közül mindössze csak kettőn áll régi királyságbeli város neve. A könyvkiadók közül most is a *Minerva R. T.* szerepel az első helyen: az egész termelésnek egyötödét (20%), a kolozsvári könyveknek több mint a kétötödét (42%) ő készítette az 1925. évben.

A felsorolt könyvek 92%-a erdélyi magyar szerzők eredeti munkája, 8% pedig fordítás. Ez utóbbinak fele az 1925. év folyamán megjelent törvények és rendeletek átültetése, tehát a szépirodalomra és a többi könyvsoportra aránylag csekély rész jut belőle.

Kimutatásom szerint az 1919—1924. években 1066 könyv készült Erdélyben. Az 1925. év bibliografiája a mult év végéig *könyveink számát 1481-re emeli.*

2.

E száraz adatok mögött sok figyelemreméltó érték rejtőzik. Csupán azokat a könyveket emeljük ki, amelyeket a kritikai közvélemény is irodalmunk értékgyarapodásai közé számított.

A verskötetek élén *Reményik Sándor* két könyve áll, mindkettő a magyar költészet 1925. évének legjava termése. *L. Ady Mariska* és *Aprily Lajos* verseskötetének második kiadása magában véve is értékjelző. Rajtuk kívül még *Bakkay Béla* verses regénye, *Draskóczy Ilma*, *Kádár Imre*, *Kosztolánszky István* és *D. Nagy Lajos* verskötetete keltett szélesebb körben irodalmi érdeklődést és elismerést. A felsoroltak valamennyien már a multból ismert értékei az erdélyi lírának. Új tehetség ebben az évben önálló kötettel nem jelentkezett.

Jóval nagyobb súlyt képvisel ennek az évnek a novella- és regényirodalma, nemcsak a lírához, de az előbbi évek szépprózai terméséhez is viszonyítva. Előtérbe nyomult a történeti téma, de néhány regény a mai élet problémáira is szerencsésen tapintott rá. Komolyság és nagyvonalúságra törekvés állapítható meg legtöbbjükéről s ha a kritika kifogásokat is emelt egyiknek-másiknak egyenetlensége, kiforratlansága és a felületen mozgó könnyűsége ellen, színvonala egészben véve fejlődést és lendületet mutat a multboz képest. Megnyugtató az is, hogy könnyű, léha fércművek számbavehető jelentőséggel nem selejtesítik ennek az évnek a

szépirodalmát. Majdnem valamennyi neves erdélyi elbeszélő nevével találkozunk az alábbi bibliografiában. *Balogh Endre* posthumus kötete a fájdalmas veszteség érzését kelti bennünk. Legtermékenyebb volt *P. Gulácsy Irén*, aki ebben az évben két regénnyel és egy novellás kötettel lépett a nyilvánosság elé. *Ligeti Ernő* is két regénnyel tett bizonyosságot írói készségéről. Egy novellás kötet és egy regény szerepel *Makkai Sándor* neve alatt: regénye az utóbbi évek legnagyobbszabású szépprózai műve az erdélyi irodalomnak. Ellentétes véleményeket váltott ki *Tabéry Géza* Bolyai-regénye, viszont általános elismerés kísérte az izgvérig művész *Kós Károly* történeti regényét. Új és sok reményre jogosító tehetségként tűnt fel *Szabó Mária* és *Tamási Aron*. Írói készségről tett tanúságot *Sz. Rácz Imre* is. Külön érdekesség *S. Nagy László* irodalomtörténeti tárgyú novelláskötete. *Kosáryné Réz Lola* kedves regénye szintén az erdélyi irodalmat gyarapította. *R. Berde Mária*, *Gyallay Domokos*, *Molter Károly*, *Nagy Dániel*, *Szentimrei Jenő* új kötetekkel növelték korábbi hírnevüket. Az erdélyi széppróza becsületére jellemző, hogy az Athenaeum *Benedek Elek*-kel egy erdélyi novellás anthológiát állíttatott össze.

A számban is csekély színműirodalom nem nagy igényű darabokat tartalmaz. Csupán *Nikodémusz Károly* és *Bárd Oszkár* könyvdramáját méltatta figyelemre a kritika. A kelleténél jóval szegényebb az ifjúsági irodalom is. Itt *Benedek Elek* hiánypótló tevékenysége tett a legtöbbet.

A tudományos irodalomban a történetírás, az irodalomtörténet és a vallástudomány termelt néhány figyelemreméltó könyvet. *Karácsonyi János* folytatja az előbbi évben megkezdett és széles alapokra épülő magyar nemzet történetét. Terjedelmével és belső értékével egyaránt kiváló munka „Az erdélyi katholicizmus multja és jelene”, amelyben a katholicizmus legkiválóbb erdélyi képviselői 14 önálló fejezetben válaszolnak Onisifor Ghibu egyetemi tanárnak az erdélyi kath. intézményeket támadó könyvére. Ugyanerről a tárgyról szól *Vorbuchner Adolf* füzete, főképpen a kath. egyház erdélyi kultúrmunkáját vizsgálva meg benne. *Faragó János* a csanádi kisebb papnövelde történetét írta meg Szent Gellért korától napjainkig. *Révész Imre* könyve a magyar protestántizmus történetéről ebben az évben második kiadásban jelent meg. Értékes történeti forrásmunka br. Wesselényi Miklós 1821—1822. évi utinaplója, amely br. *Wesselényi Istvánné* fordításában és kiadásában jelent meg, és Hermányi Dienes József emlékirata *Kelemen Lajos* közlésében, amely sok érdekes adattal gazdagítja és világítja meg erdélyi művelődéstörténeti ismereteinket. Érdekes könyvecske a patriárkákori *Ferencz József* unitárius püspöknek a 90. életévében írt memoárja, amelyben pályafutásának egyháza és a magyarság életéhez kapcsolódó legnevezetesebb mozzanatait beszéli el. *Mezey Zsigmond* a zene egyetemes történetét népszerűsítette egy kis könyvecskében. A megszüntetett szászvárosi Kún-kollégium utolsó esztendejében megjelent emlékkönyve *Görög Ferenc* szerkesztésében az intézet multjának sok fontos adatát őrzi az utókor számára. A jövő történetírója tanulságos kulturális adatokkal fog gazdagodni az egyházak évi jelentéseiből, jegyzőkönyveiből valamint az iskolai értesítőkből. Legterjedelmesebb irodalomtörténeti munka *Borbély István* magyar irodalomtörténetének II. kötete, amelynek új szempontjait a kritika kellőképpen értékelte. Termékenyítőleg hatott az irodalomtörténeti feldolgozásra a Jókai-centenárium. *Nagy Sándor* alapos ismeretekre valló könyvet írt a magyar regényírás fejedelméről, amelyben főképpen a nagy mesemondó művészetének az elemzése a megkapó és az érdekes rész. *Kristóf György* népszerű Jókai-életrajzot adott és fáradságtalan utánjárással összegyűjtötte Jókai-

nak az erdélyi úttjáról írt és a különféle folyóiratok hasábjain szétszórta megemlékezéseit. Eredeti szempontjaival és stílművészetével kiváló munka *Borbély István*-nak egy kis füzetre terjedő emlékbeszéde *Jókairól*. *Tabéry Géza* és *Incze Ernő* díszes *Jókai*-albuma is tanúsítja azt az osztatlan hódolatot, amellyel Erdély a nagy magyar regényírónak adózott. *Tavaszy Sándor* kis füzeté *Apáczai Csere János* születése háromszázados évfordulója alkalmával hasonlóképpen köteles emlékállítás a magyar szellem egyik legnagyobb elméje előtt. *Ifj. Szabolcska László* Gárdonyi-élet-rajza érdekesen világítja meg a nagy regényírónk szellemi arculatát. Hiánypótló munka *Makkai Sándor* egyházi irodalomtörténete, mely az erdélyi ref. egyházi irodalom utolsó 70 évének felkutatatlan területét tekinti át. Az erdélyi magyar irodalom első hat esztendejétek *bibliográfiája* első ízben nyújt tiszta képet az erdélyi magyar szellemi élet terjedelméről és méreteiről, a *Pásztortűz (Erdélyi) Almanach* összefoglaló cikkei pedig szintén úttörő jellegűek, amennyiben először adnak megbízható felvilágosítást az erdélyi magyarság legküzdelmesebb esztendeinek valamennyi kulturális vonatkozásáról. A vallástudományi és a hitbuzgalmi irodalomban *Makkai Sándor*, *Musnai László*, *Vásárhelyi János*, *Bakkay Kálmán*, *Hirschler József*, *Ocskó Lajos*, *P. Trefán Leonárd*, *Borbély István*, *Bölony Vilmos* és *Kiss Elek* eredeti és fordított munkái bizonyítják, hogy mind a három magyar egyház irodalmi téren is értékes munkát végez. *Ravasz László* egyik szép könyve szintén az erdélyi irodalom értékeit gyarapította.

A fenti három tudományzagon kívül még a filozófia és az orvostudomány mutat nagyobb termékenységet. Az előbbiben *Tavaszy Sándor* értekezései és könyvei érdemesek a kiemelésre, amelyek világnézeti kérdéseket tárgyalnak rendkívül vonzó és tanulságos módon. Esztétikai-filozófiai jellegű *Dienes László* könyve, amely 14 különböző tárgyú tanulmányban ismerteti a modern művészeti irányokat, kiemelve azoknak világnézeti vonatkozásait is. *Bartók György* Kantról szóló munkája a nagy filozófus egész filozófiáját felölelő egyetlen ily irányú könyve a magyar filozófiai irodalomnak. Az „*Erdélyi Orvosi Lap*” tudományos közleményeiben megjelent különlenyomatok szép számmal közölték az erdélyi magyar orvosok önálló értékű dolgozatait.

A többi tudományzagon területéről csak alig egy-két munkát említhetünk fel. *Csűry Bálint* értékes nyelvészeti tanulmánya a nyelvjárások hangtani vizsgálatát fejleszti új irányba. *Olasz Péter* a modern természettudomány problémái foglalta össze a rájuk vonatkozó elméletek ismertetésével és *Tulogdy János* Erdély geológiai kialakulásának történetét és jelenlegi földtani helyzetét magyarázta meg a művelt olvasóknak. *Szilágyi Dózsa* hasznos vezérfonalat írt azok számára, kik a modern társadalomtudományban és közgazdaságban eligazodást keresnek, *Ligeti Sándor* pedig a társadalmi gazdaság dinamikáját vette vizsgálat alá. Hasznos útmutatás *Valló Arpád—Török Bálint* vezérfonala a méhtenyésztésről és *Szentkirályi Akos* tájékoztatása az erdélyi szarvasmarha tenyésztéséről.

3.

A könyvsorozatok és füzetes vállalkozások ebben az évben is sok élénkséget és mozgékonyt adtak az erdélyi irodalomnak. Az előbbi évek vállalatai közül ebben az évben kiadványokkal nem szerepeltek: a *Héber Regényírók*, *Kadima Könyvtár*, *Cim-bora Könyvtár*, *Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó Vállalata*, és az *Unitárius Irodalmi Társaság Kiadványai*. Ellenben tovább virágzott ebben az évben is a vallástudományi tartalmu *Erdélyi*

Ref. Egyházi Könyvtár, a magyar népkultúra feladatait öntudatosan szolgáló *Magyar Nép Könyvtára* és *Katolikus Világ Könyvei*, a vallásos és erkölcsépítő munkát végző „*Az Ut*” *Könyvtára* és *Ünnepnapok* c. sorozat, valamint a szépirodalmi és tudománynépszerűsítő irányú *Erdélyi Tudósító Könyvtára*. Ebben az évben megindult új vállalatok közül *Az Erdélyi Könyvbarátok Társaságának Könyvei*, *Az Erdélyi Szépművés Céh Könyvsorozata* és a *Pásztortűz Könyvtár* a szépirodalmat, főképpen az elbeszélő prózát vették vállalkra, s valóban lendületet is adtak e műfaj erdélyi virágzásának. Értékes új vállalkozás a *Minerva Könyvtár*, *Unitárius Könyvtár* és az *Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtára*, amelyek tudományos, történeti és világnézeti látókör szélesítésére és mélyítésére irányuló könyveket juttattak a magyar olvasók kezébe. A gyermek- és az ifjúsági irodalom fejlesztésére ebben az évben több új vállalat is alakult: *Az Én Könyvtárom*, *Az Erdélyi Magyar Lányok Leányszínháza* és *A Magyar Ifjúság Könyvtára*. Örömmel látható tehát, hogy néhány komoly és tervszerű munkáról tanuskodó, sajátos célt szolgáló erdélyi könyvsorozat kezd kialakulni és megerősödni, amelyek öntudatossággal hordozzák Erdély irodalmi és kulturális feladatainak gondjait s kezdenek eltűnni azok a felelősség nélküli vállalkozások, amelyek az előbbi években sok csalódással rendítették meg a közönség bizalmát az irodalommal szemben.

Az itt bemutatott számadatsor és belső érték komoly és lelkes munka eredménye, amely csak dicséretére válhat kisebbségi helyzetében is a kultúrájáért sok odaadással tevékenykedő erdélyi magyarságnak. De megnyugtató is ez az év, mert a könyvek száma nemcsak számbelileg nőtt az előbbi évhez mérten, hanem szellemi súlyban is gyarapodott. Az egységes magyar irodalom is nyereségének tekintheti, amit a szűkös és szerény viszonyok között dolgozó Erdély nyújtott neki a magyar kultúra javára az 1925. évben.

Természetesen ennek az irodalomnak vannak még szembevetendő hiányosságai. Különösen a tudományos irodalomban nélkülözzük a programszerűséget, a célkitűzések rendszerét s az érkeknek egy cél felé való irányítását. A magyarságnak tudatában kell lennie annak, hogy kötelessége az erejéhez mért tudományos élet fenntartása s a speciális erdélyi tudományos feladatok megoldása. Fontos kisebbségi érdek továbbá, hogy a népies és az ifjúsági irodalom öntudatos és mélyre látó legyen. A hitbuzgalmi irodalom is ma voltaképpen magyar célt szolgál. Mindahárom irányban kívánatos volna az eddigi tevékenységet még inkább megszervezni és kiszélesíteni. Meg kellene keresni továbbá azokat a módokat is, amelyek a gyámoltalan erdélyi színműirodalom érvényesülését elősegítenék. Legégetőbb teendőnek érezzük azonban az erdélyi magyar szellemi élet megszervezését. Föltétlenül szükséges lenne valamelyik kulturális egyesület keretében egy magyar bibliografiai központ felállítását, valamint egy olyan népkisebbségi irodalmi tanács megszervezése, mely az erdélyi magyar szellemi élet problémáit összegezné, a feladatokat kitűzné, a szellemi kapcsolatokot ápolná, a megfelelő erőket munkába állítaná, egy szóval az erdélyi magyarság létérdekébe vágó kulturális munkásság szellemi és anyagi feltételeit kezében tartaná. Mindaddig míg szellemi életünk partikuláris törekvésekre aprózódik, az a sok tehetség, energia és munkakedv, mely az erdélyi lélek mélyén szunnyad, nem idegződhetik be szervesen az erdélyi magyarság életébe. Már pedig minden erőfeszítéssel arra kell törekednünk, hogy ne csak megtartsuk a multból örökölt kulturális színvonalunkat, hanem még emeljük is azt. Jövönknek ez a legfontosabb záloga.

Erdélyben az 1925. évben megjelent magyar könyvek.

(A *-al jelöltek erdélyi szerzők Erdélyen kívül megjelent könyvei.)

Ady Mariska L. Én az őszben járok... Versek. Második kiadás. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 87 l. Minerva rt.

Ahitat percei. Családok és magánosok számára; útmutató a biblia naponkénti olvasásához. H. n. év n. 8-r. 12 l.

Aleksandri, Vasile. Angelika néni (Mama Angelusa). (Monolog.) Cluj, év n. 8-r. 7 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza 4—5. sz.)

Aprily Lajos. Falusi elégia. Második kiadás. Cluj-Kolozsvár, 8-r, 86 l. Minerva rt.

Arad évkönyv. 1926. Copryght by Eugen Engel. Arad év n. 8-r. 185 l. Tip. Réthy.

ÁtsJózsef. Három kulcs története és egyéb színpadi tréfák. Bucureşti. K. 8-r. 63 l. Albrecht G. ny.

Aviva-Barisszia Könyvek. Cluj. év n. 2. *Purim.* 3. *Zsidó Nemzeti Alap.* 4. *Krausz Sámuel dr.* A zsidó Palesztina négy évezreden keresztül.

Bakkay Béla. Bianca. Verses regény. Satu-Mare. 8-r. 116 l. Weisz Sándor kny.

Bakkay Kálmán dr. Vasárnapi és ünnepi leckék és evangéliumok magyarázata. (Leckék, evangéliumok szövege és 144 önálló tanítás, predikáció). Satu-Mare (év n.) 8-r. 459 l. Simon és Vescan kny.

Balázs András. Beszélgetés egy tőrekövel. Odorheiu 8-r. 20 l. Globus kny.

Balázs András dr. A román uralom évei. 1919—1925. Dicsőszentmárton, 8-r, 47 l. Erzsébet kny. (Kny. az Erdélyi Katholicizmus multja és jelene c. műből.)

Balogh Endre. Mesét írok neked... Elbeszélések. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 119 l. Minerva rt. (Pászortúzi Könyvtár 4. sz.)

* *Bárd Oszkár.* A taposómalom. Komédia négy képben. Berlin. év n. 16-r. 139 l. Ludwig Voggenrei-

ter Verlag Magyar Osztály kiadása. Minerva rt. Cluj.

Barna János dr. A Nyermeghi Barna család története (Szatmár) 8-r. 15 l. Weisz Sándor kny.

Bartók György. Kant. „Az Út” kiadása Kolozsvár, 8-r. 121 l. Fűsz József kny. Turda-Torda.

* *Ben Ami.* Új Palesztina (Sztambultól—Kairóig). Eredeti felvételekkel. Wien, 8-r. 166 l. Verlag Julius Fischer. Tip. Fraternitas Cluj.

Benczedy Pál. Hit- és erkölcs-tan unitárius népiskolák VI. osztálya számára. Cluj—Kolozsvár, 8-r. 86 l. + 2 lev. Minerva rt.

Benedek Elek. Kisbaconi történetek. Oradea-Mare—Nagyvárad év n. K. 8-r. 68 l. Tip. Cele Trei Crişuri. (Az Én Könyvtáram 1. sz.)

Benedek Elek. Gyermekszínház. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 174 l. Minerva rt. (A Magyar Ifjúság Könyvtára. 2—3 sz.)

Benedek Elek. Magyarok története. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 192 l. Minerva rt. (A „Magyar Nép” Könyvtára. 8—9. sz.)

Berde Károly dr. A Mikrosporiasisról. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 18 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön lenyomat. 1925. VI. évf. 1—4, 22. sz.)

Berde Mária R. A szent szégyen. Regény. Révész Béla kiadása. Târgu-Mures—Marosvásárhely. K. 8-r. 179 l. Concordia kny. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat. I. K.)

Bibliai Leckék 1925. évi április 4-től június 27-ig. Jézus élete. (Folytatás.) Nagyszeben, év n. 8-r. 22 l. Halser György kny.

Bicsérdy Béla. A halál legyőzése. Az életnek évszázadokig terjedhető meghosszabbítása (Makrobiótika). A vénülés és az összes betegségek leküzdése minden életkorban, kizárólag természetes úton. Számos fejezettel bővített III-ik legnagyobb kiadás.

Fägäraş, év n. 8-r. 361 + VIII. 1. Joán Hațiegan kny.

Bicsérdy Béla. A reform életmód prospectusa és nyilvános előadásaim valamint a könyvtáram magányában eszközölt személyes interjúk hatásai alapján napvilágot látott hírlapi cikkek három évi gyűjteménye. A természetes táplálkozás legfontosabb tanításai. A nyerskoszt heti étrendje. Fägáraş, 8-r. 79 l. Tip. Joán Hațiegan.

Bilinszky Lajos dr. Magyar olvasókönyv középiskolák és polgári iskolák I. osztályai számára. Szerkesztette — Cluj—Kolozsvár. 8-r. 140 l. Minerva rt.

Bilinszky Lajos dr. és Porsche Rezső dr. Vezérkönyv a P. Dulfu, dr. Bilinszky L. és dr. Porsche R. által szerkesztett román nyelv-könyvhöz a magyar tannyelvű népiskolák számára. Kézirat gyanánt. Sibiu-Nagyszében, 8-r. 107 l. Krafft W. kny.

Binah, B. S. Milyen ipari lehetőségek vannak Palesztinában? Áttekintés az újabb vállalkozásokról és a jövőbeli lehetőségekről. Bevezető jegyzettel ellátta G. S. Symes. 11 eredeti felvétellel és 1 térképpel. Cluj. 8-r. 30 l. Kadima ny.

Bitay Árpád dr. Az erdélyi románok a protestáns fejedelmek alatt. Diciosánmártin-Dicsoszentmárton. 8-r. 23 l. Erzsébet kny. rt.

Blatt Miklós dr. „Renaissance-mozgalom” az orvostudományban. Cluj—Kolozsvár, 8-r. 8 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 15—16. sz.)

Blatt Miklós dr. A supraorbitalis neuralgiák kör- és gyógytana. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 19 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 20. sz.)

Bodnár János. A fogas kérdés. Oradea-Mare (Nagyvárad). K. 8-r. 30 l. Béres Károly ny. (Kis Emberek Könyvtára. I. évf. 1. sz.)

Bodoni Miklós, S. Húszéves arcóm. (Versek.) Targu-Mureş-Marosvásárhely. 8-r. 80 l. Révész Ernő kiadása. Bolyai kny.

Boldizsár Dénes. A legszentebb házasság történelmi eposz. (Elbe-

szelés.) Ismerteti: — Odorheiu. év n. 8-r. 49 l. Könyvnyomda rt.

Borbély István dr. Jókai emlékezete. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 16 l. Kiadja az Unitárius Irodalmi Társaság. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. I. sz.)

Borbély István dr. A magyar irodalom története. II. kötet. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 409 + III. l. Minerva rt.

Borbély István dr. A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. (Rendszeres unitárius hittantörténet.) Első rész. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 104 l. Minerva rt. (Az Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtára I. köt.)

(Boromisza), Tiburtius. (Pásztorlevél.) I. Januarii 1925. Satu-Mare. év n. 4-r. 20 l. Simon és Vescan kny.

Boros Fortunát, P. Fajunk veszedelme. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 40 l. Szent Bonaventura kny. (A Katholikus Világ könyvei 8. f.)

Boros György dr. Amerikai és angol unitárius társulatok 100 évi jubileuma. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 34 l. „Corvin” kny.

Borsos Imre dr. A tüdő gümőkóros megbetegedésének gyógyítása mészelégzéssel. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 7 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 21. sz.)

Böölöny Vilmos. Prófétálatok. Egyházi beszédek. Odorheiu. N. 8-r. 87 l. Globuş kny.

A *Brassói Önkéntes Tűzoltó Egyesület* működése egy félévszázad alatt. Emlékirat az ötvenéves emlékünnepegy alkalmából. Kiadja választmány. Brassó. 8-r. 44 l.

Brosz Ilona. Fizikai és egyéb természeti ismeretek elemi iskolák III. és IV. osztálya számára a legújabb tanterv szerint. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 77 l. Minerva rt.

Buffalo Bill a vad nyugat hőse. Indián történetek. 84—98. sz. Oradea-Mare. év n. 8-r. á 24 l. Tip. Adolf Sonnenfeld S.-A.

Bull G. H. A titokzatos villa. Angol bűnügyi regény. Brassó. 4-r. 32 l. „Brassói Lapok” kny. (Detektiv-Sorozat. 12. sz.)

A *Careii-Marii* (Nagykárolyi)

Polgári Olvasókör könyvtárának jegyzéke. Careii-Mari (Nagykároly). 8-r. 46 l. „Patria” kny.

Carpenter Estlin J. dr. Buddhizmus és kereszténység. Ellen-tét és párhuzam. Angolból fordította: *Dr. Kiss Elek.* Cluj—Kolozsvar. 8-r. 167 l. Corvin kny.

Catalogus venerabilis cleri almae dioecesis Transsylvaniensis. 1925. Albae-Juliae. év n. K. 8-r. 30 l. Tip. lycei episcopalis, Sabin Solomon & Comp.

Cherestesiu Viktor dr. Román-magyar és magyar-román szótár. Dictionar român-maghiar și maghiar-român. *Dr. Ferenczi Miklós, Valentiny Antal és Dr. Cherestesiu H. Margit* közreműködésével szerkesztette —. I. Román-magyar rész. Cluj—Kolozsvar. 8-r. VIII. + 1134 l. „Corvin” kny.

A Cluji Kereskedelmi és Ipar-kamara jelentése az 1924. évről. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 37 l. + 1 lev.

Courths Mahler, H. A visszajáró mult. Regény. Fordította *Csillay Kálmán.* Cluj—Kolozsvar, év n. 8-r. 190 l. Pallas kiadása. Sonnenfeld Adolf rt. mű-nyomdája.

Csák István dr. Egy újabb bismuth-praeeparatumról, a „Bismosan”-ról. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 4 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 17. sz.)

Csergő Tamás. Jókai. Emlékbeszéd. Irta és a „Szászrégeni Magyar Polgári Dalkör” által 1925. március 14-én Szászrégenben rendezett Jókai ünnepélyen előadta: — (Marosvásárhely), év n. 8-r. 8 sztl. l. Bolyai kny.

Cserkészkönyvtár. Berlin 8-r. VIII. sz. *Ólasz Péter, P.* Ezer-mester.

Csermely Gyula. A basa topánkái. Regényes történet. Brassó, év n. 4-r. 32 l. Brassói Lapok kny. (Népszerű Regények. 9. sz.)

Csermely Gyula. Adieu, Madame! Mindennapi történet. Brassó, év n. 4-r. 32 l. Brassói Lapok kny. (Népszerű Regények. 11. sz.)

Csermely Gyula. Ami két Mi-atyánk között van. Regény, két kötetben. A szerző kiadása. Bras-

só. év n. 8-r. 155., 203 l. Grünfeld Vilmos és Tsai kny.

**Csűry Bálint dr.* A szamosháti nyelvjárás hangletjtésformái. Budapest. 8-r. 44 l. Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadása. Kir. Magyar Egyetemi nyomda. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Közleményei 22. sz.)

Dal a kantinos kisasszonyról. (Kolozsvar) év n. 4-r. 4 l. Miner-va rt.

Damó Jenő. Evoé. Szerelmes éjszakák. Tímișoara. 8-r. 98 l. Kiadta az „En, te, ő.” Auspitz, Lugoj.

Dávid György dr. Román nyelvtan és gyakorló könyv a román nyelvnek magánuton, tanító nélkül való elsajátítására. Brassó. év n. 8-r. 200 l. Brassói Lapok kny.

Dávid Károly és Argay György Hit-remény-szeretet. Evangélikus konfirmandusok kátéja. Brassó 8-r. 28 l. Brassói Lapok kny.

Dési Magda. Művész-njelölt. (Vig monolog.) Cluj—Kolozsvar, évn. K. 8-r. 5 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza 1. sz.)

Désy Magda. A rokon. (Vigjáték 2 képbén.) Színre alkalmazta: — Cluj. év n. K. 8-r. 5 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza 3. sz.)

Detektiv-Sorozat. Detektív és kalandor történetek. Felelősszerkesztő: *Kocsis Béla.* Brassó. év n. 4-r. 9. sz. *Green A. K.* Egy álarcosbál rejtelmei. 10. sz. *Elvestad, Sven.* Nyomok a hóban. 11. sz. *Gottberg, Otto von.* A fehér kastély. 12. sz. *Bull, G. H.* A titokzatos villa. 13. sz. *Wynkyn, W.* Az apáért.

Dienes József (Hermányi) emlékirata. Szemelvények. Sajtó alá rendezte: *Kelemen Lajos.* Cluj—Kolozsvar. K. 8-r. 93 l. Miner-va rt. (Minerva Könyvtár. 3. sz.)

Dienes László. Művészet és világnézet. Tanulmányok az új művészi irányokról. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 149 l. Lapkiadó rt.

Directorium Romano-Csanádiense pro anno Domini 1926. in usum dioecesis Csanádiensis jussu et auctoritate illustrissimi ac reverendissimi domini domini August-

tini Pacha administratoris Apostolici partis dioec. Csanad. quae infra fines Romanici regni invenitur, cubicularii Pontificii, canonici capituli eccl. Csanad, etc. Timișoara. (Temesvarini) 8-r. 46 l. Typis Typographia „Gutenberg.”

Directorium Szatmáriense. Anno Domini 1925. Jussu et auctoritate excellentissimi ac reverendissimi domini Dris Tiburtii Boromisza Dei et Sedis Apostolicae gratia episcopi Szatmáriensis. Szatmárin. 8-r. 95 l. Typis Josephi Simon et Joan Vescan.

Directorium pro anno Domini 1925., in usum dioecesis Transylvaniensis iussu et auctoritate excellentissimi ac reverendissimi domini Gustavi Caroli e Comitibus Majláth de Székely episcopi Transylvaniensis editum. Albae-Juliae. K. 8-r. 72 + 30 l. Typ. lycei episcopal. Sabin Soloman & Comp.

Doyle, A. Conan. Tűz körüli történetek (Round the fire stories). Fordította: *Málnási Tivadar.* Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 100 l. Minerva rt. (A Magyar ifjúság Könyvtára. 4—5. sz.)

Draskóczy Ilma. J. Lélekrengetés. Versek. Temesvár. 8-r. 86 l. „Helicon” kny.

Dulfu P., Bilinszky L. dr., Porsche R. dr. Román nyelvkönyv a magyar tannyelvű népiskolák III. osztálya számára. Sibiu—Nagyszeben, 8-r. 112 l. Krafft W. kny.

Dulfu P., Bilinszky L. dr., Porsche R. dr. Román nyelvkönyv a magyar tannyelvű népiskolák IV. osztálya számára. Sibiu—Nagyszeben. 8-r. 112 l. Krafft W. kny.

Dumtsa Emil. Gatter Shimmy az Erdélyi Fatisztviselők Egyesülete táncestélyére. 1925. márc. 14. Cluj—Kolozsvár. 4-r. 1 lev. (Lit. Imreh Zsigmond.)

Egy Ferences Aldozópap. Levelek egy újhithőz (Pokaithoz.) Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 74 l. Szent Bonaventura kny.

Egy óra a legméltóságosabb oltárszentség előtt. Ötpercekre beosztva. Franciából fordította:

Z. Cluj—Kolozsvár. 16-r. 28 l. Szent Bonaventura kny.

Eisler Mátvás dr. Jelentés az Erdélyi Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről. Cluj—Kolozsvár, 8-r. 24 l. Bernát kny. (Az Erdélyi Bánáti Izraelita Hitközségek Szövetségének Közleményei 1. sz.)

Eisler Mátvás dr. Jelentés az Erdélyi-Bánáti Országos Izraelita Iroda működéséről. Függetlenül: A nagygyűlés jegyzőkönyve és *dr. Vértés Adolf* emlékirata a magánoktatási törvényjavaslat tárgyában. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 38 l. Bernát kny. (Erdélyi-Bánáti Izraelita-Hitközségek Szövetségének Közleményei 2. sz.)

Az elemi oktatás tanterve. Az ovoda, elemi népiskola és a felnőtt ifjúság legújabb „Programa Analitică”-jének magyar fordítása. A „Monitorul Oficial” 1925. évi augusztus 28-án megjelent 188-ik számában kihirdetett hivatalos szöveg alapján, magyar nyelvre fordítva. Kiadja a „Tanítók Lapja” könyvkidató osztálya Odorheiu. Deva—Déva. 8-r. 115 l. Hirsch Adolf kny.

— *Életet életért.* Igaz történet. Evangéliumi Missió kiadása. Kolozsvár. 8-r. 16 l. Studio kny.

Elthes Jakabné, öz. Hulló levelek. Mercurea-Ciuc—Csikszereda. 8-r. 32 l. Vákár kny.

Elvestad, Sven Nyomok a hóban. Fordította: *Kárpáti K. Gyula.* Brassó. év n. 4-r. 32 l. Brassói Lapok kny. (Detektiv-Sorozat. 10. sz.)

Az Én Könyvtáram. Oradea-Mare—Nagyvárad. év n. K. 8-r. 1. sz. *Benedek Elek.* Kisbaconi történetek. 2. sz. *Szondy György.* Sugárka és Csöppike.

Enekeskönyv magyar reformátusok használatára. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület által kötelező használatára megállapított kiadás. Oradea-Nagyvárad, 8-r. 416 l. Béres Károly kny.

Engelberg József. Aktuális kérdések a gyermekgyógyászat köréből. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 18 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 11. sz.)

**Erdélyi Almanach.* Szerkeszti: *Dr. György Lajos.* Budapest. 8-r. 270 l. + 1 lev. A „Studium” kiadása. Minerva rt. Cluj-Kolozsvár.

Erdélyi-Bánati Izraelita Hitközségek Szövetségének Közleményei. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 1. sz. *Eisler Mátvás dr.* Jelentés az Erdélyi Bánati Országos Izraelita Iroda működéséről. 2. sz. *Eisler Mátvás dr.* Jelentés az Erdélyi-Bánati Országos Izraelita Iroda működéséről.

Az erdélyi katholicizmus multja és jelene. Irták: *Bagossy Bertalan, dr. Balázs András, dr. Bíró Vencel, dr. Bitay Árpád, dr. P. Boros Fortunát, dr. Fejér Gerő, dr. Gyárfás Elemér, dr. Hirschler József, dr. Inczedy-Jocksmann Ödön, dr. Jakubek István, dr. P. Jánossy Béla, dr. Juhász Kálmán, dr. Karácsonyi János, dr. Némethy Gyula, P. Olasz Péter S: J., Pakocs Károly, Pál István, dr. Patay József, Petres Kálmán, Rass Károly, dr. Réthy Imre, Szépkuthy Tamás, P. Tréfan Leonárd, dr. Várhelyi Gyula és dr. Bilinszky Lajos.* Dicsőszentmárton. N. 8-r. 564 l. Erzsébet kny.

Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat. Szerk. *Morvai Zoltán.* Révész Béla kiadása. Târgu-Mureş—Marosvásárhely. K. 8-r. I. k. *R. Berde Mária.* A szent szégyen. II. k. *Karácsonyi Benő.* Tavaszi ballada. III. k. *Gulácsy Irén (Pálffyéné).* Ragyogó Kovács István. IV. k. *Molter Károly.* Majdnem hősök. V. k. *Szentimrei Jenő.* Városunk és más elbeszélések. VI. k. *Gyalay Domokos.* Rég volt, igaz volt... VII. k. *Nagy Dániel.* Egy szegény kisfiú élettörténete. VIII—X. k. *Morvai Zoltán.* A trubadur és társai I—III. k.

Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza. Cluj. év n. K. 8-r. 1 sz. *Dési Magda.* Művész-nő-jelölt. 2. sz. *Rajka László.* A szórakozott tanár úr. 3. sz. *Dési Magda.* A rokon. 4—5. sz. *Alecsandri, Vasile.* Angelika néni. 6—8. sz. *Rajka László.* Az új szakácsné. 9—10. sz. *Gergely Agotha.* Jön a tavasz

11. sz. *Rajka László.* A szakács-könyv.

Erdélyi Református Egyházi Könyvtár. Turda-Torda. 8-r. IV—VI. Vasárnapi iskolai tanítások. I—III. köt.

Erdélyi Szépmíves Céh. Cluj-Kolozsvár. 8-r I sorozat. 1 könyv. *Gulácsy Irén, P. Hamuső.* 2. könyv. *Káddár Imre.* Bujdosóének. 3. könyv. *Kós Károly.* Varju-nemzetség. 4. könyv. *Ligeti Ernő.* Föl a bakra. 5—6. könyv. *Makkai Sándor.* Ördögsekér. I. II.

**Erdélyi történetek.* *Benedek Elek* előszavával. Budapest. év n. 8-r. 239 l. Athenaeum rt. kiadása.

Az Erdélyi Tudósító Könyvtára. Brassó. K. 8-r. III. *Vorbuchner Adolf.* Az erdélyi püspökség.

Erdész István dr. A lumbálpunkció utáni meningismusos tünetek okairól és azok elkerüléséről. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 9 l. *Concordia kny.* (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 5. sz.)

Erdődi Mária. Berthy Lucia. Ifjúságiregény. Az Erdélyi Magyar Lányok kiadása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 271 l. Providentia kny.

Erecz Jiszráél. A Palesztina-alapok (Keren Kajemeth Löjiszráél és a Keren Hajjeszód) munkája az 5685. évben. Cluj 8-r. 109 l. + 3 lev. Kiadja a Keren Hajjeszód és a Keren Kajemeth erdélyrészi irodái. Kadima ny.

Faragó János. A csanádi kisebb papnevelde története Szent Gellértől napjainkig (1030-1925). A Szent Imre intézet „Emericanum” ötven éves fennállása alkalmából írta —. Timişoara (Temesvár). 8-r. 2 lev. + 183 l. Topografia „Der Landbote.”

Fekete Tivadar. Ének két halotti maszkról. Versek. Az „Uj Genius” kiadása. Arad. 8-r. 142 l. Nyom. Réthy utódainál.

Ferencz József. Emlékeimből. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 35 l. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 4. sz.)

Ferencz József unitárius püspök 90 esztendőös örömmünnepe.

Kiadja a Magyar Unitárius E. K. Tanács. Szerkesztette: *dr. Boros György*. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 39 l. Minerva rt.

Flachbarth Ernő dr. A cseh-szlovákiai választások eredménye számokban. Lugoj. 8-r. 13 l. A „Magyar Kisebbség” nemzetpolitikai szemle kiadása. Husvéth és Hoffer kny.

Forró Pál. Különös tüzek. Regény. Brassó, év n. 4-r. 32 l. Brassói Lapok kny. (Népszerű Regények. 12 sz.)

Fortunescu C. D. és Kovács S. János dr. Francia nyelvi harmadik évfolyam a közép- és szakiskolák számára. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 167 l. Concordia kny. Minerva rt. kiadása.

Földes Zoltán. Mennyei szép koszoru. Imádságok és énekek. Összeállította: —. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 408 l. Szent Bonaventura kny.

Földes Zoltán. Lizioi kis szent Teréz élete. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 118 l. Szent Bonaventura kny.

Fröhlich Ilona, özv. Kremnitzkyné. Házi mézes tészták és méhtermékek földolgozása. V. bőv. kiadás. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 24 l. Providentia kny.

Gál Kelemen dr. Péterfi Dénes. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 35 l. Kiadta: A kolozsvári unitárius egyházközség. „Corvin” kny. (Unitárius Könyvtár. 5. sz.)

Gálffy Sándor. Mária-kongregációk és a lelkigyakorlatosház. Oradea-Mare-Nagyvárad K. 8-r. 15 l.

Gárdonyi és Bus. Hajnal előtt. (Versek). Valea lui Mihai (Érmihályfalva). 8-r. 66 l. Cultura könyvkereskedés kiadása. Beck kny.

Gárdos Sándor. Makulatura (Szatirák, humoreszkek, poemák) Sighetul-Marmației. 8-r. 71 l. „Hermes”, kiadása és nyom.

Gáspár Dénes. A téli szalámikészítés titka. Mészárosok és hentesek részére. Déva. 8-r. 31 l. Lauer Vilmos kny.

Gáspár József. Utmutató a méhészet köréből. Havi teendők. Kiadja az „Erdélyi Barázda” szer-

kesztősege Tg.-Mureş. év n. 8-r. 34 l. Tip. Concordia.

Géraldy, Paul. Toi et moi — Te meg én. Költemények. Fordította: Dálnoki-Nagy Lajos. Arad. év n. 8-r. 62 l. „Vasárnap” kny.

Gergely Agótha. Jön a tavasz. (3 jelenetben). Cluj. év n. K. 8-r. 6 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza 9—10. sz.)

Giszkalay János. Gús Chalav látomása. Versek. Cluj. K. 8-r. 141 l. Kadima kiadása és nyom.

Giszkalay János. Jönni fog még egy Kippur napja én Istennem. Elbeszélések. Cluj. 8-r. 166 l. Kadima kny.

Gotteberg, Otto von. A fehér kastély év n. 4-r. 32 l. Brassói Lapok kny. (Detektiv-Sorozat 11. sz.)

Green, A. K. Egy álarcosbál rejtelmei. Detektivregény. Brassó. év n. 4-r. 34 l. „Brassói Lapok” kny. (Detektiv-Sorozat 9. sz.)

Gulácsy Irén, P. Hamusó. Regény. Kolozsvár. 8-r. 161 l. Erdélyi Szépmíves-Céh kiadása. Lapkiadó rt. (Az Erdélyi Szépmíves Céh I. sorozat 1. kötet).

Gulácsy Irén (Pálffyné). Ragyogó Kovács István. Falusi csöndélet. Révész Béla kiadása. Târgu-Mureş — Marosvásárhely. K. 8-r. 159 l. Benkő kny. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat. III. sz.)

Gulácsy Irén (Pálffyné): Föregteteg. Pályadij nyertes regény. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 248 l. Minerva rt. kiadása és nyom. (Pásztor-tűz Könyvtár 1—2. sz.)

Gyallay Domokos. Rég volt, igaz volt... Erdélyi történetek. Révész Béla kiadása. Târgu-Mureş—Marosvásárhely. K. 8-r. 155 l. Bolyai kny. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat. VI. k.)

Gyárfás Elemér dr. Az erdélyi katolikus státus mint államjogi, politikai és gazdasági megoldás. Dicsőszentmárton. 8-r. 22 l. Erzsébet kny. rt. (Kny. Az Erdélyi katolicizmus múltja és jelene c. műből.)

Gyárfás Elemér dr. Az erdélyi románok uniója s a román görög katolikus egyházi szervezet ki-

fejlődése. Dicsőszentmárton. 8-r. 24 l. Erzsébet kny. rt. (Kny. Az erdélyi katolicizmus multja és jelene c. műből.)

Gyárfás Elemér dr. Az erdélyi szászok és a katolicizmus. Dicsőszentmárton. 8-r. 27 l. Erzsébet kny. rt. (Kny. Az erdélyi katolicizmus multja a jelene" c. műből.)

György Lajos dr. Az erdélyi magyar irodalom bibliografiája (1919—1924). Cluj—Kolozsvár. 8-r. 71 l. Minerva rt.

György Lajos dr. Balogh Endre emlékezete. A Pásztortűz kiadása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 35 l. Minerva rt.

György Lajos dr. Irodalmi olvasókönyv III. Esztétika, poétika, világirodalomtörténet a fiú- és leányközépiskolák VI. oszt. számára. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 207 l. Minerva rt.

Haller Zsuzsa, (Dr. Szentpétery L.-né) és Gázdac Mihail. ABC és intuítie. Beszéd- és értelemgyakorlatok. Az elemi iskolák I-ső osztálya számára. Fonomimikai modorban. A legujabb miniszteri tanterv utasítása szerint az intuite (beszéd- és értelemgyakorlat) román nyelven is. Deva—Déva. 8-r. 118 l. + 1 lev. Hirsch Adolf kny.

Haller Zsuzsa (Dr. Szentpétery Lajosné) és Gázdac Mihail. Olvasókönyv az elemi iskolák II-ik oszt. részére. A legujabb miniszteri tanterv utasítása szerint — „gramatica, intuítie, geografia és istoria” román nyelven. Összeállították: — Deva—Déva. 8-r. 122 l. + 3 lev. Hirsch Adolf kny.

Haller Zsuzsa (Dr. Szentpétery Lajosné) és Gázdac Mihail. Olvasókönyv az elemi iskolák III-ik oszt. részére. Miniszteri utasítás szerint — román gramatica, földrajz és történelmi részzel. Összeállították: — Deva—Déva. 8-r. 125 l. + 3 lev. Hirsch Adolf kny.

Haller Zsuzsa (Dr. Szentpétery Lajosné) és Gázdac Mihail. Olvasókönyv az elemi iskolák IV-ik oszt. számára. Magyar nyelvtan, természet- és gazdaságtan, román gramatica, stilistică, geografia, istoria és instructia civică részzel a legujabb utasítás sze-

rint. Összeállították: — Deva—Déva. 8-r. 176 l. + 4 lev. Hirsch Adolf kny.

Hauler Pál. Katolikus hittan. Az elemi iskolák harmadik osztálya számára az első és második osztály anyagával. Müncheneri módszerben írta: — Satu-Mare. 8-r. 109 l. „Globus” müint.

Heiner Lajos dr. Psoriasis négy nemzedéken. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 8 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 13—14. sz.)

Horosz Béla. Uti levelek nagybátyámhoz. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 31 l. Providentia kny.

Illusztrált színházi és sport világ. Összeállította: *Domokos-Haraga Balázs.* I. kötet. Cluj—Kolozsvár. 4-r. 88 l. Providentia kny.

Imádságok és énekek Jézus Szent Szive tiszteletére. Közrebo-csátja a váradujvárosi rk. plébánia hivatal. Oradea-Mare—Nagyvárad. K. 8-r. 20 l.

ISKOLAI ÉRTEŚITŐK.

Arad. Az aradi 2. és 3. számú állami fiú középiskolák tanulóinak osztályzata az 1924—25. iskolai évben. Közlik: *Szathmáry István és Fischer Antal.* Arad. év.n. 8-r. 15 l. Tip. Corvin.

Brassó. Az Erdélyi róm. kath. Státus brassói főgimnáziumának 1923—24. tanévi értesítője. Közli: Az igazgatóság. Brassó. 8-r. 20 l. Grünfeld V. és Társai.

Brassó. Az Erdélyi róm. kath. Státus brassói főgimnáziumának 1924—25. tanévi értesítője. Közli: Az igazgatóság. Braşov. 8-r. 20 l. Tip. W. Grünfeld & Comp.

Brassó. A brassói református iskolák értesítője az 1921—22., 1922—23. és 1923—24. iskolai évekről. Braşov. 8-r. 24 l. Nyomatott: W. Grünfeld & Co.

Csikszereda. Az Erdélyi róm. kath. Státus csikszeredai főgimnáziumának értesítője az 1924—25-ik iskolai évről. Közli: *Kassai Lajos.* Mercurea-Ciuc—Csikszereda. 8-r. 34 l. + 1 lev. Tip. Vákár.

Kézdivásárhely. Az Erdélyi róm. kath. státus kézdivásárhelyi

főgimnáziumának értesítője az 1924—25. iskolai évről. Szerkesztette *Péter János dr.* Targul-Săcuiesc. 8-r. 34 l. + 1 lev. Nyomatott Turóczi Istvánnál.

Kolozsvár. Az Erdélyi Református Egyházkerület teológiai fakultásának értesítője az 1924—25. tanévről. Szerkesztette: *Dr. Tavasz Sándor.* Cluj-Kolozsvár. 8-r. 38 l. Minerva rt.

Kolozsvár. A Magyar Unitárius Egyház teológiai akadémiájának értesítője az 1924—1925. iskolai évről. Szerkesztette: *Dr. Kiss Elek.* XXIX. évf. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 15—28 l. „Corvin” kny.

Kolozsvár. A kolozsvári református kollégium — fiú-főgimnázium, bennlakás, leány-középiszkola és elemi iskola — értesítője az 1923—24. iskolai évről. Kiadja: Az előljáróság. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 59 l. Minerva rt.

Kolozsvár. A kolozsvári református kollégium — fiú-főgimnázium, fiú-bennlakás, leány-középiszkola és elemi iskola — értesítője az 1924—25. iskolai évről. Kiadja: Az előljáróság. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 55 l. Concordia kny.

Kolozsvár. Az Erdélyi róm. kath. Státus kolozsvári főgimnáziumának 1924—25. tanévi értesítője. Közli: *Dr. Patay József.* Cluj—Kolozsvár. 8-r. 42 l. + 1 lev. „Providentia” kny.

Kolozsvár. A kolozsvári Marianum tan- és nevelő intézet értesítője az 1924—25. iskolai évről. Közzéteszi az Igazgatóság. Cluj—Kolozsvár év n. 8-r; 45 l. Providentia kny.

Marosvásárhely. A marosvásárhelyi református kollégium (főgimnázium, elexni iskola, internátus és konviktus) értesítője az 1924—25. iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette: *Nagy Endre.* LXVIII. folyam. Új folyam LXIV. Tg.-Mureş. év n. 8-r. 33 l. Tip. Benkő.

Marosvásárhely. Az Erdélyi róm. kath. Státus marosvásárhelyi főgimnáziumának értesítője az 1924—25. iskolai évről. Közzéteszi: *Szlávik Ferenc.* Tg.-Mureş. 8-r. 33 l. Tip. S. Nagy.

Marosvásárhely. A marosvá-

sárhelyi róm. kath. elemi (169. évf.) és polgári (27. évf.) leányiskola értesítője az 1924—25. iskolai évről. Tg.-Mureş. év n. 8-r. 18 l. S. Nagy.

Nagyenyed. A nagyenyedi református Bethlen-kollégium — főgimnázium, tanítóképző-intézet és polgári leányiskola — értesítője az 1923—24-ik iskolai évről. Kiadja: Az igazgatóság. Aiud. év n. 8-r. 55 l. Lingner.

Nagyenyed. A nagyenyedi református Bethlen-kollégium — főgimnázium, tanítóképző-intézet és polgári leányiskola — értesítője az 1924—25-ik iskolai évről. Kiadja: Az igazgatóság. Aiud. év n. 8-r. 61 l. Lingner.

Nagyszalonta. A nagyszalontai iparos és kereskedelmi tanonciskola évi jelentése 1924—1925. évről. Salonta. 8-r. 16 l. Tip. Kálmán László.

Nagyvárad. A nagyváradai református tanítóképző-intézet és polgári vagy leányközépiszkola XIX-ik, 1923—24. évi értesítője. Szerkeszti és közli: *Gálbory Erzsébet.* Oradea-Mare—Nagyvárad. 8-r. 46 l. Béres Károly kny.

Sepsiszentgyörgy. A sfântu-gheorghei (sepsiszentgyörgyi) református Székely Mikó-kollégium — főgimnázium és polgári leányiskola — értesítője az 1924-25-ik iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette: *Csutak Vilmos.* Sft. Gheorghe. 8-r. 56 l. Jókai-nyomda.

Szászváros. A szászvárosi ref. Kún-kollégium értesítője az 1924-25. tanévről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette *Nagy Ödön.* Orăştie—Szászváros. 8-r. 18. l. + 8 lev. Szászvárosi kny. rt.

Szatmár. A szatmárnémeti ref. főgimnázium 1924—25. évi ötvennegyedik értesítője. Szerkesztette: *Bakcsy Gergely.* Satu-Mare (Szatmár). év n. 8-r. 18 l. + 1 lev. Északkeleti kny.

Székelykeresztúr. A székelykeresztúri unitárius főgimnázium értesítője az 1924—25. iskolai évről. Szerkesztette *Gálfalvi Samu.* Cristurul-săcuiesc. év n. 8-r. 30 l. Tip. I. Hermann.

Székelyudvarhely. A székelyudvarhelyi református kollégium

értesítője az 1924—25. iskolai évről. Szerkesztette: *Szabó András*. Odorheiu—Székelyudvarhely. 8-r. 51 l. Globus-nyomda.

Székelyudvarhely. Az Erdélyi róm. kath. Státus székelyudvarhelyi főgimnáziumának 1924-25. tanévi értesítője. Közrebocsátja *Tamási Albert*. Odorheiu. 8-r. XXVII. + 19 l. Könyvnyomda rt.

Temesvár. A temesvári kegyestanítórendi róm. kath. főgimnázium értesítője az 1924—25. iskolai évről. Közzéteszi *Brach József*. Timișoara, év n. 8-r. 36 l. Csendes Testvérek kny.

Torda. A tordai református leányközépfiskola értesítője az 1923—24. iskolai évről. Az iskolaszék megbízásából szerkesztette: *Péter Antal*. (Torda.) 8-r. 13 l. Füssy József kny.

Zilah. A zilahi ref. Wesselényi-kollégium értesítője az 1923—24. iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette: *Kerekes Ernő*. Zălau—Zilah. 8-r. 41 l. + 1 lev. Seres Samu kny.

Zilah. A zilahi ref. Wesselényi-kollégium értesítője az 1924—25. iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette: *Kerekes Ernő*. Zălau—Zilah. 8-r. 28 l. Seres Samu kny.

Zilah. A zilahi ref. polgári leányiskola értesítője az 1923—24. iskolai évről. 5-ik tanév. Az iskolaszék megbízásából szerkesztette: *Nagy Károly*. Zălau—Zilah. 8-r. 11 l. Seres Samu kny.

JEGYZŐKÖNYVEK, JELENTÉSEK.

Az aradi ág. hitv. ev. egyház-
község 1924. évi jelentése. Közli
Frint Lajos. Arad. 8-r. 14 l. Tip.
Réthy și fiul succesori.

A bukaresti református egy-
házközség 1924-ik évi értesítője.
Kiadja: A presbyterium. Bukar-
est-Unité. 8-r. 23 l. Tipografiile Roma-
ne-Unité.

Jelentés az Erdélyi Bankszindi-
kátság 1924. évi működéséről. Kéz-
irat gyanánt. Dicsőszentmárton,
év n. 8-r. 118 l. Erzsébet kny.

Az Erdélyi Református Egy-
házkerület Kolozsvárt 1923. no-
vember hó 23—25. napjain tartott

rendes, 1924. január 11-én tartott
renkívüli és 1925. május 14-én
tartott rendkívüli közgyűlései-
nek jegyzőkönyve. Kolozsvár. 8-r.
140 + 55 + VIII + 49 l. Miner-
va rt.

Az Erdélyi római katolikus
Státus 1924. november hó 20-án
tartott évi rendes közgyűlésének
jegyzőkönyve. Cluj—Kolozsvár,
2-r. 29 l. Szent Bonaventura kny.

Az Erdélyi római katolikus
Státus 1925. május hó 14-én tar-
tott rendkívüli közgyűlésének
jegyzőkönyve. Cluj—Kolozsvár,
2-r. 15 l. Providentia nyomdai
műintézet.

Az Erdélyi róm. kath. Státus
igazgató-tanácsának jelentése az
1925. évi november hó 19-ére ösz-
szehívott státusgyűlés részére.
Cluj—Kolozsvár. 8-r. 87 l. Mi-
nerva rt.

Szervezeti jelentés az Erdélyi
Zsidó Nemzeti Szövetség VI. kon-
ferenciájára az 5685/6 konferen-
ciális évről (1924—25.) Függelék-
ül a konferencia elé terjesztendő
javaslatok és a konferencia
ügyrendje. Târgul Mureș—Ma-
rosvásárhely. 8-r. 44 l.

Jelentés az Erdélyrészi Köz-
ponti Palesztinahivatal 5685.
(1925.) évi működéséről. Kiadja
az Erdélyrészi Palesztinahivatal.
Cluj. 8-r. 36 l. + 1 lev. Kadima-
nyomda.

A Magyar Unitárius Egyházi
Főtanács 1924. évi november hó
9., 10. és 11-ik napjain Kolozsvárt
tartott ülésének jegyzőkönyve.
Szerkesztette: *dr. Boros György*.
Cluj—Kolozsvár. 8-r. 119 l. „Cor-
vin” kny.

A Magyar Unitárius Egyház
főtanácsának 1925. évi május hó
14-ik napján Kolozsvárt tartott
rendkívüli üléséről szerkesztett
jegyzőkönyv. Szerkesztette: *Csifő
Salamon*. Cluj—Kolozsvár. 8-r.
18 l. Minerva rt.

A Magyar Unitárius Egyházi
Főtanács 1925. évi november hó
22—23-ik napjain Kolozsvárt tar-
tott ülésének jegyzőkönyve. Szer-
kesztette: *dr. Boros György*. Cluj-
Kolozsvár. 8-r. 106 l. + 1 lev. Mi-
nerva rt.

Jézus Szentséges Szívének kis breviáriuma. Kis zsolozsmák a héten minden napjára, a Szentmise imáival. Az imák mind Szent Margit-Mária életének és műveinek hiteles kivonatai. Franciából fordította *Reiner Irma*, Cluj-Kolozsvár. 16-r. 192 l. Szent Bonaventura kny.

Joel próféciájának magyarázata. Cluj. év n. K. 8-r. 31 l. Minerva rt.

Jogi kifejezések és szavak gyűjteménye. — Magyar-román. Összeállították: *dr. Szabó Alajos*, *dr. Ștefan Voszka*, *dr. Cornel Cărpinișan*, *dr. Gencsy Gyula*. Odorheiu. év n. 8-r. 297 l. Könyvnyomda rt.

Jókai Erdélyben. A legnagyobb magyar regényíró születésének századik forduló évében. Összeállították: *Tabéry Géza* és *Incze Ernő*. Oradea-Mare. N. 8-r. 191 l. Sonnenfeld Adolf rt.

Jörgensen — *dr. Hirschler*. Assisii Szent Ferenc élete. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 366 l. Szent Bonaventura kny.

Juhl dr. Röntgendiagnosztika ésröntgentherapiai útmutató. Timișoara év n. 8-r. 78 l. „Cartea Românească.”

Kádár Géza. Keresztyén élet az egyházban. II. kiadás. Zălau-Zilah. K. 8-r. 13 l. Seres kny. (Kömlöy Órák. 1. sz.)

Kádár Imre. Bujdosó ének. (Versek.) Kolozsvár. 8-r. 147 + 9 l. (Erdélyi Szépmíves Céh I. sorozat. 2. könyv.) Lapkiadó rt.

Kántor Lajos dr. Műkedvelők színműtára. Magán- és páros jelenetek, egyfelvonásos színdarabok gyűjteménye. Összeállította s részben átdolgozta: — Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 175 l. Minerva rt. (A „Magyar Nép” Könyvtára. 12—13. sz.)

Karácsony Benő. Tavasz balada. Elbeszélések. Révész Béla kiadása. Târgu-Mureș—Marosvásárhely. K. 8-r. 160 l. Benkő kny. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat. II. k.)

Karácsonyi János dr. A magyar nemzet honalapítása 896—997-ig I térképpel. Oradea-Mare-Nagyvárad. 8-r. 94 l. Szent László nyomda.

Karácsonyi János dr. Gróf Mailáth Gusztáv erdélyi püspök származása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 15 l. A Pásztortűz kiadása. Minerva rt.

Karácsonyi János dr. Orosz-szláv lakosok Erdélyben. Lúgos, év n. 8-r. 14 l. Husvéth és Hoffer kny. (Külön leny. a Magyar Ki-sebbség-ből.)

Károly Sándor. Bicsérdy a gyilkos! Röpirat a legújabb tömegőrületről. A „Mester” súlyos tévedéseiről, áltudományáról, kitűnő üzleti zsenijéről és a félrevezetett tanítványokról tudósít ez az írás. A gondolkodó, látó, érző és még meg nem mérgezett embereket keresi a szerző: — Arad. év n. 8-r. 48 l. Phönix kny.

Katholikus keresztény élet. Imádságos és énekes könyv rövid oktatásokkal. Az erdélyi róm. kath. püspöki főhatóság 6037—1923. számú engedélye alapján. Dicsőszentmárton. K. 8-r. 145 l. Erzsébet kny.

A *Katholikus Világ* könyvei. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 7. f. *Tolstoj Leó gróf*. Sok föld kell-e az embernek? 8. f. *P. Boros Fortunát*. Fajunk veszedelme. 9. f. *Szentkirályi Ákos dr.* Állattenyésztési tanácsadó.

Keleti Sándor kék könyve. *Spectator*, *Franyó Zoltán*, *Tabéry Géza*, *Ormos Iván*, *Nagy Dániel*. Cluj—Kolozsvár, év n. 8-r. 128 l. Edition „Alfa” Verlag kiadása. „Fraternitas” nyomdai műint.

A *Keren Hajjeszod* képekben. Kiadja a transylvanai Keren Hajjeszod központi irodája. Cluj. 4-r. 4 lev. Kadima ny.

Király János magyar, német, francia — kölcsönkönyvtárának jegyzéke. I. Magyar munkák. Cluj. 8-r. 36 l. „Corvin” kny.

Kis Emberek Könyvtára. Szerkeszti: *Bodnár János*. Oradea-Mare—Nagyvárad. K. 8-r. I. évf. I. sz. *Bodnár János*. A fogas kérdés.

Kis Könyvtár. H. n. 1925. K. 8-r. I. f. *A választottakért*. II. f. *Rend, békeség és egység*.

Kiss Elek dr. Forgácsok angliai utamból. 1925. május 14—ju-

nius 14. Cluj—Kolozsvar. K. 8-r. 32 l. Corvin kny.

Kiss Elek dr. Unitarius hit- és erkölcsstan a nagyközönség használatára. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 35 l. Corvin kny.

**Kiss Ida.* Kalászcserdulaskor. (Elbeszélések.) Budapest. 8-r. 96 l. „Pax” kiadó- és nyomdavállalat rt.

**Kiss József.* A kereszt apródjai. Ifjúsági színmű három felvonásban. Berlin. K. 8-r. 31 l. Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar osztály. Minerva rt. Cluj—Kolozsvar.

Kiss Piroska. Átültetett virágok. Fordítások román költők verseiből. Cluj. 8-r. 101 l. Inst. de Arte Grafice „Ardealul”.

Klein Richard dr. A metalues ujjabb nem specifikus terapiájáról, a láztherapiáról, különös tekintettel a spirobismolkezelésről. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 7 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 9. sz.)

Klein Richárd dr. A syphilis-es eredetű, állandó magas arteriális vérnyomás kór- és gyógytana. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 7 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 21. sz.)

Koleszár László dr. Otitis media chronica-hoz társult multiplex agytályog műtéttel gyógyult esete. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 7 l. Gutenberg kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 19. sz.)

Komoly Órák. Zälau—Zilah. K. 8-r. 1. sz. *Kádár Géza.* Keresztyén élet az egyházban. II. kiadás.

Kós Károly. Varju-nemzetség. Krónika. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 224 l. Lapkiadó rt. Erdélyi Szépmíves Céh kiadása (I. sorozat 3. könyv).

Kosztolánszky István. Fáklya az éjben. Versek. Sibiu-Nagyszeben. év n. 8-r. 99 l. Haiser György kny.

Kovács Károly. A dévai ipartestület 40 éves története (1885—1925). Kiadja a Dévai Ipartestület. Déva, 8-r. 86 l. Laufer V. kny. (Román-magyar szöveggel).

Kováts S. János és *Angheliu*

János. Román nyelvgyakorló-könyv a magyar tannyelvű elemi iskolák számára. Második teljesen átdolgozott kiadás. I. rész. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 102 l. Tip. „Minerva” s. a. Bistrița. Minerva R. T. kiadás Kolozsvar.

Köszler Arthur dr. Erdélyi turista kalauz. I. rész. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 67 l. Minerva rt.

Közoktatásügyi miniszterium. Reforma programelor de învățământ primar (Bukarest, 1925.) Magyar fordítás. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 124 l. Minerva rt.

Krausz Sámuel dr. A zsidó Palesztina négy évezreden keresztül. Cluj. 8-r. 64 l. Kadima ny. (Aviva-Barisszia Könyvek. 4.)

Kristóf György dr. Jókai Mór élete és művei. Születésének századik évfordulója alkalmából összeállította: —. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 103 l. Minerva rt.

Kristóf György dr. Jókai napjai Erdélyben. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 134 l. Pásztortűz kiadása. Minerva rt.

László Lajos. Ilonka-keringő. Dej. év n. 4-r. 2 lev. Tip. N. Adelstein.

Leitner Mihály. A zsidóság. Lugojev. év n. 8-r. 23 l. Husvéth és Hoffer kny.

Ligeti Ernő. Az ifjító szűz. (Regény.) Cluj. 8-r. 112 l. Lapkiadó rt.

Ligeti Ernő. Föl a bakra! Regény. Cluj—Kolozsvar. 8-r. 159 l. (Erdélyi Szépmíves Céh I. sorozat 4. könyv.) Lapkiadó rt.

Ligeti József. A ma tánca. Cluj—Kolozsvar. K. 8-r. 111 l. Le page könyvkereskedés kiadása és nyom.

Ligeti Sándor dr. A társadalmi gazdaság dinamikája. Diciosánmártin. 8-r. 128 l. Cartea Românească din Valea Târnavei S. A.

Liguri Szent Alfonz. Jézus Szent Szíve — nyomán vagy elmélkedések a Szent Szív hónapjára, az imaórára és a hónap első péntekére. A szent hittudós munkáiból merítette *P. Saint-Omer.* Franciából fordította *Farkas Geizáné-Beller Ilona.* Cluj—Kolozsvar. K. 8-r. 496 l. Providentia kny.

Magyar elbeszélők. Nyolc elbe-

szelés. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 88 l. Minerva rt. (A Magyar Ifjúság Könyvtára. 1. sz.)

A *Magyar Ifjúság Könyvtára*. Szerkesztik: *Dr. Rajka László* — *Imre Lajos* dr. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 1. sz. *Magyar elbeszélők*. Nyolc elbeszélés. 2—3. sz. *Benedek Elek*. Gyermekszínház. 4—5. sz. *Doyle, A. Conan*. Tűz körüli történetek.

A *Magyar Név Könyvtára*. Szerkeszti: *Gyallay Domokos*. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 8—9. *Benedek Elek*. Magyarok története. 10—11. *Valló Árpád*. A méhte-nyésztés vezérfonala. 12—13. *Kántor Lajos* dr. Mükedvelők színműtára.

*A *Magyar Nyelvtudományi Társaság Közleményei*. Budapest 8-r. 22. sz. *Csúry Bálint* dr. A szamosháti nyelvjárás hanglejtésformái.

A *magyar unitárius egyház nyugdíjintézetének szabályzata*. Cluj—Kolozsvár, év n. 8-r. 16 l. „Corvin-kny.”

Makkai Sándor dr. Az erdélyi református egyházi irodalom 1850-től napjainkig. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 59 l. „Az Út” kiadása. Minerva rt.

Makkai Sándor dr. „Kegyelem-ből, hit által.” A református keresztényen vallás alapvonalai, tartalma és védelme. 2-ik kiadás. Az Erdélyi Ref. Egyházkerület kiadása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 76 l. Minerva rt.

Makkai Sándor. Megszólalnak a kövek. Elbeszélések. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 123 l. Minerva rt. (Pásztortűz Könyvtár 3. sz.)

Makkai Sándor. Ördögsekér. Erdélyi regény. Cluj—Kolozsvár. 8-r. I—II. 156. 165—288 l. Lapkiadó rt. kny. (Erdélyi Szépművész Céh l. sor. 5—6.)

Makkai Sándor dr. „Zörgesse-tek ős megnyitattik néktek.” Tanulmányok, előadások, beszédek, elmélkedések. A lelkipásztor naplójából. Halottak, akik élnek. Emberek és könyvek. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 332 l. „Az Út” kiadása. (Nyom. Minerva rt.)

Mária Királyné. Kandi Klára kalandjai. (Fordította: Szeghő Imre.) Cluj—Kolozsvár. 8-r. 164

l. Lepage könyvkereskedés kiadása és nyom.

Markovits Rodion. Ismét találkozás Balthazárral. (Elbeszélés.) Szatmár. 8-r. 86 l. Szabadsajtó rt.

Matolay György dr. A lobos cseplecsdaganatokról. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 6 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 18. sz.)

Ma-Yong régi kínai játék. A játék, a szabályok, az elszámolás. Šimleul-Silvaniei — Szilágysomlyó. 8-r. 16 l. „Lázár” kny.

Menjetek Józsefhez! Imádságok és oktatások az élet minden körülményeihez alkalmazva, összeállította a Katolikus Világ szerkesztőbizottsága. Cluj—Kolozsvár. 16 r. 126 l. + 1 lev. Szent Bonaventura kny.

Mester Mihály. Mennyiségtani kézikönyv és példatár a közép- és polgári iskolák I—III. oszt. számára. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 288 l. Minerva rt.

Mester Mihály. Mértani kézikönyv a közép- és polgári iskolák I—III. osztályai számára. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 170 l. Minerva rt.

Mezey Zsigmond dr. A zene története. Arad év n. K. 8-r. 169 + 7 l. „Agronomul” kny. (Lexikonkönyvtár.)

Miklósy Ilona, G. Viola. Brassó. év n. 4-r. 36 l. Brassói Lapok kny. (Népszerű Regények. 10. sz.)

Minerva Könyvtár. Szerkesztik *Tavaszy Sándor* dr. és *Rass Károly*. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 1. *Tavaszy Sándor* dr. Apáczai Cseri János személyisége és világnézete. 2. *Tulogy János*. Erdély geografiája. 3. *Dienes József* (Hermányi) emlékirata.

Molter Károly. Majdnem hősök. Elbeszélések. Révész Béla kiadása. Târgu-Mureș—Marosvásárhely. K. 8-r. 156 l. Concordia kny. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat. IV. k.)

Monay Ferenc dr. Mi nekünk a pápa? Az aradi katolikus nagygyűlésen 1924. október hó 26-án elmondotta: — minoritarendi tartományfőnök. Arad. 16-r. 31 l. „Vasárnap” kny.

Moravetz Album. A legdivato-

sabb táncok, népszerű dalok, legszebb magyar nóták, kedvelt operák, kiválogatott két és négykezes zongoradarabok gyűjteménye II. kötet. Timișoara, év n. 4-r. 72 l. Moravetz kiadás.

Moravetz Album. A legdivatosabb táncok, népszerű dalok, legszebb magyar nóták, kedvelt operák kiválogatott zongoradarabok gyűjteménye. III. kötet. Timișoara, év n. 4-r. 64 l. Moravetz kiadás.

Moravetz cimbalom albuma. Timișoara, év n. 4-r. 22 l. Moravetz kiadás.

Moravetz nótáskönyve. 2—4. Timișoara, év n. 8-r. á 8 lev. Moravetz kiadás.

Morvay Zoltán. A trubadur és társai. Regény. Révész Béla kiadása. Târgu-Mureș—Marosvásárhely. K. 8-r. I—III. K. 159, 160., 160 l. Révész Béla kny. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat, VIII—X. k.)

Musnai László. A magyar biblia története. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 21 l. Minerva rt.

Nagy Dániel. Egy szegény kisfiú élettörténete. Novellák. Révész Béla kiadása. Târgu-Mureș—Marosvásárhely. K. 8-r. 159 l. Lakatos és Szabó kny. (Erdélyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat, VII. k.)

Nagy Jenő dr. A pneumonia crouposa pneumococcica hatásos gyógyítása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 4. l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 11. sz.)

Nagy Lajos (Dálnoki). Könny — mosoly. Versek. Arad. 8-r. 121 l. „Agronomul” kny.

Nagy László S. Jókai szerelmei. Elbeszélések. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 56 l. Minerva rt.

Nagy Márton. Régi idők, régi emberek. Szerző kiadása. Nagyvárad. 8-r. 205 l. + 1 lev. Kosmos nyomda.

Nagy Samu. Dr. Orient Gyula orvos és gyógyszerész doktornak, a kolozsvári román királyi egyetemen a biológiai és toxicológiai analízis előadójának életrajzi adatai és munkásságának ismertetése Erzsébet királyné (Carmen Sylva) alapította „Cru-

cea Meritul Sanitar” első osztályú érdemkeresztjével való kitüntetése alkalmából kiadja: — a Revista Farmaciei szerkesztője. Cluj. 8-r. 4 l. Kadima. (Különny. a „Revista Farmaciei” 1925. évi 2. sz.-ból.)

Nagy Sándor dr. Jókai. Jubileumi kiadás az író születésének századik évfordulója alkalmából. Brassó. 8-r. 109 l. Brassói Lapok kny.

Nagyenyei Lajos tiz eredeti körája. Cluj. 4-r. 10 lev. Készült Baga lithog. intézetében.

A Nagyszalontai Ipartestület könyvtár-névmutatója és kiviteli könyveskéje. Salonta-Mare. 8-r. 31 l. Kálmán kny.

* *A Napkelet Könyvtára.* Budapest. 8-r. 8. sz. *Reményik Sándor.* Atlantisz harangoz. 10—11. sz. *Szabó Mária.* Felfelé!

NAPTÁRAK.

Bibliolvasó naptár a nemzetközi vasárnapi leckékhez az 1926. évre. Kiadja: A romániai első szabad baptisták szövetsége. Zălau. év n. 16-r. 40 l. Seres-nyomda.

A Brassói Lapok kis naptára az 1926. közönséges évre. Brassó, év n. 8-r. 112 l. A Brassói Lapok kiadása.

Csángó naptár az 1926. közönséges évre. Szerkesztik és kiadják: *Papp Endre dr., Nikodemusz Károly, Bálint András, Bodiczky Pál, Sipos András.* Brassó, év n. 8-r. 128 l. Brassói Lapok kny.

Az én naptáram 1926. közönséges évre. Szerkeszti: *Benedek Elek.* V. évf. Baraolt. év n. 8-r. 144 l. Égető Árpád kny.

Az erdélyi gazdák zsebnaptára az 1926-ik közönséges esztendőre. Szerkeszti: *Török Bálint.* 57. évfolyam. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 148 + 32 l. Minerva rt.

Erdélyi kalendárium az 1926. évre. XXIX. évf. Torda. év n. 8-r. 16 + 69 l. Fűsz József kny.

Erdélyi kincses almanach az 1926. esztendőre. I. évf. Szerkeszti: *Rónai Sámuel dr.* Kiadja a Fama kiadó-, hiteltudósító- és hirdetővállalat Timișoara, év n. 8-r. 160 l. Helicon Bánáti Ny. Rt.

Erdélyi kincses kalendárium

az 1926. közönséges évre. Szerkeszti: *Beder Sándor dr.* Covasna—Kovászna. év n. 8-r. 208 l. Patria ny.

Erdélyi Magyar Naptár az 1926-ik közönséges évre. VI-ik évf. Cluj—Kolozsvár, év n. 8-r. 120 + XXXVI. l. Minerva rt. kiadása és nyom.

Erdélyi magyar református naptár az 1926-ik közönséges évre. Kolozsvár. 8-r. 120 + 64 + 32 l. „Az Út” kiadása. (Minerva rt.)

Az Erdélyi Munkás naptára 1926. évre. Kiadja az Erdélyi Szocialista Párt Cluj—Kolozsvár, év n. 8-r. 77 l. Gutenberg kny.

Földgáz-naptár az 1926. közönséges évre. Kiadja *Esslinger Ferenc.* Tárnavasánmártin-Dicsőszentmárton. 8-r. 95 l. Erzsébet kny.

Gyermekvédelmi naptár az 1926 évre. Szerkeszti: *Lukáts Jenő dr.* III. évf. Kiadja az Aradi Anya-és Gyermekvédő Szövetség. Arad. év n. 8-r. 104 l. + 1 képmell. Tip. L. Réthy și Fiul Succesori.

„Hangya” naptár az 1926-ik 365 nappól álló közönséges esztendőre. Szerkeszti: *Harmath János dr.* Kiadja: A „Hangya” központ Nagyenyeden. Oradia-Mare. év n. 8-r. 128 l. + 8 képmell. Tip. Adolf Sonnenfeld S. A.

Az Igazság naptára az 1926. évre. Sibiu (Nagyseben) év n. 96 l. Haiser György kny.

Illusztrált „Figaro”-nap-tár. 1925 Szerkeszti: *Renovich Alfréd.* Timișoara. év n. 8-r. 8 lev. Kiadja a „Figaro” könyv- és lapkiadóvállalat. Pilger kny.

Kaláka kalendárium 1925. esztendőre Sztána. 8-r. 40 lev. Kós Károly műhelyében.

Katholikus Naptár az 1926. esztendőre. III. évf. Szerkesztette a „Katholikus Világ” szerkesztősége. Tulajdonos: Az Erdélyi Szent Ferenc-rend. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 240 l. Szent Bonaventura kny.

Képes családi kalendárium az 1926. évre. Kiadja a Szociális Nővérek Társulata Timișoara (Temesvár). VII. évf. Timișoara. év n. 8-r. 115 l. Csendes Testvérek kny.

Keresztyén naptár az 1926. évre. Szerkeszti: *Faluvégi Dénes.* Cluj-

Kolozsvár. 8-r. 112 l. Lyceum ny. (Minerva rt.)

Közhasznú Nagyenyedi Lőcsey Sp. Lajos-féle naptár az 1926-ik évre. LXV. évf. Aiud. év n. 8-r. 80 l. Kiadó Lingner.

A „Nagyvárad” naptára 1926. évre. Nagyvárad, év n. 8-r. 144 l. Sonnenfeld Adolf rt.

A Nagyvárad Friss Ujság naptára az 1926. évre. (Nagyvárad.) év n. 8-r. 80 l.

A Nagyvárad Napló naptár albuma az 1926. évre (Nagyvárad.) n. 8-r. 15 lev. + 54 l.

A négy évszak. Keresztyén népnaptár 1926. évre. Kiadja: A romániai első szabad baptista szövetség. Nașfalău-Szilágynagyfalu. Zălau-Zilah év n. 8-r. 80 + XXIV. l. Seres Samu kny.

N. T. K. naptára 1926. közönséges évre. Kiadja: A Nagyenyedi Testgyakorlók Köre. Aiud. év n. 8-r. 7 lev. Lit. Lingner.

Országos ipar, kereskedelmi és kultur Almanach. Felelős szerkesztő: *Szigethy József.* II. évf. (Cluj-Kolozsvár.) év n. 8-r. 261 l.

Őrszem naptár az 1926-ik évre. V. évf. Oradea-Mare (Nagyvárad) 8-r. 97 l. Kiadja az „Őrszem” könyvkereskedés. Szt. László ny. rt.

Protestáns naptár az 1926. évre. IV. évf. Az „Egyházi Hiradó” kiadása. Összeállították: *Boros Jenő és Sárközi Lajos.* Satu-Mare—Szatmárnémeti, év n. 8-r. 89 l. Eszakkéleti kny.

Romániai Faalmanach. 1926. Az Erdélyrészi Fatisztviselők Egyesülete megbízásából szerkeszti: *Ormos Ede dr.* Cluj—Kolozsvár, év n. 8-r. 288 l. Lepage könyvkereskedés kiadása.

Romániai gyógyszerészek zsebnaptára 1926. Szerkeszti: *Nagy Samu.* Anul III. évf. Cluj—Kolozsvár év n. 8-r. 242 + 1 lev. A szerző kiadása.

Szilágysági református naptár az 1926. évre. Szerkesztették: *Bereczky József, Fodor Béla, Kádár Géza, Tapsony Endre dr.* Zălau. év n. 8-r. 176 + 18 l. Seres-ny.

A valódi Lőrinczi székely naptár az 1926-ik 365 nappól álló közönséges évre. 78 évf. Târgu-Mureș—Marosvásárhely, év n. 8-r. 96

l. Kiadótulajdonos: Lőrinczi József. „Apolló” ny. Lakatos és Szabó.

Unitárius keresztény népnaptár. 1926. év. Kiadják az „Udvarhelykőri” unitárius lelkészek. A Lelkéször megbízásából szerkeszti: *Bárá József.* Odorheiu—Székelyudvarhely év n. 8-r. 128 l. Globus kny. (Csiki Albert.)

Németh Zsigmond. Libella. Műszaki rigmusok. Adler hárfáján pengeti Cirkalom. Arad. 8-r. 48 l. Réthy sucesori.

Népszerű regények. Felelősszerkesztő: *Kocsis Béla.* Brassó. év n. 4-r. 9. sz. *Csermely Gyula.* A basa topánkái. 10. sz. *Miklósy Ilona.* G. Viola. 11. sz. *Csermely Gyula.* Adieu. Madame. 12. sz. *Forró Pál.* Különös tüzek.

Nick Carter az amerikai detektív király, a világ legnagyobb detektívje. 182—201. szám. *Oradia-Mare* év n. 8-r. á 24 l. Tip. Adolf Sonnenfeld S.-A.

Nikodemusz Károly. Judás Iskariót. Dráma öt felvonásban. A kolozsvári Magyar Színház 1923. évi pályázatán dicséretet nyert pályamű. Sighetul-Marmatjei—Máramarossziget. 8-r. 126 l. Hermes kny.

A nyilvános számadásra kötelezett részvénytársaságok keresetadójának megállapításánál a nyers jövedelemből levonható kiadások betűsorrendben való kimutatása. (Kereskedelmi és Iparkamara kiadása.) Cluj. 8-r. 16 l. Tip. S. Bornemisa dr. (Románmagyar szöveg.)

Ocskó Lajos dr. Jézus Krisztus életeszménye. Cluj-Kolozsvár. K. 8-r. 224 l. Providentia kny.

Olasz Péter, P. S. J. Világproblémák és a modern természettudomány. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 90 l. Minerva rt. kiadása.

Olasz Péter, P. A Mária kongregációk könyve. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 134 l. „Mária Kongregáció” kiadása. Marianum. Providentia kny.

* *Olasz Péter, P.* Ezeremester. Berlin. 8-r. 20 l. Ludwig Vöggenteiter Verlag Magyar osztály.

Minerva rt. kny. Cluj-Kolozsvár. (Cserkészkönyvtár VIII. sz.)

Osváth Kálmán följegyzései muló és nemmuló dolgokról. I. füzet: „Nem arról van szó ...” Targu-Muráš. 8-r. 43 l. Tip. „Concordia”. *Osváth Kálmán* hétfői levelei 1925. május 18—szept. 7. Cluj—Kolozsvár. á 8 l. Cultura kny.

A gyors és pontos *önszámitó.* Nélkülözhetetlen kézikönyv mindenki számára. Szorzó-, százaléki-, folyadék-, átszámítási- és az összes államok pénzegységének táblázatával. Lugoj. év n. 8-r. 181 l. Auspitz Adolf kiadása és nyom.

Órhelyi I. Feltámadott! Husvétii történet 1 felvonásban és 2 képb. „Az Ut” kiadása. (Kolozsvár). K. 8-r. 25 l. Minerva rt. (Ünnepnapok. II. sor. 2. sz.)

Paál Elek. Valamikor együtt jártunk ketten a templomban. Szövegét és zenéjét szerezte: — Kolozsvár, év n. 4-r. 2 l. Minerva rt.

Páll Gábor dr. Bevezető a teozófiába. Torda. 8-r. 68 l. A Romániai Teozófiai Társaság „Transsylvania” alosztályának kiadása. Füssy József kny.

Papp Lajos. Álom lovag. Félig álom félig igaz történet versben elbeszélve. Oradea-Mare. 8-r. 94 l. Mercur kny.

Pardo, Juan de. Versek. Spanyol eredetiből fordította: *Barna János.* Szatmár. 8-r. 32 l. Weisz Sándor kny.

Parker Tivadar. Jézus Krisztus. Angolból fordította: *Péterfi Dénes.* Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 27 l. Kiadja az Unitárius Irodalmi Társaság. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 3. sz.)

Pásztortűz - Almanach. 1925. Szerkesztette: *György Lajos dr.* Cluj—Kolozsvár. 8-r. 270 l. Minerva rt.

Pásztortűz Könyvtár. Cluj-Kolozsvár. (Szerk. *György Lajos dr.*) 8-r. 1—2. sz. *Gulácsy Irén.* *Pálffy-né.* Föregteg. 3. sz. *Makkai Sándor.* Megszólalnak a kövek. 4. sz. *Balogh Éndre.* Mesét írok neked... 5. sz. *Réz Lola,* *Kosáryné.* A pápaszem.

Pataki Jenő dr. Adatok a prostitutio történetéhez Kolozsvárt.

Cluj—Kolozsvár. 8-r. 14 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 15—16. sz.)

Peltzer Vilmos dr. Hargita-induló. Zenéjét szerzette: — Op. 10. Szövegét írta: Szöcs Tibor. Cluj-Kolozsvár. év n. 4-r. 4 l. Minerva rt.

Petres Kálmán. Egy fejezet a katholikus Erdély történetéből. Az Erdélyi Róm. Kath. Státus renezánsza 1866—1894. Dicsőszenzmárton. 8-r. 60 l. Erzsébet kny. rt.

Pollock J. A. C. E. keresztyén szövetségek kis kátéja. — The British manual of Christian endavoe c. könyve után hazai viszonyokra alkalmazva átdolgozta *K. Tompa Arthúr dr.* Kolozsvár. 8-r. 40 l. Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetsége kiadása. Minerva rt.

Proletárok Verseskönyve. Szocialista Párt Könyvkereskedése kiadása. Cluj. 8-r. 63 l. Gutenberg kny.

Purim. Szerkeszti és kiadja a Hitachdul Aviva és Barisszia kulturbizottsága. Cluj. év n. K. 8-r. 62 l. + 1 lev. Kadima-nyomda. (Aviva-Barisszia Könyvek. 2.)

Rácz Imre (Szalacsy). Kurucok nagy napjai (Elbeszélések.) Simleul Silvaniei—Szilágysomlyó. 8-r. 98 l. „Lázár” kny.

Rajka László. A szórakozott tanár úr. Kis játék kis emberek számára. Németből átdolgozta: — (Kolozsvár), évn. 8-r. 4 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza 2. sz.)

Rajka László. Az új szakácsné. Farsangi tréfa. Németből átdolgozta: — (Kolozsvár), évn. 8-r. 11 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza 6—8. sz.)

Rajka László. A szakácskönyv. (Vigjáték Sipulusz humoros elbeszéléséből). Cluj. évn. K. 8-r. 5 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza 11. sz.)

Ravaszh László. „Az emberélet útjának felén”. Beszéddek, cikkek, előadások. II. kiadás. (Kolozsvár). 8-r. 270 l. „Az Út” kiadása. Minerva r.-t

A református presbiter kis kátéja. V. kiadás. Kolozsvár. K. 8-r. 15 l. Kiadja „Az Út”. Minerva r.-t. („Az Út”-könyvtára. 2. sz.)

* *Reményik Sándor.* Atlantisz harangoz. Versek. Budapest. 8-r. 84 l. Kiadja a Magyar Irodalmi Társaság. Kir. Magyar Egyetemi nyomda. (A Napkelet Könyvtára 8.sz.)

Reményik Sándor. Egy eszme indul. Versek. „Az Út” kiadása. (Kolozsvár). 8-r. 234+3 l. Minerva r.-t.

Rend, békesség és egység. H. n. évn. k. 8-r. 16 l. (Kis Könyvtár. II. f.)

Révész Imre. A keresztyénség története. (II. kiadás). Cluj-Kolozsvár. 8-r. 96 l. Minerva r.-t.

Révész Imre. A magyar protestantizmus története a keresztyénség egyetemes fejlődésének keretében. II. kiadás. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 131 l. Minerva r.-t.

Réz Lola, Kosáryné. A pápaszem. Regény. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 134 l. Minerva r.-t. (Pásztortűz Könyvtár. 5. sz.)

A Romániai Országos Magyar Párt szervezeti szabályzata, ügyviteli szabályzata és programja. Hivatalos kiadás. Cluj-Kolozsvár. év n. 8-r. 28 l. Minerva rt.

Sadoveanu, M., Ioan I. Teodoru, C. Stan, L. Mrejeriu. Olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára. A XIV. kiadás után fordították és az új tantervhez alkalmazták: *Nistor Joachim, Bakóczi Károly, Ebert András.* Odorheiu. 8-r. 207 l. Globus kny. (Csiki Albert.)

Sándor Géza. Válasz Marossy Márton (Olti) barátomnak. Odorheiu. év n. 8-r. 15 l. Könyvnyomda rt.

Sándor József orsz. képviselő beszámolója 1924. nov. 29-én a sepsiszentgyörgyi választókerületben. Turda, év n. 4-r. 8 l. Tip. I. Fűssy.

Sárkány Márkus. Mulató leányok. (Keringő.) Tg.-Mureş. év n. 4-r. 4 l. Lit. Tompos K.

Scheitz Vilmos dr. Embertan és egészségtan (a szöveg közé nyomott 60 ábrával) közép- és polgári iskolák IV-ik osztályu ta-

nulói számára Cluj—Kolozsvár 8-r. 113 l. Minerva rt.

Schmidt Béla dr. A champhorolaj intravenosus alkalmazása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 7 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 5. sz.)

Schmidt Béla dr. A szív kopogtatásáról. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 8 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 22. sz.)

Schmidt Béla dr. A protargol egy új therapiás alkalmazása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 5 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 15—16. sz.)

Simó Károly. Magyar nóták. Cluj—Kolozsvár, év n. 4-r. 8 l. Minerva rt.

Soós István dr. Tudnivalók az új községi választásokról. A közigazgatási egységesítési törvény ismertetése kérdésekben és feleletekben, elsősorban a községi választások céljaira. Oradea-Mare-Nagyvárad, év n. 8-r. 47. l. Béres Károly kny.

Soós Károly. Nyílt-levél Bodor Pál a vásárhelyi Agrár vezérigazgatójához. Tg.-Mureş. év n. 4-r. 2 lev. Tip. S. Nagy.

Soós Károly. Társadalmi üzleti közérdekelt szolgáló értesítési röpirat. Tg.-Mureş. év n. 4-r. 2 lev. Tip. S. Nagy.

Soóthy Gyula. Hogyan elméledjünk? Összeállította: — 2. bővített kiadás. Alba-Julia—Gyulafehérvár. év n. K. 8-r. 15 l. Püspöki lyceumi kny, Sabin Solomon & Comp.

Szabályzat az automobilon közlekedéséről szóló törvény alkalmazásáról. Fordította és safförvizsgán előforduló egynehány rendszeti és szakkérdéssel kibővítette *Donner Kornél.* Tg.-Mureş. év n. 8-r. 79 l. Révész Béla kny.

Szabó Imre. Zsidó komédiások. Novellák. Cluj. 8-r. 127 l. Kadima kiadása és nyom.

Szabó Imre. A légvárak urai. A Lang & Weisz Ltd. cég légi vállalkozásai és bukása. (Elbeszélés.) Cluj. 1926 (megjelent 1925.

szepemberében). K. 8-r. 68 l. Kadima kiadása és nyom.

**Szabó Mária.* Felfelé! Regény. Budapest. 8-r. 413 l. Kiadja a Magyar Irodalmi Társaság. Kir. Magyar Egyetemi nypmda. (A Napkelet Könyvtára 10—11 sz.)

Szabolcska László. Gárdonyi Géza élete és költészete. Tanulmány. Timişoara. 8-r. 133 l. Helicon kny.

Szántó György és Kóra-Korber Nándor. Schumannal a Carnavaltban. Arad. 4-r. 51 l., 25 mell. In-gusz I. könyvnyomtató műhelyében.

A *szászvárosi* ref. Kún-kollegium emlékkönyve. Szerkesztette: *Görög Ferenc dr.* Cluj—Kolozsvár 1925. 8-r. 207 l. Minerva rt.

Szatmári Antologia. Satu-Mare. 8-r. 62 l. + 14 sztl. 1. Jellinek Ede kny. (Ebből az anatóliából összesen 25 kézzel számozott példány készült kizárólag könyvbáratok számára.)

Szedlák Ödön dr. A vallás jelentősége a neurosisok terapiájában. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 19 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön. leny. 1925. VI. évf. 20. sz.)

Székely Béla. A tg.-mureşi Dreyfus-ügy. Mi az igazság Mittelmann József bűnügyének reviziójában? A marosvásárhelyi — nyílt levele a másik Székely Bélához. Tg.-Mureş. 8-r. 12 l. Tip. „Concordia.”

Székely Béla. Mittelmann ártatlan! Cluj. 8-r. 68 l. Fraternitas-nyomda.

Székely Béla. Vajudó ország. Könyv az épülő Palesztináról. Cluj. 8-r. 185 l. Kadima kiadása és kny.

Székely László dr. Óriási lépnek sikerrel kiirtott esete 12 éves gyermeknél. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 5 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 21. sz.)

Szelle Károly dr. A verbaj. Arad. év n. K. 16-r. 65 l. Lexikon könyvkiadóvállalat. — (Lexikon Könyvtár.)

Szentimrei Jenő. Városunk és más elbeszélések. Révész B. kiadása. Târgu-Mureş — Marosvásárhely. K. 8-r. 158 l. Benkő kny. (Er-

délyi Könyvbarátok Társasága Irodalmi Vállalat. V. K.)

Szentkirályi Ákos dr. Az erdélyi szarvasmarha-tenyésztés dolga. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 44 l. Minerva rt.

Szentkirályi Ákos dr. Állattenyésztési tanácsadó. Cluj-Kolozsvár. K. 8-r. 31 l. Szent Bonaventura kny. (A Katholikus Világ könyvei 9. f.)

Szentkirályi Zsigmond dr. A gyermek fertőző stomatitis ulcerosa-jának kezelése Bismuth készítményekkel. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 4 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 10. sz.)

Szentkirályi Zsigmond dr. Enanthema mint egyedüli Salvarsan mérgezési tünet. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 10 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 17. sz.)

Szerelmi levelező (Fiatalok tanácsadója) a legkülönfélébb alkalmakra szolgáló levél mintákkal. Brassó. 8-r. 104 l. Brassói Lapok kny.

Szürim. Mendale Moicher. A sánta Fiske. Zsidó koldusregény. Magyarra fordította: *Székelly Béla.* Cluj. 8-r. 251 + 4 sztl. l. Kadima Rt. kiadása és nyom.

Szilágyi M. Dózsa. Szent keresztűti imakönyvecske. Egyházhatósági és rendi jóváhagyással. Oradeu-Mare. K. 8-r. 20 l. Szent László nyomda.

Szilágyi M. Dózsa. Vezérfonal a társadalom és közgazdaságtanhoz *L. Dardano* és *McBoughlin* munkája alapján. Arad. 8-r. 112 l. „Vasárnap” kiadása és nyom.

Szondy György. Sugárka és Csöppike. Két tündérgyerek s a négy évszak története. Oradea-Mare—Nagyvárad, év n. K. 8-r. 76 l. Rigler József Ede Rt. bizománya. Tip. „Cele Trei Crisuri.” (Az Én Könyvtáram. 2. sz.)

Szűcs Laczi. Emlékeim. — bácsi saját szerzeményű tréfás nótái, adomái és más gyönyörű mű- és kabaré dalok. Torda. év n. K. 8-r. 16 l. Tip. Fűssy.

**Tabéry Géza.* Szarvasbika. Regény. Budapest, év n. 8-r. 232 l. Athenaeum rt.

Takács Lajos. A mozdony-gép

és alkatrészei. Összeállította: — Careii-Mari. 8-r. 15 l. „Patria” nyomda.

Tamási Áron. Lélekindulás. Novellák. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 183 l. Fraternitas kny.

Tavaszy Sándor dr. Apáczai Cseri János személyisége és világnézete. Születésének háromszázadik évfordulójára. Cluj-Kolozsvár. K. 8-r. 56 l. Minerva rt. kiadása és nyom. (Minerva Könyvtár. 1. sz.)

Tavaszy Sándor dr. A tudományok rendszere. A theologiai tudomány helye a tudományok mai rendszerében. Cluj—Kolozsvár. N 8-r. 28 l. Minerva rt. (Különnyomat az Erdélyi Irodalmi Szemle I. évf. 9—10., II. évf. 1—2 számaiból és „Az Ut” VII. évf. 1. sz.-ból.)

Tavaszy Sándor. Világnézeti kérdések. „Az Ut” kiadása. Turda—Torda. N. 8-r. 185 l. Fűssy József kny.

Tavaszy Sándor dr. Multunk öröksége és örökségünk szelleme. Az erdélyi ref. egyházkerület kolozsvári theologiai fakultása alapításának harmincéves évfordulója alkalmával tartott emlékbeszéd. 1925. október hó 4-én az év megnyitó emlékünnepen elmondotta: — Cluj—Kolozsvár. 8-r. 15 l. Minerva rt.

Tempus. Értelmi káté. Brassó. 8-r. 8 l. Brassói Lapok kny.

A teremtés történetének megjelenítése. 49.000 év története képekben. I—III. rész. Kolozsvár. 8-r. 32., 96. l. (Viața kny.)

Tolsztoj Leó gróf. Sok föld kell-e az embernek? Orosz eredetiből fordította: *Jaklowszky Dénes.* Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 31 l. Szent Bonaventura kny. (A Katholikus Világ könyvei 7. f.)

Torkos György versei. Cluj. év n. 8-r. 37 l. Fraternitas kny.

Török Bálint. Mit tehetnek a papok, tanítók és léviták a falusi földmivelő nép anyagi helyzetének javítása érdekében. Irta és a kolozsvári egyházmegyei gyűlés alkalmával rendezett előadás sorozaton előadta: — Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 29 l. Minerva rt.

Török Imre dr. Adalékok az Aether-narkózis rectalis alkalmazásának kérdéséhez. Cluj—Ko-

lozsvár. 8-r. 20 l. Concordia kny. (Különny. az Erdélyi Orvosi Lap 1925. VI. évf. 18. sz.-ból).

TÖRVÉNYEK.

Állami elemi népoktatás törvénye (Magyar szöveg). Kiadja: a „Tanítók Lapja” kiadóhivatala Odorheiu. Diciosánmartin-Dicsőszentmárton. 8-r. 87 l. Erzsébet kny.

Törvény az *állami elemi oktatásról* és az elemi tanítóképzői oktatásról (kihirdettetett az 1924. július 24-iki 2571. számú magas királyi rendelettel és közzétett a Monitorul Oficial 1924. július 26-iki számában). Fordította: *Papp János dr.* Oradea-Mare. év n. 8-r. 64 l. Kosmos kny. rt.

Az állami nyugdíjtörvény. Hivatalos szöveg alapján magyar nyelvre fordítva. (Fordította *Buna Anna*). Kiadja: a „Tanítók Lapja” Odorheiu. 8-r. 52 l. Globus kny.

Az általános nyugdíjtörvény Legea generală de pensiuni. (Monit. Ofic. No. 85., din 15. Aprilie 1925.) Magyarra fordították: *Tradusă în limba maghiară de: Cornel Cărpinișan dr., Ștefan Voszka dr.* Odorheiu. 8-r. 31 l. Könyvnyomda rt.

Általános nyugdíjtörvény. Kihirdettetett a Monitorul Oficialnak az 1925. évi április hó 15. napján megjelent 85. számában. Fordította: *Széll Lajos dr.* ítéletábla bírói cím- és jelleggel felruházott járásbíró. Arad. 8-r. 30 l. Tip. L. Réthy și fiul succesori.

A bélyeg- és jogilletékekre vonatkozó Erdélyben még érvényben levő törvények és szabályrendeletek. Kiadja a Kereskedelmi és Iparkamara Cluj. 8-r. 25 l. Tip. Dr. S. Bornemisa.

A régi királyságbeli *bűnvádi perrendtartás* részleges magyar fordítása (13—138. és 212—245. szakaszok.) Magyarra fordították: *Stefan Voszka dr., Genczi Gyula dr.* Odorheiu. K. 8-r. 127 l. Tipografia S. A.

Törvénytervezet a *magánoktatásról*. Oktatás a magániskolákban. Cluj-Kolozsvár. N. 8-r. 19 l. Minerva rt.

A *mezőgazdasági kamarák* létesítéséről szóló törvény. (Kihirdetve az 1925. évi április 13-ikán kelt 1209. sz. királyi decrettel és közzétéve a Monitorul Oficial 1925. évi április 14-én kelt 84-ik számban), valamint a törvényt életbe léptető szabályzat (ami 1925. évi április 14-én 1225 sz. alatt lett kiadva és megjelent a Monitorul Oficial 1925. évi április 17-én kelt 87-ik számában.) Magyarra fordították: *Szabó Alajos dr., Cornel Cărpinișanu dr.* Odorheiu. 8-r. 31 l. Könyvnyomda rt.

A *mezőgazdasági kamarák* létesítéséről szóló törvény és végrehajtási utasítás. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 32 l. Minerva rt. (Különny. az Erdélyi Gazda 1925. évi 18., 19., 20. és 21. számaiból.)

Törvény a *peres eljárás* gyorsításáról, a bírói hatáskörök egységesítéséről, stb. Összeállították, vonatkozó joganyaggal s magyarázatokkal ellátták *Olosz Lajos dr.* és *Margócsy Géza dr.* Arad. év n. 8-r. 47 l. Aradi Hirlap nyomdája.

Törvény-tervezet a *szeszese italok megrendszabályozásáról*. A szeszese italok árusítása. I. tétel: az italmérőkről és az italmérési helységekről. Románból fordította: *Zach Felician.* Cluj. K. 8-r. 44 l. A. Anca kiadása.

Törvény a *törvényszékek és ítélőtáblák* bíraskodásának könnyítése és gyorsítása érdekében a polgári és kereskedelmi eljárás egyes intézkedéseinek egységesítése, úgyszintén a bíróságok hatáskörének egységesítése tárgyában. Kihirdettetett a Monitorul Oficial 1925. évi május hó 19-én megjelent 108. számában. Fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta: *Széll Lajos dr.* Arad. 8-r. 38. l. + 1 lev. Réthy ny.

Törvény a *vasárnapi munkaszünet* és a törvényes ünnepek szabályozásáról. Megjelent a „Monitorul Oficial” c. hivatalos lap 1925. évi június 18-iki 131. sz. Fordította: *Sóos István dr.* Oradea-Mare—Nagyvárad, év n. K. 8-r. 16 l. Béres Károly ny.

Az új román *vízjogi törvény* és végrehajtási utasítása. Román-

ből fordította *Hann Ferdinand*. Cluj-Kolozsvár. év n. 8-r. 112 l. Zikeli Gusztáv kny. Beszterce.

Trefán Leonárd, P. Liziói Kis Szent Teréz imakönyve. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 2 lev + 192 l. Szent Bonaventura kny.

Tudnivalók a közigazgatási választásokról. A Magyar Párt háromszékmegeyi tagozata. Sft. Gheorghe. 4-r. 2 lev. Jókai-ny.

Tulogy János. Általan magyar tannyelvű középiskolák I. osztálya számára. 136 képpel. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 152 l. Minerva rt.

Tulogy János. Erdély geológiája. Cluj-Kolozsvár. K. 8-r. 62 l. Minerva rt. (Minerva Könyvtár. 2. sz.)

A *Turdai (Tordai) Magyar Iparosok Önképző Egyesülete* könyvtárának szabályzata és jegyzéke. Kiadja a választmány és közgyűlés utasításai alapján az egyeslet elnöksége. Turda. 8-r. 80 l. Füssy József kny.

Tyrnauer István. Páris almája. (Regény.) Kolozsvár. K. 8-r. 127 l. Fraternitas kny.

**Új Élet*. Gyűjtemény ifjúerdélyi írók műveiből. *Székelly László* költeményei és *Valkó László* novellái. Budapest. K. 8-r. 47 l. Centrum kny.

Az *Unitárius Irodalmi Társaság Szakkönyvtára*. Cluj-Kolozsvár. 8-r. I. köt. *Borbély István dr.* A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. I. rész.

Unitárius Könyvtár. Szerkeszti: *Borbély István dr.* Cluj—Kolozsvár. K. -8r. 1. sz. *Borbély István dr.* Jókai emlékezete. 2. sz. *Versényi György dr.* Kriza János emlékezete. 3. sz. *Parker Tivadar*. Jézus Krisztus. 4. sz. *Ferencz József*. Emlékeimből. 5. sz. *Gál Kelemen dr.* Péterfi Dénes.

„Az Út” *könyvtára*. Szerkeszti: *Tavaszy Sándor dr.* Kolozsvár. 2. sz. A református presbiter kis kateja. V. kiadás.

Ünnepnapok. Kolozsvár. 8-r. II. sorozat 2. sz. *Órhelyi I.* Feltámadott!

Ürmösi József. Egyházi szer-tartásaink reformja. Cristur. év

n. 8-r. 46 l. Ny. Szabó Kálmán. (Megjelent az „Unitárius Egyház” XVIII. évf. 2—7. számaiban.)

Vajda Béla. Szonett helyett. Az író kiadása. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 61 l. Albert kny.

A *választottakért*. H. n. év n. K. 8-r. 16 l. (Kis Könyvtár I. f.)

A *vallási kisebbségek* Erdélyben. The Religious Minorities in Transylvania. Az angol eredetiből magyarra fordította: *Szombati-Szabó István*. Magyar nyelven kiadja: A „Magyar Kisebbség” nemzetpolitikai szemle, Lugos. 8-r. 103 l. Husvéth és Hoffer kny.

Valló Árpád. A méhtenyésztes vezérfonala. Erdélyi viszonyoknak megfelelően átdolgozta: *Török Bálint*. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 167 l. Minerva rt. (A „Magyar Nép” Könyvtára. 10—11. sz.)

Vári Albert. Imádságos könyv. Torda. K. 8-r. 224 l. Füssy J. kny.

Vásárhelyi János. „Bizonyoság-tétel.” Egyházi beszédek. Turda-Torda. 8-r. 316 l. Füssy József kny.

Vasárnapi iskolai tanítások. (A bibliai történetek feldolgozása gyermekek számára, a család, vallástanítás és vasárnapi iskolák használatára.) *Gottfried Fankhauser*: „Der Weg zum Kinde” című folyóirata alapján. Átdolgozták: *Makkai Sándor dr.* *Imre Lajos dr.*, *Pilder Mária*. Az Erdélyi Református Egyházkerület kiadása. I—III. kötet. Turda-Torda. 8-r. 178 + 139 + 166 l. Füssy József kny. (Erdélyi Református Egyházi Könyvtár. IV—VI.)

Váth János. Imitatio Christi (Elbeszélések.) Arad. K. 8-r. 175 l. Vasárnap kny.

Verebely Tibor dr. Gyomormű-téim statisztikája. Cluj-Kolozsvár. 8-r. 9 l. Concordia kny. (Az Erdélyi Orvosi Lap tud. közl. Külön leny. 1925. VI. évf. 19. sz.)

Veress Ernő. Szentóra nyilvános és magán szentség imádsárra. IV. kiadás. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 31 l. Szent Bonaventura kny.

Versényi György dr. Kriza János emlékezete. Cluj—Kolozsvár. K. 8-r. 47 l. Kiadja az Unitárius

Irodalmi Társaság. Minerva rt.
(Unitárius Könyvtár. 2. sz.)
Vorbuchner Adolf. Az erdélyi
püspökség. Brassó. K. 8-r. 112 l.
Az Erdélyi Tudósító kiadása. Er-
zsébet kny. rt. Dicsőszentmárton.
(Az Erdélyi Tudósító Könyvtá-
ra III.)

Wesselényi Miklós báró útinap-
lója. 1821—1822. Cluj—Kolozsvár.
8-r. 174. l. + 1 lev., 1 arckép. Con-
cordia kny.

Wynkyn, W. Az apáért. Brassó.
év n. 4-r. 32 l. Brassói Lapok kny.
(Detektiv-Sorozat. 13. sz.)

Xántus János. Európa földraj-
za középiskolák számára. Cluj—
Kolozsvár. 8-r. 152. l. Minerva rt.

Zathureczky Berta (*Kelemen-
né.*) *Simonyi Obesterné.* Regény.
II. kiadás. Brassó. 8-r. 224 l. Bras-
sói Lapok kiadása és nyom.

Zathureczky Berta (*Kelemen-*

né.) Az embergyűlölő. Regény.
Brassó. 8-r. 161 l. Brassói Lapok
kny. (Boritéklapon 1926.)

A *Zilahi Iparos Olvasó Egylet*
könyvtárának könyvjegyzéke.
Zälau—Zilah. 8-r. 79 l. Seres Sa-
mu kny.

Zsakó István dr. A spontan
szívizomrepedés két érdekes ese-
te. Cluj—Kolozsvár. 8-r. 7 l. Con-
cordia kny. (Az Erdélyi Orvosi
Lap tud. közl. Külön leny. 1925.
VI. évf. 10. sz.)

Zsakó István dr. A progressiv
izomatrophia peronealis typusu
alakjának esetei. Cluj—Kolozs-
vár. 8-r. 7 l. Concordia kny. (Az
Erdélyi Orvosi Lap tud. közl.
Külön leny. 1925. VI. évf. 17. sz.)

Zsidó Nemzeti Alap. (Aviva-
Barisszia könyvek.) Cluj. év n.
8-r. 16 l. Tip. Kadima.

Dr. György Lajos.

KRITIKAI SZEMLE.

Makkai Sándor: *Ördögsekér.* Erdélyi regény. Cluj—Kolozsvár 1925. 8-r. I—II. k. 156, 165—288 l. Lapkiadó rt. kny. (Erdélyi Szépművés Céh I. sor. 5—6.)

Őszinténbevallom, hogy Makkai novelláiból nem sejtettem meg a jövő regényírót. Novellái (I. *Élet fejedelme.* Kolozsvár 1924. *Megszólalnak a kövek.* Kolozsvár 1925.) legtöbbször annyira szubjektívek, sokszor allegóriába átmenő általánosítások, amelyek hittudóst, szociológust, moralistát mutatnak és nem készülő regényírót. Nem mondom, hogy Makkainak nincsenek igazi novellái is, de még ezek a történetek sem jeleznek olyan vérbéli elbeszélőt, mint pld. Balogh Endre írásai. Hogy röviden fejezzem ki magam, Makkai elbeszélő munkáiban nem találtam meg a regényíró objektivitását. Az is tény, hogy Makkai már regénnyel is kísérletezett, mégis azt kell mondanom, hogy az *Ördögsekér* meglepetést hozott az olvasónak, kritikusként egyaránt. Makkai ezzel a könyvével egyszerre Erdély legkiválóbb regényírói közé emelkedett, sőt mint történeti regényíró olyan figyelemreméltó jelenséggé vált, akiben joggal nézzük a nagy hagyományok leendő, méltó reprezentását. Minden megvan benne, ami ezt a feltevésünket megokolttá teszi: tudás, tárgyszeretet, írói készség és rátermettség. Az *Ördögsekér* négy évi tanulmány eredménye s ez meglátszik minden során. Otthonos szemmel nézi a régi idők levegőjét, biztos kézzel épít, bont, mázol, farag, ismeri a várak és lápok útvesztőit, emberek és tárgyak kémiai képletét, az atmoszféri nyomást, teljesen tisztában van a XVI. század klimatikus és hőmérsékleti viszonyaival s az árnyalatokkal. Makkai nagyon jól tudja, hogy a mohácsi vész után majdnem másfél évszázadon át két tényező determinálja az időjárást: Bécs és a vallási feszültség. Ez a két mozgató mellőzhetetlen. Ezért hiányos a történeti szín Jósika *Abafi*-jában, mert még csak lenge megrezdülését sem érezzük ennek a két történeti traktornak. Makkai azonban jól ismeri a géprészeket. Elég csak utalnunk Báthory István, Bocskai és Bethlen Gábor nyilatkozataira vagy Czeglédy prédikátor zord kiszólásaira s mindezt bírói meggyőződésig igazolva látjuk. Szükségtelen talán megjegyeznem, hogy az *Ördögsekér*-ben a XVI. század gyűlölködő lelke beszél s nem Makkai Sándor, ami annyit tesz, hogy Makkai a kortól szólaltatja meg s nem a maga felekezeti felfogását. Ha valaki ezeket az embereket szerepelteti, annak így kell írnia. A kor ismeretéhez vegyük még hozzá azt a melegséget, amely végigsimogat az egész munkán: Makkai jó kedvvel foglalkozik tárgyával. Ez az írás szeretete. Makkai nem gályarabja, hanem művésze a mesterségének. Lankadatlan kedvvel babrál minden aprósággal, egyetlen sora sem érzeteti, hogy unja a dolgot s robotmunkát végez. Ezek a tulajdonságok valósággal predesztinálják őt a történeti regényírásra. Makkai tehát szerencsés ihlettel fordult a történelemhez: ez a terület babért hozhat neki.

Ez a munka művészi alkotás. Sok mindent kifogásolhatunk

a részletekben, de el kell ismernünk, hogy mestermunka, amelyet logikus fő gondolt ki s művészi kéz öntött betűkbe. Ahogy ő végigkíséri Báthory Anna fejlődését tavasztól őszig, a nyiladozástól az összeomlásig, szemlélteti a sors, a körülmények alakító vagy helyesebben alakítatlanító munkáját s ezt elhelyezi detailokban, eseményekben s hozzáfesti a milieut, — ez igazán elsőrangú teljesítmény. Makkai képzeletét Báthory Anna misztikus alakja izgatta regényírásra. Ő az Ördögsekér, akit ősz idején a szél űz, görget az avaron keresztül, míg valami árokba hull. Ki gondolná, hogy ez az összeaszott roncs tavasz idején száz apró kék szemmel szívtva a napsugarat s a szépség színeit kacagta a lepkék szomjas serege felé? Makkai végig akart menni ennek az örök szfinxnek lelki labirintján, be akart világitani ennek a szertelen dezorganizációnak logikátlan lelki vegetációjába. Bizonyos, hogy már tárgya megválasztásában meglátszik a művészi inspiráció. Hétköznapi ember megelégszik azzal a tudattal, hogy egy istentelen, nőieségből kivetkőzött szörnyeteg van elkönyvelve Báthory Annában, aki stílszerűbben nem is végezhetette be perverz játékait, mint a hóhér bárdja alatt. De a művész meglát egy-egy lucidum intervallumot, egy-egy szentjános bogárszemű megcsillanást s azonnal megérzi a mélységek lappangó érverését, mindjárt tudja, hogy nem a gyűjtőfogház névtelen numerusáról van szó, hanem egy kiváló, de szerencsétlen lényről, aki két kézzel segít a sorsnak, hogy árokba juttassa.

És a felépítés is művészi. Makkai nem feledi Taine tanítását, a rendben vagyis az elrendezésben van a művészet. Makkai rendet igyekszik teremteni ebben a jégzajlásban, hogy megérttesse hőseit. E célból kezébe veszi a pszichológia minden műszerét s szinte geometriai figurává kényszeríti ennek a természeti aberrációnak földi útját. Megérteti, hogy pszichológiai kényszerűség volt, ami történt. Báthory Anna csak azzá lehetett, ami lett. Szinte azt gondolná az ember, hogy egy matematikai képletről van szó, melynek zárótétele: Báthory Anna katasztrófája. Az előzmények és feltételek elrendezésében Makkai tagadhatatlanul nagy tudással s pontos kiszámítással dolgozik. Báthory Anna 13 éves korában kerül még szendergő szenvedélyeivel Ecsed várába. Állandóan fiúk társaságára van utalva. Hiányzik az erős, vezető anyai kéz. Aki anyja lehetne — Báthory Istvánné — az maga is titkon megrontására törekszik. Anna ott nő fel az apródok kűtmérgező orgiáiban, cselédek durva, szemérmetlen mulatozásaiban, mindent lát és hall, amit a lebujszendélet nyújthat. A gyakorlati tényezőket kiegészítik az elméleti oktatók: egy bolond, léha művész, azán saját bátyja, Báthory Gábor és nagynénje, a vérszopó Báthory Erzsébet. Tőlük tanulja a szerelem raffinált művészetét és bűneit. Mindezekhez járul a kor babonája, amely beszűrődik lelkébe s meggyőződéssé rögzül: boszorkánynak hiszi magát s boszorkány kvalitásokat fedez fel a maga természetellenes ösztöneiben. Hát mivé lehet válni ilyen egyéni diszpozícióval a poklok tornácában! Még egy szent ártatlansága is beárnyékolódnék ebben a klimában. De mi lehet egy Báthory Annából, aki a robbanó bombák egész sorát hordja keblében a szadista örületől a testvérszerelem perverzítésáig?

Ezek az épülettartó oszlopai, a képlet forgató pontjai. De épen ennyi igazság van elrejtve a részletekben is. Gondoljunk csak rá azokra a lelki erőszakokra, amelyek az ő gyermeki lelkére ránehezednek. Makkai művészetével mutat rá ezekre is. Katholikus hitben kezdte az életet lengyel mostohánjánál, nyakában ott a Mária-érem, de Ecseden református hitre kényszerítik, kárhuzatos babonának minősítik az ereklye-kultuszt. S ő tanulja ugyan a református hitigazságokat, mert akkor játszani mehet, de szíve néha

nagyot dobban a Mária-érem alatt. Konfirmációja alatt boszorkányságra gondol, „lelke mélyén tiltakozó s félelmetes gondolatok égtek s Isten haragos ítélete előtt káromlásnak vélte esküjét.” Hiába, ez elől nem lehetett menekülni, az esküt le kellett tennie. „Vacogtak a fogai s alig tudta lenyelni a szent kenyeret és bort s egy percig azt várta, hogy a föld megnyílik alatta s eltemeti. Nagy lélekzettel, szinte hitetlenül nézett körül aztán, hogy nem történt semmi.” Ki tudná lemérni egy-egy ilyen lelki krízis minden következményét? Mennyi szépséget, mennyi drágakövet zúz össze egy-egy ilyen henger a gyermeklélekben...!

Anna lélekrajza másképp is sok igazsággal tükröződik vizsgálva a detailokból. A rókavadászat kitöréseiben már látjuk a szadizmus enyhe jelentkezését: vad sikkantások szakadnak ajkairól s vére halálra éhes. Szeretné letaposni azt a rókát, beletiporni, hogy csorogjon a vére. Tetszik neki a sólyom öldöklése. Ez a királya a madaraknak: röpül, vág, öl. Büszke öröm tölti el, hogy a kocsis felakasztotta magát miatta, de a hideg kirázza tőle. Epen ilyen igaz vonás, mikor a tatár testére tapos és gyönyörködik a kiömlő vérben. Az Ali epizódnál a gyümölcs már meg van érve az ideggyógyintézet számára. Odaadja magát a török ifjúnak s aztán „hiszterikus, bolond sirással ölelte és csókolta a bátyját”, mikor ez megöli Alit „és kacagott, kacagott.” Aztán arra kéri bátyját, hogy ölje meg őt. „Hirtelen örült szemekkel, önkívületben kihúzta a fiú övéből a törst s kezébe erőltetve saját keble felé húzta a gyilkot, hátravetve fejét s lehunyt szemmel mosolyogva...” Néha van egy-egy lucidum intervallum az életében. Nála is megismétlődik a Báthoryak szokott jelensége: elfogja őket a javulás vágya, egyidőre megváltoznak, de aztán újra kifojt rajtuk az örület. Makkai nagy igazsággal szemléltet egy ilyen lelki vajudást. Anna munkába öli magát, lázasan dolgozik, hogy feledje, amit feledni nem lehet. „Csakhogy éjszakák is voltak s bármilyen holtrafáradtan esett is ágyába, azonnal kiment az álom a szeméből s örült gondolatok, marcangoló félelem, égető, borzasztó szégyen s megnevezhetetlen büntudat kergették fel párnái közül, hogy álmatlanul, összerogyásig barangoljon a kísértetiesen visszhangzó folyósókon, a néma emlékektől borzongó kertben s a kietlen távlatokat feltáró bástyákon.” Ettől a nagy benső harcától lesoványodik, sápadt csontvázzá szük. „Egyszer aztán ájultan kapták meg a kertben reggel s a láz jótékony önkívülete ágyba vetette nyugtalan testét...” Pál szelíd tanítása, Bethlen Gábor heroszi alakja fehér napokat hoz számára. Bethlen Gábor látása és beszéde kiirt-hatatlan hatással van rá. Lelkében fellobbog az igaz, megváltó szerelem, amely egyszerre letöröl minden szennyet a boldogság lehetőségének gondolatára. „Élete megtelt értelemmel, bűnös multja összeomlott, boszorkány lelke leszakadt róla s gonosz lárvája alól az újjászületett tiszta leány lilium álma bontakozott ki” — mondja róla a szerző mélyeséges poétikus művészettel. De hát Bethlen Gábor már a másé, az álmok összeomlanak, a virágos kert letarlódik, ráfekszik a közöny, a borzalmas közöny s a végzetes elfáultság: hát jöjjön, aminek jönnie kell ...

Ebben a művészi alkotásban legfennebb csak az a hiba, hogy Makkai szemelláthatólag szimpatizál hősével. Igaz, hogy az érzések világában nem irányadók az igazságügyi rendszabályok. Makkainak nem lehet megtiltani, hogy irgalommal nézzen egy perditát. De ez a szamaritánuskodás túlságos adagokban mégis sérti igazságérzetünket s rontja az esztétikai élvezetet. Makkai részvéte odafokozódik, hogy teljesen a körülményekre hárítja a degeneráló munkát s egészen tehermentesíti Annát a felelősségtől. Ugyfogja fel őt, mint aki már születésénél elvettette a dolgot: olyan felszerelést hozott magával, amely csak a bűnügyi osztály

magánzárkáihoz vezethetett. Anna a fényes képességeken, testi előnyökön kívül a Báthoryak gögjét, zabolátlanságát, rossz vérért, hiszteriját kapta örökségül, olyan tulajdonságokat, amelyeknél még a levegőt is desztillálni kell, nehogy robbanás történjen, mert itt csak a lehelet nyomásától függ, hogy rózsák vagy tragédiák fakadjanak. Ezt a születési hibát kiegészíti a milieu hatása. Valami különös véletlen folytán Báthory Anna földi életében mindig csak éjszakai szelek fújtak, a napsugár örökké idegen területeken bújdokolt, csak hó és jégeső verte a földet. Ezek olyan romantikus szertelenségek, aminőket boldogult Schmidt Kristóf ifjúsági irataiban csodáltunk s amelyek színpadi hatások előidézésében kiválóan alkalmasak. De csak görögtűz világítás mellett. Irányregényben még elnézhető ez az egyoldalúság, de ilyen egyénítő munkában nem. Makkait annyira ragadja szimpatiája, hogy maga is megszólal kissé iskolmesteri módon s azt mondja Báthory Annáról: „mégse volt boszorkány. Se ártatlan Isten báránkjája, se veszett, szívtelen bűnben gyönyörködő bűbajos tündér ... csak egy szegény lábpan nyilott hófonnyasztotta, dérverte, meghervadt virág.” Hát ez olyan melankolikus elszólása irgalmas Makkai Sándornak, amelyet egy önfeledt pillanat szült s amelyet azóta — azt hiszem — ő is megbánt. Hogy jutott el Makkai vaslogikája ehez a zárótételhez? Ezt nem tudom megérteni. Mert Makkai bemutatása után senkisé fog épen csak szegény lábpan nyilott, hófonnyasztott, dérverte virágot látni Báthory Annában. Ha már épen virágról kell beszélni, épen Makkai könyve alapján stílszerűbben lehetne Báthory Annát mákvirágnak, mint lópvirágnak minősíteni. Egy szadista mazochista keresztveződés behimporozva a testvér-szerelem bűnével, a cigányokkal való bujálkodás elfajulásával, aligha állítható párhuzamba a mezők liliomaival vagy a lápi flóra ékességeivel. Alakja nem részvétet, hanem borzalmat kelt s az esztetika törvényei szerint mindent hagyni kell, hogy a megfelelő természeti érzést váltsa ki. A görög művészet legtekintetesebben megoldotta ezt a problémát a ludovisi Meduzában, amely minden szépsége mellett sem vonz, hanem eltaszít. Azt hiszem, szó fér az író másik irgalmas elsöhajtásához is a megváltó szerelem dolgában. Makkai szerint egy mindent betöltő szerelem megtisztíthatta volna Báthory Annát s átvihette volna az örvények felett. Lehet. De vajjon virul-e ilyen szerelem ezeknek a terhelt lelkeknek a számára? Vajjon használtak volna-e Báthory Annának a szerelem-pirulák? Nem inkább hihető, hogy a kiválasztott médium mellett is folytatta volna haláltáncát s a végén ezt is magával rántotta volna a mélységekbe?

Természetes, hogy Báthory Anna életrajzában nem lehet egységes rendszert alkalmazni, mert ez az élet kétfelé szakad: a bomladozás tavaszára és a démoni időre. Az első megközelíthetőbb a lélekbüvárnak, a másik már a misztériumok országába tartozik. Makkai is szigorú, szinte bántó következetességgel rendszerezi Báthory gyermekeveit, a fejlődés fázisait. Ez a rész színesebb, az analízis is gyakoribb. Már a démon természetrajza hiányosabb, egyhangubb, szárazabb. Makkai tudja, hogy az abnormis idegrendszer tevékenységét nem lehet kipányvázni pszichológiai kötőfékkel. Szabadjára hagyja hát betegét, mint Dosztojevszkij teszi a „Félkegyelmű”-ben, hadd garabonciáskodjék az áprilisi időjárás anarchiája szerint. De nem kísérli meg benézni médiumának a lelkébe, elmarad az analízis, csak a lezúllás tényeit látjuk leperegni.

A többi személlyel hamar végezhetek. Báthory Gábor, Báthory István, Bethlen Gábor, Bocskai és Pál vannak egyénekké színesítve és ezek kitűnő arcképek. Érdekes, hogy Makkainak a nehéz feladatok sikerülnek fényesebben, a könnyebbekben meg-

botlik. Az öreg Sára asszony alakja ellen pl. több jogos kifogást lehet tenni. Ez a jóságos, de korlátolt, egyszerű asszony sokszor pszichológgá vagy regényíróvá lesz, hogy helyettesítse Makkait. Az 58. lapon pl. magyarázza az urának, hogy Annával két lélek van. Nem, ezt Makkai magyarázza, mert Sára néni ehhez nem értett. A 66. lapon mesét rögtönöz, hogy el ne árulja, de valahogyan megsejttesse Annával az anyja történetét. Hát itt ismét Makkai beszél. Sára asszony teljesítő képességéről legfeljebb csak annyit tételvezhetünk fel, hogy hirtelenében igen sikerült turóscusztát rögtönzött, de ilyen történetet aligha, mert ez még a regényíróknak is fejtörésbe kerül.

Makkai nemcsak kiváló megfigyelője a lelki életnek, hanem elsőrangu építőmester is. Az *Ördögszekér* egész konstrukciója mutatja a műértő kéz bravurkodását: minden pillérnek, minden könek megvan a maga helye s ott a helye, ahol áll s nem máshol. Makkai teljesen tisztában van feladatával, nála a szerkezet nem ötlet, hanem elmeművelet. Makkai nem úgy ült le az asztalhoz, mint a tárcaregények hiénái, akik az indulásnál maguk is tájékozatlanok az útiprogramjukról: majd idővel megjön minden magától, hanem lelkében megérlette a hálás tárgyat, összehozta az anyagot, részekre különítette, megállapította a részek rendjét s aztán hozzáfogott a kidolgozáshoz. De nem is botorkál: csatangolások, bosszantó ellentmondások, elérmitó megkeletések, miszteriumok nincsenek Makkai könyvében; meg minden simán, mintha a szerző egyfolytában írta volna az egészet egy pár óra alatt. Regénye nem analízis, nem rendőrségi akta vagy orvosi látélet, hanem szerencsés vegyülete a mesemondó, tudós és művész munkájának. Van benne mese, ami mai nap ritkaságok közé tartozik, van benne lélekelemzés, történelem, régiség-tudomány, de mindezek felett áll a művész, hogy bölcs mérséklettel szétossza a beépített területeken. Ez nem azt jelenti, hogy ne volnának benne aránytalanságok, ne találók itt-ott elnézését a szimmetriának. Nincs emberi mű hiba nélkül. A regény a második kötetben túlságosan széles mederbe csap, a fő hős kezd háttérbe szorulni, sőt passzív szereplővé válik, akinek stikliiról csak másodkézből értesülünk. A hibát inkább abban találok, hogy Makkai aránytalanul megnagyítja az épület egyik-másik mellékszárnyát a többiek rovására. Szükségtelenül megvastagít egy-egy oldalfalat. Nehány fejezet után az a benyomásunk, mint mikor erős betonlapokra nehéz vastraverzekkel ráépített falusi házat látunk. Eljen a fejedelem, A mennyasszony, Az özvegy. Jósika s még néhány rész feléje nő a szerény nemesi laknak s hordozója lehetne egy nagyszabású történeti regény palotájának. Szinte sajnáljuk ezt a nagy energiapazarlást, vagy azt mondjuk: ha már tehetése megbírja ezeket a méreteket, miért nem csinálta az egészet ebben a stílusban? Miért nem népesítette be jobban a termeket, el tudta volna helyezni oda az egész XVI. századot. Az a meggyőződésem, hogy egy kissé több türelemmel és fáradtsággal igazi klasszikus történeti regényt lehetett volna csinálni az *Ördögszekér*-ből. Ha már szerkesztésről van szó, nem tudom elhallgatni, hogy részemről fölöslegesnek tartom az egész bevezetést: az érdekesség rovására megy minden ilyenfajta előljáró beszéd. A XVIII. században Kármán elrontotta vele a dolgot, Makkai is inkább ártott vele, mint használt. Sőt azt hiszem talán még André Gide is (l'Immoraliste). Ha már magyarázni akar a szerző, tegye meg utólagosan, amikor az akták lezárultak. Makkai igazolja magát, beszámol eljárásai módjáról, prelekiót tart. De vajjon szükség volt-e rá? Művészi szempontból, szerintem, felesleges minden magyarázat, Erkölcsei szempontból? — hát erre majd rátérünk.

Szólanom kell még Makkai előadásáról is. Makkai kitűnő

mesemondó. Ajkáról csak úgy ömlik a szó gazdag változatban, hogy sohasem unjuk hallgatni. Tud érdeklődést kelteni, csattanós fordulattal fejez be egy-egy részletet (A bezárt kapu), poetikusan megsejteti a történeteket. Anna bukását pl. így jelzi néhány sorban: „Jelt ad Alinak. Ali eltűnt a bokorban. Egy nagy fekete varju is fellebbent a bástya árnyékából s Báthoryné ablakai felé szállott.” A testvérszerelem még szunnyadó rémlet így sejteti: A két gyermek egymás mellett alszik. „A fejetlen kísértet ott lebegett a gyertya kékesen lobogó lángja felett és hóna alatt tartott feje rávigyorgott az árvákra, amint összeölelkezve, ártatlanul pihentek a fekete örvény szélén. Az egykori Báthory-leány kísértet szelleme halkán vihogva kacagott felettük.” A rém felébredését s a szörnyű bűn lezajlását drámai erővel szólaltatja meg ebben a néhány misztikus mondatban: „A gyertyák lángjai hitetlen felszökkentek s óriásira nyúlva elkékültek ... Sötét lett ... A fejetlen kísértet ott állott a testvérek felett s a vállán keresztül, kigyófürös fejét betelt Meduza-mosollyal hajtotta feléjük szörnyűséges párja.” Színes, gazdag nyelv áll rendelkezésére akár leír, akár elbeszél vagy hangulatot kelt. Áldásra, átokra, örömré, bánatra mind van hangja; akár templomi jelenetet, akár dorbézolást, vitézi életet, csábítást, természeti képet, esküvőt, temetést ír le, mindig szép és megkapó. De bármilyen nagy stílművész is Makkai, épen ezen a téren követte a legnagyobb hibát az erőltetett archaizmussal. Makkai t. i. a XVI. század szólásmódját utánozni akarta a párbeszédekben, a stílussal is meg akarta adni a régi veret, a századok borongását. Ez a próbálkozás azonban nem emelkedett felül az úgynevezett szerencsétlen vállalkozások szintjén s majdnem mindenütt megzavarja az esztétikai levegőt. Erre a kísérletre igazán nem volt szükség. Hiszen ha néhány mondatban megtaláltuk volna a régi paszományt pl. Czeglédy uram morgolódaibaiban a régi prédikátorok zordonkodását, ezen még hálásan mosolyogtunk volna. Makkai azonban valamennyi személyt rá akarja kényszeríteni erre a dialektusra, de csak páros napokon, páratlanokon modernkedhetnek kedvük szerint. Így aztán lett valami különös, talmi archaikus-modern jargon, ami kibírhatatlan. Az egész olyanforma, mint mikor a vidéki tenorista mimeli a fővárosit s csinált hangon végigénekel egy operát. Néha meglepően eltalál egy-egy hangot, de száz taktusban lejjebb énekel egy fél hanggal s időnként a maga természetes hangszínezete is meg jelenik változatosságképen. Az *Ördögsekér*-ben is egyik lapon *szegin, búdokol, híjtlak, a királ, tüle* stb. járja, két lappal odébb már szétoszlanak a fellegek s modern napsugárban folyik a konverzáció. Mindez teljes logikátlansággal. Anna a 94. lapon négy sorban a mi szavunk szerint beszél, egy sorral lejjebb már „az nyakukat” mond. Egyhelyt ilyen nyakatekert könyvstílusban magyarázza meg gondolatait keletkezését: „tám a sas láttára ébredtek, kit mikor jöttél, néztem.” Egy-két óra mulva kifogástalan símasággal pereg a nyelve. Még Báthory István a legkövetkezősebb az ősiekedésben, de azért még ő is sokszor kiesik szerepéből s a XX. század nyelvén szól (93. lap). Bethlen Gábor sem csinálja különbül. Ali is tört magyarsággal kezdi az életet, de pár nap mulva úgy beszél, mint Makkai. Néhol aztán az ódon falzett összekeveredik egy mondatban a modern korresszülöttel, pl. „*kölletik* az sok embernek való, dörögnek mán s villámlanak a háború *fölyhői a láthatáron!*” XVI. századi szósz és nyelvújítási díszpinty. Miért kellett ezt így csinálni, — nem tudom megérteni. Kemény, Eötvös a XIX. sz. nyelvén szólaltatták meg a XVI. századot. Scheffel sem althochdeutsch dialektusban beszélgetti Ekkehard hőseit s mégis érezzük beszédjükön is, hogy ezek egy ezredévvél előbb éltek a mostani germán fiaknál. Herczeg Ferenc pogányai

sem a Halotti Beszéd szerint kedélyeskednek s mégis mennyi őserő, mennyi magyar veret van a szavak zenéjében. Mennyivel jobb lett volna megmaradni az ősi nyomokon!

Makkai maga mondja az előszóban, hogy könyve nem ifjúsági olvasmány. Ez a kritika őszinte és igaz. Az írásműveknél az a hiba, hogy el is olvassák. Ha nem kerülne napvilág elé, kétségkívül sok minden meg lenne engedve az írói embereknek. De ha már nyilvánosság elé bocsátunk valamit, akkor a nyilvánosság szempontjából is jogosult a felszólalás. Ezt már Brunetiére is így hirdeti. Még a gondolat ellen is tiltakozom, hogy az *Ördög-szekér* könnyüvérséget akarna hirdetni, vagy törülni akarna az erkölcsi törvények nimbuszából. Ezt a legelfogultabb kritikával se lehet ráfogni. Azonban tagadhatatlan, hogy Makkai olyan kényes témához nyúlt, amely szükségképen magával hozza bizonyos erótikus jelenetek inscenizozását. Elismerem, hogy Makkai a legnagyobb diszkrécióval járt el itt is: egy-két mondat s aztán fátyol borul a színpadra. El kell csak gondolni, hogy írta volna ezt meg pl. Gulácsy Irén vagy Nagy Dániel! Az is tény, hogy Makkai nem azért írta ezt a könyvét, hogy csemegével szolgáljon a nemi élet ingyenceinek, mintahogyan pl. Anatole France teszi. Ennyiben tehát igazolva látom őt magam előtt, más szavakkal a művészt igazolni tudom. De hangsúlyoznom kell, hogy könyve avatatlanok kezébe nem való. Ilyen munkákat csak azok forgathatnak, akik rutinizott lelki szűrőkön bocsátják át a műalkotást s nem a mindennapi érzékeiken. Makkai is csak a választottakra gondolt, mikor könyvét írta s nem a nagyobb táborra és a kiskorukra. Akiknek nem való, az ne nyúljon hozzá.

Most már úgy gondolom, mindent elmondtam, amit Makkai könyvével kapcsolatosan el kellett mondanom. Ismétlésekbe nem bocsátkozom, csuk ennyit mondok: én megértettem és igazoltam Makkaiban a művészt, hiszem, hogy ő is megértette bennem a kritikust.

Rass Károly.

ADATTÁR.

GYULAI PÁL LEVELEI SZABÓ KÁROLYHOZ.

(Befejező közlemény.)

Sz. L.

17.

Tisztelt Tekintetes Úr!

Vannak a szegény ember életében körülmények, melyeknek nyomasztó bonyodalmaiból mások segítsége nélkül sehogya sem szabadulhat. Ilyenkor kénytelen megsérteni a legkötelesebb kiméletet, melylyel tudományosságunk előbbvitelének gondjaiba merült férfiaink iránt mindenki tartozik. Büszke volnék rá, ha ezen általános szabály alól kivételt tehetnék s hogy ha akármely más canalison sikert remélhetnék czéломnak: még a Tekintetes Gyulai úr biztatására sem mertem volna szaporítani alább következő alázatos kéréssel a Tekintetes úr számtalan dolgait.

1849—50-ben n. édes atyám, gr. Degenfeld Ottóné ő Méltóságát szolgálta. Hogy a dolog lényegére nem tartozó aprólékosságok hosszú sorával legalább ne nagyítsam az elkerülhetetlen alkalmatlanságot, röviden csak azt említem, hogy a Méltóságos Grófnő nagyon fennakadt azon, hogy a szegény atyám felügyeletére bízott erdélyi jószágok nem jövedelmeztek semmit. A Méltóságos Grófnőnek ezen csodálkozását azok, kiknek kötelességök lett volna megértetni vele azt, hogy a zavarokban igen megcsökkent jövedelmet az instructiókban esett ruínák helyreépítlásától elvonni az uraság iránti legmegvetendőbb hűtlenség volna — malitiáikkal boszúsággá fokozták — és szegény édes atyámat hivatalából időközben elmozdították. Csoda-e, hogy az ilyen bánás olyan érzékeny sebet ejtett egy becsületes ember belsején, hogy a gazdaság menetére nélkülözhetetlen eszközök beszerzéseért fenéig ürített cassa 549 p. frt. követelését akkor ki nem elégíthetvén — azt azután soha sem is kérte?

Én édes atyámat egész lélekkel szerettem: élő emlékét szivemben hordozom; mely körülményből képzelheti a Tekintetes úr helyzetem fatálításait, mik engem ezen követelés

kielégítéséért a Méltóságos udvar megkeresésére kényszerítenének.

Okmányaimat már jó ideje a Tekintetes Bozó ur kezeibe szolgáltattam, ki is találkozásunkkor tanusított méltányosságával és generositásával teljesen megnyugtatót engem az iránt, hogy követelésemnek a beavatott tisztek véleményéhez képesti kielégítését becsületbeli kötelességének ismeri. De a felől bezeg nem vagyok bizonyos: vajjon fog-e sietni a dolog befejezésével éppen annyira, mint részemről a mekkora *periculum est in mora?* ... Kérem azért alázatosan: becses befolyását ne sajnálja Tekintetes Bozó úrnál érvényesíteni és szükségszerű bátorságáért megbocsátani a Tisztelt Tekintetes úr al. szolgáljának

Pest, jan. 5-e 1864.

Szeremley Lajosnak.

Hátirat Szeremley Lajos fenti levelére:

Kedves barátom!

Szeremley urat én batorítottam, hogy ügyében írjon neked s úgy hiszem, hogy minden alkalmatlanság nélkül megteheted ajánlását Bozó nagylelkűségébe, kivel te jól vagy. Szeremley igen derék és becsületes ifjú, kiről Takácstól vagy Sámitól bővebb tudósítást is vehetsz. Légy szíves ajánlani Bozónak. Ajánlásod használni fog, amennyiben Bozó látni fogja, hogy egy becsületes, derék ifjút fog segíteni, ki mellett oly emberek szólalnak fel, kikben teljesen megbízik. E mellett az ügy is igazságos.

Benkőnének megszavazták az évdíjt a pénztár erejéhez képest 200 forintban. Az első részletet 100 forintban holnap expediáljuk is Mikóhoz, minthogy a nő címzetét nem tudjuk.

A múzeum részvényesei díját azért nem szedhettem be és küldhettem le, mert Tóth Ferencz maig se adta át a névsort, hogy kik fizették be tartozásokat s kik nem. Ő maga is zavarban van ez iránt, most jár utána s talán e héten mindent kitisztázva ad át nekem, én csak ekkor kezdhetem meg funkciómat.

Az ég áldjon! Hát a Koszoruba mikor irsz már!

Köszöntöm nődet.

barátod
Gyulai Pál.

Pest febr. 2. 865.

Kedves Károlyom!

Bocsáss meg, ezerszer bocsáss meg, hogy csak most válaszolhatok szíves leveleidre. Először Aranyiné sokáig veszedlyes beteg volt, s dolgaim a szerkesztőségben megszaporodtak, másodsor új s veszedlyes hivatalba lépén, sok időmet rabolta el a színeszeti tanoda, harmadszor s ez a legfőbb az írói segélyegylet ülésére vártam, melyben ügyedet előhozhatam. Ez ülés jan. 11-én megtörtént, de minthogy ilyenkor állapittatik meg a költségvetés, ilyenkor szavazzatik meg a legtöbb segély, annyi jegyzőkönyvet, levelet kellett írnom, hogy csak akkor értem rá a válaszra, mikor második mennydörgő leveledet vettem.

Én haragudnék, édes Károly, csak te ne haragudjál, hogy ily későn veszed válaszomat. Ugyan, hogy tudsz affélét írni: talán neheztelek reád a Brassai bácsi nótája miatt. Eszembe se jutott, csak azon neveltünk Aranynyal, hogy hogyan fogsz te elpirulni, midőn olvasod a Koszoru-ban: Szabó Károly a könyvtárnok, ki oly szívesen szolgált amaz oláh nótával, bizonyosan segítni fogja Brassait a régi írók kutatásában is. Nem hogy reád neheztelnék, édes Károly, hanem még Brassai bácsira sem neheztelek, csak ő ne nehezteljen reám. Félek igen megsértettem a hiúságát s e mellett az az átkozott körülmény, hogy ő nagy nyelvész, ki megette a régi irodalmat, kinek kisújjában minden magyar tájék nyelve, ki oly megvetéssel néz Pestre, mintha itt senki sem tudna magyarul, benne maradt a vitába, melyet oly kihívón és gorombán kezdett. Leginkább az boszantott, hogy Tóth Kálmánnal és Vadnayval szövetkezik ... Hanem hagyjuk az egészet. Nem tehetek róla, hogy Brassait magam ellen kelle haragítanom, azonban kár neki e haragot Aranyra is átvinni. Mióta czikkem a Koszoruban megjelent, egyetlen czikkecskét sem küld a lap számára Aranynak. Mondd meg, hogy becsülje legalább Aranyt annyira, a mennyire Tóth Kálmánt és Vadnayt, kiknek lapjába még vidéki tudósi tudósításokat sem restel írni.

Ajánlatodat bejelentettem az írói segélyegylet legközelebbi ülésében, első leveledre is azért nem válaszoltam, mert be akartam várni az ülés véleményét. A választmány nagyon szívesen vette ajánlatodat s azt mondotta, hogy nem szükség semmi betáblázás (bár amikor kínálják a választmányt ilyesmivel, kapva kap rajta), ilyet nem is kíván alapítótól, csak azon esetben, ha a kamat nem fizettetik pontosan. Ezért az ide zárt kötelezvényt töltsd be, írd alá nevedet, bal felől irasd alá két tanuval s küld hozzám; ha a kamatot is hozzá teszed

ez évről, annál jobb, egyébiránt dec. hónapig arra is szívesen várunk. E részben válaszodat minden esetre elvárom, mert a jövő gyűlésben ez ügyről referálnom kell.

Gróf Mikónak mondd tiszteletemet s ezerszer bocsánatot kérek, hogy a mit parancsolt még nem teljesítettem. A múzeumegylet részvényeseit hol az akadémiában, hol másutt felszólítottam, hogy fizessenek, de csak Czuczor küldötte be díját. Most már rájok küldöm a kötelezvényeket egy biztos ember által, kit az írói segélyegylet pénztárnoka ajánlott, ki az intézet részvényeseit be szokta járni s remélem, hogy mához egy hétre leküldhetem a begyűlt összeget.

Csengery köszönt s cikkedet várja. Késedelmed nem okozott bajt. A Szemle első füzetében Deák értekezése Lustkandel hirhelt könyvéről kizorított minden egyebet. Kítűnő értekezés s legjobb, a mit valaha a magyar közjogról írtak. Deákot ez értekezés a legkítűnőbb írók sorába emeli. Egyébiránt nem hiszem, hogy olvashassátok, a rendőrség le fogja foglalni. Ha értekezésedet e hóban beküldöd, épen jókor fog jönni. Azért ne siesd el.

Torma Károlynak mondd meg, vagy izend meg, hogy értekezésének példányait vettem s kiosztottam az illetőknek. A Múzeum példányát magam vittem el Érdyhez.

Takácsot, Sámit, Sárkányt, Nagy Ferenczet, Ladányit, Mikót, Gyergyait, Indalit ezerszer köszöntöm s bocsánatot kérek, hogy annyira megfeledkezni látszom rólok. Dehogy feledkeztem meg, dehogy. Sokszor gondolok reátok, de a mult két év borzasztó év volt reám nézve. Nőmet kétszer kellett fürdőre vinnem, ez kipusztított minden megtakarított pénzünkből, még adósságba is keveredtem; kedélyem oda volt, dolgoznom, futkosnom kellett s alig volt egy-egy nyugodt perczem, melyben elmullattam volna itteni barátaimmal. Hogy jusson ilyenkor az ember eszébe a levélírás s hol vegyen reá időt? Azonban ez évben jobb napok látszanak reám derülni, feleségem ősz óta jól van, nem elég erős még ugyan, de görcse egyszer sem volt. Én is lassanként derekasb munkához foghatok s másfél év mulva hallani fogtok rólam valamit. Azonban e munka mellett többször be fogok köszönteni hozzátok s ha csak lehet le is rándulok egy pár napra, hogy Brassai bácsival kiveszekedjem magamat a Múzeum olvasó termében.

Hidd meg sokszor emlegetünk itt titeket Csengeryvel és Salamonnal, ha esténként néha összejövünk. Mikor Proudhon meghalt, egész este Sámit emlegettük; mikor aligazgatóvá tettek a színészi tanodában, így kiáltottam fel Salamonnak: Bár csak a Takács igazgatói szelleme szállhatna belém. Mikor a minap Szilágyinál ebédeltem Budán s Ribiczei levelét mutogatta a házi gazda, oly sokszor kimondotta a szám

Mike bácsi nevét, mint a hány adomát és élczet szokott beleszőni Brassai igazgatói jelentésébe a Múzeum-gyűlésen. Ha a Pesti Napló szerkesztőségébe megyek megnézni az erdélyi lapokat, mindig elmondom a nyakra-főre dolgozó szerkesztőség boszúságára, hogy Brassai, Finály és Gyergyai különb nyelvészek ugyan, mint mi pestiek, de sokkal gyengébb dramaturgok. Szóval és sokat bajlódom veletek s ha nem irok nektek, legalább nem fogyok ki emlegetésekből.

Az ég áldjon, édes Károlyom, nődet köszöntöm! Bocsáss meg ez össze-vissza hányt és rutul írt levélért. Ha nyugodtan és szépen akarnék írni, bajosan érhetek reá,

barátod
Gyulai Pál.

19.

Pest jan. 2-án. 1866.

Kedves barátom!

E levelem átadója a nemzeti színház conservatoriumának egyik növendéke, Drágoss Károly, ki megkért, hogy ajánljam figyelmedbe. Őt nem szerződthetvén Radnóthfáy a nemzeti színházhoz, minthogy a budget nem engedi, Kolozsvárott akar szerencsét próbálni, mely szándékában én őt annyival inkább bátorítottam, mert erdélyi származású Kövár vidékéről. Ő a konzervatorium egyik legszorgalmasabb növendéke volt; szeret olvasgatni s épen ezért ajánlom figyelmedbe, légy hozzá egy kis előzékenységgel, ha a Múzeum olvasó szobáit meglátogatná.

Én most a Budapesti Szemle szerkesztője vagyok, t. i. Csengery reám bizta a míg az országgyűlés tart, mely őt igen elfoglalja. Csak nagyjában ügyel fel reá, nekem kell a pokolból is kiteremteni a kéziratokat. Épen ezért kérek támogatás s ha van kéziratod kész, küldj fel valamit mielőbb. Legjobb volna, ha folytatnád a Vezérek korát, azonban írd bármit, örömet vesszük. A Hornyik munkája ismertetésére nem volna-e kedved! Szóval küldj a mit küldhetsz egy pár hónap alatt, a tiszteletdíjban nem lesz hiány. Válaszodat egy pár hét alatt elvárom, mert aztán másfelé kell fordulnom.

Szegény Arany Julcsa dec. 28-án meghalt. Szegény János és neje tegnap érkeztek haza Szalontáról. János oda van bánatjában.

Köszöntöm Sámit, Takácsot, Ladányit,

barátod
Gyulai.

1886. febr.

Kedves barátom!

Csengery ide zárva küld számodra előlegkép 100 forintot s kér, hogy küldj mielőbb valami dolgozatot. Ha a nagyobb cikkek több időt kívánnak, küldj bírálatot a Hornyik munkájáról vagy másról, amit könnyebben megírhatsz.

Takácsot velem együtt üdvözli Csengery s egyszersmind figyelmezteti, hogy a Szemle új előfizetése nem 12 frt, hanem 10, félévre nem egyszerre előfizetve 6 frt. Az ide zárt előfizetési ívet add át neki.

Arra is kérlek barátom, hogy ha Orbán Balázs Kolozsvárra megy, mondd meg neki, hogy kaptam levelét, de félve, hogy már Lengyelfalván nem találja levelem, nem írtam neki, hanem neked. Mondd meg, hogy képei biztosan megvannak Emichnél; magamhoz hoztattam volna, ha látom, hogy Emichnél elveszhet, de minthogy rendben találtam, mindent otthagytam s ott többször megtekintem. Mondd, hogy legyen teljesen nyugodt, mindent rendben talál. Jó lesz elmenned Dózsához s megmondanod neki üzenetemet, ő még talán elébb találkozik Orbán Balázsszal, mint te, úgy tudom, hogy a napokban Kolozsvárra indul s onnan fél Pestre.

Az ég áldjon!

barátod
Gyulai Pál.

Köszöntöm Sámit, Takácsot, Nagy Pétert s mindnyájukat. —

1866. jul.

Kedves barátom!

Ime egy kis pénzzel örvendeztetlek meg. Csengery 60 forintot küld s így összesen cikkeidért kaptál 160 forintot, ha többet kell kapnod, a cikkek kijövele után ezt is megküldi.

A Székely alphabet rajzát megcsináltattuk. A jövő héten cikkeid második közleményét szedetem.

Csengerynek egy kérése van hozzád. A duplumok katalógusában látta, hogy van a Múzeumnak az első évekből egy pár fölösleges példánya. Arra kér, hogy ezt ajándékozzátok neki viszonzáskép azért, hogy a Múzeumnak ingyen küldi a Szemlét. Neki első évi folyama nincs már s így ha ide adnátok a titeket, ő kiegészíthetné legalább egy példányt magának. Cserébe a harmadik, negyedik, vagy akármelyik évből szívesen ad két példányt is, ha ingyen nem akarnátok adni. Jelentsd be ezt a választmánynak. Úgy látom, nagy szivességet tennétek vele.

Az én kérésemet is ismétlem. Azt a csiki költeményt szeretném megkapni Ha oly kitűnő, közölném előbb a Szemlében, aztán betenném a küldő és a te neved alatt gyűjteményünkbe.

Az ég áldjon! Válaszodat a Csengery kérését illetőleg minden esetre elvárom. Köszöntöm nődet, barátaimat is,

barátod
Gyulai Pál.

22.

Pest jul. 13. 866.

Kedves barátom!

Bocsáss meg, hogy oly későre írok. Pénz nélkül nem mertem előtted megjelenni s egész a mai napig kelle reá várnom, hogy elvégre még se küldhessek semmit.

A dolog így áll: a Szemle előfizetőinek mintegy harmadát a könyvárusoknál előfizetett olvasók alkotják; a könyvárusok huzni-halasztani szokták az előfizetési pénz beküldését, sőt a Szemlét úgy akarják tekinteni, mint könyvet, melyről csak egy év múlva kell számolni. A Szemlének most kevés előfizetője lévén, Csengery keményen ráriasztott a könyvárusokra, hogy az idei előfizetési pénzt küldjék be mielőbb, hogy fizethesse íróit. A könyvárusok azzal állanak elő, hogy a fagy és aszály miatt őket sem fizetik hitelezőik s most egy darabig nem fizethetnek. Nekem nem levén pénzem, hogy kölcsönözhessek, vártam, hogy csak küldenek be valamit a könyvárusok s akkor kérek számodra vagy magamnak előre Csengerytől s megküldöm neked a kért pénzt. Azonban minden biztatásuk daczára a mai napig sem fizettek s így most se lehet küldenem neked semmit. Mihelyt kapunk valamit, tüstént küldök; egyébiránt ha czikked bevégeződik s megjelen nyomtatásban, Csengery tüstént kifizeti díjadat akár

honnan. De így lehetetlen előlegeznie. Egyébiránt neki az egészről semmit sem szóltam, csak akkor szóltam volna, ha akár Ráthtól akár Pfeiffertől fölvehettem volna valamit.

A Szemlének soha sem volt oly kevés előfizetője, mint most. Ezért s a háborús idő miatt alkalmasint meg is szűnik egy időre, ha csak Lónyay fenn nem tartja, ki még nem nyilatkozott ez ügyben. Csengery, úgy látszik, a maga részéről el van határozva a jövő reményében nem kockáztatni hivatalos jövedelmének mintegy harmad részét, mert az idén alkalmasint fölmegegy ennyire a deficit. De én remélem, hogy Lónyay nem fogja eltérni a bukás szégyenét; teheti, mert gazdag ember, bár az ideai fagy neki is mintegy 15.000 frt. kárt tett.

Czikkedről Csengery csak kétszer beszélt nekem; először midőn második cikket elolvasta, mikor így szólott: Nagyon örvendek, hogy a kérdést Szabó szőnyegre hozta s épen a Szemlében, legalább hozzászólhat a magyar irodalom; kitűnő dolgozat, de engem nem győzött meg arról, hogy a székelly alphabetet a mostani formájában használták volna a hunok. Azonban én nem tartom magamat illetékes bírónak e kérdésben; csakhogy egyszer össze van állítva a kérdés története s minden mellette szóló ok elősorolva. Midőn Sándor utolsó cikket elejét hozta föl s ezt ő nekem átadta, mert én nem találkoztam sem Sándorral, sem Finályval, megemlítette, hogy Torma nincs melletted e kérdésben s egyszersmind kért, hogy minderről ne írjak neked. De én a mint látod őszintén megírok mindent. Csengery nem akarná, hogy elkedvetlenedjél. De én tudom, hogy téged ez nem kedvetlenít el. Hadd lépjen föl az ellenfél s győzzön az igazság. Egyébiránt Csengery se jegyzést nem tesz a cikkhez, se pedig senkit fel nem szólított czafolatára. Ő örvend, hogy oly jól s annyi tudománnyal írt cikket közölhet szemléjében s bár sokban nem ad neked igazat, de nyílt kérdésnek tartja a tárgyat, melynek bármikor örömet megnyitja folyóiratát.

Takácsot, Sámit, köszöntöm. Szegény Bányait sajnálom.

Nőm köszönti nődet, valamint én is.

Talán olvastad már az ujságból, hogy Bécshez közelednek a poroszok s Budára költözik a kormány. Már megkezdődött a költözködés. Ime Buda megkapta a teljes ministeriumot, had- és pénzügyvel egyetemben. Ez a legujabb pesti élcz.

Mihelyt pénzt szerezhettek össze, tüstént küldöm.

De szinte el is feledtem ezzel a rossz pennával — csak illyet lehet találni a Pesti Naplóban, hol e levelet írom — a legfontosabbat. Cikket második közleménye nem jön a következő füzetben, mert az alphabet és feliratok még nincse-

nek készen, de az ezután következő füzetben okvetlen megjelen.

Az ég áldjon!

barátod:

Gyulai Pál.

23.

Pest oct. 30. 867.

Kedves barátom!

Köszönöm tudósításodat, valamint köszöni Mikó gróf is, kinek azt több erdélyi jelenlétében szintén felolvastam. Valódi művészi humorral irtad le a kolozsvári képviselő-választási készüléteket.

Leveledet olvasva tüstént sejtettem, hogy e választásnál a Deák-párt meg fog bukni. Mikor egy párt nem mer külön értekezletet tartani, hanem az ellenpárt értekezletébe olvad, mikor egyik főszóvivő, minő Szász Gerő, félti népszerűségét, mikor a párt főbbjei passiv viselik magokat: mindig bizonyos, hogy a merész és erőszakos minoritas összetiporja a félnék és tétlen majoritást.

Mi személyemet illeti, nekem e bukás nem fáj. Engem már sokszor megbuktatott a tömeg az életben és irodalomban, ez is rám fér, mint a többi. Nem volt ambítióm képviselővé válni. A párt léptetett föl, gondolván, hogy engemet mint nem mágnást, mint nem ministerialis hivatalnokot és kolozsvári polgárfiut talán könnyebben keresztülvihet, mint mást. Nem én buktam meg, hanem a Deák-párt s a dologban csak ez a mi fájdalmas! De szegény Deáknak nagyon rosszult esett a kudarcz, Mikónak még inkább, ki tüstént le akart mondani a kolozsvári képviselőségről, azonban miniszter-társai visszatartóztatták s azt tanácsolták neki, hogy várjon az új választásig minthogy e választás meg fog semmisíttetni, az ifj. Kossuth nem lévén még 24 éves s akkor mondjon le, ha e választás is baloldali szellemben fog kiütni.

Deák azt a tanácsot adta az erdélyieknek, hogy vegyék ki-tól az ifj. Kossuth keresztlevelét, küldjék le a kolozsvári jobb oldali választóknak, kik aztán adjanak be petitiot a választás ellen, melyet az országgyűlés a törvény értelmében meg fog semmisíteni és új választást rendel el. Fognak-e engem e választásnál felléptetni vagy nem, nem tudom. Én egészen a párt rendelkezésére adom magamat. Azonban talán jobb volna oly embert keresni, kinek több személyes befolyása van, mint nekem.

Sámit üdvözlöm. Ő sokkal több barátságot mutatott irányomban mint politikai ellenfél, mint a mennyire talán én képes lettem volna. Ezt soha sem felejttem el, de azt hiszem jobban teszi vala, ha kivonja magát az egész dologból s nem okoz magának kellemetlenséget. Hanem egy haszon van mégis, van a kolozsvári handa-bandából. Láthatjátok kicsiben, hogy nagyban itt Magyarországon hogy dolgozik a baloldal egy része s az egész szélső bal. Láthatjátok minő párt ez, mely a democratiát hordja zászlóján s Magyarországot megmenteni hiszi!

Szeretnék Kolozsvártt lenni, hogy boszantsam Jankát és boszantsalak téged. Szegény Janka! Így jár az ember, ha oly emberhez megy férjhez, kinek pecsovics barátai vannak. Szegény Károly mindent hittem, de azt nem, hogy te is mellem szegődj pecsovicsnak. Azonban vigasztaljuk magunkat. Mégis csak szabadelvűbb s igazabb magyarok vagyunk mi Biasininál és Himmelsteinnál s van annyi hazafi érdemünk, mint ifj. Kossuth őfenségének, ki addig nem akarja átlépni országát, a meddig alattvalói tisztába nem hoznak mindent.

Ha van időd, ird le az egész választást. Mi eddig csak telegrammokat kaptunk, de folyamáról semmit sem tudunk. Szóval egészítsd ki mult leveledet, Mikónak is örömet szerzesz vele. Különösen ird meg azt, hogy Brassai kire szavazott? Nem merem hinni, hogy reám szavazott volna, egy oly emberre, ki a „bort megissza magyar ember”-t védi. Bizony pedig láthatta, hogy nem utálja, megissza.

Hát a Szemlének mikor irsz? Küldj mielőbb, a tiszteletdíjt tüstént leküldetem számodra.

Az ég áldjon!

barátod
Gyulai Pál.

Még egyet a P. Napló elbizakodó notice tudtom nélkül jelent meg. Dózsa Dani beszélte és mint mondják, utána írta Deák Farkas. Én haragudtam érte.

(Vége.)

Közli: *Dr. György Lajos.*

A Pásztortűzet, Magyar Népet és Erdélyi Irodalmi Szemlét

olvasni magyar kötelesség.

Kiadóhivatal: Cluj—Kolozsvár Str. Baron L. Pop (v. Brassai-u.) 5.

KOLOZSVÁRI TAKARÉKPÉNZTÁR ÉS HITELBANK R-T.

Cluj—Kolozsvár, Piața Unirii 7.

Saját tőkési 48 millió Lei.

Fiókjai: Dés, Dicsőszentmárton, Gyulafehérvár és Marosvásárhely. Affiliált intézetei: Torda-Aranyos Vármegyei Takarékpénztár R-T. Torda, Udvarhelymegyei Takarékpénztár R-T. Székelyudvarhely, Alsófehérvármegyei Gazdasági Bank és Takarékpénztár Részvénytársaság Nagyenyed.

Áruraktárai a vasut mellett. — Betéteket elfogad, váltókat leszámítól, bel- és külföldi átutalásokat teljesít. — Safe deposit! — Mindenféle bankszerű ügyleteket előnyösen végez. Engedélyezett devizahely.

A MAGYAR NÉP

Erdély
legjobb és legelterjedtebb
képes néplapja.

Hetilap.

18.000 példányban jelenik meg.

Előfizetési ára:

Belföldön

Egész évre — 160 L.
Félévre — — 90 „
Egyes szám — 4 „

Külföldön

Egész évre — 250 L.
Félévre — — 130 „
Egyes szám — 5 „

KIADÓHIVATAL:

Cluj-Kvár, Str. Baron L. Pop 5.

Kérjen mutatványszámot!

A PÁSZTORTŰZ

Erdély legjobb szépirodalmi lapja

Előfizetési árai:

Belföldön: Külföldön:
Egész évre 500 L. Egész évre 600 L.
Félévre — 260 L. Félévre — 310 L.
Negyedévre 140 L. Negyedévre 160 L.

Kiadóhivatal: Cluj, Baron L. Pop 5.

Kérjen mutatványszámot!

Rendelje meg a Pásztortűz Könyvtárt

havi 100 L. részletfizetésre.

10 kötet 650 lej.

Az első öt kötet már megjelent

Cluj—Kolozsvár,
Str. Baron L. Pop 5. szám.

Erdélyi Tudományos Füzetek

Szerkeszti: Dr. György Lajos.

Az „Erdélyi Irodalmi Szemle“ kiadása.

	Lei
1. sz. <i>Rass Károly</i> : Reményik Sándor — — — — —	20'—
2. sz. <i>Párvan Bazil</i> : A dákok Trójában — — — — —	10'—
3. sz. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében	30'—
4. sz. <i>Dr. Bitay Árpád</i> : A moldvai magyarság. Történeti áttekintés—	30'—
5. sz. <i>Szokolay Béla</i> : A nagybányai művésztelep — — — — —	30'—
6. sz. <i>Dr. Balogh Ernő</i> : Kvarc az erdélyi medence felső mediterrán gipszeiben — — — — —	30'—
7. sz. <i>Dr. György Lajos</i> : Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év — — — — —	40'—

Erdélyi tudományos könyvek:

<i>Dr. Balogh Ernő</i> : A Föld köpönyege — — — — —	20'—
<i>Dr. Bartók György</i> : Kant — — — — —	100'—
<i>Dr. Biró Vencel</i> : Erdély követei a portán — — — — —	60'—
<i>Dr. Bitay Árpád</i> : A román irodalomfört. összefoglaló áttekintése	50'—
<i>Dr. Borbély István</i> : A magyar irodalom története I—II. — — — — —	220'—
<i>Dr. Buday Árpád</i> : Római felirattan — — — — —	300'—
<i>Dr. Dézsi Lajos</i> : Erdélyi arcképek és képek — — — — —	30'—
<i>Erdélyi Irodalmi Szemle</i> 1924, 1925 évf. egyenként — — — — —	250'—
<i>Gyárfás Elemér</i> : Bethlen Miklós kancellár — — — — —	80'—
<i>Dr. György Lajos</i> : A kolozsvári szent Mihály egyház — — — — —	30'—
" " " Az erdélyi magyarság szellemi élete. 1919-1925. — — — — —	100'—
" " " Magyar elemek a világirodalomban — — — — —	40'—
" " " Pásztortűz Almanach 1925 — — — — —	110'—
" " " Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája — — — — —	60'—
" " " Balogh Endre emlékezete — — — — —	25'—
" " " Az erdélyi magyar időszaki sajtó öt esztendeje (1919—1923.) — — — — —	30'—
<i>Dr. Imre Lajos</i> : A falu művelődése — — — — —	50'—
<i>Dr. Hirschler József</i> : A Vatikán élete és művészete — — — — —	350'—
" " " X. Pius pápa siremléke — — — — —	15'—
<i>Dr. Karácsonyi János</i> : Gróf Majláth Gusztáv erd. püspök származása	20'—
" " " A magyar nemzet őstörténete 896-ig — — — — —	25'—
" " " A magyar nemzet honalapítása — — — — —	40'—
<i>Kelemen Lajos</i> : Hermányi Dienes József emlékiratai — — — — —	25'—
<i>Dr. Kiss Elek</i> : Az isteni törvény útja — — — — —	210'—
" " " Buddhizmus és kereszténység — — — — —	145'—
" " " Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya — — — — —	210'—
<i>Dr. Kristóf György</i> : Petőfi és Madách — — — — —	60'—
" " " Jókai Mór élete és művei — — — — —	50'—
" " " Jókai napjai Erdélyben — — — — —	50'—
" " " Az erdélyi magyar irodalom multja és jövője	140'—
" " " Három jellemzés — — — — —	18'—
<i>Dr. Makkai Sándor</i> : Az erdélyi ref. egyházi irodalom — — — — —	35'—
" " " A vallás az emberiség életében — — — — —	140'—
<i>P. Olasz Péter</i> : Világproblema és a modern természettudom. — — — — —	50'—
<i>Dr. Roska Márton</i> : Az ősrégészet kézikönyve — — — — —	400'—
<i>Dr. Szabolcska László</i> : Gárdonyi Géza élete és költészete — — — — —	100'—
<i>Dr. Széll Kálmán</i> : Az anyag szerkezete — — — — —	25'—
<i>Dr. Tavaszy Sándor</i> : A jelenkor szellemi válsága — — — — —	35'—
" " " Világnézeti kérdések — — — — —	135'—
" " " Apáczai Csere János személyisége és világnézete	25'—
" " " A tudományok rendszere — — — — —	15'—
" " " A nyugateurópai kultúra sorsa — — — — —	15'—
" " " Schleiermacher filozófiája — — — — —	30'—
<i>Dr. Temesváry János</i> : Erdély középkori püspökei — — — — —	210'—
<i>Többen</i> : Az erdélyi katolicizmus multja és jelene — — — — —	310'—
<i>Dr. Tulogy János</i> : Erdély geológiája — — — — —	25'—

A felsorolt könyvek megrendelhetők az Erdélyi Irodalmi Szemle kiadóhivatalában, Cluj-Kolozsvár, Str. Baron L. Pop 5.